ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ.

ARISTOTELIS

POLITICA ET ŒCONOMICA

EX EDITIONE

FRIDERICI SYLBURGII.

CUM

VERSIONE LATINA DIONYSII LAMBINI

ET

SYNOPSI ANALYTICA GUL. DU VALLII.

TOM. II.

OXONII,

E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO.

MDCCCX.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΤΟ Η.

ΚΕΦ. Α.

Ὅτι μὲν οὖν τῷ νομοθέτῃ μάλιστα πραγματευτέον περὶ τὴν τῶν νέων παιδείαν, οὐδεὶς ἂν ἀμφισβητήσειε. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν οὐ γιγνόμενον τοῦτο, βλάπτει τὰς πολιτείας. Δεῖ γὰρ πρὸς ἑκάστην πολιτεύεσθαι. Τὸ γὰρ ἦθος τῆς πολιτείας ἑκάστης τὸ οἰκεῖον, καὶ φυλάττειν εἴωθε τὴν πολιτείαν καὶ καθίστησιν ἐξ ἀρχῆς· οἷον, τὸ μὲν δημοκρατικὸν δημοκρατίαν· τὸ δὲ ὀλιγαρχικὸν, ὀλιγαρχίαν. Ἀεὶ δὲ τὸ βέλτιστον ἦθος, βελτίονος αἴτιον πολιτείας. Ἔτι δὲ πρὸς πάσας δυνάμεις καὶ τέχνας ἐστὶν ἃ δεῖ προπαιδεύεσθαι καὶ προεθίζεσθαι πρὸς τὰς ἑκάστων ἐργασίας. Ὥστε δῆλον ὅτι καὶ πρὸς τὰς τῆς ἀρετῆς πράξεις. Ἐπεὶ δ', ἓν τὸ τέλος τῇ πόλει πάσῃ, φανερὸν ὅτι καὶ τὴν παιδείαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων· καὶ ταύτης τὴν ἐπιμέλειαν εἶναι κοινὴν, καὶ μὴ κατ' ἰδίαν, ὃν τρόπον νῦν ἕκαστος ἐπιμελεῖται τῶν αὑτοῦ τέκνων ἰδίᾳ τε, καὶ μάθησιν ἰδίαν, ἣν ἂν δόξῃ, διδάσκων. Δεῖ δὲ τῶν κοινῶν κοινὴν ποιεῖσθαι καὶ τὴν ἄσκησιν. Ἅμα δὲ οὐδὲ χρὴ νομίζειν αὐτὸν αὑτοῦ τινα εἶναι τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ πάντας τῆς πόλεως· μόριον γὰρ ἕκαστον τῆς πόλεως. Ἡ δ', ἐπιμέλεια πέφυκεν ἑκάστου μορίου

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΤΟ Η.

ΚΕΦ. Α.

ΟΤΙ μὲν οὖν τῷ νομοθέτῃ μάλιστα πραγματευτέον D
περὶ τὴν τῶν νέων παιδείαν, οὐδεὶς ἂν ἀμφισβητήσειε.
Καὶ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν οὐ γιγνόμενον τοῦτο, βλάπτει
τὰς πολιτείας. Δεῖ γὰρ πρὸς ἑκάστην πολιτεύεσθαι.
Τὸ γὰρ ἦθος τῆς πολιτείας ἑκάστης τὸ οἰκεῖον, καὶ φυ-
λάττειν εἴωθε τὴν πολιτείαν, καὶ καθίστησιν ἐξ ἀρχῆς·
οἷον, τὸ μὲν δημοκρατικὸν, δημοκρατίαν· τὸ δὲ ὀλιγαρχικὸν,
ὀλιγαρχίαν. Ἀεὶ δὲ τὸ βέλτιστον ἦθος, βελτίονος αἴτιον
πολιτείας. Ἔτι δὲ πρὸς πάσας δυνάμεις καὶ τέχνας ἐστὶν
ἃ δεῖ προπαιδεύεσθαι καὶ προεθίζεσθαι πρὸς τὰς ἑκά-
217 στων ἐργασίας. Ὥστε δῆλον ὅτι καὶ πρὸς τὰς τῆς ἀρετῆς E
πράξεις. Ἐπεὶ δ᾽ ἓν τὸ τέλος τῇ πόλει πάσῃ, φανερὸν ὅτι
καὶ τὴν παιδείαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι πάν-
των· καὶ ταύτης τὴν ἐπιμέλειαν εἶναι κοινὴν, καὶ μὴ κατ᾽
ἰδίαν· ὃν τρόπον νῦν ἕκαστος ἐπιμελεῖται τῶν αὑτοῦ τέκ-
νων· ἰδίᾳ τε, καὶ μάθησιν ἰδίαν, ἣν ἂν δόξῃ, διδάσκων.
Δεῖ δὲ τῶν κοινῶν κοινὴν ποιεῖσθαι καὶ τὴν ἄσκησιν.
Ἅμα δὲ οὐδὲ χρὴ νομίζειν αὐτὸν αὑτοῦ τινα εἶναι τῶν πο- 450
λιτῶν, ἀλλὰ πάντας τῆς πόλεως· μόριον γὰρ ἕκαστος
τῆς πόλεως. Ἡ δ᾽ ἐπιμέλεια πέφυκεν ἑκάστου μορίου

βλέπειν πρὸς τὴν τοῦ ὅλου ἐπιμέλειαν. Ἐπαινέσειε δ' ἄν τις καὶ τοῦτο Λακεδαιμονίους. Καὶ γὰρ πλείστην ποιοῦνται σπουδὴν περὶ τοὺς παῖδας, καὶ κοινῇ ταύτην. Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας, καὶ ταύτην
B κοινὴν ποιητέον, φανερόν.

II. ## ΚΕΦ. Β.

ΤΙΣ δ' ἐστὶν ἡ παιδεία, καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν. Νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων· οὐ γὰρ ταὐτὰ πάντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μανθάνειν τοὺς νέους, οὔτε πρὸς ἀρετὴν, οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον· οὐδὲ φανερὸν πότερον πρὸς τὴν διάνοιαν πρέπει μᾶλλον, ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος· ἔκ τε τῆς ἐμποδὼν παιδείας ταραχώδης ἡ σκέψις· καὶ δῆλον οὐδὲν, πότερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον, ἢ τὰ τείνοντα
C πρὸς ἀρετὴν, ἢ τὰ περιττά· πάντα γὰρ εἴληφε ταῦτα κριτάς τινας. Περί τε τῶν πρὸς ἀρετὴν, οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον· καὶ γὰρ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθὺς πάντες τιμῶσιν. Ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς. Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον· ὅτι δὲ οὐ πάντα διῃρημένων τῶν τε ἐλευθέρων ἔργων καὶ τῶν ἀνελευθέρων, φανερὸν, ὅτι τῶν τοιούτων δεῖ μετέχειν, ὅσα τῶν χρησίμων ποιήσει τὸν μετέχοντα μὴ βάναυσον· βάναυσον δ' ἔργον εἶναι δεῖ τοῦτο νομίζειν, καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν,
D ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς, ἄχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων, ἢ τὴν

2. Forſan rectius *κατὰ τοῦτο, ea in re*, ſeu *eam ob rem.*

23. Δεῖ post εἶναι abeſt a C. ed.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

218 ψυχὴν, ἢ τὴν διάνοιαν. Διὸ τάς τε τοιαύτας τέχνας, ὅσαι τὸ σῶμα παρασκευάζουσι χεῖρον διακεῖσθαι, βαναύσους καλοῦμεν, καὶ τὰς μισθαρνικὰς ἐργασίας· ἄσχολον γὰρ ποιοῦσι τὴν διάνοιαν, καὶ ταπεινήν. Ἔστι δὲ καὶ τῶν ἐλευθερίων ἐπιστημῶν μέχρι μέν τινος ἐνίων μετέχειν, οὐκ ἀνελεύθερον· προσεδρεύειν δὲ λίαν πρὸς τὸ ἐντελὲς, ἔνοχον ταῖς εἰρημέναις βλάβαις. Ἔχει δὲ πολλὴν διαφορὰν καὶ τὸ, τίνος χάριν πράττει τις ἢ μανθάνει. Αὐτοῦ μὲν γὰρ χάριν, ἢ φίλων, ἢ δι' ἀρετὴν, οὐκ ἀνελεύθερον. Ὁ δὲ αὐτὸ τοῦτο πράττων δι' ἄλλους, πολλάκις E θητικὸν καὶ δουλικὸν δόξειεν ἂν πράττειν. Αἱ μὲν οὖν καταβεβλημέναι νῦν μαθήσεις, καθάπερ ἐλέχθη πρότερον, ἐπαμφοτερίζουσιν.

ΚΕΦ. Γ. III.

ΕΣΤΙ δὲ τέτταρα σχεδὸν ἃ παιδεύειν εἰώθασι, γράμματα, καὶ γυμναστικὴν, καὶ μουσικήν· καὶ τέταρτον ἔνιοι γραφικήν· τὴν μὲν γραμματικὴν καὶ γραφικὴν, ὡς χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὔσας καὶ πολυχρήστους· τὴν δὲ 451 γυμναστικὴν, ὡς συντείνουσαν πρὸς ἀνδρίαν· τὴν δὲ μουσικὴν ἤδη διαπορήσειεν ἄν τις. Νῦν μὲν γὰρ ὡς ἡδονῆς χάριν οἱ πλεῖστοι μετέχουσιν αὐτῆς· οἱ δ' ἐξ ἀρχῆς ἔταξαν ἐν παιδείᾳ, διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτὴν ζητεῖν, ὅπερ πολλάκις εἴρηται, μὴ μόνον ἀσχολεῖν ὀρθῶς, ἀλλὰ καὶ σχολάζειν δύνασθαι καλῶς. Αὕτη γὰρ ἀρχὴ πάντων, ἵνα καὶ πάλιν εἴπωμεν περὶ αὐτῆς. Εἰ γὰρ ἄμφω μὲν

18. Τὴν δὲ μουσικὴν ἤδη διαπορήσειεν ἄν τις. Vetus tralatio videtur in ſuo exemplari habuiſſe περὶ δὲ μουσικῆς διαπορήσειεν ἄν τις. Petr. Victor.

δεῖ, μᾶλλον δὲ αἱρετὸν τὸ σχολάζειν τῆς ἀσχολίας, καὶ B ὅλως ζητητέον τί ποιοῦντας δεῖ σχολάζειν. Οὐ γὰρ δὴ παίζοντας· τέλος γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ βίου τὴν παιδιὰν ἡμῖν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, καὶ μᾶλλον ἐν ταῖς ἀσχολίαις χρηστέον ταῖς παιδιαῖς. Ὁ γὰρ πονῶν, δεῖται τῆς ἀναπαύσεως· ἡ δὲ παιδιὰ, χάριν ἀναπαύσεώς ἐστι· τὸ δ᾽ ἀσχολεῖν συμβαίνει μετὰ πόνου καὶ συντονίας. Διὰ τοῦτο δεῖ παιδιὰς εἰσάγεσθαι, καιροφυλακτοῦντας τὴν χρῆσιν, ὡς προσάγοντας φαρμακείας χάριν· ἄνεσις γὰρ ἡ τοιαύτη κίνησις τῆς ψυχῆς, καὶ διὰ τὴν ἡδονὴν ἀνάπαυσις· τὸ δὲ σχολάζειν ἔχειν αὐτὸ δοκεῖ τὴν ἡδονὴν, καὶ τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ τὸ ζῆν μακαρίως. Τοῦτο δ᾽ οὐ τοῖς ἀσχολοῦσιν ὑπάρχει, ἀλλὰ τοῖς σχολάζουσιν. Ὁ μὲν γὰρ ἀσχολῶν, ἕνεκά τινος ἀσχολεῖ τέλους, ὡς οὐχ 219
C ὑπάρχοντος· ἡ δ᾽ εὐδαιμονία, τέλος ἐστὶν, ἣν οὐ μετὰ λύπης, ἀλλὰ μεθ᾽ ἡδονῆς οἴονται πάντες εἶναι. Ταύτην μέν τοι τὴν ἡδονὴν οὐκέτι τὴν αὐτὴν τιθέασιν, ἀλλὰ καθ᾽ ἑαυτοὺς ἕκαστος, καὶ τὴν ἕξιν τὴν αὐτῶν· ὁ δ᾽ ἄριστος, τὴν ἀρίστην, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν καλλίστων. Ὥστε φανερὸν ὅτι δεῖ καὶ πρὸς τὴν ἐν τῇ διαγωγῇ σχολὴν, μανθάνειν ἄττα καὶ παιδεύεσθαι· καὶ ταῦτα μὲν τὰ παιδεύματα, καὶ ταύτας τὰς μαθήσεις ἑαυτῶν εἶναι χάριν· τὰς δὲ πρὸς τὴν ἀσχολίαν, ὡς ἀναγκαίας καὶ χάριν ἄλλων. Διὸ καὶ τὴν μουσικὴν οἱ πρότερον εἰς παιδείαν ἔταξαν, οὐχ ὡς ἀναγκαῖον· οὐδὲν γὰρ ἔχει τοιοῦτον· οὐδ᾽ ὡς
D χρήσιμον, ὥσπερ τὰ γράμματα πρὸς χρηματισμὸν, καὶ

8. C. et Z. καιροφυλακοῦντας ſicut ſcilicet νυκτοφυλακεῖν dicitur, itemque οἰκοφυλακεῖν, τειχοφυλακεῖν, ὠοφυλακεῖν, et ſimilia; καιροφυλακτεῖν autem per τ, ita formatum ut ἀφυλακτεῖν.

21. Rectius ἅττα, id eſt, τινά. Nam ἅττα interrogative aut relative uſurpari ſolet pro τίνα.

26. C. χρηματικὸν, minus apte; præſertim ſine articulo. Pag. ſeq. v. 2. poſt πράξεις πολλὰς Lam-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

πρὸς οἰκονομίαν, καὶ πρὸς μάθησιν, καὶ πρὸς πολιτικὰς πράξεις πολλάς. Δοκεῖ δὲ καὶ γραφικὴ χρήσιμος εἶναι πρὸς τὸ κρίνειν τὰ τῶν τεχνιτῶν ἔργα κάλλιον· οὐδ᾽ αὖ καθάπερ ἡ γυμναστικὴ πρὸς ὑγίειαν καὶ ἀλκήν· οὐδέτερον γὰρ τούτων ὁρῶμεν γιγνόμενον ἐκ τῆς μουσικῆς. Λείπεται τοίνυν πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ διαγωγήν· εἰς ὅπερ καὶ φαίνονται παράγοντες αὐτήν. Ἣν γὰρ οἴονται διαγωγὴν εἶναι τῶν ἐλευθέρων, ἐν ταύτῃ τάττουσι. Διόπερ Ὅμηρος οὕτως ἐποίησεν· E

"Ἀλλ᾽ οἷον μέν ἐστι καλεῖν ἐπὶ δαῖτα θαλείην."

Καὶ οὕτω προειπὼν, ἑτέρους τινὰς,

"Οἳ καλέουσιν ἀοιδὸν (φησὶν) ὅ κεν τέρπῃσιν ἅπαντας."

Καὶ ἐν ἄλλοις δέ φησιν Ὀδυσσεὺς ταύτην ἀρίστην εἶναι διαγωγὴν, ὅταν εὐφραινομένων τῶν ἀνθρώπων,

"Δαιτυμόνες δ᾽ ἀνὰ δώματ᾽ ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ,
"Ἥμενοι ἑξείης."

Ὅτι μὲν τοίνυν ἐστὶ παιδεία τις, ἣν οὐχ ὡς χρησίμην παιδευτέον τοὺς υἱεῖς, οὐδ᾽ ὡς ἀναγκαίαν, ἀλλ᾽ ὡς ἐλευθέριον καὶ καλὴν, φανερόν ἐστι. Πότερον δὲ μία τὸν ἀριθμὸν ἢ πλείους, καὶ τίνες αὗται, καὶ πῶς, ὕστερον λεκτέον περὶ αὐτῶν. Νῦν δὲ τοσοῦτον ἡμῖν εἶναι πρὸ ὁδοῦ 452
220 γέγονεν, ὅτι καὶ παρὰ τῶν ἀρχαίων ἔχομέν τινα μαρτυ-

binus in libris vulgatis desiderari ait hoc totum, οὐδ᾽ ὥσπερ ἡ γραφική locumque sic vertit: *neque quod sit utilis, quemadmodum sunt litteræ, ad pecuniam faciendam, et ad tuendam rem familiarem, et ad artes mathematicas aliasque disciplinas, et ad multas civiles actiones: neque ut ars pingendi: (videtur enim ars pingendi ad melius solertiusque judicandum de artificum operibus esse utilis) neque vero ut gymnast.*

2. Καὶ γραφικὴ χρήσιμος εἶναι. Sunt plures scripti libri, in quibus legitur καὶ γραφικὰ χρήσιμα· veteri tamen tralationi convenit cum excusis. Ex his tamen scriptis, qui γραφικὴν retinent, quidam χρησίμην habent, non χρήσιμος. Petr. Victor.

10. Prior Homeri locus e quo libro sit petitus, Victorius sibi constare negat, posteriorem desumptum ait ex Od. ι΄. ver. 7.

ρίαν ἐκ τῶν καταβεβλημένων παιδευμάτων· ἡ γὰρ μουσικὴ τοῦτο ποιεῖ δῆλον. Ἔτι δὲ καὶ τῶν χρησίμων ὅτι δεῖ τινα παιδεύεσθαι τοὺς παῖδας, οὐ μόνον διὰ τὸ χρήσιμον· οἷον, τὴν τῶν γραμμάτων μάθησιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πολλὰς ἐνδέχεσθαι γίγνεσθαι δι' αὐτῶν μαθήσεις ἑτέρας. Ὁμοίως δὲ καὶ τὴν γραφικὴν, οὐχ ἵνα ἐν τοῖς ἰδίοις ὠνίοις μὴ διαμαρτάνωσιν, ἀλλ' ὦσιν ἀνεξαπάτητοι πρὸς τὴν τῶν σκευῶν ὠνήν τε καὶ πρᾶσιν· ἢ μᾶλλον ὅτι ποιεῖ
B θεωρητικὸν τοῦ περὶ τὰ σώματα κάλλους. Τὸ δὲ ζητεῖν πανταχοῦ τὸ χρήσιμον, ἥκιστα ἁρμόττει τοῖς μεγαλοψύχοις καὶ τοῖς ἐλευθέροις. Ἐπεὶ δὲ φανερὸν πότερον τοῖς ἔθεσιν, ἢ τῷ λόγῳ παιδευτέον εἶναι, καὶ περὶ τὸ σῶμα πρότερον, ἢ τὴν διάνοιαν, δῆλον ἐκ τούτων, ὅτι παραδοτέον τοὺς παῖδας γυμναστικῇ, καὶ παιδοτριβικῇ. Τούτων γὰρ ἡ μὲν ποίαν τινὰ ποιεῖ τὴν ἕξιν τοῦ σώματος, ἡ δὲ τὰ
C ἔργα.

IV.

ΚΕΦ. Δ.

ΝΥΝ μὲν οὖν αἱ μάλιστα δοκοῦσαι τῶν πόλεων ἐπιμελεῖσθαι τῶν παίδων, αἱ μὲν ἀθλητικὴν ἕξιν ἐμποιοῦσι· λωβώμεναι τά τε εἴδη, καὶ τὴν αὔξησιν τῶν σωμάτων. Οἱ δὲ Λάκωνες ταύτην μὲν οὐχ ἥμαρτον τὴν ἁμαρτίαν· θηριώδεις δ' ἀπεργάζονται τοῖς πόνοις· ὡς τοῦτο πρὸς ἀνδρίαν μάλιστα συμφέρον. Καί τοι, καθάπερ εἴρηται πολλάκις, οὔτε πρὸς μίαν, οὔτε πρὸς μάλιστα ταύτην βλέποντα ποιητέον τὴν ἐπιμέλειαν. Εἴ τε καὶ πρὸς ταύ-

9. C. θεωρητικήν· parum congruenter. Nam aut θεωρητικὸν legendum, aut θεωρητικούς. Sic v. 12. congruentius videtur παιδευτέον ἐστί.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

την, οὐδὲ τοῦτο ἐξευρίσκουσιν. Οὔτε γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις, οὔτ᾽ ἐπὶ τῶν ἐθνῶν ὁρῶμεν τὴν ἀνδρίαν ἀκολουθοῦ- D
σαν τοῖς ἀγριωτάτοις, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἡμερωτέροις καὶ λεοντώδεσιν ἤθεσι. Πολλὰ δ᾽ ἐστὶ τῶν ἐθνῶν, ἃ πρὸς τὸ κτείνειν, καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωποφαγίαν εὐχερῶς ἔχει, καθάπερ τῶν περὶ τὸν Πόντον Ἀχαιοί τε καὶ Ἡνίοχοι, καὶ τῶν ἠπειρωτικῶν ἐθνῶν ἕτερα· τὰ μὲν ὁμοίως τούτοις, τὰ δὲ μᾶλλον, ἃ ληστικὰ μέν ἐστιν, ἀνδρίας δ᾽ οὐ μετειλήφασιν. Ἔτι δ᾽ αὐτοὺς τοὺς Λάκωνας ἴσμεν, ἕως μὲν αὐτοὶ προσήδρευον ταῖς φιλοπονίαις, ὑπερέχοντας τῶν ἄλλων· νῦν δὲ καὶ τοῖς γυμνασίοις καὶ
221 τοῖς πολεμικοῖς ἀγῶσι λειπομένους ἑτέρων. Οὐ γὰρ τῷ E
τοὺς νέους γυμνάζειν τὸν τρόπον τοῦτον διέφερον, ἀλλὰ τῷ μόνον μὴ πρὸς ἀσκοῦντας ἀσκεῖν. Ὥστε τὸ καλὸν, ἀλλ᾽ οὐ τὸ θηριῶδες δεῖ πρωταγωνιστεῖν. Οὐ γὰρ λύκος, οὐδὲ τῶν ἄλλων θηρίων τι, ἀγωνίσαιτο ἂν οὐθένα καλὸν κίνδυνον, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνὴρ ἀγαθός. Οἱ δὲ λίαν εἰς ταῦτα ἀνέντες τοὺς παῖδας, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀπαιδαγώγους ποιήσαντες, βαναύσους κατεργάζονται κατά γε τὸ ἀληθές· πρὸς ἕν τε μόνον ἔργον τῇ πολιτικῇ χρησίμους ποιήσαντες, καὶ πρὸς τοῦτο χεῖρον, ὥς φησιν ὁ λόγος, ἑτέρων. Δεῖ δὲ οὐκ ἐκ τῶν προτέρων ἔργων κρίνειν, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν νῦν· ἀνταγωνιστὰς γὰρ τῆς παιδείας νῦν 453
ἔχουσι, πρότερον δ᾽ οὐκ εἶχον. Ὅτι μὲν οὖν χρηστέον τῇ γυμναστικῇ, καὶ πῶς χρηστέον, ὁμολογούμενόν ἐστι. Μέχρι μὲν γὰρ ἥβης, κουφοτέρα γυμνασία προσοιστέον,

7. Z. Ἡνιόχοι· sed Ἡνίοχοι proparoxytonως legitur etiam apud Strab. et Steph. Byz. Sequens ἠπειρωτικῶν appellative accipit etiam Lambini versio, *ex gentibus mediterraneis*. Seq. v. C. ληστρικά.

16. C. pro τὶ habet neg. οὐθὲν, majori emphasi.

26. Victor. cum vet. interpret. mavult κουφότερα γυμνάσια, *leviora exercitia*.

τὴν βίαιον τροφὴν καὶ τοὺς πρὸς ἀνάγκην πόνους ἀπείργοντας, ἵνα μηθὲν ἐμπόδιον ᾖ πρὸς τὴν αὔξησιν. Σημεῖον γὰρ οὐ μικρὸν ὅτι δύνανται τοῦτο παρασκευάζειν. Ἐν γὰρ τοῖς ὀλυμπιονίκαις δύο τις ἂν ἢ τρεῖς εὕροι τοὺς αὐτοὺς νενικηκότας ἄνδρας τε καὶ παῖδας, διὰ τὸ νέους ἀσκοῦντας, ἀφαιρεῖσθαι τὴν δύναμιν ὑπὸ τῶν ἀναγκαίων
B γυμνασίων. Ὅταν δ᾽ ἀφ᾽ ἥβης ἔτη τρία πρὸς τοῖς ἄλλοις μαθήμασι γένωνται, τότε ἁρμόττει καὶ τοῖς πόνοις καὶ ταῖς ἀναγκοφαγίαις καταλαμβάνειν τὴν ἐχομένην ἡλικίαν. Ἅμα γὰρ τῇ τε διανοίᾳ καὶ τῷ σώματι διαπονεῖν οὐ δεῖ. Τοὐναντίον γὰρ ἑκάτερος ἀπεργάζεσθαι πέφυκε τῶν πόνων· ἐμποδίζων, ὁ μὲν τοῦ σώματος πόνος, τὴν διάνοιαν· ὁ δὲ ταύτης, τὸ σῶμα.

V. ## ΚΕΦ. Ε.

ΠΕΡΙ δὲ μουσικῆς ἔνια μὲν διηπορήσαμεν τῷ λόγῳ καὶ πρότερον· καλῶς δ᾽ ἔχει καὶ νῦν ἀναλαβόντας αὐτὰ
C προαγαγεῖν, ἵνα ὥσπερ ἐνδόσιμον γένηται τοῖς λόγοις, οὓς ἄν τις εἴποιεν ἀποφαινόμενος περὶ αὐτῆς. Οὔτε γὰρ τίνα ἔχει δύναμιν, ῥᾴδιον περὶ αὐτῆς διελεῖν, οὔτε τίνος δεῖ χάριν μετέχειν αὐτῆς· πότερον παιδιᾶς ἕνεκα καὶ ἀναπαύσεως, καθάπερ ὕπνου καὶ μέθης· ταῦτα γὰρ καθ᾽ αὑτὰ μὲν, οὔτε τῶν σπουδαίων, ἀλλ᾽ ἡδέα, καὶ ἅμα παύει μέριμναν, ὥς φησιν Εὐριπίδης. Διὸ καὶ τάττουσιν 222
αὐτὴν, καὶ χρῶνται πᾶσι τούτοις ὁμοίως, οἴνῳ, καὶ μέθῃ, καὶ μουσικῇ. Τιθέασι δὲ καὶ τὴν ὄρχησιν ἐν τούτοις. Ἢ μᾶλλον οἰητέον πρὸς ἀρετήν τι τείνειν τὴν μουσικὴν, ὡς

9. Vet. interpr. ξηροφαγίαις, ut adn. idem Victorius.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

δυναμένην, καθάπερ ἡ γυμναστικὴ τὸ σῶμα ποῖόν τι παρασκευάζει, καὶ τὴν μουσικὴν τὸ ἦθος ποῖόν τι ποιεῖν, D ἐθίζουσαν δύνασθαι χαίρειν ὀρθῶς, ἢ πρὸς διαγωγήν τι συμβάλλεται, καὶ πρὸς φρόνησιν· καὶ γὰρ τοῦτο τρίτον θετέον τῶν εἰρημένων. Ὅτι μὲν οὖν δεῖ τοὺς νέους μὴ παιδιᾶς ἕνεκα παιδεύειν, οὐκ ἄδηλον· οὐ γὰρ παίζουσι μανθάνοντες· μετὰ λύπης γὰρ ἡ μάθησις. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ διαγωγήν τε παισὶν ἁρμόττει καὶ ταῖς ἡλικίαις ἀποδιδόναι ταῖς τοιαύταις· οὐθενὶ γὰρ ἀτελεῖ προσήκει τέλος. Ἀλλ' ἴσως ἂν δόξειεν ἡ τῶν παίδων σπουδὴ παιδιᾶς εἶναι χάριν, ἀνδράσι γενομένοις, καὶ τελειωθεῖσιν. E Ἀλλ' εἰ τοῦτ' ἔστι τοιοῦτον, τίνος ἂν ἕνεκα δέοι μανθάνειν αὐτούς; ἀλλὰ μὴ καθάπερ οἱ τῶν Περσῶν καὶ Μήδων βασιλεῖς, δι' ἄλλων αὐτὸ ποιούντων μεταλαμβάνειν τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς μαθήσεως. Καὶ γὰρ ἀναγκαῖον βέλτιον ἀπεργάζεσθαι τοὺς αὐτὸ τοῦτο πεποιημένους ἔργον καὶ τέχνην, τῶν τοσοῦτον χρόνον ἐπιμελουμένων, ὅσον πρὸς μάθησιν μόνον. Εἰ δὲ δεῖ τὰ τοιαῦτα διαπονεῖν αὐτούς, καὶ περὶ τὴν τῶν ὄψων πραγματείαν αὐτοὺς ἂν δέοι παρασκευάζειν· ἀλλ' ἄτοπον. Τὴν δ' αὐτὴν ἀπορίαν ἔχει, καὶ εἰ δύναται τὰ ἤθη βελτίω ποιεῖν· ταῦτα γὰρ τί δεῖ μανθάνειν αὐτούς; ἀλλ' οὐχ ἑτέρων ἀκούοντας ὀρθῶς τε χαίρειν καὶ δύνασθαι κρίνειν; ὥσπερ οἱ Λάκωνες· ἐκεῖνοι γὰρ οὐ μανθάνοντες, ὅμως δύνανται κρί- 454 νειν ὀρθῶς, ὥς φασι, τὰ χρηστὰ καὶ τὰ μὴ χρηστὰ τῶν μελῶν. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος κἂν εἰ πρὸς εὐημερίαν καὶ

1. Rectius ποιόν τι.

6. C. fut. temp. παίξουσι· minus convenienter.

26. C. et alii cod. κἂν εἴη· sed εἰ cum Victorio agnoscit etiam Lambini versio; *siquis dicat ad tempus diei jucunde hilariterque traducendum, et ad vitæ degendæ rationem liberalem ea esse utendum.*

διαγωγὴν ἐλευθέριον χρηστέον αὐτῇ, τί δεῖ μανθάνειν αὐ-
τοὺς, ἀλλ' οὐχ ἑτέρων χρωμένων ἀπολαύειν. Σκοπεῖν δ'
ἔξεστι τὴν ὑπόληψιν ἣν ἔχομεν περὶ τῶν θεῶν· οὐ γὰρ ὁ
Ζεὺς αὐτὸς ᾄδει καὶ κιθαρίζει τοῖς ποιηταῖς· ἀλλὰ καὶ
βαναύσους καλοῦμεν τοὺς τοιούτους· καὶ τὸ πράττειν,
οὐκ ἀνδρὸς μὴ μεθύοντος, ἢ παίζοντος. Ἀλλ' ἴσως περὶ 223
B μὲν τούτων ὕστερον ἐπισκεπτέον· ἡ δὲ πρώτη ζήτησίς
ἐστι, πότερον οὐ θετέον εἰς παιδείαν τὴν μουσικὴν, ἢ
θετέον· καὶ τί δύναται τῶν διαπορηθέντων τριῶν, πότερον
παιδείαν, ἢ παιδιὰν, ἢ διαγωγήν. Εὐλόγως δ' εἰς
πάντα τάττεται, καὶ φαίνεται μετέχειν. Ἥ τε γὰρ
παιδιὰ, χάριν ἀναπαύσεώς ἐστι· τὴν δ' ἀνάπαυσιν
ἀναγκαῖον ἡδεῖαν εἶναι· τῆς γὰρ διὰ τῶν πόνων λύπης,
ἰατρεία τίς ἐστι. Καὶ τὴν διαγωγὴν ὁμολογουμένως δεῖ
μὴ μόνον ἔχειν τὸ καλὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡδονήν· τὸ γὰρ
εὐδαιμονεῖν ἐξ ἀμφοτέρων τούτων ἐστί· τὴν δὲ μουσικὴν,
πάντες εἶναί φαμεν τῶν ἡδίστων, καὶ ψιλὴν οὖσαν, καὶ
μετὰ μελῳδίας. Φησὶ γοῦν καὶ Μουσαῖος, εἶναι βροτοῖς
C ἥδιστον ἀείδειν. Διὸ καὶ εἰς τὰς συνουσίας καὶ διαγω-
γὰς εὐλόγως παραλαμβάνουσιν αὐτὴν, ὡς δυναμένην εὐ-
φραίνειν. Ὥστε καὶ ἐντεῦθεν ἄν τις ὑπολάβοι παιδεύ-
εσθαι δεῖν αὐτὴν τοὺς νεωτέρους. Ὅσα γὰρ ἀβλαβῆ τῶν
ἡδέων, οὐ μόνον ἁρμόττει πρὸς τὸ τέλος, ἀλλὰ καὶ πρὸς
τὴν ἀνάπαυσιν. Ἐπεὶ δ' ἐν μὲν τῷ τέλει συμβαίνει τοῖς
ἀνθρώποις ὀλιγάκις γίγνεσθαι, πολλάκις δὲ ἀναπαύον-
ται, καὶ χρῶνται ταῖς παιδιαῖς, οὐχ ὅσον ἐπὶ πλέον,
ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἡδονὴν, χρήσιμον ἂν εἴη διαναπαύειν ἐν
ταῖς ἀπὸ ταύτης ἡδοναῖς. Συμβέβηκε δὲ τοῖς ἀνθρώποις
ποιεῖσθαι τὰς παιδιὰς τέλος· ἔχει γὰρ ἴσως ἡδονήν τινα
D καὶ τὸ τέλος, ἀλλ' οὐ τὴν τυχοῦσαν· ζητοῦντες δὲ ταύτην,

[illegible]

λαμβάνουσιν ὡς ταύτην, ἐκείνην, διὰ τὸ τῷ τέλει τῶν
πράξεων ἔχειν ὁμοίωμά τι· τό, τε γὰρ τέλος οὐθενὸς τῶν
ἐσομένων χάριν αἱρετὸν, καὶ αἱ τοιαῦται τῶν ἡδονῶν οὐ-
θενός εἰσι τῶν ἐσομένων ἕνεκεν, ἀλλὰ τῶν γεγονότων·
οἷον, πόνων καὶ λύπης. Δι᾽ ἣν μὲν οὖν αἰτίαν ζητοῦσι τὴν
εὐδαιμονίαν γίγνεσθαι διὰ τούτων τῶν ἡδονῶν, ταύτην ἄν
τις εἰκότως ὑπολάβοι τὴν αἰτίαν. Περὶ δὲ τοῦ κοινωνεῖν
τῆς μουσικῆς, οὐ διὰ ταύτην μόνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ
χρήσιμον εἶναι πρὸς τὰς ἀναπαύσεις, ὡς ἔοικεν. Οὐ μὴν
ἀλλὰ ζητητέον μή ποτε τοῦτο μὲν συμβέβηκε· τιμιωτέρα E
224 δ᾽ αὐτῆς ἡ φύσις ἐστὶν, ἢ κατὰ τὴν εἰρημένην χρείαν·
καὶ δεῖ μὴ μόνον τῆς κοινῆς ἡδονῆς μετέχειν ἀπ᾽ αὐτῆς, ἧς
ἔχουσι πάντες αἴσθησιν· ἔχει γὰρ ἡ μουσικὴ τὴν ἡδονὴν
φυσικήν· διὸ πάσαις ἡλικίαις, καὶ πᾶσιν ἤθεσιν, ἡ
χρῆσις αὐτῆς ἐστι προσφιλής· ἀλλ᾽ ὁρᾷν, εἴ πῃ καὶ πρὸς 455
τὸ ἦθος συντείνει, καὶ πρὸς τὴν ψυχήν. Τοῦτο δ᾽ ἂν εἴη
δῆλον, εἰ ποιοί τινες τὰ ἤθη γιγνόμεθα δι᾽ αὐτῆς. Ἀλλὰ
μὴν ὅτι γιγνόμεθα ποιοί τινες, δῆλον διὰ πολλῶν μὲν
καὶ ἄλλων, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τῶν Ὀλύμπου με-
λῶν. Ταῦτα γὰρ ὁμολογουμένως ποιεῖ τὰς ψυχὰς ἐν-
θουσιαστικάς. Ὁ δ᾽ ἐνθουσιασμὸς, τοῦ περὶ τὴν ψυχὴν
ἤθους πάθος ἐστίν. Ἔτι δὲ ἀκροώμενοι τῶν μιμήσεων,
γίγνονται πάντες συμπαθεῖς, καὶ χωρὶς τῶν ῥυθμῶν
καὶ τῶν μελῶν αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ συμβέβηκεν εἶναι τὴν B
μουσικὴν τῶν ἡδέων, τὴν δ᾽ ἀρετὴν περὶ τὸ χαίρειν ὀρθῶς
καὶ φιλεῖν καὶ μισεῖν, δεῖ δηλονότι μανθάνειν καὶ συνε-
θίζεσθαι μηθὲν οὕτως, ὡς τὸ κρίνειν ὀρθῶς, καὶ τὸ χαί-
ρειν τοῖς ἐπιεικέσιν ἤθεσι, καὶ ταῖς καλαῖς πράξεσιν.
Ἔστι δ᾽ ὁμοιώματα μάλιστα παρὰ τὰς ἀληθινὰς φύ-

2. C. ὁμοιώματα· minus belle.

σεις ἐν τοῖς ῥυθμοῖς καὶ τοῖς μέλεσιν ὀργῆς καὶ πραότητος· ἔτι δ' ἀνδρίας καὶ σωφροσύνης, καὶ πάντων τῶν ἐναντίων τούτοις, καὶ τῶν ἄλλων ἠθικῶν. Δῆλον δὲ ἐκ τῶν ἔργων· μεταβάλλομεν γὰρ τὴν ψυχὴν, ἀκροώμενοι τοιούτων. Ὁ δ' ἐν τοῖς ὁμοίοις ἐθισμὸς τοῦ λυπεῖσθαι καὶ χαίρειν, ἐγγύς ἐστι τῷ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον· οἷον, εἴ τις χαίρει τὴν εἰκόνα τινὸς θεώμενος,
C μὴ δι' ἄλλην αἰτίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν μορφὴν αὐτὴν, ἀναγκαῖον τούτῳ καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν θεωρίαν, οὗ τὴν εἰκόνα θεωρεῖ, ἡδεῖαν εἶναι. Συμβέβηκε δὲ τῶν αἰσθητῶν ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις μηδὲν ὑπάρχειν ὁμοίωμα τοῖς ἤθεσιν· οἷον, ἐν τοῖς ἁπτοῖς καὶ τοῖς γευστοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς ὁρατοῖς ἠρέμα· σχήματα γάρ ἐστι τοιαῦτα. Ἀλλ' ἐπὶ μικρὸν καὶ πάντες τῆς τοιαύτης αἰσθήσεως κοινωνοῦσιν. Ἔτι δὲ οὐκ ἔστι ταῦτα ὁμοιώματα τῶν ἠθῶν, ἀλλὰ σημεῖα μᾶλλον τὰ γιγνόμενα σχήματα καὶ χρώματα, τῶν ἠθῶν. Καὶ ταῦτ' ἐστὶν ἐπὶ τοῦ σώματος ἐν τοῖς πά-
D θεσιν. Οὐ μὴν ἀλλ' ὅσον διαφέρει καὶ περὶ τὴν τούτων θεωρίαν, δεῖ μὴ τὰ Παύσωνος θεωρεῖν τοὺς νέους, ἀλλὰ 225
τὰ Πολυγνώτου, κἂν εἴ τις ἄλλος τῶν γραφέων, ἢ τῶν ἀγαλματοποιῶν ἐστιν ἠθικός. Ἐν δὲ τοῖς μέλεσιν αὐτοῖς ἐστι μιμήματα τῶν ἠθῶν. Καὶ τοῦτ' ἔστι φανερόν· εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν ἁρμονιῶν διέστηκε φύσις· ὥστε ἀκούοντας, ἄλλως διατίθεσθαι, καὶ μὴ τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον πρὸς ἑκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς μὲν ἐνίας ὀδυρτικωτέρως καὶ συνεστηκότως μᾶλλον, οἷον πρὸς τὴν μιξολυδιστὶ καλουμένην· πρὸς δὲ τὰς, μαλακωτέρως τὴν διάνοιαν, οἷον
E πρὸς τὰς ἀνειμένας· μέσως δὲ καὶ καθεστηκότως μά-

19. Cam. Γάσωνος· in Metaphysicis 152. 1. Πάσσωνος· rectius in Poeticis 225. 8. Παύσωνος· qua de re apud Pausaniam quoque monui 473. 2.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

λιστα, πρὸς ἑτέραν· οἷον δοκεῖ ποιεῖν ἡ δωριστὶ μόνη τῶν ἁρμονιῶν· ἐνθουσιαστικοὺς δ' ἡ φρυγιστί· ταῦτα γὰρ καλῶς λέγουσιν οἱ περὶ τὴν παιδείαν ταύτην πεφιλοσοφηκότες· λαμβάνουσι γὰρ τὰ μαρτύρια τῶν λόγων ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων. Τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον ἔχει καὶ [τὰ] περὶ τοὺς ῥυθμούς· οἱ μὲν γὰρ, ἦθος ἔχουσι στασιμώτερον, οἱ δὲ, κινητικόν. Καὶ τούτων οἱ μὲν, φορτικωτέρας ἔχουσι τὰς κινήσεις, οἱ δὲ, ἐλευθεριωτέρας. Ἐκ μὲν οὖν 456
τούτων φανερὸν, ὅτι δύναται ποιόν τι τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος ἡ μουσικὴ παρασκευάζειν. Εἰ δὲ τοῦτο δύναται ποιεῖν, δῆλον ὅτι προσακτέον καὶ παιδευτέον ἐν αὐτῇ τοὺς νέους. Ἔστι δὲ ἁρμόττουσα πρὸς τὴν φύσιν τὴν τηλικαύτην ἡ διδασκαλία τῆς μουσικῆς. Οἱ μὲν γὰρ νέοι, διὰ τὴν ἡλικίαν, ἀνήδυντον οὐθὲν ὑπομένουσιν ἑκόντες· ἡ δὲ μουσικὴ φύσει τῶν ἡδυσμένων ἐστί· καί τις ἔοικε συγγένεια ταῖς ἁρμονίαις καὶ τοῖς ῥυθμοῖς εἶναι. Διὸ πολλοί φασι τῶν σοφῶν, οἱ μὲν, ἁρμονίαν εἶναι τὴν ψυχὴν, οἱ δ', ἔχειν ἁρμονίαν. B

ΚΕΦ. ϛ. VI.

ΠΟΤΕΡΟΝ δὲ δεῖ μανθάνειν αὐτοὺς ᾄδοντάς τε καὶ χειρουργοῦντας, ἢ μὴ, καθάπερ ἠπορήθη πρότερον, νῦν λεκτέον. Οὐκ ἄδηλον δὲ, ὅτι πολλὴν ἔχει διαφορὰν πρὸς

5. Inclusus articulus τὰ abest a C. ed.

12. C. ἔχει δ' ἁρμοζόντως πρ.

20. Pro vulg. χειραγωγοῦντας rectius χειρουργοῦντας legi, Victorius ostendit non tantum ex sequentibus his locis 320. 13. 322. 9. sed etiam ex Plutarchi Musica, ubi itidem dicit χειρουργοῦντα κιθαρῳδὸν, et χειρουργικὸν μέρος eam musicæ partem quæ manu instrumenta tractat; sicut Lambinus quoque hic vertit, *eos qui muneribus operibusque musicis manus admoveant.*

τὸ γίγνεσθαι ποιούς τινας, ἐάν τις αὐτὸς κοινωνῇ τῶν
C ἔργων. Ἓν γάρ τι τῶν ἀδυνάτων ἢ χαλεπῶν ἐστι, μὴ
κοινωνήσαντας τῶν ἔργων, κριτὰς γενέσθαι σπουδαίους.
Ἅμα δὲ καὶ δεῖ τοὺς παῖδας ἔχειν τινὰ διατριβήν· καὶ
τὴν Ἀρχύτου πλαταγὴν οἴεσθαι γενέσθαι καλῶς· ἣν
διδόασι τοῖς παιδίοις, ὅπως χρώμενοι ταύτῃ, μηδὲν 226
καταγνύωσι τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν· οὐ γὰρ δύναται τὸ
νέον ἡσυχάζειν. Αὕτη μὲν οὖν ἐστι τοῖς νηπίοις ἁρμόττουσα
τῶν παιδιῶν· ἡ δὲ παιδεία, πλαταγὴ τοῖς μείζοσι
τῶν νέων. Ὅτι μὲν οὖν παιδευτέον τὴν μουσικὴν οὕτως,
ὥστε καὶ κοινωνεῖν τῶν ἔργων, φανερὸν ἐκ τῶν τοιούτων·
τὸ δὲ πρέπον καὶ τὸ μὴ πρέπον ταῖς ἡλικίαις, οὐ χαλε-
D πὸν διορίσαι, καὶ λῦσαι πρὸς τοὺς φάσκοντας βάναυσον
εἶναι τὴν ἐπιμέλειαν. Πρῶτον μὲν γὰρ, ἐπεὶ τοῦ κρίνειν
χάριν μετέχειν δεῖ τῶν ἔργων, διὰ τοῦτο χρὴ νέους μὲν
ὄντας χρῆσθαι τοῖς ἔργοις· πρεσβυτέρους δὲ γινομένους,
τῶν μὲν ἔργων ἀφεῖσθαι, δύνασθαι δὲ τὰ καλὰ κρίνειν,
καὶ χαίρειν ὀρθῶς διὰ τὴν μάθησιν τὴν γενομένην ἐν τῇ
νεότητι. Περὶ δὲ τῆς ἐπιτιμήσεως ἥν τινες ἐπιτιμῶσιν, ὡς
ποιούσης τῆς μουσικῆς βαναύσους, οὐ χαλεπὸν λῦσαι,
σκεψαμένους μέχρι τε πόσου τῶν ἔργων κοινωνητέον τοῖς
πρὸς ἀρετὴν παιδευομένοις πολιτικὴν, καὶ ποίων μελῶν,
καὶ ποίων ῥυθμῶν κοινωνητέον· ἔτι δὲ ἐν ποίοις ὀργάνοις
E τὴν μάθησιν ποιητέον· καὶ γὰρ τοῦτο διαφέρειν εἰκός. Ἐν
τούτοις γὰρ ἡ λύσις ἐστὶ τῆς ἐπιτιμήσεως. Οὐθὲν γὰρ
κωλύει τρόπους τινὰς τῆς μουσικῆς ἀπεργάζεσθαι τὸ
λεχθέν. Φανερὸν τοίνυν, ὅτι δεῖ τὴν μάθησιν αὐτῆς, μήτε
ἐμποδίζειν πρὸς τὰς ὕστερον πράξεις, μήτε τὸ σῶμα

9. Structuræ ordo est, *αὕτη τῶν παιδιῶν*, pro *αὕτη ἡ παιδιὰ*, *hic lusus*. Cam. edit. habet *τῶν παιδικῶν*. Non minus apte legeris *παιδίων*, *puerorum*.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ποιεῖν βάναυσον καὶ ἄχρηστον πρὸς τὰς πολεμικὰς καὶ
πολιτικὰς ἀσκήσεις· πρὸς μὲν τὰς χρήσεις ἤδη, πρὸς δὲ
τὰς μαθήσεις ὕστερον· συμβαίνοι δ' ἂν περὶ τὴν μά- 457
θησιν, εἰ μήτε τὰ πρὸς τοὺς ἀγῶνας τοὺς τεχνικοὺς συν-
τείνοντα διαπονοῖεν, μήτε τὰ θαυμάσια καὶ περιττὰ τῶν
ἔργων, ἃ νῦν ἐλήλυθεν εἰς τοὺς ἀγῶνας· ἐκ δὲ τῶν ἀγώ-
νων, εἰς τὴν παιδείαν. Ἀλλὰ καὶ τὰ τοιαῦτα μέχρι περ
ἂν δύνωνται χαίρειν τοῖς καλοῖς μέλεσι καὶ ῥυθμοῖς· καὶ
μὴ μόνον τῷ κοινῷ τῆς μουσικῆς, ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων
ἔνια ζώων· ἔτι δὲ καὶ πλῆθος ἀνδραπόδων καὶ παιδίων.
Δῆλον δὲ ἐκ τούτων καὶ ποίοις ὀργάνοις χρηστέον. Οὔτε
γὰρ αὐλοὺς εἰς παιδείαν ἀκτέον, οὔτ' ἄλλο τεχνικὸν ὄρ-
γανον, οἷον κιθάραν, κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἕτερόν ἐστιν· ἀλλὰ
227 ὅσα ποιήσει αὐτῶν ἀκροατὰς ἀγαθοὺς, ἢ τῆς μουσικῆς
παιδείας, ἢ τῆς ἄλλης. Ἔτι δ' οὐκ ἔστιν ὁ αὐλὸς ἠθι-
κὸν, ἀλλὰ μᾶλλον ὀργιαστικόν. Ὥστε πρὸς τοὺς τοιού- B
τους αὐτῷ καιροὺς χρηστέον, ἐν οἷς ἡ θεωρία κάθαρσιν
μᾶλλον δύναται, ἢ μάθησιν. Προσθῶμεν δὲ, ὅτι συμβέ-
βηκεν ἐναντίον αὐτῷ πρὸς παιδείαν, καὶ τὸ κωλύειν τῷ
λόγῳ χρῆσθαι τὴν αὔλησιν. Διὸ καλῶς ἀπεδοκίμασαν
αὐτοῦ οἱ πρότερον τὴν χρῆσιν ἐκ τῶν νέων, καὶ τῶν ἐλευ-
θέρων· καί περ χρησάμενοι τὸ πρῶτον αὐτῷ. Σχολαστι-
κώτεροι γὰρ γιγνόμενοι διὰ τὰς εὐπορίας καὶ μεγαλο-
ψυχότεροι πρὸς ἀρετήν· ἔτι τε πρότερον καὶ μετὰ τὰ
Μηδικὰ φρονηματισθέντες ἐκ τῶν ἔργων, πάσης ἥπτοντο

9. Eadem ed. habet τῷ κοινωνῷ.

15. Οὐκ ἔστιν ὁ αὐλὸς ἠθικόν. In hac lectione nullus eſt ſcrupulus. Videtur tamen vet. tralatio aliam ſcripturam indicare, quæ habet, *non eſt idipſum* (ſcilicet fiſtula) *morale*. Ut fortaſſe pronomine oſtenderit Ariſtot. inſtrumentum muſicum, de quo locutus fuerat, additumque illic ab aliquo ſit ſcholion: quæ declaratio poſtea irrepſerit pro pronomine illo in contextum ſermonis Ariſtot. Petr. Victor.

C μαθήσεως, οὐδὲν διακρίνοντες, ἀλλ' ἐπιζητοῦντες. Διὸ καὶ τὴν αὐλητικὴν ἤγαγον πρὸς τὰς μαθήσεις. Καὶ γὰρ ἐν Λακεδαίμονι τὶς χορηγὸς αὐτὸς ηὔλησε τῷ χορῷ· καὶ περὶ Ἀθήνας οὕτως ἐπεχωρίασεν, ὥστε σχεδὸν οἱ πολλοὶ τῶν ἐλευθέρων μετεῖχον αὐτῆς. Δῆλον δὲ ἐκ τοῦ πίνακος, ὃν ἀνέθηκε Θράσιππος Ἐκφαντίδῃ χορηγήσας. Ὕστερον δ' ἀπεδοκιμάσθη διὰ τῆς πείρας αὐτῆς, βέλτιον δυναμένων κρίνειν τὸ πρὸς ἀρετὴν, καὶ τὸ μὴ πρὸς ἀρετὴν, συντεῖνον. Ὁμοίως δὲ καὶ πολλὰ τῶν ὀργάνων τῶν ἀρχαίων, οἷον πηκτίδες, καὶ βάρβιτοι· καὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν συντείνοντα τοῖς ἀκούουσι τῶν χρωμένων, ἑπτάγωνα, καὶ τρίγωνα, καὶ σαμβύκαι· καὶ πάντα τὰ δεόμενα χειρουργικῆς ἐπιστήμης. Εὐλόγως δ' ἔχει καὶ τὸ D περὶ τῶν αὐλῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεμυθολογημένον. Φασὶ γὰρ δὴ τὴν Ἀθηνᾶν εὑροῦσαν ἀποβαλεῖν τοὺς αὐλούς. Οὐ κακῶς μὲν οὖν ἔχει φάναι καὶ διὰ τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ προσώπου τοῦτο ποιῆσαι, δυσχεράνασαν τὴν θεόν· οὐ μὴν ἀλλὰ μᾶλλον εἰκὸς, ὅτι πρὸς τὴν διάνοιαν οὐθέν ἐστιν ἡ παιδεία τῆς αὐλήσεως· τῇ δὲ Ἀθηνᾷ τὴν ἐπιστήμην περιτίθεμεν, καὶ τὴν τέχνην. Ἐπεὶ δὲ τῶν τε ὀργάνων καὶ τῆς ἐργασίας ἀποδοκιμάζομεν τὴν τεχνικὴν E παιδείαν· τεχνικὴν δὲ τίθεμεν τὴν πρὸς τοὺς ἀγῶνας· ἐν ταύτῃ γὰρ ὁ πράττων, οὐ τῆς αὐτοῦ μεταχειρίζεται χάριν ἀρετῆς, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀκουόντων ἡδονῆς, καὶ ταύτης 228 φορτικῆς. Διόπερ οὐ τῶν ἐλευθέρων κρίνομεν εἶναι τὴν 458 ἐργασίαν, ἀλλὰ θητικωτέραν. Καὶ βαναύσους δὴ συμβαίνει γίγνεσθαι. Πονηρὸς γὰρ ὁ σκοπὸς πρὸς ὃν ποιοῦν-

6. Ἐκφαντίδῃ probat etiam Vict. et Lambini verſio, *Ecphantidæ*. Iſ. margo habet ἐν Φαρτίδῃ· quam recte, mihi ſane haud conſtat.

23. Neg. οὐ cùm articulo τῆς, abeſt a C. editione, errore manifeſto.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ται τὸ τέλος. Ὁ γὰρ θεατὴς, φορτικὸς ὢν, μεταβάλλειν εἴωθε τὴν μουσικήν. Ὥστε καὶ τοὺς τεχνίτας τοὺς πρὸς αὐτὸν μελετῶντας, αὐτούς τε ποιούς τινας ποιεῖ, καὶ τὰ σώματα, διὰ τὰς κινήσεις.

ΚΕΦ. Ζ. VII.

ΣΚΕΠΤΕΟΝ δ' ἔτι περί τε τὰς ἁρμονίας, καὶ τοὺς ῥυθμοὺς, καὶ πρὸς παιδείαν, πότερον πάσαις χρηστέον ταῖς ἁρμονίαις, καὶ πᾶσι τοῖς ῥυθμοῖς, ἢ διαιρετέον· B ἔπειτα τοῖς πρὸς παιδείαν διαπονοῦσι, πότερον τὸν αὐτὸν διορισμὸν θήσομεν, ἢ τρίτον δεῖ τινα ἕτερον· ἐπειδὴ τὴν μὲν μουσικὴν ὁρῶμεν διὰ μελοποιΐας καὶ ῥυθμῶν οὖσαν· τούτων δὲ ἑκάτερον οὐ δεῖ λεληθέναι τίνα ἔχει δύναμιν πρὸς παιδείαν. Καὶ πότερον προαιρετέον μᾶλλον τὴν εὐμελῆ μουσικὴν, ἢ τὴν εὔρυθμον. Νομίσαντες οὖν πολλὰ καλῶς λέγειν περὶ τούτων, τῶν τε νῦν μουσικῶν ἐνίους, καὶ τῶν ἐκ φιλοσοφίας, ὅσοι τυγχάνουσιν ἐμπείρως ἔχοντες τῆς περὶ τὴν μουσικὴν παιδείας, τὴν μὲν καθ' ἕκαστον ἀκριβολογίαν ἀποδώσομεν ζητεῖν τοῖς βουλομένοις παρ' ἐκείνων· νῦν δὲ νομικῶς διέλωμεν, τοὺς τύπους C μόνον εἰπόντες περὶ αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ τὴν διαίρεσιν ἀποδεχόμεθα τῶν μελῶν, ὡς διαιροῦσί τινες τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ, τὰ μὲν ἠθικὰ, τὰ δὲ πρακτικὰ, τὰ δ' ἐνθουσιαστικὰ τιθέντες, καὶ τῶν ἁρμονιῶν τὴν φύσιν πρὸς ἕκαστα τούτων οἰκείαν ἄλλην πρὸς ἄλλο μέρος τιθέασι·

13. Per numeros ſeu ῥυθμοὺς Victorius hic ſignificari ait numeroſos motus corporis, et maxime pedum: per modos autem ſeu μέλη, cantus, ut in libro περὶ ποιητικῆς.

18. Pro νομικῶς Lamb. legit γενικῶς, *generaliter*. Iſ. margo habet γενικῶς διέλωμεν τοὺς τρόπους, τύπῳ μόν. εἰπ.

Φαμὲν δ' οὐ μιᾶς ἕνεκεν ὠφελείας τῇ μουσικῇ χρῆσθαι
δεῖν, ἀλλὰ καὶ πλειόνων χάριν· καὶ γὰρ παιδείας ἕνεκεν
καὶ καθάρσεως· τί δὲ λέγομεν τὴν κάθαρσιν, νῦν μὲν
ἁπλῶς, πάλιν δ' ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς ἐροῦμεν σαφέ-
στερον· τρίτον δὲ πρὸς διαγωγήν, πρὸς ἄνεσίν τε καὶ
πρὸς τὴν τῆς συντονίας ἀνάπαυσιν· φανερὸν ὅτι χρηστέον
μὲν πάσαις ταῖς ἁρμονίαις, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον πά-
σαις χρηστέον· ἀλλὰ πρὸς μὲν τὴν παιδείαν, ταῖς ἠθι-
D κωτάταις· πρὸς δὲ ἀκρόασιν, ἑτέρων χειρουργούντων, καὶ
ταῖς πρακτικαῖς, καὶ ταῖς ἐνθουσιαστικαῖς. Ὃ γὰρ 229
περὶ ἐνίας συμβαίνει πάθος ψυχὰς ἰσχυρῶς, τοῦτο ἐν
πάσαις ὑπάρχει· τῷ δὲ ἧττον διαφέρει, καὶ τῷ μᾶλλον·
οἷον ἔλεος καὶ φόβος. Ἔτι δ' ἐνθουσιασμός· καὶ γὰρ
ὑπὸ ταύτης τῆς κινήσεως κατακώχιμοί τινές εἰσιν. Ἐκ
δὲ τῶν ἱερῶν μελῶν ὁρῶμεν τούτους, ὅταν χρήσωνται τοῖς
ἐξοργιάζουσι τὴν ψυχὴν μέλεσι, καθισταμένους, ὥσπερ
E ἰατρείας τυχόντας καὶ καθάρσεως. Ταὐτὸ δὴ τοῦτο
ἀναγκαῖον πάσχειν καὶ τοὺς ἐλεήμονας, καὶ τοὺς φοβη-
τικούς, καὶ τοὺς ὅλως παθητικούς· τοὺς δ' ἄλλους,
καθ' ὅσον ἐπιβάλλει τῶν τοιούτων ἑκάστῳ, καὶ πᾶσι
γίγνεσθαί τινα κάθαρσιν, καὶ κουφίζεσθαι μεθ' ἡδο-
νῆς. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μέλη τὰ καθαρτικά, παρέχει
459 χαρὰν ἀβλαβῆ τοῖς ἀνθρώποις. Διὸ ταῖς μὲν τοιαύταις
ἁρμονίαις, καὶ [τοῖς] τοιούτοις μέλεσι θεατέον τοὺς τὴν θεα-
τρικὴν μουσικὴν μεταχειριζομένους ἀγωνιστάς. Ἐπεὶ δ' ὁ
θεατὴς διττός, ὁ μὲν ἐλεύθερος καὶ πεπαιδευμένος, ὁ δὲ
φορτικὸς ἐκ βαναύσων καὶ θητῶν, καὶ ἄλλων τοιούτων
συγκείμενος, ἀποδοτέον ἀγῶνας καὶ θεωρίας καὶ τοῖς

24. Inclusus articulus τοῖς abest a Z. ed. itidemque pag. seq. v. 9.

Ibid. Θεατέον probat etiam Lamb. versio, *spectandi sunt:* vetus interpres videtur legisse θετέον, ut adn. Vict.

[illegible]

[illegible]

τοιούτοις πρὸς ἀνάπαυσιν. Εἰσὶ δ' ὥσπερ αὐτῶν αἱ ψυ-
χαὶ παρεστραμμέναι τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως, οὕτω καὶ
τῶν ἁρμονιῶν παρεκβάσεις εἰσί· καὶ τῶν μελῶν τὰ σύν-
τονα, καὶ παρακεχρωσμένα. Ποιεῖ δὲ τὴν ἡδονὴν, ἑκά-
στοις τὸ κατὰ φύσιν οἰκεῖον. Διόπερ ἀποδοτέον ἐξουσίαν
τοῖς ἀγωνιζομένοις πρὸς τὸν θεατὴν τὸν τοιοῦτον, τοιούτῳ B
τινὶ χρῆσθαι τῷ γένει τῆς μουσικῆς. Πρὸς δὲ παιδείαν,
ὥσπερ εἴρηται, τοῖς ἠθικοῖς τῶν μελῶν χρηστέον, καὶ
ταῖς ἁρμονίαις [ταῖς] τοιαύταις. Τοιαύτη δ' ἡ δωριστὶ,
καθάπερ εἴπομεν πρότερον. Δέχεσθαι δὲ δεῖ κἄν τινα
ἄλλην ἡμῖν δοκιμάζωσιν οἱ κοινωνοὶ τῆς ἐν φιλοσοφίᾳ
διατριβῆς, καὶ τῆς περὶ τὴν μουσικὴν παιδείας. Ὁ δ' ἐν
τῇ Πολιτείᾳ Σωκράτης οὐ καλῶς τὴν φρυγιστὶ μόνην
καταλείπει μετὰ τῆς δωριστί· καὶ ταῦτα ἀποδοκιμάσας
τῶν ὀργάνων τὸν αὐλόν. Ἔχει γὰρ τὴν αὐτὴν δύναμιν ἡ
φρυγιστὶ τῶν ἁρμονιῶν, ἥνπερ αὐλὸς ἐν τοῖς ὀργάνοις· C
ἄμφω γὰρ ὀργιαστικὰ καὶ παθητικά. Δηλοῖ δ' ἡ ποίη-
σις. Πᾶσα γὰρ βακχεία, καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη κίνησις,
230 μάλιστα τῶν ὀργάνων ἐστὶν ἐν τοῖς αὐλοῖς. Τῶν δ' ἁρ-
μονιῶν ἐν τοῖς φρυγιστὶ μέλεσι λαμβάνει ταῦτα τὸ
πρέπον· οἷον, ὁ διθύραμβος ὁμολογουμένως εἶναι δοκεῖ
Φρύγιον· καὶ τούτου πολλὰ παραδείγματα λέγουσιν οἱ
περὶ τὴν σύνεσιν ταύτην· ἄλλά τε, καὶ διότι Φιλόξενος
ἐγχειρήσας ἐν τῇ δωριστὶ ποιῆσαι διθύραμβον τοὺς μύ-
θους, οὐχ οἷός τ' ἦν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐξέπε-
σεν εἰς τὴν φρυγιστὶ, τὴν προσήκουσαν ἁρμονίαν πάλιν. D
Περὶ δὲ τῆς δωριστὶ πάντες ὁμολογοῦσιν, ὡς στασιμωτά-
της οὔσης, καὶ μάλιστ' ἦθος ἐχούσης ἀνδρεῖον. Ἔτι δὲ,
ἐπεὶ τὸ μέσον μὲν τῶν ὑπερβολῶν ἐπαινοῦμεν, καὶ χρῆναι
διώκειν φαμέν· ἡ δὲ Δωριστὶ ταύτην ἔχει τὴν φύσιν πρὸς

30. C. Δωριστική· minus usitate.

τὰς ἄλλας ἁρμονίας· Φανερὸν ὅτι τὰ δώρια μέλη πρέπει παιδεύεσθαι μᾶλλον τοῖς νεωτέροις. Εἰσὶ δὲ δύο σκοποί· τό, τε δυνατὸν, καὶ τὸ πρέπον· καὶ γὰρ τὰ δυνατὰ δεῖ μεταχειρίζεσθαι μᾶλλον, καὶ τὰ πρέποντα ἑκάστοις. Ἔστι δὲ καὶ ταῦτα ὡρισμένα ταῖς ἡλικίαις· οἷον, τοῖς ἀπειρηκόσι διὰ χρόνον οὐ ῥᾴδιον ᾄδειν τὰς συντόνους ἁρ-
E μονίας, ἀλλὰ τὰς ἀνειμένας ἡ φύσις ὑποβάλλει τοῖς τηλικούτοις. Διὸ καλῶς ἐπιτιμῶσι καὶ ταῦτο Σωκράτει τῶν περὶ τὴν μουσικήν τινες, ὅτι τὰς ἀνειμένας ἁρμονίας ἀποδοκιμάσειεν εἰς τὴν παιδείαν, ὡς μεθυστικὰς λαμβάνων αὐτὰς, οὐ κατὰ τὴν τῆς μέθης δύναμιν· βακχευτικὸν γὰρ ἥ γε μέθη ποιεῖ μᾶλλον· ἀλλ' ἀπειρηκυίας.
460 Ὥστε καὶ πρὸς τὴν ἐσομένην ἡλικίαν, τὴν τῶν πρεσβυτέρων, δεῖ καὶ τῶν τοιούτων ἁρμονιῶν ἅπτεσθαι, καὶ τῶν μελῶν τῶν τοιούτων. Ἔτι δ' εἴ τις ἐστὶ τοιαύτη τῶν ἁρμονιῶν, ἣ πρέπει τῇ τῶν παίδων ἡλικίᾳ, διὰ τὸ δύνασθαι κόσμον τ' ἔχειν ἅμα καὶ παιδείαν· οἷον ἡ λυδιστὶ φαίνεται πεπονθέναι μάλιστα τῶν ἁρμονιῶν· δῆλον ὅτι τούτους ὅρους τρεῖς ποιητέον εἰς τὴν παιδείαν· τό, τε μέσον, καὶ τὸ δυνατὸν, καὶ τὸ πρέπον.

8. Quoſdam οὐ καλῶς legere, adnotat Lambinus.

May 30 1915

[illegible]

[illegible]

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΑ Β.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

231 # ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ 492

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΤΟ Α.

ΚΕΦ. Α.

Η Οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ διαφέρει, οὐ μόνον τοσοῦτον ὅσον οἰκία καὶ πόλις· ταῦτα μὲν γὰρ αὐταῖς ἐστι τὰ ὑποκείμενα· ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ μὲν πολιτική, ἐκ πολλῶν ἀρχόντων ἐστίν· ἡ οἰκονομικὴ δὲ, μοναρχία. Ἔνιαι μὲν οὖν τῶν τεχνῶν διῄρηνται, καὶ οὐ τῆς αὐτῆς ἐστι ποιῆσαι καὶ χρήσασθαι τῷ ποιηθέντι, ὥσπερ λύρᾳ καὶ αὐλοῖς· τῆς δὲ πολιτικῆς ἐστι, καὶ πόλιν ἐξ ἀρχῆς συστήσασθαι, B καὶ ὑπαρχούσῃ χρήσασθαι καλῶς. Ὥστε δῆλον ὅτι καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἂν εἴη, καὶ κτήσασθαι οἶκον, καὶ χρήσασθαι αὐτῷ. Πόλις μὲν οὖν, οἰκιῶν πλῆθός ἐστι καὶ χώρας καὶ κτημάτων, αὔταρκες πρὸς τὸ εὖ ζῆν. Φανερὸν δέ. Ὅταν γὰρ μὴ δυνατοὶ ὦσι τούτου τυγχάνειν, διαλύεται καὶ ἡ κοινωνία. Ἔτι δὲ ἕνεκα τούτου συνέρχονται. Οὗ δὲ ἕνεκα ἕκαστόν ἐστι καὶ γέγονε, καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ αὕτη τυγχάνει οὖσα. Ὥστε δῆλον ὅτι πρότερον γενέσει ἡ οἰκονομικὴ πολιτικῆς ἐστι. Καὶ γὰρ τὸ ἔργον. Μόριον γὰρ οἰκία πόλεώς ἐστι. Σκεπτέον οὖν περὶ τῆς οἰκονομικῆς, καὶ τί τὸ ἔργον αὐτῆς.

15. Q. c. αὐτή· sed demonstr. αὕτη probat cum I. et C. etiam Aretini versio, *hæc exsistit*.

II. ## ΚΕΦ. Β.

C ΜΕΡΗ δὲ οἰκίας, ἄνθρωπός τε καὶ κτῆσίς ἐστιν. Ἐπεὶ δὲ πρῶτον ἐν τοῖς ἐλαχίστοις ἡ φύσις ἑκάστου θεωρεῖται, καὶ περὶ οἰκίας ἂν ὁμοίως ἔχοι. Ὥστε καθ' Ἡσίοδον δέοι ἂν ὑπάρχειν,

Οἶκον μὲν πρώτιστα, γυναῖκά τε, βοῦν τ' ἀροτῆρα.

Τὸ μὲν γὰρ, τῆς τροφῆς πρῶτον· τὸ δὲ, τῶν ἐλευθέρων. Ὥστε δέοι ἂν τὰ περὶ τὴν τῆς γυναικὸς ὁμιλίαν οἰκονομήσασθαι καλῶς. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ, ποίαν τινὰ δεῖ ταύτην εἶναι παρασκευάσαι. Κτήσεως δὲ πρώτη ἐπιμέλεια ἡ κατὰ φύσιν· κατὰ φύσιν δὲ, γεωργικὴ προτέρα· καὶ δεύτεραι, ὅσαι ἀπὸ τῆς γῆς, οἷον μεταλλευτικὴ, καὶ εἴ
493 τις ἄλλη τοιαύτη· ἡ δὲ γεωργικὴ μάλιστα, ὅτι δικαία· 232
οὐ γὰρ ἀπ' ἀνθρώπων, οὔθ' ἑκόντων, ὥσπερ καπηλεῖα καὶ αἱ μισθαρνίαι· οὔτ' ἀκόντων, ὥσπερ αἱ πολεμικαί. Ἔτι δὲ, καὶ τῶν κατὰ φύσιν. Φύσει γὰρ ἀπὸ τῆς μητρὸς ἡ τροφὴ πᾶσίν ἐστιν· ὥστε καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ τῆς γῆς. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ πρὸς ἀνδρίαν συμβάλλεται μεγάλα. Οὐ γὰρ, ὥσπερ αἱ βάναυσοι τὰ σώματα ἀχρεῖα ποιοῦσιν, ἀλλὰ δυνάμενα θυραυλεῖν καὶ πονεῖν· ἔτι δὲ δυνάμενα κινδυνεύειν πρὸς τοὺς πολεμίους. Μόνον γὰρ τούτων τὰ κτήματα ἔξω τῶν ἐρυμάτων ἐστί.

4. Hesiodi locus exstat Ergωn lib. ii.

12. Quidam particulam ὅτι putarunt omittendam. Sed retineri quoque potest, si μάλιστα ὅτι per transpositionem accipiatur pro ὅτι μάλιστα· non enim potest ista tanquam αἰτιολογία accipi: inquit Camerarius p. 41. Seq. v. καπηλεῖα habet etiam Is. et C. sed ad sequens μισθαρνίαν magis quadrat καπηλεία.

17. Is. ἀνδρείαν, diphthongωs: de qua diversitate alibi quoque dictum est.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ΚΕΦ. Γ. III.

ΤΩΝ δὲ περὶ τοὺς ἀνθρώπους, ἡ κατὰ γυναῖκα πρώτη B ἐπιμέλεια. Κοινωνία γὰρ φύσει τῷ θήλει καὶ τῷ ἄῤῥενι μάλιστά ἐστιν. Ὑπόκειται γὰρ ἡμῖν ἐν ἄλλοις, ὅτι πολλὰ τοιαῦτα ἡ φύσις ἐφίεται ἀπεργάζεσθαι, ὥσπερ καὶ τῶν ζώων ἕκαστον. Ἀδύνατον δὲ τὸ θῆλυ ἄνευ τοῦ ἄῤῥενος, ἢ τὸ ἄῤῥεν ἄνευ τοῦ θήλεος ἀποτελεῖν τοῦτο. Ὥστ' ἐξ ἀνάγκης αὐτῶν ἡ κοινωνία συνέστηκεν. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἄλλοις ζώοις ἀλόγως τοῦτο ὑπάρχει, καὶ ἐφ' ὅσον μετέχουσι τῆς φύσεως, ἐπὶ τοσοῦτον, καὶ τεκνοποιΐας μόνον χάριν· ἐν δὲ τοῖς ἡμέροις καὶ φρονιμωτέροις διήρθρωται μᾶλλον. Φαίνονται γὰρ μᾶλλον βοήθειαι γινόμεναι, C καὶ εὖνοιαι, καὶ συνεργίαι ἀλλήλοις· ἐν ἀνθρώπῳ δὲ μάλιστα, ὅτι οὐ μόνον τοῦ εἶναι, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὖ εἶναι σύνεργα ἀλλήλοις τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄῤῥεν ἐστί. Καὶ ἡ τῶν τέκνων κτῆσις, οὐ λειτουργίας ἕνεκεν τῇ φύσει μόνον οὖσα τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ ὠφελείας. Ἃ γὰρ ἂν δυνάμενοι εἰς ἀδυνάτους πονήσωσι, πάλιν κομίζονται παρὰ δυναμένων ἀδυνατοῦντες ἐν τῷ γήρᾳ· ἅμα δὲ καὶ ἡ φύσις ἀναπληροῖ ταύτῃ τῇ περιόδῳ τὸ ἀεὶ εἶναι· ἐπεὶ κατ' ἀριθμὸν οὐ δύναται ἀλλά γε κατὰ τὸ εἶδος· οὕτω προῳκονόμηται ὑπὸ τοῦ θείου ἑκατέρου ἡ φύσις, τοῦ τε ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς, πρὸς τὴν κοινωνίαν. Διείληπται D γὰρ τῷ μὴ ἐπὶ ταὐτὰ πάντα χρήσιμον ἔχειν τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἔνια μὲν, ἐπὶ τἀναντία, εἰς ταὐτὸ δὲ συντείνοντα·

10. Διήρθωται· errore ambiguo incertum enim διήρθρωται ne ſcribere voluerit, an διώρθωται.

20. I. et C. ἀλλὰ καὶ pro ἀλλά γε· minus apte.

23. Q. C. ἐπὶ ταῦτα, *ad hæc:* ſed ταὐτὰ cum I. et C. probat etiam Camerarii verſio, *non ad eadem.*

τὸ μὲν γὰρ, ἰσχυρότερον· τὸ δὲ, ἀσθενέστερον ἐποίησεν· ἵνα, τὸ μὲν, φυλακτικώτερον ᾖ, διὰ τὸν φόβον· τὸ δ', ἀμυντικώτερον, διὰ τὴν ἀνδρίαν· καὶ τὸ μὲν, πορίζηται ἔξωθεν· τὸ δὲ, σώζηται ἔνδον· καὶ πρὸς ἐργασίαν, τὸ μὲν, δυνάμενον ἑδραῖον εἶναι, πρὸς δὲ τὰς ἔξωθεν θυραυλίας ἀσθενές· τὸ δὲ, πρὸς μὲν τὰς ἡσυχίας χεῖρον, πρὸς δὲ τὰς κινήσεις ὑγιεινόν· καὶ περὶ τέκνων, τὴν μὲν γένεσιν, κοινὴν, τὴν δὲ ὠφέλειαν, ἴδιον. Τῶν μὲν γὰρ, τὸ θρέψαι· τῶν δὲ, τὸ παιδεῦσαι ἐστί. 233

IV.

ΚΕΦ. Δ.

E ΠΡΩΤΟΝ μὲν οὖν νόμοι πρὸς γυναῖκα, καὶ τὸ μὴ ἀδικεῖν· οὕτως γὰρ ἂν οὐδ' αὐτὸς ἀδικοῖτο. Τοῦθ' ὑφηγεῖται δὲ καὶ ὁ κοινὸς νόμος, καθάπερ οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν, ὥσπερ ἱκέτιν καὶ ἀφ' ἑστίας ἠγμένην, ὡς ἥκιστα δοκεῖν ἀδικεῖν. Ἀδικία δὲ ἀνδρὸς, αἱ θύραζε συνουσίαι γινομέναι. Περὶ δὲ ὁμιλίας, μηθ' ὥστε δεῖσθαι,
494 μήθ' ὡς ἀπόντων ἀδυνατεῖν ἡσυχάζειν· ἀλλ' οὕτως ἐθίζειν ὥστε ἱκανῶς ἔχειν παρόντος καὶ μὴ παρόντος. Εὖ δὲ ἔχει καὶ τὸ τοῦ Ἡσιόδου·

Παρθενικὴν δὲ γαμεῖν, ἵνα ἤθεα κεδνὰ διδάξῃς.

Αἱ γὰρ ἀνομοιότητες τῶν ἠθῶν, ἥκιστα φιλικόν. Περὶ δὲ κοσμήσεως, ὥσπερ οὐδὲ τὰ ἤθη δεῖ ἀλαζονευομένους ἀλλήλοις πλησιάζειν, οὕτως οὐδὲ τὰ σώματα. Ἡ δὲ διὰ τῆς κοσμήσεως, οὐδὲν διαφέρουσά ἐστι τῆς τῶν τραγῳδῶν ἐν τῇ σκευῇ πρὸς ἀλλήλους, ὁμιλία.

1. Iſ. τὸ γὰρ, omiſſa μέν.
13. I. et. C. ἥκιστα δεῖν δοκεῖν ἀδικεῖν.
18. Heſiodi locus, deſumptus eſt ex Ergων libro ii.
24. Iſ. margo τῇ σκηνῇ· et mox C. ὁμιλίας, generio caſu. Camerarius vertit; *nam comta et*

Company, woman — [illegible] for husband and wife

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ΚΕΦ. Ε. V.

ΤΩΝ δὲ κτημάτων, πρῶτον μὲν καὶ ἀναγκαιότατον, τὸ B
βέλτιστον καὶ ἡγεμονικώτατον. Τοῦτο δὲ ἦν ἄνθρωπος. Διὸ δεῖ πρῶτον δούλους παρασκευάζεσθαι σπουδαίους. Δούλων δὲ εἴδη δύο, ἐπίτροπος, καὶ ἐργάτης. Ἐπεὶ δὲ ὁρῶμεν ὅτι αἱ παιδεῖαι ποιούς τινας ποιοῦσι τοὺς νέους, ἀναγκαῖον καὶ παρασκευασάμενον τρέφειν οἷς τὰ ἐλευθέρια τῶν ἔργων προσακτέον. Ὁμιλία δὲ πρὸς δούλους, ὡς μήτε ὑβρίζειν ἐᾷν, μήτε ἀνιέναι· καὶ τοῖς μὲν ἐλευθεριωτέροις, τιμῆς μεταδιδόναι· τοῖς δ' ἐργάταις, τροφῆς πλῆθος. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τοῦ οἴνου πόσις καὶ τοὺς ἐλευθέρους ὑβριστὰς ποιεῖ, καὶ πολλὰ ἔθνη ἀπέχεται
234 καὶ τῶν ἐλευθέρων, οἷον οἱ Καρχηδόνιοι ἐπὶ στρατιᾶς· C
φανερὸν ὅτι τούτου ἢ μηδὲν, ἢ ὀλίγον μεταδοτέον. Ὄντων δὲ τριῶν, ἔργου, καὶ κολάσεως, καὶ τροφῆς, τὸ μὲν μήτε κολάζεσθαι, μήτ' ἐργάζεσθαι, τροφὴν δὲ ἔχειν, ὕβριν ἐμποιεῖ· τὸ δὲ, ἔργα μὲν ἔχειν καὶ κολάσεις, τροφὴν δὲ μὴ, βίαιον, καὶ ἀδυναμίαν ποιεῖ. Λείπεται δὴ ἔργα παρέχειν, καὶ τροφὴν ἱκανήν· ἀμίσθων γὰρ οὐχ οἷόν τε ἄρχειν· δούλῳ δὲ μισθὸς, τροφή. Ὥσπερ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅταν μὴ γίγνηται τοῖς βελτίοσι βέλτιον, μηδὲ ἆθλα ᾖ ἀρετῆς καὶ κακίας, γίνονται χείρους· οὕτω καὶ περὶ οἰκέτας. Διόπερ δεῖ ποιεῖσθαι σκέψιν, καὶ διανέμειν τε καὶ ἀνιέναι κατ' ἀξίαν ἕκαστα, καὶ τροφὴν, D
καὶ ἐσθῆτα, καὶ ἀργίαν, καὶ κολάσεις, λόγῳ καὶ ἔρ-

ornata ista conjugum vita, nihil differt a tragœdorum in scena versantium ornatu.

7. Is. margo προσακτέον, *injungendum.* Seq. v. C. μεταδόντα quod tum demum ferri poterit, si καὶ ab initio membri tollatur.

γῳ μιμουμένους τὴν τῶν ἰατρῶν δύναμιν, ἐν φαρμάκου λόγῳ, προσθεωροῦντας ὅτι ἡ τροφὴ, οὐ φάρμακον [δὲ,] διὰ τὸ συνεχές. Γένη δ' ἂν εἴη πρὸς τὰ ἔργα βέλτιστα, μήτε δειλὰ, μήτε ἀνδρεῖα ἄγαν. Ἀμφότερα γὰρ ἀδικοῦσι. Καὶ γὰρ οἱ ἄγαν δειλοὶ, οὐχ ὑπομένουσι· καὶ οἱ θυμοειδεῖς, οὐκ εὔαρχοι. Χρὴ δὲ καὶ τέλος ὡρίσθαι πᾶσι. Δίκαιον γὰρ καὶ συμφέρον, τὴν ἐλευθερίαν κεῖσθαι ἆθλον. Βούλονται γὰρ πονεῖν, ὅταν ᾖ ἆθλον, καὶ ὁ χρόνος ὡρισμένος. Δεῖ δὲ καὶ ἐξομηρεύειν ταῖς τεκνοποιΐαις· καὶ μὴ κτᾶσθαι ὁμοεθνεῖς πολλοὺς, ὥσπερ
E καὶ ἐν ταῖς πόλεσι· καὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς ἀπολαύσεις μᾶλλον τῶν δούλων ἕνεκα ποιεῖσθαι, ἢ τῶν ἐλευθέρων. Πλείονα γὰρ ἔχουσιν οὗτοι οὗπερ ἕνεκα τὰ τοιαῦτα ἐνομίσθη.

VI.

ΚΕΦ. ς.

ΕΙΔΗ δὲ τοῦ οἰκονόμου τέτταρα, ἃ δεῖ ἔχειν περὶ τὰ χρήματα. Καὶ γὰρ τὸ κτᾶσθαι δυνατὸν χρὴ εἶναι καὶ φυλάττειν· εἰ δὲ μὴ, οὐδὲν ὄφελος τοῦ κτᾶσθαι· τῷ
495 γὰρ ἠθμῷ ἀντλεῖν τοῦτ' ἔστι, καὶ ὁ λεγόμενος τετρημένος πίθος. Ἔτι δὲ καὶ εἶναι κοσμητικὸν τῶν ὑπαρχόντων, καὶ χρηστικόν. Τούτων γὰρ ἕνεκα, κἀκείνων δεόμεθα. Διηρῆσθαι δὲ δεῖ τῶν κτημάτων ἕκαστον· καὶ πλείω τὰ κάρπιμα εἶναι τῶν ἀκάρπων· καὶ τὰς ἐργασίας οὕτω νενεμῆσθαι, ὅπως μὴ ἅμα κινδυνεύσωσιν ἅπασι. Πρὸς δὲ φυλακὴν, τοῖς τε Περσικοῖς συμφέρει χρῆσθαι, καὶ τοῖς Λακωνικοῖς. Καὶ ἡ Ἀττικὴ δὲ οἰκονομία χρήσιμος·

2. Inclusa δὲ abest ab Is. et Cam.

23. Et ἄπασι legi potest et ἄπασαι.

[illegible]

235 ἀποδιδόμενοι γὰρ ὠνοῦνται. Καὶ ἡ τοῦ ταμιείου θέσις οὐκ ἔστιν ἐν ταῖς μικροτέραις οἰκονομίαις. Περσικὰ δὲ ἦν, τὸ πάντα τετάχθαι καὶ πάντ' ἐφορᾶν αὐτόν· καὶ ὃ ἔλεγε Δίων περὶ Διονυσίου· οὐθεὶς γὰρ ἐπιμελεῖται ὁμοίως τῶν B ἀλλοτρίων, καὶ τῶν οἰκείων· ὥστε ὅσα ἐνδέχεται, δι' αὐτοῦ ποιεῖσθαι χρὴ τὴν ἐπιμέλειαν. Καὶ τὸ τοῦ Πέρσου, καὶ τὸ Λίβυος ἀπόφθεγμα εὖ ἂν ἔχοι. Ὁ μὲν γὰρ, ἐρωτηθεὶς τί μάλιστα ἵππον πιαίνει, "Ὁ τοῦ δεσπότου ὀφθαλμὸς," ἔφη· ὁ δὲ Λίβυς, ἐρωτηθεὶς ποία κόπρος ἀρίστη, "Τὰ τοῦ δεσπότου ἴχνη," ἔφη. Ἐπισκεπτέον οὖν τὰ μὲν, αὐτὸν, τὰ δὲ, τὴν γυναῖκα, ὡς ἑκατέροις διαιρεῖται τὰ ἔργα τῆς οἰκονομίας. Καὶ τοῦτο ποιητέον ἐν μικραῖς οἰκονομίαις ὀλιγάκις· ἐν δὲ ἐπιτροπευομέναις, πολλάκις. Οὐ γὰρ οἷόν τε, μὴ καλῶς ὑποδεικνύντος, καλῶς μιμεῖσθαι, οὔτ' ἐν τοῖς ἄλλοις, οὔτ' ἐν ἐπιτροπείᾳ· ὡς ἀδύνατον μὴ ἐπιμελείᾳ δεσποτῶν, ἐπιμελεῖς εἶναι τοὺς C ἐφεστῶτας. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα καὶ καλὰ πρὸς ἀρετὴν, καὶ ὠφέλιμα πρὸς οἰκονομίαν, ἐγείρεσθαι χρὴ πρότερον δεσπότας οἰκετῶν, καὶ καθεύδειν ὕστερον· καὶ μηδέποτε ἀφύλακτον οἰκίαν εἶναι, ὥσπερ πόλιν· ὅσα τε δεῖ ποιεῖν, μήτε νυκτὸς, μήτε ἡμέρας παριέναι· τό τε διανίστασθαι νύκτωρ· τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ὑγίειαν, καὶ οἰκονομίαν, καὶ φιλόσοφον, χρήσιμον. Ἐν μὲν οὖν ταῖς μικραῖς κτήσεσιν ὁ Ἀττικὸς τρόπος τῆς διαθέσεως τῶν ἐπικαρπιῶν χρήσιμος· ἐν δὲ ταῖς μεγάλαις, διαμερισθέντων καὶ τῶν πρὸς ἐνιαυτὸν, καὶ τῶν κατὰ μῆνα δαπανωμένων. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ σκευῶν χρήσεως τῶν καθ' ἡμέραν, καὶ τῶν ὀλι- D

6. Χρὴ abest a C. ed. Ibid. malim τὸ τοῦ Λίβ. ut in praeced. commate.

16. Is. μὴ ἐπιμελῶν ὄντων τῶν δεσποτῶν.

21. Malet fortasse aliquis τοτὲ δὲ, *interdum etiam*. Seq. v. Is. margo l. καὶ φιλοσοφίαν.

γάκις, ταῦτα παραδοτέον τοῖς ἐφεστῶσιν. Ἐπὶ τούτοις
καὶ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτῶν διά τινος χρόνου ποιητέον, ἵνα
μὴ λανθάνῃ τὸ σωζόμενον καὶ τὸ ἐλλεῖπον. Οἰκίαν δὲ,
πρός τε τὰ κτήματα ἀποβλέποντα κατασκευαστέον, καὶ
πρὸς ὑγίειαν, καὶ πρὸς εὐημερίαν αὐτῶν· λέγω δὲ, κτή-
ματα μὲν, οἷον καρποῖς καὶ ἐσθῆτι ποία συμφέρει· καὶ
τῶν καρπῶν, ποία ξηροῖς, καὶ ποία ὑγροῖς· καὶ τῶν ἄλ- 236
λων κτημάτων, ποία ἐμψύχοις, καὶ ποία ἀψύχοις· καὶ
δούλοις, καὶ ἐλευθέροις· καὶ γυναιξὶ, καὶ ἀνδράσι· καὶ
ξένοις, καὶ ἀστοῖς. Καὶ πρὸς εὐημερίαν δὲ, καὶ πρὸς
ὑγίειαν δεῖ εἶναι· εὔπνουν μὲν, τοῦ θέρους· εὐήλιον δὲ, τοῦ
E χειμῶνος. Εἴη δ' ἂν ἡ τοιαύτη κατάβορρος οὖσα καὶ μὴ

10. I. et C. εὐημέρειαν· contra morem et analogiam.

12. Eædem h. κατάκοῤῥος· parum ad rem. Κατάβοῤῥος probat etiam Camerarii verſio; *hæc fuerit ſcilicet ejuſmodi, ut aquilonem ſpectet.* Capita quæ ſequuntur, in Latinis editionibus inſcribuntur ARISTOTELIS ŒCONOMICORUM LIBER SECUNDUS: eiſdemque hoc argumentum præfigitur; *Quæ ſint leges probæ matrisfamilias; item leges probi mariti ad conjugem; teſtimonia et exempla eorundem ex Homero; poſtremo probi viri et bonæ mulieris inter ſe mutuo leges quæ ſint.* Eædem editiones eum Œconomicorum librum, qui vulgo in Græcis editionibus Οἰκονομικῶν β' inſcribitur, poſt Ethica ad Eudemum collocant, et *Œconomicorum publicorum librum* vocant; quia ſuperiorum duorum librorum præcepta majori ex parte ad privatam inſtitutionem pertineant; hic vero, publicus quidam liber ſit: præterea, ordinem ejus cum Ariſtotelica docendi ratione non parum pugnare dicunt; qua ſcilicet univerſales præceptiones ſingularium rerum contemplationi præmittantur. Ad hæc, ſuperiores illos Œconomicorum libros aiunt plenos eſſe ſanctiſſimis præceptis; hunc vero dignitate ac majeſtate longe inferiorem videri, ideoque indignum qui cum illis conjungatur: præſertim cum Plutarchus in vita Ariſtotelis duos tantum libros Œconomicorum ei adſcribat. Hæc editionum illarum eſt cenſura: quam conſentanea, judicent doctiores. Ego Camerarium ſequi malui, et hæc ſequentia ſive duo ſive quatuor capita cum ſuperioribus ſex conjungere, retenta Græcarum editionum diſtinctione vulgata: quamquam Diogenes Laertius unum duntaxat Ariſtotelis librum Œconomicum agnoſcit. Porro, ut ad capita iſta redeam, quæ in Latinis editionibus ex Aretini

[illegible]

[illegible]

ἰσοπλατής. Δοκεῖ δὲ καὶ ἐν ταῖς μεγάλαις οἰκονομίαις χρήσιμος εἶναι θυρωρὸς, ὃς ἂν ᾖ ἄχρηστος τῶν ἄλλων ἔργων, πρὸς σωτηρίαν τῶν εἰσφερομένων καὶ ἐκφερομένων. Πρὸς εὐχρηστίαν δὲ σκευῶν, τὸ Λακωνικόν. Χρὴ γὰρ ἓν ἕκαστον ἐν τῇ αὑτοῦ χώρᾳ κεῖσθαι. Οὕτω γὰρ ἂν, ἕτοιμον ὂν, οὐ ζητοῖτο.

auctoritate ſecundum Œconomicorum librum inſcribi dixi, putant nonnulli, Græcum exemplar poſt Aretini verſionem interiſſe: ideoque Tuſanum ea de Latinis Græca feciſſe. Sed cum parum ſit veriſimile unum tantum hujus libri exemplar inventum eſſe, idque poſtquam ab Aretino in Latinam linguam eſt converſum, derepente velut ab harpyis e medio ſublatum eſſe, non abs re ſuſpicetur aliquis, hæc ab Aretino ſuppoſita eſſe, non converſa: præſertim cum quædam in illis ex aliis quam ex Ariſtotelicis dogmatibus petita videantur. Qua de re penes doctiores eſto judicium. Ego adnotationum ſeriem pertexere pergam.

ΙΑΚΩΒΟΣ Ο ΤΟΥΣΑΝΟΣ

ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ.

Τὸ ἐφεξῆς μόριον, τὸ ὅσα γυναικί τε καὶ ἀνδρὶ πρὸς ἀλλήλω καθήκοντα, περιέχον, Ἀῤῥητῖνος μὲν ὁ Τυῤῥηνικὸς κατὰ τὸ αὐτοῦ ἀντίγραφον μετέφρασεν εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων φωνήν· εἶτα τοῦ ἀντιγράφου ἀφανισθέντος, ἅμα καὶ τὸ μόριον αὐτὸ παρ' Ἕλλησιν ἐξέλιπε παντελῶς. Ἡμεῖς δὲ, τὸ τῆς Ἑλλάδος δυστύχημα ἐλεήσαντες, μεταλαβόντες αὐτὸ ἐκ τῆς τοῦ Ἀῤῥητίνου ἑρμηνείας, πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁποιονοῦν δεδυνήμεθα, μετηνέγκαμεν. Ἔσται δὴ τοῦτο, κατὰ μὲν τὴν λέξιν μόνην ὑποβολιμαῖόν τι· κατὰ δὲ τὴν διάνοιαν, εἰ μὴ ὁ Ἀῤῥητῖνος διήμαρτεν αὐτὸς δηλαδὴ, γνησιώτατον.

VII. ## ΚΕΦ. Α.

ΤΗΝ καλήν τε καὶ ἀγαθὴν γυναῖκα, πάντων μὲν δεῖ ἄρχειν τῶν ἔνδον, ἅμα δὲ καὶ πάντων ἐπιμελεῖσθαι κατὰ τοὺς τεταγμένους νόμους· μηδένα ἐπιτρέπουσαν εἰσιέναι, ἀνδρός γε μὴ κελεύσαντος· τά τε περὶ γυναικῶν διαφθορᾶς θρυλλούμενα, μάλιστα αἰδουμένην. Ὥστε εἴ τι τῶν ἔνδον συνέβαινε κακῶν, μόνην αὐτὴν συνειδέναι· καὶ τῶν εἰσιόντων δὲ ἄτοπόν τι εἰργασμένων, μόνον τὸν ἄνδρα τὴν αἰτίαν ὑπέχειν· ἀναλωμάτων δὲ εἰς τὰς ἑορτὰς, ὅσας αὐτῇ ὁ ἀνὴρ συνεχώρησε, κυριεύουσαν, δαπάνῃ τε καὶ ἐσθῆτι καὶ τῇ ἄλλῃ κατασκευῇ χρήσασθαι καὶ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ἐλάττονι ἢ κατὰ τοὺς τῆς πόλεως νόμους· ἐνθυμουμένην, ὅτι μήτε τὸ τῶν ἐνδυμάτων λαμπρὸν, μήτε τοῦ κάλλους B 237 τὸ ἔξοχον, μήτε χρυσίου μέγεθος, οὕτω συντελεῖ εἰς σύστασιν γυναικὸς, ὡς ἡ τῶν πραγμάτων εὐταξία, καὶ τὸ τοῦ βίου σεμνόν τε καὶ εὐπρεπές· ὡς ἅπας μὲν τοιοῦτος ὁ τῆς ψυχῆς κόσμος ἐπέραστος μᾶλλον καὶ βεβαιότερος πολλῷ, ὥστε μέχρι γήρως ἑαυτῇ τε καὶ τοῖς παισὶ τὸν ἀληθῆ καλλωπισμὸν προσπορίζεσθαι. Δεῖ οὖν ἐμποιεῖν ἑαυτῇ θάρσος τὴν γυναῖκα, καὶ τῶν πραγμάτων προϊσταμένην διατελεῖν. Τῷ γὰρ ἀνδρὶ, τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ πραττόμενα εἰδέναι, ἀπρεπές· τἄλλα γε μὴν πάντα τῷ ἰδίῳ ἀνδρὶ ὑπήκοον εἶναι ἐκείνην, μήτε τῶν κοινῶν τι πολυπραγμονοῦσαν, μήτε τῶν περὶ τοὺς γάμους πραγματευομένην μηθέν. Ὅταν δὲ θυγατέρας ἐκδοῦναι πρὸς γάμον, C ἢ νύμφας εἰσαγαγεῖν καιρὸς ᾖ, πάντως καὶ ταῦτα πείθεσθαι τἀνδρί. Οὕτως δὲ ἑαυτὴν σύμβουλον παρασχέσθαι, ὥστε καὶ τὸ ἀρέσκον ἐκείνῳ συνομολογεῖν, μὴ ἀγνοοῦσαν ὅτι οὐχ οὕτως ἀνδρὶ ἀπρεπὲς τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ μεταχειρίζεσθαί τι, ὡς τῇ γυναικὶ τῶν ἔξω πολυπραγμονεῖν. Ἡ δὲ εὔτακτος γυνὴ, τὰ τοῦ ἀνδρὸς ἤθη παράδειγμα τοῦ ἑαυτῆς βίου, καὶ νόμον αὐτῇ διὰ τῆς συζυγίας τοῦ γάμου τὸ κοινωνίας ἐπικείμενον ὑπὸ θεοῦ νομίσειε δικαίως. Ἐὰν γὰρ ἑαυτὴν πείσῃ τούτων εὐκόλως ἀνέχεσθαι, καὶ τὰ κατὰ τὸν οἶκον ῥᾷστα διοικήσει· ἐὰν δὲ μὴ, χαλεπώτερον. Ὥστε προσῆκον ἂν εἴη, μὴ εὖ πράττοντος μόνον τοῦ ἀνδρὸς καὶ εὐτυχοῦντος, ὁμόφρονα παρέχεσθαι ἑαυτὴν ἐκείνῳ καὶ εὐπειθῆ, ἀλλὰ καὶ πράττοντος κακῶς· καὶ τῶν πραγμάτων δὲ ἐπιλελοιπότων, ἢ ἀῤῥωστίας ἐπικρατούσης τοῦ σώματος, ἢ ἐκστάσεως τῆς φρενὸς γενομένης, 497 φιλανθρώπως φέρειν ὑποχωροῦσαν, εἰ μὴ αἰσχρόν τι ἢ ἀνάξιον εἴη· εἰ δέ τι παθὼν ὁ ἀνὴρ διέπταισεν, μὴ

αὐτὴν μνημονικῶς ἔχειν, ἀλλ' ἢ νόσον ἢ ἄγνοιαν ἐν αἰτίᾳ
ποιεῖσθαι. Ὅσῳ γὰρ νῦν ἐπιμελέστερον ὑπακούσει, τοσ-
ούτῳ μείζονα ἕξει τὴν χάριν αὐτῇ, ἐπειδὰν ἀπαλλαγῇ
τῆς νόσου· ἂν δὲ τοιοῦτό τι αἰσχρὸν προστάξαντι μὴ πεί-
σηται, ἄμεινον ἔπειτα ὑγιάνας αὐτὸς ἀναγνωρίσειεν ἄν.
Δεῖ οὖν τὰ τοιαῦτα φυλαττομένην τὴν γυναῖκα, πολλῷ 238
μᾶλλον παρέχειν ἑαυτὴν πειθήνιον, ἢ εἴποτε ὠνηθεῖσα εἰς
οἰκίαν ἀφίκοιτο. Ὠνήθη γὰρ μεγάλῃ τιμῇ, τῆς τε κοι-
B νωνίας τοῦ βίου καὶ τεκνοποιίας· ὧν μήτε μεῖζον, μήτε
ὁσιώτερον ὑπάρχειν δύναιτο ἂν μηθέν. Ἔπειτα δὲ, εἰ συνέ-
ζησεν ἀνδρὶ πράξαντι καλῶς, οὐκ ἂν ἡ ἀρετὴ αὐτῆς εἰς
τοῦτο προὐχώρησεν εὐφημίας καὶ λόγου. Οὐ μὲν δὴ μι-
κρὸν τῇ εὐπραξίᾳ χρῆσθαι καλῶς, ἀλλά γε τὸ ἐναντίον
φέρειν ἐπιεικῶς, πολλῷ μεῖζον. Ἐπὶ γὰρ ταῖς μεγά-
λαις συμφοραῖς καὶ ἀδικήμασι ταπεινότερον οὐδὲν ὑπο-
φαίνειν, πάντως ὑψηλόφρονος ψυχῆς. Εὐκταῖον δὴ, μη-
δὲν πώποτε τοιοῦτο περὶ τὸν ἄνδρα συμβαίνειν· ἐὰν δὲ
καὶ ἐναντίον τι καταλάβῃ αὐτὸν, αὐτόθεν νομίζειν ὅτι
κατορθωσάσῃ αὐτῇ πλέον δὴ ἐγκώμιον γενήσεται· δια-
μνημονεύουσαν τέως πρὸς ἑαυτὴν, ὅτι οὔτε ἡ Ἄλκηστις
C τοσοῦτον κλέος ἐκτήσατο ἂν, οὔτε ἡ Πηνελόπη τοσούτων
ἠξιώθη ἐπαίνων, εἰ μετ' εὐδαίμονος ἀνδρὸς ἑκατέρα διῆ-
γεν· ἀλλ' αἱ Ἀδμήτου τε καὶ Ὀδυσσέως δυσπραγίαι
μνήμην ἀΐδιον ἐκείναις προστεποιήσαντο. Ἐπὶ γὰρ ταῖς
τῶν ἰδίων ἀνδρῶν δυσποτμίαις πίστιν καὶ δικαιοσύνην τη-
ρήσασαι, δόξης εἰκότως ἐπέτυχον. Εὐημερίας μὲν γὰρ
κοινωνοὺς ῥᾴδιον εὑρεῖν· δυσημερίας δὲ, αἱ γυναῖκες, πλὴν
ὀλιγίστων τε καὶ βελτίστων, μεταλαβεῖν οὐκ ἐθέλουσιν.
Ὧν διὰ πάντων ἑκάστῃ προσήκει τῶν γυναικῶν, πολλῷ

29. Scribendum ὧν διὰ πάντων vel ἃ διὰ πάντα ut Aretinus habet, *ob quae omnia*. Idem Aretinus pro αὐτῷ habet τῷ

[illegible]

[illegible] γὰρ ὑπὸ τῶν [illegible]

[illegible]

[illegible]

μᾶλλον τὸν ἄνδρα τιμᾷν· μηθ' ἐκείνου καταφρονεῖν, ἂν μὴ ἱερὴ αἰδὼς αὐτῷ, κατὰ τὸν Ὀρφέα, καὶ πλοῦτος μεγαλόφρονος υἱὸς ὀπηδῇ. Χρὴ μὲν οὖν τὴν γυναῖκα τοιούτοις D τοῖς ἤθεσί τε καὶ νόμοις φυλάττειν ἑαυτήν.

ΚΕΦ. Β. VIII.

ΤΟΝ δὲ δὴ ἄνδρα ἔμπαλιν, νόμους εὑρεῖν πρὸς τὴν χρείαν τῆς γυναικός· ἥτις ἐς τὴν οἰκίαν ἀνδρὸς παρεγένετο ἐπί τε κοινωνίᾳ παίδων τε καὶ βίου, καὶ τῷ καταλιπεῖν τέκνα, τῶν τε ἀνδρὸς καὶ αὐτῆς γονέων μέλλοντα ἕξειν τὰ ὀνόματα. Ὧν τί δή ποτε ὁσιώτερον δύναιτο ἂν ὑπάρχειν; ἢ περὶ ποῖόν τι ἄλλο ἀνὴρ ὑγιαίνων τὸν νοῦν
239 θᾶττον σπουδάσειεν, ἢ τὸ ἐξ ἀρίστης καὶ ἐπαινετωτάτης γυναικὸς ποιήσασθαι παῖδας τοὺς ἐσαῦθις γηροβοσκούς, καὶ ὥσπερ δὴ κρατίστους τε καὶ εὐσεβεστάτους πατρός E τε καὶ μητρὸς φύλακας, καὶ πάσης τῆς οἰκίας φρουροὺς ἐσομένους; ὀρθῶς γὰρ ὑπὸ τῶν γονέων τρεφόμενοι

Ἡρακλεῖ· sic enim Latini libri; *ob quæ omnia multo magis decet virum in honore habere, nec illum contemnere si sacra pudicitia, et opes, animositatis filiæ, secundum Orpheum, Herculem non sequantur.* Camerarius (p. 15.) conjecturæ ductum secutus, hac paraphrasi Aretini verba expressit; *Has ob caussas honorem studiosius haberi viro par est, neque eum despici, si, pudicitia salva, copia, quæ est secundum Orphea, animi magni soboles, non etiam consequatur.* Venit autem mihi in mentem, (inquit idem p. 48.) εὐπορίαν fecisse Orphea alicubi (nihil enim de hoc certi habeo) filiam confidentiæ; quod fortasse θάρσος sit. Et Hesiodeum versum hunc, αἰδώς τοι πρὸς ἀνολβίῃ, θάρσος δὲ πρὸς ὄλβῳ, aliqui sic interpretati sunt, ut significari traderent; præposterum pudorem in opere faciendo, inopiam; confidentiam vero et sedulitatem, opes parare.

κατὰ τὰ ἤθη, τά τε ὅσια καὶ δίκαια, χρηστοὶ ἀποβαίνοιεν ἂν δικαίως· τοὐναντίου δὲ γενομένου, μᾶλλον ζημιωθήσονται αὐτοί. Ἐὰν γὰρ τοῦ βίου παράδειγμα τοῖς υἱοῖς μὴ παραστήσωσιν οἱ γονεῖς, πρόφασιν ἐκείνοις καθ' ἑαυτῶν καταλείψουσιν ἐναργῆ. Καὶ ἔστι τοῦτο δέος μὴ αὐτῶν ὡς μὴ καλῶς βεβιωκότων οἱ υἱοὶ καταφρονήσαντες, ἀπολείψωσιν αὐτοὺς ἐν τῷ γήρᾳ. Διὰ τοῦτο μηδὲν παραλειπτέον τῶν εἰς παίδευσιν γαμετῆς συντεινόντων· ὥστε ἐξ ἀρίστης, ὡς οἷόν τε μάλιστα, γείνασθαι παῖδας.
498 Οὐδὲ γὰρ ὁ γεωργὸς παραλείπει οὐδὲν, ὥστε τῇ ἀρίστῃ γῇ καὶ μάλιστα ἐξειργασμένῃ βαλεῖν τὸ σπέρμα, ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης ὡς καλλίστους ποτὲ μέλλων κομίσεσθαι καρπούς· ἐὰν δὲ δύναμίς τις ἐπιστῇ, μαχόμενος πρὸς ἐναντίους προαιρεῖται μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ ἐκείνης δῃουμένης ἀνέχεσθαι· καὶ τὰ τοιαῦτα ἤθη ὡς μάλιστα ἐπαινεῖται. Τοσαύτης οὖν περιγινομένης ἡμῖν φροντίδος ὑπὲρ τῆς τοῦ σώματος τροφῆς, ποίους τινὰς δεῖ ἡμᾶς εἶναι ὑπέρ τε τῶν τέκνων καὶ τῆς ἐκεῖνα τρεφούσης μητρός; οὐχὶ ὡς τάχιστα πᾶσαν σπουδὴν ποιητέον; κατὰ τοῦτο γὰρ μόνον ἡ τῶν ἀνθρώπων κατάστασις, οὖσα θνητὴ, ἐκ τῆς διαδοχῆς τοῦ ἀεὶ εἶναι τυγχάνει· καὶ αἱ
B τῶν γονέων εὐχαὶ εἰς τοῦτο πᾶσαι συντείνουσι. Δι' ὃ ὅστις τούτων ἠμέλησε καὶ τῶν θεῶν φαίνεται ἀμελήσας. Τῶν οὖν θεῶν χάριν, τῶν γαμήλια θύσαντι αὐτῷ παρεστηκότων, καὶ γυναῖκα ἐπήγαγε, καὶ πολλῷ μᾶλλον τῇ γαμετῇ παρέδωκεν ἑαυτὸν εἰς τὸ τιμᾶν μετὰ τοὺς γονεῖς. Σωφρονούσης δὲ γυναικὸς μεγίστη τιμὴ, τὸ τὸν ἴδιον ἄνδρα ἰδεῖν τὰ περὶ τὴν αἰδῶ φυλάττοντα ἑαυτῇ, ἄλλην μὲν μηδεμίαν γυναῖκα διὰ φροντίδος ἔχοντα μᾶλλον ἢ αὐτὴν, ἀντὶ δὲ πασῶν τῶν ἄλλων ταύτην καὶ ἰδίαν καὶ 240

[illegible]

[illegible]

[illegible]

πιστὴν ἑαυτῷ νομίζοντα. Ὅσῳ γὰρ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς ἡ γυνὴ πιστῶς καὶ δικαίως κηδομένη αἰσθήσεται, τοσούτῳ μείζονα ποιήσεται σπουδὴν καὶ αὐτὴν τοιαύτην καθίστασθαι. Ὅστις οὖν φρόνιμος ἀνὴρ, οὐκ ἀγνοήσειεν ἂν, ὅσαις μὲν καθήκει αὐτῷ τῶν τιμῶν τοὺς τοκεῖς, ὅσαις C δὲ τὴν γεγαμημένην καὶ τοὺς παῖδας διαμείβεσθαι, ὅπως ἂν ἑκάστοις αὐτῶν διανέμων δίκαιός τε καὶ ὅσιος νομίζοιτο. Πάντες γὰρ τὰ γέρα τὰ ἴδια ἀποστερούμενοι, σφόδρα φέρουσι χαλεπῶς· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς τῇ ἀφαιρέσει τῶν ἰδίων ἀγαπᾷ, κἂν τίς τῶν ἀλλοτρίων πλεῖστα διδῷ. Καὶ μὴν οὐδὲν οὕτω τῆς γυναικὸς ἴδιον, οὐδὲ ὃ ἂν αὐτῇ ὁ ἀνὴρ δικαιότερον βεβαιώσειεν, ὡς ἡ ὁσία καὶ ἁγνοτάτη συνοίκησις. Διὸ δὴ οὐκ ἂν προσήκοι τῷ σωφρονοῦντί γε ἀνδρὶ, ἔνθα ἂν τύχοι, τὸ ἑαυτοῦ σπέρμα βαλεῖν, ἵνα μὴ ἐκ φαύλων τε καὶ πονηρῶν παῖδες γνησίοις ὅμοιοι γίγνωνται· ὅθεν δὴ, ἡ μὲν γυνὴ, τὸ γαμικὸν γέρας D ἀφαιρεῖται· οἱ δὲ παῖδες, ἀδικοῦνται· αὐτὸς δὲ, ἐφ' ἅπασι τούτοις αἰσχύνῃ περιέχεται. Δεῖ τοίνυν πλησιάσαι τῇ ἀλόχῳ μετὰ σωφροσύνης τε πολλῆς καὶ εὐταξίας· καὶ εἶναι, ἐν μὲν τοῖς λόγοις, αἰδῶ· ἐν δὲ τοῖς ἔργοις, τό, τε θεμιτὸν, καὶ τὸ καλόν· ἐν δὲ τῇ ὁμιλίᾳ, τὸ πιστόν τε καὶ κόσμιον. Καὶ τὰ μὲν μικρὰ τῶν πταισμάτων, καί τοι ἑκούσια ὄντα, συγγνώμης ἀξιοῦν· εἰ δέ τι καὶ ἀγνοοῦσα διήμαρτε, νουθετεῖν, μηδὲ φόβον ἐμβάλλειν, ᾧ ἂν μὴ καὶ αἰδὼς καὶ σεμνότης προσῇ. Τὰ γὰρ τοιαῦτα πάσχειν, ταῖς ἑταίραις μᾶλλον προσήκοι ἂν παρὰ τοῖς μοιχοῖς. Οὐ μὴν ἀλλὰ μετ' αἰδοῦς τε καὶ σεμνότητος τὰ

1. Positiva pro comparativis usurpata sunt. Usitatior loquendi ratio est, πιστότερον καὶ δικαιότερον. Forsan etiam rectius τημελουμένη scripseris: quia κήδεσθαι in activa quam passiva significatione est frequentius.

E δίκαια φιλεῖν τε καὶ φοβεῖσθαι, τοῦτο καὶ μάλα πρὸς
ἐλευθερίας γυναικὸς περὶ τὸν ἴδιον ἄνδρα. Δύο γὰρ εἴδη
τῶν φόβων· ὁ μὲν γὰρ εὐλαβής τε καὶ σεμνός· οἵῳ δὴ
χρῶνται τῶν τε παίδων οἱ μέτριοι πρὸς τοὺς πατέρας,
καὶ τῶν πολιτῶν οἱ εὔτακτοι πρὸς τοὺς εὐνοϊκῶς διοικοῦν-
τας. Ὁ δὲ, τῇ ἀπεχθείᾳ καὶ τῷ μίσει συνών· οἵῳ οἱ
δοῦλοι πρὸς τοὺς δεσπότας, καὶ οἱ πολῖται πρὸς τοὺς
ἀδίκους καὶ ἀνόμους τῶν τυράννων. Ἔτι δὲ, ἐκ πάντων
τῶν εἰρημένων τὰ κρείττω αἱρούμενον δεῖ τὴν ἄλοχον 241
καταπραΰνειν ἑαυτῷ, καὶ πιστήν τε καὶ ἐπιεικῆ ἐξερ-
γάζεσθαι· ὥστε τὴν μὲν, εἴτε παρόντος ἀνδρὸς, εἴτε καὶ
μὴ, οὐχ ἧττον χρηστὴν εἶναι, ἢ ὡς ἀεὶ παρόντος· τὸν δὲ,
ὡς τὰ κοινὰ πράγματα ἐπιτετραμμένον· καὶ τὴν μὲν,
ἀπόντος αὐτοῦ, μηδένα τῶν ἀνθρώπων μήτε βελτίω μήτε
δεξιώτερον αἰσθανέσθαι ὄντα ἑαυτῇ, μήτε οἰκειότερον τοῦ
441 ἀνδρός· τὸν δὲ, ἀεὶ πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἀποτείνοντα,
καί τοι μειρακίσκης οὔσης ἐκείνης καὶ νέας περὶ τὰ τοι-
αῦτα, αὐτὸ τοῦτο ἀπ' ἀρχῆς ὑπεμφαίνειν. Εἰ γὰρ τῶν
τοιούτων ἄρξοιτό ποτε, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ μάλιστα κρατή-
σοι, κἂν ἄριστός τε ὅλου τοῦ βίου κυβερνήτης ὑπάρξειε,
καὶ τὴν γυναῖκα διδάξειε χρῆσθαι τοῖς αὐτοῖς.

IX. Οὐδὲ γὰρ Ὅμηρος τὸν ἔρον, οὐδὲ τὸν φόβον χωρὶς αἰδοῦς ἐπαινέσειεν ἂν, ἀλλὰ πανταχοῦ τοῦ μετὰ σωφροσύνης τε καὶ αἰδοῦς φιλεῖν, εἰσηγητής ἐστι. Φησὶ μὲν οὖν, ὅτι ἡ Ἑλένη τὸν τρόπον τοῦτον φοβεῖται τὸν Πρίαμον, λέγουσα·

22. Rationalem γὰρ omittit Camerarii paraphrasis; *neque Homerus etiam*. Poeticum autem ἔρον pro communi ἔρωτα seu Attico ἔρων, interpres de industria retinuisse videtur. Porro quod ad distinctionem attinet, in vulgatis editionibus Latinis caput hoc statuitur libri secundi tertium; in Camerarii autem paraphrasi, libri primi nonum: quod ipsum de sequentibus etiam dictum intelliges.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Αἰδοῖός τέ μοι ἐσσὶ, φίλε ἑκυρὲ, δεινός τε·

οὐδὲν ἄλλο εἰπὼν ἢ ὅτι αἰδουμένη φιλεῖ. Πάλιν δὲ καὶ Ὀδυσσεὺς πρὸς Ναυσικάαν φησίν·

Ὥς σὲ γύναι ἄγαμαί τε τέθηπά τε. B

Ἡγεῖται δὴ Ὅμηρος δεῖν οὕτως ἔχειν πρὸς ἀλλήλω τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα. Οὐδεὶς γὰρ θαυμάζει καὶ καταπλήττεται τὸν χείρονα ἑαυτοῦ· ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα πάθη τοῖς ἀλλήλων κρείττοσι καὶ τοῖς φύσει εὐμενεστέροις συμβέβηκεν· ἔτι δὲ καὶ τοῖς ἧττον ἑαυτῶν σοφοῖς, πρὸς τοὺς μᾶλλον. Τοιοῦτον ἄρα τὸν νοῦν περὶ τὴν Πηνελόπην ἔχων ὁ Ὀδυσσεὺς, κἂν ἀποδημήσας, οὐδὲν ἐπλημμέλησεν. Ὁ μέν τοι Ἀγαμέμνων, τῆς Χρυσηΐδος ἕνεκα, περὶ τὴν ἰδίαν ἄλοχον διήμαρτεν, ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων ἐκκλησίᾳ τολμήσας εἰπεῖν, ὅτι καὶ αἰχμάλωτος γυνὴ, καὶ οὐδὲν τῇ φύσει διαφέρουσα, μᾶλλον δὲ, ὡς C
σαφέστερον εἰπεῖν, βάρβαρος οὖσα, ἐν μηδενὶ τῆς Κλυταιμνήστρας χείρων ἐστίν· ἐξ ἧς δὴ παῖδας ἔχων, ὀρθῶς
242 τὰ τοιαῦτα ποιήσας οὐκ ἂν δόξειε. Πῶς γὰρ τοῦτο; ὃς πρὶν εἰδέναι ὁποία τις ἦν περὶ αὐτὸν, βίᾳ ἀγομένην ἐκείνην ἑαυτῷ συνέζευξεν. Ὁ δέ γε Ὀδυσσεὺς, ἀξιωσάσης τῆς Ἄτλαντος θυγατρὸς, ἐφ' ᾧ τε συμπεριμένει αὐτῇ, καὶ ἀθάνατον θήσειν αὐτὸν ἐπαγγειλαμένης, οὐδὲ τούτου γε χάριν ἤθελε τὴν τῆς ἀλόχου στοργήν τε καὶ φιλίαν καὶ πίστιν προέσθαι· μεγίστην ἑαυτῷ τιμωρίαν ἡγησάμενος, τὸ κακίᾳ συνόντα, ἀθανασίαν ἔχειν. Ἀλλ' οὐδὲ μετὰ Κίρκης ἤθελε μένειν, καίτοι γε τὴν ἑταίρων σωτηρίαν ὑποσχομένης· ἀλλ' ἀπεκρίνατο, μηδὲν ἑαυτῷ γλύκιον D
δύνασθαι φαίνεσθαι ἧς πατρίδος, κἂν ἀκόσμου τε καὶ τραχείας· καὶ ἐπεθύμησε τήν τε ἑαυτοῦ γυναῖκα θνητὴν καὶ παῖδα ἰδεῖν μᾶλλον, ἢ ἀθάνατον γενέσθαι αὐτόν. Οὕτως ἐκεῖνος πίστιν βεβαίαν καὶ ἀσφαλῆ τῇ ἀλόχῳ

φυλάττων διετέλει. Ὥστε εἰκότως παρὰ τῆς γυναικὸς τῶν αὐτῶν ἔτυχεν ἀπολαύσας. Ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ πρὸς Ναυσικάαν, τὴν ἀνδρός τε καὶ γυναικὸς κοινωνίαν τὴν ἁγνὴν μάλιστα φαίνεται ὁ ποιητὴς ἐπαινῶν. Τοῖς γὰρ θεοῖς ηὔξατο, ὅπως ἂν ἐκείνῃ ἄνδρα τε καὶ οἶκον καὶ ὁμοφροσύνην ὀπάσειαν, οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ τὴν ἐσθλήν. Οὐ μὲν γὰρ, φησὶ, τοῦ γε κρεῖσσον καὶ ἄρειον

E Ἢ ὅθ' ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχητον
Ἀνὴρ ἠδὲ γυνή.

Κἀνταῦθα οὖν, ὡς δῆλον, τὴν πρὸς ἀλλήλω ἀνδρός τε καὶ γυναικὸς ὁμόνοιαν ἐπαινεῖ ὁ ποιητὴς, οὐ τήν γε μὴν ἀμφὶ τὰς θεραπείας τὰς μοχθηρὰς, ἀλλὰ τὴν νῷ τε καὶ φρονήσει δικαίως συνηλλαγμένην. Τὸ γὰρ νοήμασιν ἔχειν τὸν οἶκον, τοῦτο δηλοῖ. Πάλιν ὁ αὐτός φησιν, ὅτι τοιαύτης μεταξὺ ἀνδρός τε καὶ γυναικὸς ἀκμαζούσης ὁμονοίας,

——πόλλ' ἄλγεα δυσμενέεσσι,
Χάρματα δ' εὐμενέτῃσιν

ὑπάρχει. Ὧ γε ὡς ἀληθεύοντι συνομολογοῦσιν. Ὁ μὲν γὰρ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ, ὅταν περὶ τὰ ἄριστα τῶν πραγμάτων σπουδάζητον ὁμοφώνως, ἀνάγκη καὶ τὰς ἑκατέ-
500 ρου γνώμας εἶναι τὰς αὐτάς. Ἔπειτα διὰ τὴν ὁμό-
νοιαν γενομένω δυνατὼ, τῶν τε ἐχθρῶν ἀφαιρεῖτον τὴν 243
ἐλπίδα, καὶ τοὺς φίλους ὠφελεῖτον· ὅταν δὲ διαφέρησθον ἀλλήλοιν, τότε καὶ οἱ φίλοι διαφέρονται, καὶ αὐτὼ μάλιστα ἀδυναμίας αἰσθάνεσθον. Δι' ὃ δὴ σαφῶς κελεύει

8. Νοήμασιν οἶκον ἔχειν, agnoſcit etiam Aretini textus, *voluntate domum gubernare.* Videtur tamen in Homeri loco dativi caſus vox νοήμασιν potius ad præcedens ὁμοφρονέοντε, quam ad ſequens ἔχητον pertinere: ut ſit, *mentibus ſeu animis conſentientes.*

26. Caput quartum vulgatæ editionis Latinæ incipiunt hoc ver. at Camerarii paraphraſis decimum v. 3. ſeq. pag.

[illegible]

> [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ὁ ποιητὴς τόν τε ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα ἐπὶ τοῖς πράγμασι τοῖς μοχθηρῶς καὶ ἀναιδῶς ἔχουσι μηδαμῶς δεῖν ἀλλήλοιν συμφέρεσθαι· ἐπὶ δὲ τοῖς ὡς οἷόν τε μάλιστα ἁγνῶς καὶ δικαίως, ὁμογνωμοσύνῃ θεραπεύειν ἀλλήλω, σπουδάζοντε, τὸ μὲν πρῶτον κατὰ πάντα τῶν τοκέων ἐπιμελεῖσθαι, ὁ μὲν ἀνὴρ, τῶν τῆς γυναικὸς οὐχ ἧττον ἢ τῶν αὐτοῦ· ἡ δὲ γυνὴ, τῶν τοῦ ἀνδρός. Ἔπειτα δὲ, τῶν B τε παίδων δέοι ἂν, καὶ τῶν φίλων, καὶ τῶν πραγμάτων, καὶ ὅλης τῆς οἰκίας, ὡς οὔσης κοινῆς, ἄμφω ἐπιμελεῖσθαι, σπουδῇ τε καὶ ἀκριβείᾳ ἀλλήλω νικᾶν ἐπιχειροῦντε· ἵν' ἕκαστος ὡς πλείστων ἀγαθῶν αἴτιος γένηται, καὶ βελτίων τε ὑπάρξῃ καὶ δικαιότερος· καὶ τὸ μὲν ὑπεροπτικὸν ἀφιεμένω, προσιεμένω δὲ τὸ φιλόπονον, εὐμενῶς τε καὶ πρᾴως διοικεῖν· ἵνα πρὸς τῷ γήρᾳ γενομένω ἤδη, τῆς τε οἰκονομίας τὸ γέρας ἀπαγορεύσαντε, καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν ἀπαλλαγέντε, δύνησθον ἑαυτοῖν τε ἑκατέρω ἐν μέρει, καὶ τοῖς ἑαυτοῖν παισὶ λόγον δοῦναι, ὁπότερος αὐτοῖν ἐπιδοὺς πλέον ἐπὶ τῆς οἰκονομίας διετέλεσε· καὶ εὐθὺς εἰδέναι, ἤτοι διὰ τύχης, τὸ κακὸν, ἢ δι' ἀρετῆς τἀγαθόν. C Ἐν οἷς ὁ νικήσας, ἑνὸς μεγίστου παρὰ τῶν θεῶν γέρως εἴη ἂν ἐπιτυχών. Ὡς γάρ φησι Πίνδαρος,

Γλυκεῖά οἱ καρδίαν ἀτάλλοισα ἡ γηροτρό-
φος συναορεῖ ἐλπὶς,

ἑτέρου δὲ τοῦ εὐδαίμονος, παρὰ τῶν παίδων τρέφεσθαι ἐν τῷ γήρᾳ. Ταῦτ' ἄρα καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ τῷ τὸν βίον διάγοντι πρέπον ἂν εἴη πρὸς πάντας θεούς τε καὶ ἀνθρώπους ἀποβλέπειν, οὐχ ἥκιστα δὲ πρὸς τήν τε ἄλοχον, καὶ τοὺς παῖδας, καὶ τοὺς γονεῖς.

21. Pindari locum de ſpe citat etiam Plato lib. i. πολιτειῶν, ut adnotat Camerarius p. 49.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΤΟ Β.

ΚΕΦ. Α.

ΤΟΝ οἰκονομεῖν μέλλοντα τινὰ κατὰ τρόπον, δεῖ τῶν D τε τόπων, οὓς ἂν πραγματεύηται, μὴ ἀπείρως ἔχειν, καὶ τῇ φύσει εὐφυῆ εἶναι, καὶ τῇ προαιρέσει φιλόπονόν τε καὶ δίκαιον. Ὅ, τι γὰρ ἂν ἀπῇ τούτων τῶν μερῶν, πολλὰ διαμαρτήσεται περὶ τὴν πραγματείαν ἣν μεταχειρίζεται. Οἰκονομίαι δέ εἰσι τέσσαρες, ὡς ἐν τύπῳ διελέσθαι· τὰς γὰρ ἄλλας εἰς τοῦτο ἐμπιπτούσας εὑρήσομεν· βασιλική, σατραπική, πολιτική, ἰδιωτική. Τούτων δὲ μεγίστη μὲν E καὶ ἁπλουστάτη, ἡ βασιλική· ποικιλοτάτη δὲ καὶ ῥάστη, ἡ πολιτική· ἐλαχίστη δὲ καὶ ποικιλοτάτη, ἡ ἰδιωτική· ἐπικοινωνεῖν μὲν τὰ πολλὰ ἀλλήλαις ἀναγκαῖόν ἐστιν. Ὅσα δὲ μάλιστα δι' αὐτῶν ἑκάστῃ συμβαίνει, ταῦτα ἐπισκεπτέον ἡμῖν ἐστι. Πρῶτον μὲν τοίνυν τὴν βασιλικὴν

1. De hoc libro quæ cenſura ſit editionum Latinarum, paulo ante monui, ad 334. 12.

3. Δεῖ abeſt a C. ed. κατὰ τρόπον vero cum præcedentibus conjungunt ambo interpretes. Nam ut Jacobus Stapulenſis vertit, *Cum quiſpiam debet aliqua debito modo diſpenſare*: ita Camerarius, *Qui rem domeſticam quampiam vero modo adminiſtraturus eſt*. Seq. v. Iſ. margo pro οὓς legit περὶ οὓς, ut pag. 349. v. 12.

6. Fortaſſe rectius εἴ τι, *ſi quid*.

11. Nota ποικιλοτάτη bis per ο ſcriptum, conſtanti exemplarium conſenſu: cum regula poſtulet ποικιλωτάτη per ω.

ἴδωμεν. Ἔστι δὲ αὕτη δυναμένη μὲν τὸ καθόλου, εἴδη δὲ ἔχουσα τέτταρα, περὶ νόμισμα, περὶ τὰ ἐξαγώγιμα, περὶ τὰ εἰσαγώγιμα, περὶ τὰ ἀναλώματα. Τούτων δὲ ἕκαστον μὲν, περὶ τὸ νόμισμα λέγω, ποῖον καὶ πότε 501 τίμιον ἢ εὔωνον ποιητέον. Περὶ δὲ τὰ εἰσαγώγιμα καὶ ἐξαγώγιμα, πότε, καὶ τίνα παρὰ τῶν σατραπῶν ἐν τῇ ταγῇ ἐκλαβόντι αὐτῷ λυσιτελήσει διατίθεσθαι. Περὶ δὲ τὰ ἀναλώματα, τίνα περιαιρετέον, καὶ πότε· καὶ πότερον δοτέον νόμισμα εἰς τὰς δαπάνας, ἢ ἃ τῷ νομίσματι ὤνια. Δεύτερον δὲ, τὴν σατραπικήν. Ἔστι δὲ ταύτης εἴδη ἓξ τῶν προσόδων· ἀπὸ γῆς, ἀπὸ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἰδίων γενομένων, ἀπὸ ἐμπόρων, ἀπὸ τελῶν, ἀπὸ βοσκημάτων, ἀπὸ τῶν ἄλλων. Αὐτῶν δὲ τούτων πρώτη μὲν καὶ κρατίστη, ἡ ἀπὸ τῆς γῆς. Αὕτη δέ ἐστιν ἣν οἱ μὲν ἐκφόριον, 245 οἱ δὲ δεκάτην προσαγορεύουσι. Δευτέρα δὲ, ἀπὸ τῶν B ἰδίων γινομένη, οὗ μὲν χρυσίον, οὗ δὲ ἀργύριον, οὗ δὲ χαλκὸς, οὗ δὲ ὁπόσα δύναται γίνεσθαι. Τρίτη δὲ, καὶ ἡ ἀπὸ τῶν ἐμπορίων. Τετάρτη δὲ, καὶ ἡ ἀπὸ τῶν κατὰ γῆν τε καὶ ἀγοραίων τελῶν γινομένη. Πέμπτη δὲ, ἡ ἀπὸ τῶν βοσκημάτων, ἐπικαρπία τε καὶ δεκάτη καλουμένη. Ἕκτη δὲ, ἡ ἀπὸ τῶν ἄλλων, ἐπικεφάλαιόν τε καὶ χειρωνάξιον προσαγορευομένη. Τρίτον δὲ, τὴν πολιτικήν. Ταύτης δὲ κρατίστη μὲν πρόσοδος, ἡ ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐν τῇ χώρᾳ γινομένων, εἶτα ἀπὸ ἐμπορίων καὶ δι' ἀγώνων,

3. Camerarius putat omnino aliquid hoc loco deeſſe: nam ellipſeως figuram talem, nimis eſſe duram. Quod ſequitur, ἐν τῇ ταγῇ, v. 6. vel uſurpatum eſt pro διαταγῇ, vel pro hoc illud ſcriba exaravit: inquit idem Camerarius, p. 49.

12. Et ἐμπόρων retineri poteſt, et ἐμπορίων ſubſtitui, ut v. 18.

16. Ἰδίων, ſ. ἐν τῇ χώρᾳ, ut mox v. 23. et ſupra v. 11.

24. Pro ἐμποριῶν v. 18. eſt ἐμπορίων· at ſupra v. 12. ἐμπόρων· exigua ſenſus mutatione.

[illegible]

[illegible]

[illegible] Τετάρτη δὲ καὶ [illegible] γίνεται [illegible] ἀπὸ τῶν ἄλλων [illegible]

[illegible]

εἶτα ἡ ἀπὸ τῶν ἐγκυκλίων. Τέταρτον δὲ καὶ τελευταῖον, τὴν ἰδιωτικήν. Αὕτη δέ ἐστιν ἀνώμαλος μὲν, διὰ τὸ δεῖν μὴ πρὸς ἕνα σκοπὸν οἰκονομεῖν· ἐλαχίστη δὲ, διὰ τὸ καὶ τὰς προσόδους καὶ τὰ ἀναλώματα βραχέα γίνεσθαι. Αὐτῆς δὲ ταύτης κρατίστη μὲν πρόσοδος ἡ ἀπὸ γῆς C γινομένη· δευτέρα δὲ, ἡ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐγκυκλημάτων· τρίτη δὲ, ἡ ἀπὸ ἀργυρίου. Χωρὶς δὲ τούτων, ὃ πάσαις μὲν ἐποικονομεῖται ταῖς οἰκονομίαις, καὶ προσήκει σκοπεῖν αὐτὸ μὴ παρέργως. Μάλιστα δὲ ταύτῃ τὸ τἀναλώματα μὴ μείζω τῶν προσόδων γίνεσθαι. Ἐπεὶ τοίνυν τὰς διαιρέσεις εἰρήκαμεν, μετὰ τοῦτο πάλιν νοητέον ἡμῖν, εἰ σατραπεία περὶ ἣν ἂν πραγματευόμεθα, ἢ πόλις, πότερον ἃ πάντα ἄρτι διειλόμεθα, ἢ τὰ μέγιστα τούτων, εἰ δυνατὴ φέρειν ἐστὶ, τούτοις χρηστέον. Μετὰ δὲ τοῦτο, ποῖαι τῶν προσόδων, ἢ τὸ παράπαν οὐκ εἰσὶ, δυναταὶ δ' εἰσὶ γενέσθαι· ἢ μικραὶ μὲν οὖσαι, μείζους οἷαί τινες κατασκευασθῆναι, ἢ τῶν ἀναλωμάτων τῶν νῦν ἀναλουμένων, τίνα τε, καὶ πόσα περιαιρεθέντα ὅλα, μηθὲν D βλάψει. Τὰ μὲν οὖν περὶ τὰς οἰκονομίας τε καὶ τὰ μέρη τὰ τούτων εἰρήκαμεν. Ὅσα δέ τινες τῶν πρότερον πεπράγασιν εἰς πόρον χρημάτων, ἢ τεχνικῶς διῴκησαν, ἃ ὑπολαμβάνομεν ἀξιόλογα αὐτῶν εἶναι, συναγηόχαμεν.

6. C. ἐγκλημάτων· Camerarius legit ἐργολαβημάτων. Seq. v. C. πᾶσι· Camerarius ex vetere libro legit πᾶσι μὲν ἐπικοινωνεῖται, *omnium administrationis domesticæ generum commune est.* Itidemque habet Isingr. margo.

12. Cam. pro conjunctione εἰ habet articulum demonstr. ἡ· ut Camerarius quoque vertit; *nunc deinceps rursum et satraparum præfectura, et civitas, ubi versabuntur tractatus nostri, contemplanda est; sit ne utendum cunctis quæ modo disseruimus, aut horum maximis, si ferri ab ea possint.* In sequentibus etiam plenior et expeditior erit structura, si v. 13. post τούτων inseratur φέρειν δύναται, et copulativa καί. Alioqui et perplexa et solæca structura fuerit.

21. Nota πεπράγασιν activa signif. pro πεπράχασι. Seq. v. Is. l. ὑπολαμβάνομεν, præs. tempore: minus convenienter.

Οὐδὲ γὰρ ταύτην τὴν ἱστορίαν ἀχρεῖον ὑπολαμβάνομεν 246
εἶναι. Ἔστι γὰρ τούτων ἅ τις ἐφαρμόσει τοῖς οἷα ἂν αὐτὸς πραγματεύηται.

ΚΕΦ Β.

ΚΥΨΕΛΟΣ ὁ Κορίνθιος, εὐξάμενος τῷ Διῒ, ἐὰν κύριος γένηται τῆς πόλεως, τὰ ὄντα Κορινθίοις πάντα ἀναθήσειν, ἐκέλευσεν αὐτοὺς ἀπογράψασθαι. Ἀπογραψα-
E μένων δὲ τούτων, τὸ δέκατον μέρος παρ' ἑκάστου ἔλαβε, τοῖς δὲ λοιποῖς ἐκέλευσεν ἐργάζεσθαι. Περιελθόντος δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ, τὸ αὐτὸ ἐποίησεν. Ὥστε συνέβαινεν ἐν δέκα ἔτεσι, ἐκεῖνόν τε ἅπαντα ἔχειν ἅπερ ἀνιέρωσε, τούς τε Κορινθίους ἕτερα κεκτῆσθαι.

II. Λύγδαμις Νάξιος, ἐκβαλὼν Φυγάδας, ἐπειδὴ τὰ κτήματα αὐτῶν οὐθεὶς ἠθέλησεν ἀλλ' ἢ βραχέος ἀγοράζειν, αὐτοῖς τοῖς Φυγάσιν ἀπέδοτο· τά τε ἀναθήματα, ὅσα ἦν αὐτῶν ἔν τισιν ἐργαστηρίοις ἡμίεργα ἀνακείμενα, ἐπώλει τοῖς τε Φυγάσι, καὶ τῶν ἄλλων τῷ βουλομένῳ· ὥστ' ἐπιγραφῆναι τὸ τοῦ πριαμένου ὄνομα.

III. 502 Βυζάντιοι δὲ, δεηθέντες χρημάτων, τὰ τεμένη τὰ δημόσια ἀπέδοντο· τὰ μὲν κάρπιμα, χρόνον τινὰ, τὰ δὲ ἄκαρπα, ἀεννάως, τά τε θιασωτικὰ καὶ τὰ πατριωτικά·

2. Camot. ἴστι γὰρ ὅτε τούτων ἐφαρμ. quod lectio aptior erit ſi legamus, τούτοις ἐφαρμόσει τις οἷα. Jac. Stap. vertit, *fieri enim poteſt ut quiſpiam iis accommodet qualiacunque ipſe efficienda ſuſceperit.*

4. Iſingr. et Camot. Κύψελλος, gemino λλ· itidemque Jacobi Stapulenſis verſio, et Raphaelis Volaterrani epitoma. Ego cum Camerario Κύψελος malui uno λ, ut in oraculo iſto apud Herodot. 203. Κύψελος Ἠετίδης, βασιλεὺς κλειγοῖο Κορίνθου.

20. Haud ſcio an verius ſit φατριωτικὰ, ſeu φρατριωτικὰ, *curialia.*

[illegible]

[illegible] ἐπὶ καταλειφθέντα μνᾶς τριάκοντα, [illegible] δὲ γενομένη, καὶ ἀποφαίνει [illegible] τὰ πλοῖα τὰ ἐκ τοῦ πόντου. [illegible] εἰσπλεῖν ἀναγκαζόντων, [illegible] [illegible] τοῦτον ὥρας εἰσφέρειν τοῦ δανείου, [illegible] ἔχειν τὸ κτῆμα.

[illegible] τὰ ὑπάρχοντα τῶν ὑπέρων εἰς [illegible] καὶ τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τὰ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ὡσαύτως καὶ ὅσα ἐν χωρίοις ἰδιωτικοῖς ἦν. Ὠνοῦντο γὰρ πολλοῦ, ὧν ἦν καὶ τὸ ἄλλο κτῆμα. Τοῖς δὲ θιασώταις ἕτερα τὰ δημόσια, ὅσα ἦν περὶ γυμνάσιον, ἢ τὴν ἀγορὰν, ἢ τὸν λιμένα, τούς τε τόπους τοὺς ἀγοραίους ἐν οἷς ἐπώλει τίς τι, καὶ τῆς θαλάττης τὴν ἁλείαν, καὶ τὴν τῶν ἁλῶν ἁλατοπωλίαν, τῶν τ' ἐργαζομένων θαυματοποιῶν, καὶ μάντεων καὶ φαρμακοπώλων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιοῦτο τρόπων. Τρίτον δὲ μέρος τοῦ ἐργαζομένου ἀποτελεῖν
ἔταξαν, τῶν τε νομισμάτων τὴν καταλλαγὴν ἀπέδοντο B
μιᾷ τραπέζῃ. Ἑτέρῳ δὲ οὐκ ἦν οὐθενὶ οὔτε ἀποδόσθαι ἑτέρῳ, οὔτε πρίασθαι παρ' ἑτέρου· εἰ δὲ μὴ, στέρησις ἦν. Ὄντος δὲ νόμου αὐτοῖς μὴ εἶναι πολίτην ὃς ἂν μὴ ἐξ αὐτῶν ἀμφοτέρων ᾖ, χρημάτων δεηθέντες, ἐψηφίσαντο τὸν ἐξ ἑνὸς ὄντα, αὐτοῦ καταλαβόντα μνᾶς τριάκοντα, εἶναι
247 πολίτην. Ἐν σιτοδείᾳ δὲ γενόμενοι, καὶ ἀποροῦντες χρημάτων, κατήγαγον τὰ πλοῖα τὰ ἐκ τοῦ πόντου. Χρόνου δὲ γενομένου, τῶν ἐμπόρων ἀγανακτούντων, ἐτέλουν αὐτοῖς τόκους ἐπιδεκάτους. Τοῖς δὲ ὠνουμένοις τι, ἔταξαν χωρὶς τῆς τιμῆς διδόναι τὸ ἐπιδέκατον. Μετοίκων δὲ τι-
νῶν ἐπιδεδανεικότων ἐπὶ κτήμασιν, οὐκ οὔσης αὐτοῖς ἐκ- C
τίσεως, ἐψηφίσαντο τὸ τρίτον μέρος εἰσφέροντα τοῦ δανείου, τὸν βουλόμενον, κυρίως ἔχειν τὸ κτῆμα.

Ἱππίας ὁ Ἀθηναῖος τὰ ὑπερέχοντα τῶν ὑπερῴων εἰς IV.
τὰς δημοσίας ὁδοὺς καὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς, καὶ τὰ προ-

5. Nota ἁλείαν pro ἁλίειαν, *piſcationem*: et ſequenti verſu φαρμακοπώλων pro φαρμακοπωλῶν.

12. Procul dubio ſcribendum ἐξ ἀστῶν ἀμφοτέρων· ut habet etiam Raphaelis Volaterrani epitome; *niſi ex utroque parente cive natum.* Sic etiam v. 14. legendus potius ἐξ ἑνὸς ὄντα ἀστοῦ, *altero tantum parente cive natum*: pro quo ſupra habuimus τοὺς ἐξ ὁποτέρουοῦν πολίτου, 241. 10. vel αὐτοῦ adverbialiter accipiendum pro *in præſenti.*

φράγματα, καὶ τὰς θύρας τὰς ἀνοιγομένας ἔξω, ἐπώλησεν. Ὠνοῦντο οὖν ὧν ἦν τὰ κτήματα· καὶ συνελέγη χρήματα οὕτως συχνὰ, τό, τε νόμισμα τὸ ὂν Ἀθηναίοις, ἀδόκιμον ἐποίησε. Τάξας δὲ τιμὴν, ἐκέλευσε πρὸς αὐτὸν ἀνακομίζειν. Συνελθόντων δὲ ἐπὶ τῷ κόψαι ἕτερον χαρακτῆρα, ἐξέδωκε τὸ αὐτὸ ἀργύριον. Ὅσοι τε τριηραρ-
D χεῖν, ἢ φυλαρχεῖν, ἢ χορηγεῖν, ἤ τινα εἰς ἑτέραν λειτουργίαν τοιαύτην ἤμελλον δαπανᾶν, τίμημα τάξας μέτριον, ἐκέλευσε τὸν βουλόμενον, ἀποτίσαντα τοῦτο, ἐγγράφεσθαι εἰς τοὺς λελειτουργηκότας· τῇ τε ἱερείᾳ τῇ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς ἐν ἀκροπόλει ὑπὲρ τοῦ ἀποθανόντος, φέρειν χοίνικα κριθῶν, καὶ πυρῶν ἑτέραν, καὶ ὀβολόν. Καὶ ὅτῳ ἂν παιδάριον γένηται, τὸ αὐτὸ τοῦτο.

V. Ἀθηναῖοι δὲ οἱ ἐν Ποτιδαίᾳ οἰκοῦντες, δεόμενοι χρημάτων εἰς τὸν πόλεμον, ἀπογράψασθαι ἅπασι συνέταξαν τὰς οὐσίας, μὴ ἀθρόας εἰς τὸν αὐτοῦ δῆμον ἕκαστον, ἀλλὰ κατὰ κτῆμα ἐν ᾧ τόπῳ ἕκαστον εἴη· ἵνα οἱ πένητες δύνωνται ὑποτιμᾶσθαι. Ὅτῳ δὲ μὴ ἦν κτῆμα μηθὲν, τὸ
E σῶμα διμναῖον τιμήσασθαι. Ἀπὸ τούτων οὖν εἰσέφερον τὸ ἐπιγραφὲν ἕκαστος σῶον τῇ πόλει.

VI. Ἀντισσαῖος δὲ, δεηθείσης τῆς πόλεως χρημάτων, ἐθισμένων λαμπρῶς ἄγειν Διονύσια, ἐν οἷς ἄλλά τε πολλὰ ἀνήλισκον ἐξ ἐνιαυτοῦ παρασκευάζοντες, καὶ ἱερεῖα πολυτελῆ· ὑπεγγύου δὲ οὔσης ταύτης τῆς ἑορτῆς,

1. C. ἀναγομένας· minus convenienter. Sic v. 7. Is. parum apte habet φιλαρχεῖν.

20. Σῶον exprimit etiam Camerarii versio, *a singulis integrum conferebatur*. Pro seq. Ἀντισσαῖος Raphaelis Volaterrani epitoma legit Ἀντισθένης Ἀθηναῖος, *Antisthenes Atheniensis*.

24. Forsan rectius ὑπογύου sicut Etymol. ex nescio quo auctore citat ὁ μὲν, οὖν ἀγὼν ὑπόγυος, pro παραυτίκα μέλλων γίνεσθαι, *instans*. Forsan etiam δὴ rectius legerimus pro sequente δέ.

[illegible]

[illegible]

ἔπεισεν αὐτοὺς τῷ μὲν Διονύσῳ εὔξασθαι ἐς νέωτα ἀποδώσειν διπλάσια, ταῦτα δὲ συναγαγόντας ἀποδόσθαι. συνελέγη οὖν αὐτοῖς χρήματα οὐκ ὀλίγα πρὸς τὴν χρείαν.

Λαμψακηνοὶ δὲ, προσδοκίμων οὐσῶν τριήρων πολλῶν 503 VII. πρὸς αὐτοὺς, ὄντος μεδίμνου τῶν ἀλφίτων τετραδράχμου, προσέταξαν τοῖς ἀγοραίοις πωλεῖν ἑξαδράχμου· καὶ τοῦ ἐλαίου τὸν χοᾶ, ὄντα δραχμῶν τεττάρων καὶ τριωβόλου· τοῦ τε οἴνου καὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως. Τὴν μὲν οὖν ἀρχαίαν τιμὴν ἐλάμβανεν ὁ ἰδιώτης, τὸ δὲ πλέον ἡ πόλις, καὶ εὐπόρησε χρημάτων.

Ἡρακλεῶται, πέμποντες ναῦς τεσσαράκοντα ἐπὶ τοὺς VIII. ἐν Βοσπόρῳ τυράννους, οὐκ εὐπορούμενοι χρημάτων, παρὰ τῶν ἐμπόρων συνηγόρασαν τόν τε σῖτον πάντα, καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον, καὶ τὴν ἄλλην ἀγοράν. Χρόνου δὲ ἱσταμένου ἐν ᾧ ἔμελλον ἀποδώσειν τὴν τιμὴν, τοῖς τε δὴ B ἐμπόροις καλῶς εἶχε μὴ κοτυλίζειν, ἀλλ' ἀθρόα τὰ φορτία πεπρᾶσθαι· ἐκεῖνοί τε, διδόντες δι' ἄλλην, οὐ μισθὸν παρῆγον, ἀλλὰ τὴν ἀγορὰν ἐν ὁλκάσι, καὶ ἄνδρα ταμίαν ἐπέστησαν ἐφ' ἑκάστῃ τῶν νεῶν. Ἀφικομένων δ' εἰς τὴν πολεμίαν αὐτῶν, ἠγόραζον οἱ στρατιῶται παρὰ τούτων ἅπαντα. Πρότερον συνελέγη, ἢ ἀργύριον ἐδίδοσαν

5. Δὲ post Λαμψακηνοὶ, abeſt a Cam. ed.

18. Camerarius (52.) adnotat, ſe locum hunc vertiſſe ut potuerit: nam de iſto δι' ἄλλην, et aliis quibuſdam, quid eſſent, ac potius quid eſſe deberent, non habuiſſe quod comminiſceretur. Paulo tolerabilior lectio eſſet, διαδιδόντες ἄλλοις, οὐ μισθὸν παρεῖχον. Niſi forte verior ſcriptura eſt διδόντες σκυτάλην, *dantes ſcytalam*; ejus videlicet generis ſcytalam quæ vulgo etiam uſitata eſt, ut ſcilicet taleola ſeu bacillo in duas partes fiſſo, et inciſo mercis numero, altera ejus pars penes creditorem maneat, altera ſit penes debitorem.

22. Vulgatam ſcripturam expreſſit etiam Camerarii verſio; *emebant ab his omnia milites, et argentum collectum fuit,*

οἱ στρατηγοὶ πάλιν τὸν μισθόν. Ὥστε συνέβαινε ταὐτὸ τὸ ἀργύριον δίδοσθαι, ἕως εἰς οἶκον ἀπῆλθον.

IX. Λακεδαιμόνιοι, Σαμίων δεηθέντων χρήματα αὐτοῖς εἰς τὴν κάθοδον δοῦναι, ἐψηφίσαντο μίαν ἡμέραν καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς οἰκέτας καὶ τὰ ὑποζύγια νηστεῦσαι· ὅσον δὲ ἐδαπάνα ἕκαστος, τοσοῦτον δοῦναι τοῖς Σαμίοις.

X. C Καρχηδόνιοι δὲ, ξένων ἐν τῇ πόλει συχνῶν παρ' αὐτοῖς γινομένων, ὀφείλοντες αὐτοῖς μισθὸν, οὐκ ἠδύναντο διαλῦσαι. Ἀνήγγειλαν οὖν, εἴ τις τῶν πολιτῶν ἢ μετοίκων σύλαν ἔχει κατὰ πόλεως ἢ ἰδιώτου, εἰ βούλεται λαβεῖν, ἀπογράψασθαι. Ἀπογραψαμένων δὲ συχνῶν, τὰ πλοῖα τὰ πλέοντα εἰς τὸν πόντον, ἐσύλων μετὰ προφάσεως εὐ- 249
λόγου. Ἔταξαν δὲ χρόνον ἐν ᾧ λόγον ὑπὲρ αὐτῶν ἔφασαν ποιήσασθαι. Συλλεγέντων δὲ χρημάτων συχνῶν, τοὺς μὲν στρατιώτας ἀπήλλαξαν, ὑπὲρ δὲ τῶν συλῶν διεδικάσαντο. Τοῖς δὲ μὴ δικαίως συληθεῖσιν, ἡ πόλις ἀπὸ τῶν προσόδων ἀπεδίδου.

XI. Κυζικηνοὶ δὲ, στασιάσαντες πρὸς ἀλλήλους, ἐπικρατήσαντος τοῦ δήμου, τῶν δὲ πλουσίων συνειλημμένων,
D ὀφείλοντες χρήματα στρατιώταις, ἐψηφίσαντο μὴ θανατῶσαι τοὺς συνειλημμένους, ἀλλὰ χρήματα πραξαμένους φυγαδεῦσαι.

XII. Χῖοι δὲ, νόμου ὄντος αὐτοῖς ἀπογράφεσθαι τὰ χρέα

ſtipendiumque dederunt ductores. Sed non aſpernanda videtur Iſ. marginis conjectura, ἅπαν τι πρότερον συνιλέγη τἀργύριον ἢ ἐδίδ.

3. Raphaelis Volaterrani epitoma pro Σαμίων habet Τελμισσέων, *Telmiſſenſibus*.

9. C. pro εἰ habet disjunctivam ἢ, *aut*. Σύλαν autem vocat hic auctor σύλληψιν, ſive συλλήψεως πρόφασιν, *prehenſionis cauſam*, ſeu jus prehendendi et retinendi aliena, donec ſatisfactum ſit. Quomodo v. 16. Camerarii vetus liber pro συληθεῖσι habet συλληφθεῖσι.

14. Iſ. margo ποιήσεσθαι, fut. temp.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

εἰς τὸ δημόσιον, δεηθέντες χρημάτων, ἐψηφίσαντο τοὺς ὀφείλοντας μὲν ἀποδοῦναι τῇ πόλει τὰ δάνεια, τὴν δὲ πόλιν ἐκ τῶν προσόδων τοὺς τόκους τοῖς δεδανεικόσι καταφέρειν, ἕως ἂν κατὰ τὸ ἀρχαῖον εὐπορήσωσι.

Μαύσωλος, ὁ Καρίας τύραννος, πέμποντος βασιλέως XIII.
πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τῷ τοὺς φόρους δοῦναι, συναγαγὼν τοὺς
εὐπορωτάτους ἐν τῇ χώρᾳ, ἔλεγεν ὅτι ὁ βασιλεὺς αἰτεῖ
τοὺς φόρους, αὐτὸς δὲ οὐκ εὐπορεῖται· κατασκευαστοὶ δ' E
ἄνδρες αὐτῷ εὐθέως ἐπηγγέλλοντο ὅσον εἰσοίσει ἕκαστος.
Τούτων δὲ τοῦτο πραξάντων, οἱ εὐπορώτεροι, τὰ μὲν αἰ-
σχυνόμενοι, τὰ δὲ φοβούμενοι, πολλῷ τούτων πλείω
ἐπηγγέλλοντο, καὶ εἰσέφερον. Πάλιν δεηθεὶς χρημάτων,
ἐξεκκλησιάσας τοῖς Μυλασσεῦσιν ἔλεγεν, ὅτι μητρόπολις
οὖσα ἡ πόλις αὐτοῦ, αὕτη ἀτείχιστός ἐστιν, ὁ δὲ βασι-
λεὺς ἐπ' αὐτὸν στρατεύει. Ἐκέλευσεν οὖν τοὺς Μυλασ-
σεῖς φέρειν ἕκαστον ὅτι πλεῖστα χρήματα· φάσκων
αὐτοὺς τοῖς νῦν εἰσενεχθεῖσι καὶ τὰ λοιπὰ σώζειν. Εἰσ-
ενεχθέντων δὲ πολλῶν, τὰ μὲν χρήματα εἶχε, τὸ δὲ τεῖ- 504
χος οὐκ ἔφη τὸν θεὸν ἐν τῷ παρόντι οἰκοδομεῖν.

XIV. Κόνδαλος, Μαυσώλου ὕπαρχος, ὁπότε διαπορευομένῳ αὐτῷ διὰ τῆς χώρας προσενέγκοι τις πρόβατον ἢ μόσχον,

4. Sententia verborum est, *donec ad pristinam copiam perveniatur.* Sed nos, suspicati mendosum esse locum, de sortis persolutione verba interpretati sumus: quasi scriptum esset, ἕως ἂν καὶ τὸ ἀρχαῖον ἐκπορίσωσι· inquit Camer. 53.

6. C. φόβους δοῦναι· nihil ad rem.

14. Αὐτοῦ agnoscit cum Stapulense Camerarius quoque; *eam civitatem, principem regni, ex qua ortus esset ipse.* Alioqui maluerit fortasse aliquis, μητρόπολις οὖσα ἡ πόλις αὐτῶν, αὐτὴ ἀτείχιστος ἐστι, *urbem ipsorum, quæ ceterarum sit mater et princeps, immunitam esse.* Sequenti etiam versu Camerarius fæm. gen. legit ἐπ' αὐτὴν, *adversus illam.*

19. Post οἰκοδομεῖν deest ἐᾷν, vel simile quid: vel sane duriuscula, est ellipsis: inquit Camer. 53. Pro seq. Κόνδαλος in Raph. Volaterrani epitoma est *Cordaulus*, Κόρδαυλος.

ἀπογραψάμενος τὸν δόντα καὶ τὸν χρόνον, ἀγαγόντα εἰς οἶκον ἐκέλευσε τρέφειν ἕως ἂν ἐπανέλθοι. Ὁπότε δὲ δο- 250 κοίη χρόνος ἱκανὸς εἶναι, αὐτό τε τὸ τραφὲν καὶ τὴν ἐπικαρπίαν λογισάμενος ἀπῄτει. Τῶν τε δένδρων τὰ ὑπερέχοντα ἢ πίπτοντα εἰς τὰς ὁδοὺς τὰς βασιλικὰς, ἐπώλει τὰς ἐπικαρπίας. Τῶν δὲ στρατιωτῶν εἴ τις τελευτήσειε, διαπύλιον ἐπώλει δραχμὴν τοῦ σώματος. Ἅμα οὖν ἐντεῦθεν καὶ ἀργύριον ἐλάμβανεν, ἅμα τε ἡγεμόνες οὐ παρεκρούοντο αὐτὸν, πότε τετελεύτηκεν ὁ στρατιώτης.
B Τούς τε Λυκίους ὁρῶν ἀγαπῶντας τὸ τρίχωμα φέρειν, ἔφησε γράμματα ἥκειν παρὰ βασιλέως, κόμας ἀποστεῖλαι εἰς προκόμια. Προστετάχθαι οὖν αὐτῷ ὑπὸ Μαυσώλου ἀποκεῖραι αὐτούς. Ἔφησεν οὖ νεὶ βούλονται ἐπικεφάλαιον τακτὸν δοῦναι, μεταπέμψασθαι ἐκ τῆς Ἑλλάδος κόμην. Οἱ δὲ ἀσμένως ἔδοσαν ὃ ᾔτει· καὶ συνελέγη χρήματα πολλὰ ἀπὸ πολλοῦ ὄχλου.

XV. Ἀριστοτέλης Ῥόδιος, ἄρχων Φωκαίας, ἀπορῶν χρημάτων, ὁρῶν στάσεις οὔσας δύο τῶν Φωκαίων, λόγους ἐποιήσατο πρὸς τὴν ἑτέραν στάσιν ἐν ἀποῤῥήτοις, φάσκων αὐτῷ διδόναι χρήματα τοὺς ἑτέρους, ἐφ' ᾧ αὐτοῖς τὰ πράγματα ἐγκλῖναι· αὐτὸς δὲ μᾶλλον βούλεσθαι παρὰ
C τούτων λαβεῖν, καὶ τὰ περὶ τὴν πόλιν τούτοις διοικεῖν παραδοῦναι. Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα, εὐθέως τὰ χρήματα οἱ παρόντες ὅσα ἐκέλευσεν ἔδωκαν. Ὁ δὲ τοῖς ἑτέροις

7. Διαπύλιον vocat *jus per portam efferendi.*

12. C. προσκόμια, ſicut ſcilicet hæc ipſa fucamenta dicuntur πρόσθετοι κόμαι, *appoſititiæ comæ.* Sed προκόμιον tamen agnoſcit cum Heſychio etiam Suidas.

14. Rectius μεταπέμψεσθαι, fut. temp.

18. C. Φωκέων· ſed rectius Φωκαιέων ſeu Φωκαέων, ut docet Steph. Byz. *Phocæorum* tamen uſurpat etiam Horatius.

24. Rectius cum Camerario legemus, ἑτέροις πάλιν ἔδειξεν, *alteris rurſum oſtendit.*

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

πᾶσιν ἔδειξεν ἃ εἰληφὼς εἴη παρὰ τῶν ἑτέρων· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἔδοσαν οὐκ ἐλάττω. Λαβὼν δὲ παρ' ἀμφοτέρων, κατήλλαξεν αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους. Τοῖς τε πολίταις κατιδὼν οὔσας δίκας πολλὰς, καὶ μεγάλας ἐκ πολλοῦ χρόνου ἀδικίας τούτοις διὰ πολέμου, δικαστήριον καθίσας, προεῖπεν ὅσοι ἂν μὴ δικάσωνται· νόμον δ' ἔθηκε μηκέτι εἶναι ὑπὲρ τῶν προτέρων ἐγκλημάτων κρίσεις· τότε δὴ παραβόλου πολλῶν δικῶν, καὶ τὰς ἐγκλήτους μετ' ἐπιτιμίου ἐφ' αὑτὸν ποιούμενος, καὶ παρ' ἑκατέρων δι' ἑτέρων λαμβάνων, συνήγαγεν οὐκ ὀλίγα χρήματα. D

251 I Κλαζομένιοι δ', ἐν σιτοδείᾳ ὄντες, χρημάτων ἀποροῦντες, ἐψηφίσαντο παρ' οἷς ἔλαιόν ἐστι τῶν ἰδιωτῶν, δανεῖσαι τῇ πόλει ἐπὶ τόκῳ· γίνεται δὲ πολὺς οὗτος ὁ καρπὸς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν. Δανεισάντων δὲ, μισθωσάμενοι πλοῖα, ἀπέστειλαν εἰς τὰ ἐμπόρια, ὅθεν αὐτοῖς ἧκε σῖτος, ὑποθήκης γενομένης τῆς τοῦ ἐλαίου τιμῆς· ὀφείλοντες στρατιώταις μισθὸν εἴκοσι τάλαντα, καὶ οὐ δυνάμενοι, τόκον ἔφερον τοῖς ἡγεμόσι τέτταρα τάλαντα τοῦ ἐνιαυτοῦ. Ἐπεὶ δὲ τοῦ μὲν ἀρχαίου ἀπέκοπτον οὐθὲν, ἀεὶ δὲ μάτην ἐδαπάνων, νόμισμα ἔκοψαν σιδηροῦν εἰς E ἀργυρίου λόγον εἴκοσι ταλάντων· εἶτα διδόντες τοῖς εὐπορωτάτοις ἐν τῇ πόλει κατὰ λόγον ἑκάστῳ, παρ' ἐκείνων ἔλαβον ἴσον. Οἵ τε οὖν ἰδιῶται εἶχον εἰς τὰς καθ' ἡμέραν χρείας ἀναλίσκειν, καὶ ἡ πόλις τοῦ χρέους ἀπηλλάγη. Δεύτερον δὲ ἐκ τῶν προσόδων ἐκείνοις τόν τε

XVI.

3. Is. τοῖς δὲ πολ.

5. I. et C. post ἀδικίας distinguunt. Nostram distinctionem probat etiam Camerarii versio; *et magnas in iis propter bellum injurias.*

6. Camerarii vetus liber habet καὶ χρόνον προέθηκε, *et præfinivit tempus.* Idem liber v. 8. habet παραβολήν· et mox μετ' ἐπιτιμίων. Camerarius vertit; *complurium causarum atque litium collationem et provocationes mulctis propositis ad se referens.*

18. Cum δυνάμενοι subaudiendum ἀποδοῦναι.

22. Camerarii liber vetus h. ἀργύριον παρ' ἐκ. ἔλ. ἴσον.

τόκον κατέφερον, αἰεί τε διαιροῦντες ἑκάστῳ πρὸς μέρος διέδοσαν, τοὺς δὲ σιδηροῦς ἐκομίζοντο.

XVII. Σηλυβριανοὶ δὲ, δεηθέντες χρημάτων, νόμου ὄντος αὐ-
505 τοῖς σῖτον μὴ ἐξάγειν ἐν λιμῷ γενομένοις, ἐκείνοις δὲ ὑπάρχοντος σίτου παλαιοῦ, ἐψηφίσαντο τῇ πόλει παραδοῦναι τοὺς ἰδιώτας τὸν σῖτον τῆς τεταγμένης τιμῆς, ὑπολειπόμενον ἕκαστον ἐνιαυτοῦ τροφήν· εἶτα ἐξαγωγὴν ἔδωκαν τῷ βουλομένῳ, τάξαντες τιμὴν ἣν ἐδόκει καλῶς ἔχειν αὐτοῖς.

XVIII. Ἀβυδηνοὶ δὲ, διὰ στασιασμὸν τῆς χώρας ἀργοῦ γενομένης, καὶ τῶν μετοίκων οὐ προϊεμένων αὐτοῖς οὐδὲν διὰ τὸ καὶ ἔτι ὀφείλειν, ἐψηφίσαντο τὸν βουλόμενον τοῖς γεωργοῖς δανείζειν, ὡς ἐργάσωνται, ὡς πρώτοις αὐτοῖς ἐσομένης τῆς κομιδῆς ἐκ τοῦ καρποῦ, τοῖς δὲ ἄλλοις ἐκ τῶν λειπομένων.

XIX. B Ἐφέσιοι, δεηθέντες χρημάτων, νόμον ἔθεντο μὴ φορεῖν χρυσὸν τὰς γυναῖκας· ὅσον δὲ νῦν ἔχουσι, δανεῖσαι τῇ πόλει· τῶν τε κιόνων τῶν ἐν τῷ νεῷ τάξαντες ἀργύριον ὃ δεῖ καταβαλεῖν, εἴων ἐπιγράφεσθαι τὸ ὄνομα τοῦ δόντος ἀργύριον, ὡς ἀνατεθεικότος.

XX. Διονύσιος Συρακούσιος, βουλόμενος χρήματα συναγα- 252
γεῖν, ἐκκλησίαν ποιήσας, ἔφησεν ἑωρακέναι τὴν Δήμητρα,

1. C. ἀεὶ διαιρ. omiſſa τε· ſed conjunctio iſta potius e præced. commate quam ex hoc eximenda eſt.

3. Ut hic Σηλυβριανοὶ ſine μ ſcriptum eſt, ita Σηλυβρία apud Ptolemæum 195. et apud Strab. non tantum Σηλυβρία, ſed etiam Πολτυβρία et Μενεβρία, 371. Thraciæ ſcilicet oppida, a conditoribus ſuis Selye, Poltye, et Mene, denominata. Βρία enim Thracum lingua πόλιν ſonat, ut idem Strabo ibidem docet. Apud Steph. Byz. eſt Σηλυμβρία et Πολτυμβρία· ſicut in eodem Strabonis loco, et apud Ptolemæum 191, Μεσημβρία· inſerto ſcilicet μ plenioris ſoni gratia, ut in πίμπλημι, πίμπρημι, et ſimilibus. Atque ita etiam Volaterrani epitoma hoc loco habet *Selymbriani*.

11. Προϊεμένων Camerarius vertit *impendentibus*.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

καὶ κελεύειν τὸν τῶν γυναικῶν κόσμον εἰς τὸ ἱερὸν ἀποκομίζειν. Αὐτὸς μὲν οὖν τῶν παρ' αὐτῷ γυναικῶν τὸν κόσμον τοῦτο πεποιηκέναι· ἠξίου δὲ καὶ τοὺς ἄλλους· μή τι μήνιμα παρὰ τῆς θεοῦ γένηται. Τὸν δὲ μὴ τοῦτο ποιήσαντα, ἔνοχον ἔφησεν ἱεροσυλίας ἔσεσθαι. Ἀνενεγκάντων C δὲ πάντων ἃ εἶχον, διά τε τὴν θεὸν καὶ δι' ἐκεῖνον, θύσας τῇ θεῷ τὸν κόσμον ἀπηνέγκατο ὡς παρὰ τῆς θεοῦ δεδανεισμένος. Προελθόντος δὲ χρόνου, καὶ τῶν γυναικῶν πάλιν φορουσῶν, ἐκέλευσε τὴν βουλομένην χρυσοφορεῖν, τάγματα ἀνατιθέναι ἐν τῷ ἱερῷ. Τριήρεις δὲ ναυπηγήσειν μέλλων, ᾔδει ὅτι δεήσοιτο χρημάτων. Ἐκκλησίαν οὖν συναγαγὼν, ἔφη πόλιν αὐτῷ τινα προδίδοσθαι, εἰς ἣν δεῖσθαι χρημάτων· ἠξίου τε αὐτῷ τοὺς πολίτας εἰσενέγκαι δύο στατῆρας ἕκαστον· οἱ δ' εἰσήνεγκαν. Διαλιπὼν δὲ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, ὡς διημαρτηκὼς τῆς πράξεως, D ἐπαινέσας αὐτοὺς, ἀπέδωκεν ἑκάστῳ ὃ εἰσήνεγκαν. Ποιήσας δὲ τοῦτο, ἀνεκτήσατο τοὺς πολίτας. Εἶτα πάλιν οἰόμενοι ἀπολήψεσθαι, εἰσήνεγκαν· ὁ δὲ, λαβὼν εἶχεν εἰς τὴν ναυπηγίαν. Οὐκ εὐπορῶν δὲ ἀργυρίου, νόμισμα ἔκοψε καττιτέρου· καὶ συναγαγὼν ἐκκλησίαν, πολλὰ τοῦ κεκομμένου νομίσματος ὑπερεῖπεν· οἱ δὲ ἐψηφίσαντο καὶ μὴ βουλόμενοι. Ἕκαστος οὖν εἵλετο ἔχειν ὡς ἀργυροῦν, ἀλλὰ μὴ καττιτέρινον. Πάλιν τε δεηθεὶς χρημάτων, ἠξίου τοὺς πολίτας εἰσενεγκεῖν αὐτῷ· οἱ δ' ἔφασαν οὐκ ἔχειν. Ἐξενέγκας οὖν τὰ σκεύη τὰ παρ' αὐτοῦ, ἐπώ-

10. Camerarii vetus liber h. τάγμα τι, *certi aliquid et ſtatuti.*

21. Diviſe fortaſſis legendum ὕπερ εἶπεν, ut τούτων περὶ, et ſimilia: præpoſitione ſcilicet nomini poſtpoſita.

23. I. καττιτερινὸν oxytonως: contra materialium analogiam. Seq. v. C. οὐκ ἔφασαν ἔχειν· tranſpoſita negatione.

25. Forſan rectius, τὰ παρ' αὐτῷ· ut Camer. quoque vertit *utenſilia ſua.* Idem p. ſeq. v. 5. cum ἱκανὰ ſubaudit τὰ εἰσενεχθέντα; *ſatis ſibi collatum eſſe ad tantum uſum.*

λει, ὡς δι' ἀπορίαν τοῦτο ποιῶν. Ἀγοραζόντων δὲ τῶν Συ-
E ρακουσίων, ἀπεγράφετο τί ἕκαστος ἀγοράσειεν. Ἐπεὶ δὲ
τὴν τιμὴν κατέβαλον, ἐκέλευσε τὸ σκεῦος ἀναφέρειν ἕκα-
στον ὃ ἠγόρασε. Τῶν δὲ πολιτῶν διὰ τὰς εἰσφορὰς οὐ
τρεφόντων βοσκήματα, εἶπεν ὅτι ἱκανὰ ἦν αὐτῷ πρὸς
τοσοῦτον· τοὺς οὖν νῦν κτησαμένους, ἀτελεῖς ἔσεσθαι.
Πολλῶν δὲ ταχὺ κτησαμένων πολλὰ βοσκήματα, ὡς 253
ἀτελῆ ἑξόντων, ἐπεὶ καιρὸν ᾤετο εἶναι, τιμήσασθαι κε-
λεύσας, ἐπέβαλε τέλος. Οἱ οὖν πολῖται, ἀγανακτήσαν-
τες ἐπὶ τῷ ἐξηπατῆσθαι, σφάζοντες ἐπώλουν. Ὡς δὲ
πρὸς τοῦτο ἔταξε, σφάζεσθαι ὅσα δεῖ τῆς ἡμέρας. Οἱ δὲ
πάλιν ἱερόθυτα ἐποίουν· ὁ δὲ ἀπεῖπε θῆλυ μὴ θύειν.
506 Πάλιν δεηθεὶς χρημάτων, ἐκέλευσεν ἀπογράψασθαι χρή-
ματα πρὸς αὐτὸν ὅσοι οἶκοι εἰσὶν ὀρφανικοί. Ἀπογρα-
ψαμένων δὲ ἄλλων, τὰ τούτων χρήματα ἀπεχρᾶτο, ἕως
ἕκαστος εἰς ἡλικίαν ἔλθοι. Ῥήγιόν τε καταλαβὼν, ἐκ-
κλησίαν συναγαγὼν εἶπε, διότι δικαίως μὲν ἂν ἐξαν-
δραποδισθεῖεν ὑπ' αὐτοῦ· νῦν μέντοι τὰ εἰς τὸν πόλεμον
ἀνηλωμένα χρήματα κομισάμενος, καὶ ὑπὲρ ἑκάστου
σώματος τρεῖς μνᾶς, ἀφήσειν αὐτούς. Οἱ δὲ Ῥηγῖνοι,
ὅσα ποτ' ἦν αὐτοῖς ἀποκεκρυμμένα, ἐμφανῆ ἐποίουν· καὶ
οἱ ἄποροι παρὰ τῶν εὐπορωτέρων καὶ παρὰ τῶν ξένων
B δανειζόμενοι, ἐπόρισαν ἃ ἐκέλευε χρήματα. Λαβὼν δὲ
ταῦτα παρ' αὐτῶν, τά τε σώματα πάντα οὐδὲν ἧττον

8. C. ἐπικαίρως τὸ εἶναι· corrupte.

10. Forsan leg. ὁ δὲ, πρὸς τούτῳ (vel πρὸς τούτοις) ἔταξε, *ille insuper imperavit.*

13. Χρήματα fortassis expungendum. Etiam v. 15. pro ἄλλων legendum videtur πολλῶν aut πάντων. Ibidem nota ἀπεχρᾶτο cum accus. pro *utenda accipiebat:* nam in abutendi signif. dativum casum asciscit, ut infra 364. 6.

16. Is. et alii καταλιπών· mihi καταλαβὼν cum Camerario et Volaterrano visum est magis consentaneum.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ἀπέδοτο, τά τε σκεύη ἃ τότε ἦν ἀποκεκρυμμένα, ἐμφανῆ ἅπαντα ἔλαβε. Δανεισάμενός τε παρὰ τῶν πολιτῶν χρήματα ἐπ' ἀποδόσει, ὡς ἀπῄτουν αὐτὸν, ἐκέλευσεν ἀναφέρειν ὅσον ἔχει τις ἀργύριον πρὸς αὐτόν· εἰ δὲ μὴ, θάνατον ἔταξε τὸ ἐπιτίμιον. Ἀνενεχθέντος δὲ τοῦ ἀργυρίου, ἐπικόψας χαρακτῆρα, ἐξέδωκε τὴν δραχμὴν δύο δυναμένην δραχμὰς, τό τε ὀφειλόμενον πρότερον ἀνήνεγκαν πρὸς αὐτόν. Εἰς Τυῤῥηνίαν τε πλεύσας ναυσὶν ἑκατὸν, ἔλαβεν ἐκ τοῦ τῆς Λευκοθέας ἱεροῦ χρυσίον τε καὶ ἀργύριον πολὺ, καὶ τὸν ἄλλον κόσμον οὐκ ὀλίγον. Εἰδὼς δὲ ὅτι καὶ οἱ ναῦται πολλὰ ἔχουσι, κήρυγμα ἐποίησε, τὰ C
ἡμίσεα ὧν ἔχει ἕκαστος, ἀναφέρειν πρὸς αὐτόν· τὰ δ' ἡμίσεα ἔχειν τὸν λαβόντα· τῷ δὲ μὴ ἀνενέγκαντι, θάνατον ἔταξε τὸ ἐπιτίμιον. Ὑπολαβόντες δὲ οἱ ναῦται,
254 ἀνενέγκαντες τὰ ἡμίσεα, τὰ κατάλοιπα ἕξειν ἀδεῶς, ἀνήνεγκαν. Ὁ δ', ἐπείπερ ἐκεῖνα ἔλαβεν, ἐκέλευσε πάλιν τὰ ἡμίσεα ἀναφέρειν.

XXI.

Μενδαῖοι δὲ, τὰ μὲν ἀπὸ λιμένων καὶ τῶν ἄλλων τελῶν αὐτοῖς προσποριζόμενα, ἐχρῶντο εἰς διοίκησιν τῆς πόλεως· τὰ δὲ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ οἰκιῶν τέλη, οὐκ ἔπραττον, ἀλλ' ἀνέγραφον τοὺς ἔχοντας· ὁπόταν δὲ δεηθεῖεν χρημάτων, ἀπεδίδοσαν ὀφείλοντες. Ἐκέρδαινον οὖν τὸν παρεληλυθότα χρόνον, ἀτόκοις τοῖς χρήμασιν ἀποκεχρημένοι. Πολεμοῦντές τε πρὸς Ὀλυνθίους, καὶ δεόμενοι D
χρημάτων, ὄντων αὐτοῖς ἀνδραπόδων, ἐψηφίσαντο, καταλειπομένων ἑνὶ ἑκάστῳ θήλεος καὶ ἄῤῥενος, τὰ ἄλλα ἀποδόσθαι τῇ πόλει, ὡς ἐκδανεῖσαι τοὺς ἰδιώτας χρήματα.

15. C. ἀνενεγκόντες, aor. 2.

Ibid. C. ἔχειν minus convenienter.

24. Τὲ poſt πολεμοῦντες abeſt a C. ed. Tu ſi δὲ pro ea malis, facile aſſentiar.

27. Nos, (inquit Cam. 54.) arbitrati ſcribam tranſpoſuiſſe verba, Græca ſic convertimus ac ſi iſta exſtaret ſcriptura; ἀπο-

XXII. Καλλίστρατος ἐν Μακεδονίᾳ πωλουμένου τοῦ ἐλλιμενίου ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἴκοσι ταλάντων, ἐποίησεν εὑρεῖν τὸ διπλάσιον. Κατιδὼν γὰρ ὠνουμένους τοὺς εὐπορωτέρους αἰεὶ, διὰ τὸ δεῖν ταλαντιαίους καθιστάναι τοὺς ἐγγύους τῶν εἴκοσι ταλάντων, προεκήρυξεν ὠνεῖσθαι τὸν βουλόμενον, καὶ τοὺς ἐγγύους καθεστάναι τοῦ τρίτου μέρους, καὶ καθ' ὁπόσον ἕκαστος δύνηται πείθειν.

XXIII. E Τιμόθεος Ἀθηναῖος, πολεμῶν πρὸς Ὀλυνθίους, καὶ ἀπορούμενος ἀργυρίου, κόψας χαλκὸν, διεδίδου τοῖς στρατιώταις. Ἀγανακτούντων δὲ τῶν στρατιωτῶν, ἔφη αὐτοῖς τοὺς ἐμπόρους τε καὶ ἀγοραίους ἅπαντας ὡσαύτως πωλήσειν. Τοῖς δὴ ἐμπόροις προσεῖπεν, ὃν ἄν τις λάβῃ χαλκὸν, τούτου πάλιν ἀγοράζειν τά τ' ἐκ τῆς χώρας ὤνια, καὶ τὰ ἐκ τῶν λειῶν ἀγόμενα. Ὃς δ' ἂν περιλειφθῇ αὐτοῖς χαλκὸς, πρὸς αὐτὸν ἀναφέροντας ἀργύριον λαμβάνειν. Περὶ Κέρκυραν δὲ πολεμῶν, καὶ ἀπόρως διακείμενος, καὶ τῶν στρατιωτῶν αἰτούντων τοὺς μισθοὺς, καὶ ἀπειθούντων αὐτῷ, καὶ πρὸς τοὺς ἐναντίους φασκόντων ἀποπορεύεσθαι, ἐκκλησίαν συναγαγὼν, ἔφησεν οὐ δύνασθαι διὰ τοὺς χειμῶνας παραγενέσθαι αὐτῷ
507 ἀργύριον. Ἐπεὶ τοσαύτην εἶναι περὶ αὐτὸν εὐπορίαν, ὥστε 255
τὴν προδεδομένην τρίμηνον σιταρκίαν, δωρεὰν αὐτοῖς διδόναι. Οἱ δὲ, ὑπολαβόντες, οὐκ ἄν ποτε προέσθαι τοσαῦτα χρήματα τὸν Τιμόθεον αὐτοῖς, εἰ μὴ τῇ ἀληθείᾳ προσδό-

δόσθαι ὡς ἐκδανεῖσαι τῇ πόλει χρήματα τοὺς ἰδιώτας· quia scilicet de pretiis venditorum mancipiorum confici pecunia potuit, quæ mutuo daretur reip. a privatis.

4. Idem Camer. pro ταλαντιαίους, reponendum censet gentile Ταυλαντίνους seu Ταυλαντίους, populum Illyricum: ut difficultas in conducendo fuerit, quod alterius gentis fide contrahendum esset negotium. alioqui ταλαντιαῖοι fuerint οἱ ἀξιόχρεοι.

6. Si καθιστάναι malis, ut v. 4. facile patiar. Sic v. 12. rectius προεῖπεν, ut supra 357. 6. itidemque προεκήρυξεν hujus ipsius pag. v. 5.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

κιμα ἦν τὰ χρήματα πρὸς αὐτὸν, ἡσυχίαν εἶχον ὑπέρ τε μισθῶν, ἕως ἐκεῖνος διῳκήσατο ἃ ἐβούλετο. Σάμον δὲ πολιορκῶν, τοὺς καρποὺς καὶ τὰ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἀπεδίδοτο αὐτοῖς τοῖς Σαμίοις. Ὥστε εὐπόρησε χρημάτων εἰς μισθοὺς τοῖς στρατιώταις. Τῶν τε ἐπιτηδείων ἐπεὶ σπάνις ἦν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, διὰ τοὺς ἀφικομένους, ἀπηγόρευσε μὴ πωλεῖν σῖτον ἀληλεσμένον, μηδὲ μέτρον ἔλασσον B
ἢ μέδιμνον, μηδὲ τῶν ὑγρῶν μηδὲν ἔλαττον ἢ μετρητόν. Οἱ μὲν οὖν ταξίαρχαί τε καὶ λοχαγοὶ, ἀγοράζοντες ἀθρόα, διεδίδοσαν τοῖς στρατιώταις· οἱ δὲ εἰσαφικνούμενοι, ἦγον αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια· καὶ ὁπότε ἀπαλλάττοιντο, εἴ τι περίλοιπον εἴη αὐτοῖς, ἐπώλουν. Ὥστε συνέβαινεν εὐπορεῖσθαι τοὺς στρατιώτας τῶν ἐπιτηδείων.

Διδάλης Πέρσης, ἔχων στρατιώτας, τὰ μὲν καθ' XXIV.
ἡμέραν πορίζειν ἐδύνατο ἐκ τῆς πολεμίας αὐτοῖς· νόμισμα δὲ οὐκ ἔχων διδόναι, ἀπαιτούμενος δὲ, χρόνου γενομένου οὗ ὤφειλε, τεχνάζει τοιόνδε· ἐκκλησίαν συναγαγὼν, ἔφη οὐκ ἀπορεῖσθαι χρημάτων, ἀλλ' εἶναι αὐτῷ ἐν χωρίῳ τινὶ, λέγων ἐν ᾧ εἴη· καὶ ἀναζεύξας, ἐβάδιζεν ἐπ' αὐτό· C
εἶτα ὡς ἐγγὺς τοῦ χωρίου ἐγένετο, προελθὼν εἰς αὐτὸ, ἔλαβεν ἐκ τῶν ἐνόντων ἱερῶν ὅσος ἐνῆν κοῖλος ἄργυρος· εἶτ' ἐπισκευάσας τὰς ἡμιόνους ὡς ἀγούσας ἀργύριον,

1. Forſan leg. *ὑπὲρ τῶν μισθῶν.*

5. Iſ. margo pro τὲ ponit adverſativam δέ.

8. Forſan leg. μετρητὴν, *metretam:* quæ menſura in Georgicis eſſe dicitur ſextariorum lxxii.

14. Διδάλης, *Didales*, eſt etiam in Stapulenſis verſione, et Volaterrani epitome. Camerarius *Didalcem* vocat, ita ut *Sitalces* Thraciæ rex eſt apud Diodor. 312.

17. C. συνάγων, et mox εὐπορεῖσθαι· ſed ἀπορεῖσθαι cum manuſcripto libro mavult etiam Camerarius.

20. Τῆς χώρας· ſeq. autem v. κοῖλος ἄργυρος dicuntur vaſa, et alia hujuſmodi. Quapropter etiam, ſeq. pag. v. 1. cum ταῦτα ſubaudiendum τὰ σκεύη.

παραφαινούσας τε ταῦτα, ἐβάδιζεν. Ἰδόντες δὲ οἱ στρατιῶται, καὶ νομίσαντες ἅπαντα εἶναι ἄργυρον τὸν ἀγόμενον, ἐθάῤῥησαν ὡς κομιούμενοι τὸν μισθόν. Ὁ δ᾽ ἔφη δεῖν εἰς Ἄμισον ἐλθόντας ἐπισημήνασθαι· ἦν δ᾽ εἰς τὴν Ἄμισον ὁδὸς πολλῶν τε ἡμερῶν καὶ χειμέριος· τὸν δὲ 256
χρόνον τοῦτον ἀπεχρᾶτο τῷ στρατοπέδῳ, τὰ ἐπιτήδεια μόνον
D νον διδούς· τοὺς δὲ τεχνίτας τοὺς ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτὸς εἶχε, καὶ τοὺς καπήλους τοὺς μεταβαλλομένους τι· ἄλλῳ δὲ οὐκ ἦν οὐθενὶ οὐθὲν τούτων ποιεῖν.

XXV. Χαβρίας Ἀθηναῖος Ταῷ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεῖ ἐκστρατεύοντι καὶ δεομένῳ χρημάτων, συνεβούλευε τῶν τε ἱερῶν τινα καὶ τῶν ἱερείων τὸ πλῆθος φάναι πρὸς τοὺς ἱερεῖς δεῖν παραλυθῆναι διὰ τὴν δαπάνην. Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἱερεῖς, καὶ τὸ ἱερὸν παρ᾽ αὐτοῖς ἕκαστοι βουλόμενοι εἶναι, καὶ ἴδια αὐτοῖς οἱ ἱερεῖς ἐδίδοσαν χρήματα. Ἐπεὶ δὲ παρὰ πάντων εἰλήφει, προστάξαι αὐτοῖς ἐκέλευσεν εἰς μὲν τὸ ἱερὸν καὶ εἰς αὐτὸν, τῆς δαπάνης ἧς πρότερον ἐποι-
E οῦντο, τὸ δέκατον μέρος ποιεῖσθαι, τὰ δὲ λοιπὰ αὐτῷ δανεῖσαι, ἕως ὁ πόλεμος ὁ πρὸς βασιλέα διαλυθῇ. Ἀπ᾽ οἰκίας δὲ ἑκάστης ἐκέλευσεν ἅπαντας εἰσενέγκαι τάξαντα ὃ δεῖ, καὶ ἀπὸ τοῦ σώματος ὡσαύτως· τοῦ σίτου

2. Iſ. margo mavult τὰ ἀγόμενα. Certe v. 4. rectius ſingulariter legemus ἐλθόντα.

7. Αὐτὸς legendum eſſe pro αὐτοὺς, indicat etiam Camer. verſio, *penes ſe habebat*.

10. Ταῷ per τ ſcripſi cum Camotio et Camerario: qui Ταχὼν ab aliis nominari adnotat. Iſingr. habet Θαῷ per θ apud Polyænum lib. ii. in *Chabria* legitur Θάμῳ. Potes ibidem etiam leg. τῷ Αἰγ. βασιλεῖ.

11. Camer. leg. Τῶν τε ἱερέων καὶ τῶν ἱερειῶν· *ſuaſit ut demonſtraret utriuſque ſexus ſacerdotibus, ſibi, propter ſumptus belli, numerum ipſorum diminuere neceſſe eſſe*. Infra 370. 7. legitur τῶν ἱερῶν τινα, καὶ τῶν ἱερέων τὸ πλῆθος· non abſurde.

15. Rectius legerimus, καὶ ἴδια ἕκαστος καὶ κοινῇ αὐτῷ τὰ ἱερὰ ἐδίδοσαν χρήματα, ut infra 370. 8. ubi ſimile narratur ſtratagema.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

τε πωλουμένου χωρὶς τῆς τιμῆς, διδόναι τὸν πωλοῦντα καὶ ὠνούμενον ἀπὸ τῆς ἀρτάβης τὸν ὀβολόν· ἀπὸ τῶν πλοίων τε καὶ ἐργαστηρίων, καὶ τῶν ἄλλην τινὰ ἐργασίαν ἐχόντων, τῆς ἐργασίας μέρος τὸ δέκατον τέλος ἀποτελεῖν. Ἐκστρατεύειν δ᾽ αὐτῷ μέλλοντι ἐκ τῆς χώρας, εἴ τίς τι ἔχει ἄσημον ἀργύριον ἢ χρυσίον, κελεῦσαι ἐνέγκαι πρὸς αὐτόν. Ἐνεγκάντων δὲ τῶν πλείστων, ἐκέλευσε τούτῳ μὲν ἐκεῖνον χρῆσθαι, τοὺς δὲ δανείσαντας συστῆσαι τοῖς ναυάρχοις, ὥστ᾽ ἐκ τῶν φόρων αὐτοῖς ἀποδοῦναι.

XXVI. Ἰφικράτης Ἀθηναῖος, Κότυος συναγαγόντος στρατιώτας, ἐπόρισεν αὐτῷ χρήματα τρόπον τοιοῦτον· ἐκέλευσε 508 τῶν ἀνθρώπων ὧν ἦρχε, προστάξαι σπεῖραι αὐτῷ γῆν τριῶν μεδίμνων· τούτου δὲ πραχθέντος, συνελέγη σίτου πολὺ πλῆθος. Καταγαγὼν οὖν ἐπὶ τὰ ἐμπόρια, ἀπέδοτο, καὶ ηὐπόρησε χρημάτων.

XXVII. Κότυς Θρᾷξ παρὰ Πειρινθίων ἐδανείζετο χρήματα εἰς 257 τὸ τοὺς στρατιώτας συναγαγεῖν· οἱ δὲ Πειρίνθιοι οὐκ ἐδίδοσαν αὐτῷ. Ἠξίωσε γοῦν αὐτοὺς ἄνδρας γε τῶν πολιτῶν φρουροὺς δοῦναι εἰς χωρία τινά, ἵνα τοῖς ἐκεῖ στρατιώταις νῦν φρουροῦσι σχῇ ἀποχρήσασθαι. Οἱ δὲ τοῦτο ταχέως ἐποίησαν, οἰόμενοι τῶν χωρίων κύριοι ἔσεσθαι. B Ὁ δὲ Κότυς, τοὺς ἀποσταλέντας εἰς φυλακὴν ποιήσας, τὰ χρήματα αὐτοὺς ἐκέλευσεν ἀποστείλαντας, ἃ ἐδανείζετο παρ᾽ αὐτῶν, κομίσασθαι.

XXVIII. Μέντωρ υἱὸς Ἑρμείαν συλλαβὼν, καὶ τὰ χωρία αὐτοῦ

6. Forſan leg. ἔχοι, et mox ἐκέλευσεν.

7. Neſcio an rectius τὸν πλεῖστον, *plurimum*. Seq. certe v. leg. videtur τοῖς νομάρχοις, *præfecturæ cujuſque ſatrapis*: ut infra 377. 7.

16. Πέρινθος et Περίνθιοι apud Steph. Byzan. in prima ſyllaba ſcribuntur ſine ι. itidemque alibi.

25. Pro υἱὸς Camerarius ſuſpicatur legendum eſſe Ῥόδιος. Aliud non abſimile Mentoris ſtratagema recenſet Polyænus lib. vi. cap. 48.

κατασχὼν, τοὺς ἐπιμελητὰς εἴασε κατὰ χώραν τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἑρμείου καθεστηκότας. Ἐπεὶ δὲ ἐθάῤῥησάν τε ἅπαντες, καὶ εἴ τί ποτ' ἦν αὐτοῖς ἀποκεκρυμμένον ἢ ὑπεκκείμενον, τοῦτο μεθ' ἑαυτῶν εἶχον, συλλαβὼν αὐτοὺς, πάντα παρείλετο ἃ εἶχον.

XXIX. Μέμνων Ῥόδιος, κυριεύσας Λαμψάκου, δεηθεὶς χρημάτων, ἐπέγραψε τοῖς πλουσιωτάτοις αὐτῶν πλῆθός τι
C ἀργυρίου. Τούτοις δὲ τὴν κομιδὴν ἔσεσθαι παρὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν ἔφησεν. Ἐπεὶ δὲ οἱ ἄλλοι πολῖται εἰσήνεγκαν, ἐκέλευσε καὶ ταῦτα αὐτῷ δανεῖσαι ἐν χρόνῳ, διειπάμενος ἐν ᾧ πάλιν αὐτοῖς ἀποδώσει. Πάλιν τε δεηθεὶς χρημάτων, ἠξίωσεν αὐτοὺς εἰσενέγκαι, κομίσασθαι δὲ ἐκ τῶν προσόδων. Οἱ δ' εἰσήνεγκαν, ὡς διὰ ταχέων αὐτοῖς ἐσομένης τῆς κομιδῆς. Ἐπεὶ δὲ καὶ αἱ καταβολαὶ τῶν προσόδων παρῆσαν, ἔφησεν ἐπ' αὐτῷ χρείαν εἶναι καὶ τούτων, ἐκείνοις δὲ ὕστερον ἀποδώσειν ἐν τόκῳ. Τῶν τε στρατευομένων παρῃτεῖτο τὰς σιταρχίας καὶ τοὺς μισθοὺς ἓξ ἡμερῶν τὸν ἐνιαυτόν· φάσκων ταύταις ταῖς ἡμέ-
D ραις οὔτε φυλακὴν αὐτοῖς οὐδεμίαν, οὔτε πορείαν, οὔτε δαπάνην ποιεῖσθαι· τὰς ἐξαιρεσίμους λέγων. Τόν τε

4. Pro τοῦτο C. habet relativum articulum ὅ· perperam, ut monuit etiam Camerarius.

10. Ἐν χρόνῳ accipiendum pro *ad tempus*; vel transposito isto commate legendum διειπάμενος ἐν ᾧ χρόνῳ.

15. Forsan leg. ἔφησεν ἑαυτῷ χρείαν εἶναι.

17. Nescio an rectius παρῃρεῖτο, *adimebat*: ut infra 372. 20. pro σιταρχίας vero, quod in seq. aliquoties repetitur, supra habuimus σιταρκίας 362. 22. idque verius esse putat Camerarius, quia reperitur σιταρκεῖν pro σῖτον ἐπαρκεῖν. Attamen et priorem scripturam per χ in hac signific. agnoscit Hesych. quoque.

20. Is. et alii, τὸν πρὸ τοῦ χρόνου· parum congruenter. Camerario locus videtur mutilus; sententia vero hæc; cum ante frumentum dare consuevisset nova luna, cœpisse eum deinde dare duobus diebus posterius. Ita tandem consummatis diebus 30, lucrum fecisse unius mensis: cujusmodi stratagema narratur etiam infra 372. 20.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] C. habe [illegible]

[illegible] legendum [illegible]

[illegible]

πρὸ τοῦ χρόνου διδοὺς τοῖς στρατιώταις τῇ δευτέρᾳ τῆς νουμηνίας τὰς σιταρχίας, τῷ μὲν πρώτῳ μηνὶ παρέβη τρεῖς ἡμέρας, τῷ δ' ἐχομένῳ πέντε. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον προῆγεν, ἕως εἰς τὴν τριακάδα ἦλθε.

Χαρίδημος Ὠρείτης, ἔχων τῆς Αἰολίδος τινὰ χωρία, XXX.
258 ἐπιστρατεύοντος ἐπ' αὐτὸν Ἀρταβάζου, χρημάτων ἐδεῖτο εἰς τοὺς στρατιώτας. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον εἰσέφερον αὐτῷ, εἶτα οὐκέτι ἔφασαν ἔχειν· ὁ δὲ Χαρίδημος, ὃ ᾤετο χωρίον εὐπορώτατον εἶναι, ἐκέλευσε, καὶ εἴ τι νόμισμα ἔχουσιν, ἤ τι ἄλλο σκεῦος ἀξιόλογον, εἰς ἕτερον χωρίον ἀποστέλ- E
λειν, παραπομπὴν δὲ δώσειν· ἅμα δὲ καὶ αὐτὸς τοῦτο ποιῶν φανερὸς ἦν. Πεισθέντων δὲ τῶν ἀνθρώπων, προαγαγὼν αὐτοὺς τῆς πόλεως μικρὸν, καὶ ἐρευνήσας ἃ εἶχον, ἔλαβεν ὅσων ἐδεῖτο, ἐκείνους δὲ πάλιν εἰς τὸ χωρίον ἀπῆγε. κήρυγμά τε ποιησάμενος ἐν ταῖς πόλεσιν ὧν ἦρχε, μηδένα μηδὲν ὅπλον κεκτῆσθαι ἐν τῇ οἰκίᾳ· εἰ δὲ μὴ, ἀποτίσειν ἀργύριον ὃ ἐπεκήρυξεν· ἠμέλει καὶ οὐδεμίαν ἐπιστροφὴν ἐποιεῖτο. Τῶν δὲ ἀνθρώπων οἰομένων τὸ κήρυγμα μάτην αὐτὸν πεποιῆσθαι, εἶχον ἃ ἔτυχον ἕκαστοι κεκτημένοι κατὰ χώραν. Ὁ δ', ἔρευναν ἐξαίφνης ποιησάμενος τῶν οἰκιῶν, παρ' οἷς εὗρεν ὅπλόν τι, ἐπράττετο τὸ ἐπιτίμιον.

Φιλόξενός τις Μακεδὼν, Καρίας σατραπεύων, δεηθεὶς XXXI.
χρημάτων, Διονύσια ἔφασκε μέλλειν ἄγειν, καὶ χορη- 509
γοὺς προέγραψε τῶν καρπῶν τοὺς εὐπορωτάτους, καὶ προσέταττεν αὐτοῖς ἃ δεῖ παρασκευάζειν. Ὁρῶν δ' αὐτοὺς δυσχεραίνοντας, ὑποπέμπων τινὰς ἠρώτα, τί βούλονται

5. I. Αἰωλίδος, errore ambiguo. Sed Αἰαλίδος cum Camotiana edit. probat etiam Camerarii verſio, *tenens loca quædam Æolidos.*

11. If. παραποκοπήν perperam.

δόντες ἀπαλλαγῆναι τῆς λειτουργείας. Οἱ δὲ πολλῷ πλέον ἢ ὅσον ᾤοντο ἀναλώσειν ἔφασαν δώσειν, τοῦ μὴ ὀχλεῖσθαι, καὶ ἀπὸ τῶν ἰδίων ἀπεῖναι. Ὁ δὲ, παρὰ τούτων λαβὼν ὃ ἐδίδοσαν, ἑτέρους κατέγραψεν, ἕως ἔλαβε παρὰ τούτων ἃ ἐβούλετο· καὶ προσῆν παρ' ἑκάστοις.

XXXII. Εὐαίσης Σύρος, Αἰγύπτου σατραπεύων, ἀφίστασθαι B μελλόντων τῶν νομαρχῶν ἀπ' αὐτοῦ, αἰσθόμενος, καλέσας αὐτοὺς εἰς τὰ βασίλεια, ἐκρέμα ἅπαντας, πρὸς δὲ τοὺς οἰκείους ἐκέλευσε λέγειν ὅτι ἐν φυλακῇ εἰσιν. Ἕκαστος οὖν τῶν οἰκείων ἔπραττον ὑπὲρ ἑκάστου, καὶ χρημάτων ἐξεωνοῦντο τοὺς συνειλημμένους. Ὁ δὲ, διομολογησά- 259 μενος ὑπὲρ ἑκάστου, καὶ λαβὼν τὰ ὁμολογηθέντα, ἀπέδωκεν ἑκάστοις τὸν νεκρόν.

XXXIII. Κλεομένης Ἀλεξανδρεὺς, Αἰγύπτου σατραπεύων, λιμοῦ γενομένου ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις τόποις σφόδρα, ἐν Αἰγύπτῳ δὲ μετρίως, ἀπέκλεισε τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ σίτου. C Τῶν δὲ νομαρχῶν φασκόντων οὐ δυνήσεσθαι τοὺς φόρους ἀποδοῦναι τῷ μὴ ἐξάγεσθαι τὸν σῖτον, ἐξαγωγὴν μὲν ἐποίησε, τέλος δὲ πολὺ τῷ σίτῳ ἐπέβαλεν. Ὥστε συνέβαινεν αὐτῷ ἐξαγομένου ὀλίγου, πολὺ τέλος λαμβάνειν, αὐτούς τε τοὺς νομάρχας πεπαῦσθαι τῆς προφάσεως. Διαπλέοντος δ' αὐτοῦ τὸν νομὸν οὗ ἐστι θεὸς ὁ κροκόδειλος, ἡρπάσθη τις τῶν παίδων αὐτοῦ. Καλέσας οὖν τοὺς ἱερεῖς, ἔφη πρότερον ἀδικηθεὶς, ἀμύνεσθαι τοὺς κροκοδείλους, καὶ προσέταξε θηρεύειν αὐτούς. Οἱ δὲ ἱερεῖς, ἵνα μὴ ὁ θεὸς αὐτῶν καταφρονηθῇ, συναγαγόντες ὅσον ἠδύ-

1. Λειτουργείας per ει habent cæteræ quoque editiones: ſed magis analogum λειτουργίας.

5. Camer. legit προσήει παρ' ἑκάστων, *et ita accedebat aliquid a ſingulis.*

22. Iſ. τὸν νόμον· perperam. Oxytonωs enim ſcribendum νομὸν, id eſt præfecturam ſeu provinciam: unde νομάρχοι dicuntur provinciarum præſides.

[illegible]

[illegible]

ναντο χρυσίον, ἔδωκαν αὐτῷ· καὶ οὕτως ἐπαύσατο. Ἀλε- D
ξάνδρου τοῦ βασιλέως ἐντειλαμένου αὐτῷ οἰκίσαι πόλιν
πρὸς τῷ Φάρῳ, καὶ ἐμπόριον τὸ πρότερον ὂν ἐπὶ τοῦ Κα-
νώβου ἐνταῦθα ποιῆσαι, καταπλεύσας εἰς τὸν Κάνωβον
πρὸς τοὺς ἱερεῖς, καὶ τοὺς κτήματα ἔχοντας ἐκεῖ, ἐπὶ
τούτῳ ἥκειν ἔφη, ὥστε μετοικίσαι αὐτούς. Οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ
οἱ κάτοικοι, εἰσενέγκαντες χρήματα, ἔδωκαν, ἵν' ἐᾷ κατὰ
χώραν αὐτοῖς τὸ ἐμπόριον. Ὁ δὲ, λαβὼν, τότε μὲν
ἀπηλλάγη· εἶτα δὲ καταπλεύσας, ἐπεὶ ἦν εὐτρεπῆ αὐτῷ
τὰ πρὸς τὴν οἰκοδομίαν, ᾔτει αὐτοὺς χρήματα, ὑπερβα-
λὼν τῷ πλήθει. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ τὸ διάφορον εἶναι, τὸ
αὐτοῦ εἶναι τὸ ἐμπόριον, καὶ μὴ ἐκεῖ. Ἐπεὶ δ' οὐκ ἂν
ἔφασαν δύνασθαι δοῦναι, μετῴκισεν αὐτούς. Ἀποστεί- E
λας τέ τινα ἐφ' ἀγοράσματι, αἰσθόμενος ὅτι εὐώνων ἐπι-
τετύχηκεν, αὐτῷ δὲ μέλλειν ἐκτετιμημένα λογίζεσθαι,
πρὸς τοὺς συνήθεις τοῦ ἀγοραστοῦ ἔλεγεν, ὅτι ἀκηκοὼς
εἴη τὰ ἀγοράσματα αὐτὸν ὑπερτίμια ἠγορακέναι. Αὐτὸς
260 οὖν οὐ προσέξειν· καὶ ἅμα τὴν ἀβελτηρίαν αὐτοῦ ἐλοιδό-
ρει μετ' ὀργῆς προσποιήτου. Οἱ δὲ, ταῦτα ἀκούσαντες,
οὐκ ἔφασαν δεῖν πιστεύειν αὐτὸν τοῖς λέγουσί τι κατ'
ἐκείνου, ἕως αὐτὸς παραγενόμενος, τὸν λόγον αὐτῷ δῷ.
Ἀφικομένου δὲ τοῦ ἀγοραστοῦ, ἀπήγγειλαν αὐτῷ τὰ
παρὰ τοῦ Κλεομένους. Ὁ δ', ἐκείνοις τε βουλόμενος ἐν-
δείξασθαι καὶ τῷ Κλεομένει, ἀνήνεγκε τὰς τιμὰς ὥν-
περ ἦν ἠγορακώς. Τοῦ τε σίτου πωλουμένου ἐν τῇ χώρᾳ 510
δέκα δραχμῶν, καλέσας τοὺς ἐργαζομένους, ἠρώτα πῶς

9. Iſ. εὐτρεπῆ· parum ad rem.

14. Fortaſſe rectius ἐπ' ἀγόρασμά τι, vel ἐπ' ἀγοράσματα, *ad emenda quædam*. Seq. v. indicative quoque legere potes μέλλει.

20. C. λέγουσί τινα· minus belle.

24. Ante ἀνήνεγκε addendum videtur μείους, ἐλάττους, vel simile aliquid.

βούλονται αὐτῷ ἐργάζεσθαι. Οἱ δ᾽ ἔφασαν, ἐλάσσονος ἢ ὅσου τοῖς ἐμπόροις ἐπώλουν. Ὁ δ᾽, ἐκείνους μὲν ἐκέλευσεν αὐτῷ παραδιδόναι ὅσουπερ ἐπώλουν τοῖς ἄλλοις· αὐτὸς δὲ τάξας τριάκοντα καὶ δύο δραχμὰς τοῦ σίτου τιμὴν, οὕτως ἐπώλει. Τούς τε ἱερεῖς καλέσας, ἔφησε πολὺ τὸ ἀνώμαλον ἀνάλωμα ἐν τῇ χώρᾳ γίνεσθαι εἰς τὰ ἱερά. Δεῖν οὖν καὶ τῶν ἱερῶν τινα καὶ τῶν ἱερέων τὸ πλῆθος καταλυθῆναι. Οἱ δὲ ἱερεῖς, καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος
B καὶ κοινῇ, τὰ ἱερὰ χρήματα ἐδίδοσαν· οἰόμενοί τε αὐτὸν τῇ ἀληθείᾳ μέλλειν τοῦτο ποιεῖν, καὶ ἕκαστος βουλόμενος τό τε ἱερὸν τὸ αὐτοῦ εἶναι κατὰ χώραν, καὶ αὐτὸς ἱερεύς.

XXXIV. Ἀντιμένης Ῥόδιος, ἡμιόδιος γενόμενος Ἀλεξάνδρου περὶ Βαβυλῶνα, ἐπόρισε χρήματα ὧδε. Νόμου ὄντος ἐν Βαβυλωνίᾳ παλαιοῦ, δεκάτην εἶναι τῶν εἰσαγομένων, χρωμένου δὲ αὐτῷ οὐθενὸς, τηρήσας τούς τε σατράπας ἅπαντας προσδοκίμους ὄντας, καὶ στρατιώτας, οὐκ ὀλίγους τε πρέσβεις καὶ τεχνίτας κλητοὺς ἄλλους ἄγοντας, καὶ ἰδίᾳ ἀποδημοῦντας, καὶ δῶρα πολλὰ ἀναγόμενα, τὴν δεκάτην ἔπρασσε κατὰ τὸν νόμον τὸν κείμενον. Πάλιν τε
C πορίζων τἀνδράποδα τὰ ἐπὶ τῷ στρατοπέδῳ ὄντα, ἐκέλευσε τὸν βουλόμενον ἀπογράφεσθαι ὁπόσου θέλοι· μέλλειν δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀκτὼ δραχμὰς ἀποτίσαι· ἂν

2. Cam. ἐκεῖνον· minus congruenter.

13. Ἡμιόδιος videtur quidem corruptum ex ἡμιόλιος· ſed quia in ſequentibus viarum fit mentio, accipiendum videtur pro viarum præfecto: inquit Camerarius 57. pag. 372. v. 9. auctor narrat θησαυροὺς παρὰ τὰς βασιλικὰς ὁδούς.

18. Poſt κλητοὺς diſtinguere potes, ut Camerarii verſio; *artificum accerſitorum, et alios adducentium.*

21. Cum πορίζων ſubaudiendum χρήματα· vel cum Camerario legendum ἀπορῶν, *indigens pecuniis.*

23. Rectius εἰ δ᾽ ἀποδρῴη· ut pag. ſeq. v. 3. ſi ἂν omnino retinere velis, regula poſtulat ἀποδρᾷ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

δὲ ἀποδρῷ τὸ ἀνδράποδον, κομίζεσθαι τὴν τιμὴν ἣν ἀνεγράψατο. Ἀπογραφέντων οὖν πολλῶν ἀνδραπόδων, οὐκ
261 ὀλίγον συντελεῖν ἀργύριον. Εἰ δέ τι ἀποδρῴη ἀνδράποδον, ἐκέλευε τὸν σατράπην τῆς ἐν ᾗ ἐστι τὸ στρατόπεδον, ἀνασώζειν, ἢ τὴν τιμὴν τῷ κυρίῳ ἀποδοῦναι.

Ὀφέλας Ὀλύνθιος, καταστήσας ἐπιμελητὴν εἰς τὸν XXXV.
νόμον τὸν Ἀρθριδίτην, ἐπεὶ προσελθόντες αὐτῷ οἱ νόμαρχοι οἱ ἐκ τοῦ τόπου τούτου, ἔφασαν βούλεσθαι πλείω αὐτοὶ D
πολὺ φέρειν, τὸν δ' ἐπιμελητὴν τὸν νῦν καθεστηκότα ἀπαλλάξαι αὐτὸν ἠξίουν· ἐπερωτήσας αὐτοὺς, εἰ δυνήσονται συντελεῖν ἅπερ ἐπαγγέλλονται· φησάντων αὐτῶν, τὸν μὲν ἐπιμελητὴν κατὰ χώραν εἴα, τοὺς δὲ φόρους πράσσεσθαι ἐκέλευεν ὅσους αὐτοὶ ὑπετιμήσαντο. Οὔτε οὖν ὃν κατέστησεν ἀτιμάσαι ἐδόκει, οὔτ' ἐκείνοις πλείους φόρους ἐπιβαλεῖν, ἢ αὐτοὶ ἔταξαν· χρήματα δὲ πολλαπλάσια αὐτὸς ἐλάμβανε.

Πυθοκλῆς Ἀθηναῖος, Ἀθηναίοις συνεβούλευσε τὸν XXXVI.
μόλυβδον τὸν ἐκ τῶν Τυρίων παραλαμβάνειν παρὰ τῶν

3. Forſan leg. συνετελεῖτο· ut Camer. vertit, *non parum argenti conflatum fuit*. Seq. v. C. pro ἐστὶ habet ἐσίῃ, *intraverit*.

6. Ὀφέλας Ὀλύνθιος eſt etiam in Jac. Stapulenſis verſione: ſed haud ſcio an legendum ſit Ὀφέλλας Κυρηναῖος· de cujus potentia et rebus geſtis narrat Diodorus Siculus 753.

7. Rectius Ἀθριβίτην, ut apud Strab. 929. 940. et apud Ptolemæum 262. ubi ejus provinciæ metropolis vocatur Ἄθριβις. Apud Stephanum Byz. ex Herodiano eſt Ἀθάῤῥαβις πόλις, et Ἀθαῤῥαβίτης νομός· ex Hecatæo autem Ἀθαράμβη πόλις, et Ἀθαραμβίτης νομός. Eod. v. C. habet νομάρχοι ſed vel νομάρχαι ſcribendum, vel νόμαρχοι.

13. C. ὅσου, *quanti*.

18. Τὸν ἐκ τῶν Τυρίων, Camer. vertit *Tyrium*. Sed adnotat, fortaſſe verius eſſe ἐκ Τυρμιδῶν· quia ſic in Attica dictus ſit populus quidam tribus Æneidos; ubi fortaſſe olim plumbi metalla fuerint, ſicut alibi fuit arena argentifera. Non abs re ſuſpicetur aliquis legendum eſſe τῶν Λαυρίων, ſeu τοῦ Λαυρίου· quia Λαύριον, ſive Λαυρεῖον, argenti metallum fuit in Attica, ut docent Pauſanias Atticωn initio, et Thucyd. 65. 228. in argenti autem metallis plumbum quoque inveniri, ſatis no-

ἰδιωτῶν τὴν πόλιν, ὥσπερ ἐπώλουν, δίδραχμον· εἶτα τά-
E ξαντα αὐτοῖς τιμὴν ἑξαδράχμου, οὕτω πωλεῖν.

XXXVII. Χαβρίας πληρωμάτων τε κατειλεγμένων εἰς ἑκατὸν καὶ εἴκοσι ναῦς, τῶν δὲ νεῶν ἑξήκοντα μόνον οὔσης χρείας, προσέταξε τοῖς ἐκ τῶν ἑξήκοντα νεῶν αὐτοῦ τῶν ὑπομενουσῶν τοὺς πλέοντας εἰς δίμηνον σιτηρεσιάσαι, ἢ αὐτοὺς πλέειν. Οἱ δὲ, βουλόμενοι ἐπὶ τῶν ἰδίων εἶναι, ἔδωκαν ἃ προσέταξεν.

XXXVIII. Ἀντιμένης τούς τε θησαυροὺς τοὺς παρὰ τὰς ὁδοὺς τὰς βασιλικὰς ἀναπληροῦν ἐκέλευε τοὺς σατράπας κατὰ τὸν νόμον τὸν τῆς χώρας· ὁπότε δὲ διαπορείη τὸ στρατόπεδον, ἢ ἕτερος ὄχλος, ἄνευ τοῦ βασιλέως, πέμψας τινὰ παρ' αὐτὸν, ἐπώλει τὰ ἐκ τῶν θησαυρῶν.

XXXIX. Κλεομένης, προσπορευομένης τε τῆς νουμηνίας, καὶ
511 δέον τοῖς στρατιώταις σιταρχίαν δοῦναι, κατέπλευσεν ἐξεπίτηδες. Προσπορευομένου δὲ τοῦ μηνὸς, ἀναπλεύσας, διέδωκε τὴν σιταρχίαν. Εἶτα τοῦ εἰσιόντος μηνὸς, διέλιπεν ἕως τῆς νουμηνίας. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται, διὰ τὸ νεωστὶ εἰληφέναι τὴν σιταρχίαν, ἡσυχίαν εἶχον. Ἐκεῖνος δὲ, 262
παραλλάξας ἕνα μῆνα παρὰ τὸν ἐνιαυτὸν, ἀφῄρει μισθὸν ἀεὶ μηνός.

XL. Σταβέλβιος ὁ μυσῶν, στρατιώταις μισθὸν συγκαλέ-

tum est. Μόλιβδον C. ibidem per ι scribit: de qua scriptura alibi.

1. Δίδραχμον excusari potest. Sed legi potest etiam διδράχμου, ut seq. v.

Ibid. Rectius fortasse τάξαντας αὐτοὺς τιμ.

4. Pro τῶν δὲ νεῶν Cam. ex vet. cod. legit τῷ δὲ Ταῷ ut supra 364. 10.

11. Legendum videtur διαπορεύοιτο στρατόπεδον. Sequenti versu nescio an rectius παρ' αὐτοῦ, *e suorum numero.*

16. Convenientius fortasse προσπορευομένου, *progrediente, precedente.*

22. Camerarius legit Σταβέλβιος ὀφείλων στρατιώταις μισθόν. Raphaelis Volaterrani epitome, Σταβέλβιος ὁ Μυσῶν βασιλεὺς, ὀφείλων στρατιώταις μισθὸν, τοὺς ἡγεμόνας συγκαλέσας. *Stabelbius rex Mysorum, debens stipendium militibus; duces eorum congregavit.*

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

σας, ἔφησεν αὐτῷ τῶν μὲν ἰδιωτῶν οὐδεμίαν χρείαν εἶναι, τῶν δὲ ἡγεμόνων, ὅταν δέηται στρατιωτῶν, ἐκείνων ἑκάστῳ δοὺς ἀργύριον, ἀποστέλλειν ἐπὶ ξενολογίαν· τούς τε μισ- B θοὺς οὓς δεῖ ἐκείνοις δοῦναι, τοῖς ἡγεμόσιν ἂν ἥδιον διδόναι. Ἐκέλευεν οὖν αὐτοὺς ἀποστέλλειν ἕκαστον τοὺς αὐτῶν καταλόγους ἐκ τῆς χώρας. Τῶν δὲ ἡγεμόνων ὑπολαβόντων χρηματισμὸν αὐτοῖς ἔσεσθαι, ἀπέστειλαν τοὺς στρατιώτας, καθάπερ ἐκεῖνος προσέταξε. Διαλιπὼν δὲ ὀλίγον χρόνον, καὶ συναγαγὼν αὐτοὺς, οὔτε αὐλητὴν ἄνευ χοροῦ, οὔτε ἡγεμόνας ἄνευ ἰδιωτῶν οὐδὲν ἔφη χρησίμους εἶναι. Ἐκέλευεν οὖν αὐτοὺς ἀπαλλάττεσθαι ἐκ τῆς χώρας. C

XLI. Διονύσιος, τὰ ἱερὰ περιπορευόμενος, εἰ μὲν τράπεζαν ἴδοι παρακειμένην χρυσῆν ἢ ἀργυρᾶν, ἀγαθοῦ δαίμονος, κελεύσας ἐγχέαι, ἐκέλευεν ἀφαιρεῖν. Ὅσα δὲ τῶν ἀγαλμάτων φιάλην εἶχε προτετακότα, εἴπας ὅτι δέχομαι, ἐξαίρειν ἐκέλευε. Τά θ' ἱμάτια, τά τε χρυσᾶ, καὶ τοὺς στεφάνους, περιῄρει τῶν ἀγαλμάτων· φάσκων αὐτὸς καὶ κουφότερα καὶ εὐωδέστερα δοῦναι· εἶτα ἱμάτιον μὲν λινοῦν, στεφάνους δὲ λευκίνους περιετίθει.

2. Post ὅταν deesse videtur δὲ, γὰρ, vel similis alia conjunctio.

5. Camer. leg. τοὺς αὐτῶν κατὰ λόχους, *suos manipulatim.* Alioqui κατάλογοι metonymicῶs essent milites in catalogo conscripti.

15. Is. et Cam. προτεταχότα. Sed verius est προτετακότα, a προτείνω· quod docent etiam Ciceronis ista de Nat. Deorum, lib. iii. *Victoriolas aureas, et pateras coronasque, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat.* Sequenti etiam versu convenientius ἐξαιρεῖν, ut paulo ante v. 14. ἀφαιρεῖν, et mox v. 17. περιῄρει.

18. Pro λινοῦν Is. habet λευκόν· pro quo convenientius reposueris λεπτόν. Cicero loco jam citato legit ἐρεοῦν. Refert enim Dionysium Jovi Olympio aureum detraxisse amiculum, grandi pondere; quippe quod æstate grave esset, hieme frigidum: eique laneum pallium injecisse, quod aptum esset ad omne anni tempus. Pro λευκίνους quoque legendum fortasse λευκοΐνους· Odoratiora enim sunt τὰ λευκόϊα quam ἡ λεύκη. Sic certe Camer. *atque ita illis pallium linteum et coronas violaceas circumdabat.*

ARISTOTELIS

DE REPUBLICA

LIBRI VIII.

ARISTOTELIS

DE REPUBLICA

LIBER PRIMUS.

CAP. I. I.

Procœmium Politicum, de Subjecto et Modo doctrinæ Politicæ.

QUANDOQUIDEM videmus, omnem civitatem, ſocie- 1
tatem quandam eſſe, omnemque ſocietatem, boni alicujus gratia coiri (ejus enim quod boni ſpeciem præ ſe fert, cauſa agunt omnes omnia) apparet omnes quidem ſocietates, bonum aliquod, veluti ſcopum, petere, ac deſtinare: eam vero, quæ eſt omnium maxime princeps ac domina, quæque cæteras continet, id ſibi bonum propoſitum habere, quod ſit omnium ſummum ac præſtantiſſimum. Hæc autem eſt ea quæ civitatis appellatur, et ſocietas civilis. Ii igitur omnes qui exiſtimant, politicum, id eſt, virum ad civitatem moderandam idoneum: et hominem ad regalem poteſtatem aptum, quem baſilicum Græci nominant: et eum, qui rei familiaris tuendæ facultate ſit præditus, quem œconomicum: et eum, qui ſervis imperare ſciat, quem deſpoticum: eundem eſſe, minus recte dicunt. Putant enim, unumquemque horum multitudine et paucitate, non genere, aut ſpecie differre: verbi gratia, ſi paucis præeſſe atque imperare poſſit, eſſe deſpoticum, hoc eſt, ad herile imperium idoneum natura: ſi pluribus, œconomicum: ſi aliquanto pluribus, vel politicum, id eſt,

ad civitatem moderandam aptum : vel baſilicum, hoc eſt, ad regalem poteſtatem idoneum : quaſi vero nihil interſit inter magnam domum, et parvam civitatem : et cum ipſe quidem ſolus civitati præeſt, ad regalem poteſtatem idoneum : ubi vero ex rationibus ſcientiæ viciſſim imperat, ac paret, politicum. Sed hæc non ſunt vera : atque id quod a nobis dicitur, iis planum fiet, qui hoc ſpectabunt ex ea inſtitutione, ac docendi ratione, quam nos antea ſecuti, atque ingreſſi ſumus. Quemadmodum enim in aliis rebus compoſitum uſque ad ſimplicia et compoſitionis expertia dividere neceſſe eſt (hæ enim ſunt particulæ totius minimæ) ſic et, ſi, quibus ex partibus conſtet civitas, vi-
2 deamus, eadem opera et quid hæc inter ſe differant, cognoſcemus, et fierine poſſit, ut quippiam, quod ſub artem cadat, in unoquoque eorum quæ dicta ſunt, ſumamus, intelligemus.

CAP. II.

Civitatis Materiam, ipſam ſcilicet Societatem domeſticam, generatim proponit.

ITAQUE ſi quis a principio res orientes ac naſcentes inſpexerit, quemadmodum in aliis, ſic et in his hoc modo optime rei veritatem perſpexerit. Neceſſe igitur eſt primum eos conjungi et copulari, quorum alter ſine altero eſſe non poteſt, ut marem et fœminam procreationis cauſa : atque hoc non ex conſilio proficiſcitur : ſed, quemadmodum et in aliis animantibus et ſtirpibus, naturale eſt, tale alterum, quale ipſum ſit, cupere relinquere. Copulantur autem etiam natura id quod imperat, et id quod imperio paret, propter ſalutem. Nam quod mentis agitatione providere poteſt, imperandi jus habet natura, et dominatur natura : quod autem poteſt corpore imperata facere, id imperio alterius parere et ſervire debet natura. Quapropter domino et ſervo idem expedit. Fœmina igitur et ſervus diſtincta ſunt natura. Nihil enim tale efficit natura,

quale fabri ferrarii, gladium Delphicum, parce tenuiter et anguſte: ſed ſingula ad ſingulos uſus. Sic enim abſolutiſſimum et perfectiſſimum fuerit unumquodque inſtrumentum, ſi non multis operibus ſed uni aſſerviat. Apud barbaros autem fœmina et ſervus eodem ſunt ordine et loco. Cujus rei cauſa eſt, quod non habent quod imperet natura, ſed eorum ſocietas ex ſervo et ancilla conſtat. Quocirca par eſſe aiunt poetæ, Barbaris Græcos imperare: perinde quaſi idem ſint barbarus ac ſervus natura. Ex his igitur duabus ſocietatibus prima domus conſtituitur: recteque Heſiodus ſcripſit,

Eſt primum domus, et mulier tibi, bos et arator. 3

Bos enim pauperibus pro ſervo eſt. Societas igitur in omnes vitæ dies conſtituta, naturæ conveniens et conſentanea, domus eſt: cujus ſocietatis participes et conſortes, ὁμοσιπύους Charondas appellat (id eſt, ex eodem panario, ſeu ex eadem apotheca victum ſumentes: nos convictores appellemus) Epimenides autem Cretenſis, ὁμοκάπνους, (id eſt, uno et communi foco ſeu fumo utentes: dicamus, ſi placet, contubernales.) Societas autem prima ex pluribus domibus conflata, non divini uſus gratia, vicus eſt, ſeu vicinitas. Maxime vero videtur eſſe naturæ conſentanea vicinitas, veluti quædam domus colonia, quos nonnulli collectaneos appellant, et filios, et filiorum filios. Itaque et principio civitates ſub regum imperio erant, et nunc etiam gentes, quia ex iis qui ſub regno vivebant, convenerunt. Omnis enim domus, ejus qui ætate antecedit, regno ſubjecta eſt, ergo et coloniæ, id eſt, familiæ plures quæ ab una domo fluxerunt, propter cognationem. Atque hoc illud eſt quod ait Homerus,

——jura autem uxoribus unus
Quiſque dat et natis.

Nam hoc modo fuſi per agros et diſperſi primis illis temporibus vitam colebant. Atque idcirco omnes aiunt, deos ſub regno ætatem agere: quia partim ipſi quoque etiam nunc, partim primis illis et priſcis temporibus ſub regibus erant. Quemadmodum enim formas, ita et vivendi genera deorum, ſibi faciunt homines. Perfecta autem ſocie- II.

tas ex pluribus vicis conflata, civitas eſt, quæ ad ſummum jam, ut ita dicam, omnis copiæ, bonis omnibus cumulatæ, nihilque præterea requirentis, culmen pervaſit: oriens quidem vivendi cauſa, conſtans autem bene vivendi gratia. Quapropter civitas omnis natura conſtat, ſiquidem
4 et primæ ſocietates conſtant natura. Finis enim illarum hæc eſt. At natura finis eſt. Quale enim quidque eſt ortu ejus abſoluto atque perfecto hanc cujuſque naturam eſſe dicimus, ut hominis, equi, domus. Præterea id cujus gratia res fit, et cujuſque rei finis, optimum quiddam eſt. At copia ipſa ſuis opibus pollens et contenta, et nihil extra ſe deſiderans, finis eſt, et optimum. Ex his igitur perſpicuum eſt, civitatem in iis rebus quæ natura conſtant, eſſe numerandam: et hominem civile animal eſſe natura: et eum, qui naturæ impulſu, non fortunæ culpa, civitatis ſit expers, aut eſſe improbum, aut homine meliorem: ut is, in quem ab Homero hoc maledictum conjectum eſt,

Cui neque curia, nec lex eſt, neque Veſta, Lareſque.

Non enim poteſt quiſquam talis eſſe, quin uno eodemque tempore ſit et belli cupidus, utpote qui nullum jugum ferre velit, quemadmodum contingit in quibuſdam volatilibus. Hominem autem eſſe animal civile magis quam quamvis apem, et quodvis animal congregabile, perſpicuum eſt. Nihil enim fruſtra facit natura, ut dicimus. Homini autem ſoli ex animantibus ſermo tributus eſt. Vox igitur jucundi et moleſti ſignum eſt. Quapropter etiam aliis animantibus ſuppetit. Nam hucuſque progreſſa eſt earum natura, ut moleſtum et jucundum ſentiant, et inter ſe hæc ſignificent. Sermo autem ad id quod prodeſt, et id quod nocet, declarandum, valet. Ergo etiam ad id quod juſtum atque ad id quod injuſtum eſt. Hoc enim præter cæteras animantes hominis eſt proprium, ut ſolus boni et mali, juſti et injuſti, et aliorum ſimilium ſenſum habeat. At horum ſocietas et communio domum facit et civitatem. Prius igitur eſt civitas, quam domus, et unuſquiſque noſtrûm. Totum enim parte prius eſſe neceſſe eſt. Nam ſi homo, qui totum quiddam eſt, in-
5 tereat, neque pes, neque manus erit, niſi ex communione

nominis, non rationis. Quemadmodum fi quis manum lapideam, manum effe dicat: corrupta enim manus talis erit. Omnia autem opere definita ac diftincta funt, et poteftate. Quare pofteaquam talia effe defierint, non jam funt re aut forma eadem dicenda, fed homonyma, id eft, nominis communitate tantum fimilia. Civitatem igitur fingulis hominibus effe priorem, perfpicuum eft. Si enim finguli feparati et fejuncti, non funt inftructi copia per fe fuis bonis cumulata, et nihil præterea requirente: fimiliter atque aliæ partes a fuo toto feparatæ, ad civitatem, quæ eft totum, erunt affecti. Qui autem non poteft res fuas communicare, aut focietatem contrahere cum aliis, aut qui non eget communicatione, propterea quod ipfe fuis pollet opibus, fuifque bonis contentus eft, nihil præterea defiderans, nulla pars civitatis eft. Itaque aut fera, aut Deus eft. Omnes igitur ad hanc focietatem omni animi impetu feruntur natura. Qui autem primus eam inftituit, maximorum bonorum auctor et caufa fuit. Quemadmodum enim homo fuis omnibus numeris abfolutus, animal eft animalium optimum: ita a lege et jure femotus ac fejunctus, omnium deterrimum. Sæviffima enim et afperrima injuftitia eft armis inftructa. At homo armis inftructus nafcitur, prudentia et virtute: quibus ad res contrarias maxime uti licet. Quapropter fceleratiffimum et immaniffimum animal eft, fine virtute, et ad res venereas cibumque profligatiffimum. Juftitia vero, civilis res eft. Nam judicium, focietatis civilis ordo eft. Juris autem difceptatio, judicium eft.

CAP. III. III.

Societatis domefticæ fpecialem enarrationem inftituit.

QUANDO autem perfpicuum eft quibus ex partibus 6 conftet civitas, neceffario de domo prius dicendum eft. Omnis enim civitas ex domibus et familiis componitur. Domus porro partes funt, ex quibus domus conftituitur.

At domus perfecta atque integra, ex ſervis et liberis conſtat. Quoniam autem primum quidque in unaquaque re explicanda vel in minimis quærendum eſt, ab iiſque initium ducendum: primæ autem et minimæ domus partes ſunt dominus et ſervus, vir et uxor, pater et liberi: de his tribus, quid et quale unumquidque eſſe debeat, conſiderandum videatur. Sunt autem hæc, herilis ratio, ſeu diſciplina ſervis præcipiendi atque imperandi: et nuptialis (nomine enim vacat uxoris et viri conjugatio) et ea quæ ad imperium patris in liberos a ſe procreatos pertinet: nam neque huic proprium nomen impoſitum eſt. Atque hæ tres rationes ſunto, quas diximus. Eſt porro quædam præterea pars, quæ videtur aliis quidem rei familiaris adminiſtratio, aliis vero pars ejus maxima. Quomodo autem res ſe habeat, poſterius erit cognoſcendum. Dico autem de ea quæ appellatur rei nummariæ parandæ, ſeu pecuniæ quærendæ, ratio, quæ a Græcis chrematiſtica nominatur. Sed primum de domino et ſervo dicamus: ut et quæ ad neceſſarium uſum pertinent, videamus, et ſi quid ad ea cognoſcenda melius conſequi poſſimus, quam quæ nunc in communi hominum exiſtimatione atque opinione verſantur, experiamur. Quibuſdam ſcientia quædam videtur eſſe domini imperium, ſeu herilis poteſtas: eademque domus adminiſtrandæ ratio, et herilis poteſtas, et civilis, et regia, quemadmodum initio diximus. Aliis
7 præter naturam eſſe in alterum dominari. Lege enim alium eſſe ſervum, alium liberum: natura autem nihil intereſſe. Quocirca neque juſtum eſſe, quia ſit violentum.

CAP. IV.

De Herili ſocietate domeſtica primo agit, et de Servo et Servitute generatim diſputat.

QUONIAM igitur rerum ſive partarum et quæſitarum, ſive etiam relictarum poſſeſſio, pars domus eſt: ergo et ratio rei quærendæ, rationis rei familiaris adminiſtrandæ

pars eſt. Nam ſine rebus ad victum neceſſariis neque vivere, neque bene vivere fas eſt. Quemadmodum autem in artibus definitis ac determinatis, inſtrumenta cuique arti accommodata ſuppetere neceſſe eſt, ſi futurum eſt ut opus ab artifice abſolvatur: ita et rei familiaris adminiſtrandæ rationi ſua præſto debent eſſe inſtrumenta. Jam inſtrumentorum alia ſunt inanima, alia animata: verbi gratia, navis gubernatori clavus quidem inſtrumentum eſt inanimum, proræ præfectus vero animatum. Miniſter enim artibus ſimilitudinem quamdam ſpeciemque gerit inſtrumenti. Sic et res aliqua parta et quæſita, ſive etiam relicta, inſtrumentum eſt ad vitam degendam comparatum. Rerum autem partarum ſeu relictarum poſſeſſio, multitudo inſtrumentorum eſt, et ſervus, res quædam poſſeſſa animata eſt: et miniſter omnis veluti inſtrumentum eſt inſtrumenta antecedens. Nam ſi, ut ferunt Dædali ſimulacra, aut Vulcani tripodas, quos ait poeta,

Divinum vel ſponte ſua certamen iniiſſe:

Ita et unumquodque inſtrumentorum vel artificis dominique juſſu, vel præſentiens domini voluntatem, et ultro, ſuum opus poſſet abſolvere: et ſi radii textoris per ſe texerent, et plectra citharam pulſarent: non opus eſſet neque opificibus opera miniſtrorum, neque dominis, ſervorum. Inſtrumenta igitur quæ appellantur, inſtrumenta ſunt ad efficiendum valentia: res parta et poſſeſſa vero, ad agendum valet. Nam a radio aliud quiddam efficitur præter uſum ejus, ex veſte autem et lecto uſus dumtaxat proficiſcitur. Præterea quoniam effectio et actio inter ſe ſpecie differunt, et utrique inſtrumentis opus eſt: neceſſe etiam eſt hæc eodem modo inter ſe differre. Vita porro actio, non effectio eſt. Quocirca et ſervus, eorum quæ ad actionem pertinent, miniſter eſt. Jam res poſſeſſa ſic dicitur, ut et pars. Nam et pars non ſolum alterius eſt pars, ſed etiam ſimpliciter alterius eſt. Et res poſſeſſa ſimiliter. 8
Quapropter dominus ſervi quidem dominus eſt tantum, ſed illius non eſt. Servus autem non modo domini ſervus eſt, ſed etiam abſolute et omnino illius eſt. Quæ ſit igitur ſervi natura, quæque vis ac poteſtas, ex his perſpi-

cuum eſt. Nam qui non eſt ſuus natura, ſed alterius, et præterea vero homo eſt, hic ſervus eſt natura. Alterius porro homo eſt, qui cum homo ſit, res poſſeſſa eſt. Jam vero res poſſeſſa, inſtrumentum eſt ad agendum accommodatum, et ſeparabile.

CAP. V.

De ſervitute naturali diſſerit.

UTRUM autem ſit aliquis talis natura, necne, et utrumne præſtet et juſtum ſit alicui ſervire, necne, ſed potius omnis ſervitus ſit præter naturam, poſterius erit conſiderandum. Verumtamen non eſt difficile etiam ratione hoc contemplari, et ex iis quæ fiunt, intelligere. Imperare enim et imperio parere non ſolum ex numero rerum neceſſariarum ſunt, verum etiam ex utilium. Et ſtatim ab ortu primo nonnulla inter ſe diſtiterunt, alia ut parerent imperio, alia ut imperarent. Tum plura ſunt et imperantium, et imperio ſubjectorum genera: ſemperque id melius imperium eſt, quod obtinetur in res imperio ſubjectas meliores ac præſtantiores: verbi gratia, melius eſt imperium in hominem, quam in feram. Nam quo unumquodque opus ex melioribus abſolvitur, eo eſt melius. Ubi autem aliud imperat, aliud imperio paret, aliquod horum opus extat. Quæcumque enim ex pluribus conſtant, et unum quiddam commune fiunt, ſive ex continuis, ſive ex disjunctis, in eis omnibus elucet atque apparet id quod imperat, et id quod imperio ſubjectum eſt. Atque hoc ex omni natura in animatis ineſt maxime. Nam etiam in iis quæ ſunt vitæ expertia, aliquod imperium eſt: verbi gratia, in concentibus, ſeu harmoniis. Sed hæc fortaſſe minus ſunt hujus quæſtionis propria, atque aliquanto alieniora, et extra rem. Animal autem primum ex animo et corpore conſtat: quorum alter imperium gerit natura, alte-
9 rum imperio paret. Oportet autem in iis quæ naturæ conveniunt et congruunt, ſpectare naturæ vim, non in

corruptis ac depravatis. Quare contemplari debemus hominem et animo et corpore optime affectum: in quo hoc apparet. Nam vitioſorum et vitioſe affectorum ſæpenumero videatur corpus animo præeſſe atque imperare, propterea quod male et præter naturam affecti ſunt. Licet igitur, quemadmodum dicimus, in animali primum cernere et herile imperium, et civile. Animus enim in corpus imperium herile obtinet: mens autem in appetitum, civile et regium. In quibus perſpicuum eſt, conſentaneum eſſe naturæ, atque expedire et corpori, animo ſervire: et ei animi particulæ, quæ ad motus ſuſcipiendos valet, mentis, ejuſque particulæ, quæ ratione prædita eſt, imperio parere: juris æqualitatem autem, aut contrarium ejus, quod diximus, omnibus eſſe detrimentoſum. Rurſum in homine, et in aliis animantibus ſimiliter ſe res habet. Cicures enim beſtiæ, feris ſunt meliores natura. His autem omnibus melius eſt hominis imperio ſubjectas eſſe: ita enim ſalutem adipiſcuntur. Præterea mas cum fœmina comparatus, melior eſt, hæc autem deterior: et ille quidem imperare, hæc autem imperio parere debet. Eodem modo ſe res habeat etiam in omnibus hominibus neceſſe eſt. Quicumque igitur tanto cæteris hominibus ſunt inferiores ac deteriores, quanto animus corpori, et homo feræ præſtat (tales autem ſunt ii quorum opus in 10
uſu corporis poſitum eſt, quorumque hoc unum eſt, quod ab eis optimum proficiſci poteſt) hi ſunt ſervi natura, quibus melius eſt huic imperio parere: ſi quidem et iis quæ ſupra dicta ſunt. Natura enim ſervus eſt is qui alterius eſſe poteſt: ideoque et alterius eſt: et qui eo uſque rationis eſt particeps, quoad eam ſentiat quidem ille, ſed non habeat. Nam alia animalia cum rationem non ſentiant, affectibus inſerviunt. Et vero ſervorum et animantium mutarum uſus parum admodum inter ſe differt: ab utriſque enim, a ſervis, et a beſtiis cicuribus, ad res neceſſarias adjumenta corpore afferuntur. Vult igitur natura quidem etiam corpora liberorum et ſervorum diſſimilia efficere: hæc quidem ad uſum neceſſarium valida, illa autem erecta, et ad tales operas inutilia, ſed ad vitam

civilem utilia atque opportuna: atque hæc etiam diviſa eſt in uſum pacis et belli. Accidit autem ſæpenumero etiam contrarium, nempe alios quidem corpora, alios autem animos habere liberorum. Nam hoc quidem in promptu eſt, ſi qui naſcantur tanto aliis corpore excellentiores, quanto ſimulacris hominum antecellunt deorum imagines: reliquos ab hominibus dignos pronuntiatum iri, qui his ſerviant. Quod ſi in corpore hoc verum eſt, multo juſtius eſt hoc in animo definitum eſſe. Sed non æque facile eſt, animi pulchritudinem, atque corporis cernere. Eſſe igitur nonnullos alios liberos, alios ſervos natura, perſpicuum eſt: quibus expediat, quoſque juſtum ſit ſervire.

IV. CAP. VI.

De Servitute legitima diſputat.

11 EOS autem, qui contra dicunt, quodammodo recte dicere, non eſt difficile videre. Duobus enim modis dicuntur ſervire, et ſervus. Eſt enim aliquis lege ſervus, et homo ſerviens. Lex enim pactum conventum quoddam eſt, qua lege bello capta, eorum qui vicerunt, eaque ceperunt, eſſe dicunt. Hoc igitur jus multi ex iis qui in legibus verſantur, tanquam rhetorem, vocant in judicium et crimen rogationis contra leges latæ: quaſi grave ſit, minimeque ferendum, ſi ei quod vim afferre poſſit, quodque viribus antecellat, ſervum et ſubjectum erit id cui vis allata fuerit. Atque his quidem ita videtur, illis aliter, et ex numero quidem ſapientum. Hujus autem controverſiæ cauſa, et quod facit rationes variare, eſt, quia cum quodammodo virtus commeatu inſtructa, et adjumentis freta, vim afferre maxime poſſit: tum id quod victoria potitur, bono aliquo ſemper antecellit; quo fit ut non ſine virtute vis eſſe, ſed de jure tantum ambigi videatur. Propterea enim aliis jus videtur eſſe bonarum legum conſtitutio, aliis hoc ipſum jus eſſe, ut, qui viribus ſit ſuperior ac po-

tentior, is præſit atque imperet. Nam diffidentibus et
pugnantibus inter ſe his rationibus, neque firmum quic-
quam, neque probabile habent alteræ rationes, quin opor-
teat, id quod virtute præſtat, dominari atque imperare.
In ſumma autem nonnulli jure quodam, ut arbitrantur,
nitentes (lex enim jus quoddam eſt) ſervitutem bellicam
ſtatuunt eſſe juſtam : ſed ſimpliciter et abſolute juſtam eſſe
negant. Nam primum contingere poteſt ut principium
bellorum non ſit juſtum, deinde indignum qui ſerviat, 12
nemo ullo modo dixerit eſſe ſervum. Alioqui eveniet ut
qui honeſtiſſimo et clariſſimo loco nati exiſtimentur, ſervi
ſint, et ex ſervis nati, ſi forte acciderit ut capti venierint.
Quapropter non eos dicere ſervos volunt, ſed barbaros.
Atqui cum hoc dicunt, nihil aliud quærunt, quam natura
ſervum : qua de re nobis initio ſermo inſtitutus eſt. Ne-
ceſſe enim eſt fateri aliquos eſſe alios ubique locorum ſer-
vos, alios nuſquam. Eodem autem modo et de nobilitate
ſentiendum. Eos enim non ſolum domi nobiles, ſed
ubique gentium claros arbitrantur : Barbaros vero domi
tantum : perinde quaſi aliquid ſit ſimpliciter nobile et li-
berum, aliud non ſimpliciter : quemadmodum ait et
Theodectæ Helena :

Divina ab utraque ſtirpe prognatam quis hanc
Servam vocare non iniquum cenſeat ?

Cum autem hoc dicunt, nulla alia re quam virtute et
vitio ſervum et liberum nobileſque et ignobiles definiunt.
Par enim eſſe cenſent, ut ex homine homo, et ex feris fera
naſcitur, ſic ex bonis bonum naſci. Natura autem vult
illa quidem hoc facere : ſed ſæpenumero non poteſt.
Hujus igitur controverſiæ rationem eſſe aliquam, utrum
ſint alii natura ſervi, alii liberi, necne, ex iis quæ ſupra 13
explicata ſunt, intelligere licet. Ne hoc quidem obſcu-
rum eſt, hoc in quibuſdam eſſe definitum ac diſtinctum :
quorum huic quidem expedit ſervire, illi autem imperare :
et juſtum eſt, atque oportet hunc imperio alterius parere,
illum imperium obtinere, id imperium ſcilicet, quod utri-
uſque naturæ convenit : ergo et dominari. Male autem
imperare (id eſt, non ejuſcemodi imperium, ad quod uter-

que ſit aptus natura, exercere) eſt utrique inutiliter imperare. Idem enim expedit parti et toti, idemque corpori et animo. At ſervus pars quædam domini eſt, veluti animata quædam corporis, ſed tamen ſeparata pars. Quare etiam utilitas quædam et amicitia ſervo et domino inter ipſos intercedit, iis quibus hæc contigerunt natura. Iis autem qui non ita dominantur et ſerviunt, ſed lege et vi coacti, contraria.

CAP. VII.

De Domini et Servi Forma, quo ad Scientiam utriuſque, agit.

PERSPICUUM eſt autem etiam ex his, non idem eſſe dominium, ſeu herile imperium, atque civilem principatum: neque omnia imperia inter ſe eſſe paria, aut eadem, quemadmodum aiunt quidam. Civilis enim principatus, eſt liberorum natura: herile imperium vero, ſervorum. Et domeſticum quidem imperium, monarchia, id eſt, unius principatus, eſt: domus enim omnis unius imperio regitur: civilis principatus autem liberorum et æqualium imperium eſt. Dominus igitur non appellatur ex eo quod ſcientiam habeat, ſed quod talis ſit: itemque ſervus et liber. Scientia tamen aliqua eſſe poſſit et herilis et ſervilis. Servilis quidem, qualis ea quam ludimagiſter ille, qui Syracuſis commorabatur, tradebat. Illic enim quidam mercede accepta pueros uſitata et vulgaria miniſteria docebat. Poſſit autem latius manare talium miniſteriorum diſciplina: ut ea quæ ad opſonia coquenda atque apparanda pertinet, et cætera hujuſmodi miniſterii genera. Sunt enim munera alia aliis honoratiora, alia magis neceſſaria, et (ut eſt in proverbio)

Dominus domino, ſervuſque præferendus eſt ſervo.

14 Tales igitur ſunt omnes ſcientiæ ſerviles. Herilis autem, ſeu domino conveniens ſcientia eſt; quæ ad uſum ſervorum pertinet. Dominus enim non in poſſeſſiones ſed in uſu ſervorum cernitur. Hæc porro ſcientia nihil habet magnum, nihil amplum. Nam quæ ſervum ſcire facere oportet,

hæc illum scire præcipere convenit. Quapropter quibus licet hac molestia solutis et vacuis esse, apud eos curator rei domesticæ has partes agit, atque hoc onus gerit: ipsi autem domini remp. administrant, aut philosophantur. Ars porro rei quærendæ ab utraque harum differt, ut quæ sit veluti quædam ars rei militaris justa, aut ars venandi. De servo igitur et domino hoc modo explicatum sit.

CAP. VIII. V.

De quæstuaria acturus, primam ejus speciem, quæ Naturalis est, explanat.

UNIVERSE autem de omni rei familiaris possessione, reique nummariæ quærendæ ratione, quemadmodum instituimus, videamus: quando quidem etiam servum rerum partarum possessionis partem quandam esse diximus. Primum igitur dubitaverit aliquis, utrum ratio pecuniæ quærendæ eadem sit atque rei familiaris tuendæ ratio, an pars aliqua, an ejus administra: et, si administra, utrum ut ars conficiendorum radiorum, textoriæ, seu textrinæ, an ut ars æraria, statuariæ: non enim eodem modo asserviunt ac ministrant: sed illa quidem arti textoriæ instrumenta præbet, hæc statuariæ materiam: (materiam autem appello, rem subjectam, unde opus aliquod efficitur atque absolvitur) ut est, textori quidem lanam, statuarum autem fictori, æs. Non esse igitur idem, rationem tuendæ rei familiaris, atque artem pecuniæ quærendæ, hinc licet intelligere: hujus enim est suppeditare, illius uti. Quæ enim alia erit ars, quæ usura sit rebus domesticis, præter rationem tuendæ rei familiaris? Sed utrum pars ejus sit, an alia forma, seu species, controversia est. Nam si est ejus, qui ad pecuniam quærendam aptus sit, unde pecunia, et prædia, rerumque partarum et quæsitarum possessio suppetat, providere: rerum autem partarum possessio et divitiæ multas partes complectuntur: ergo quærendum est primum, utrum agricultura, et universe utrum curatio in victu pa-

rando occupata, et rerum quærendarum ſtudium, pars ali-
qua ſit rationis tuendæ rei familiaris, an alia quædam ſpe-
cies. Atqui multa ſunt victus ſeu alimenti genera. Qua-
propter etiam multæ ſunt vitæ colendæ rationes et in
multis animantibus, et in hominibus: ſine alimento enim
et pabulo vivi non poteſt. Itaque alimenti victuſque dif-
ferentiæ, vitæ colendæ rationes in animantibus effecerunt
diſſimiles ac diverſas. Beſtiarum enim aliæ gregatim,
aliæ ſparſim et vage vivunt, utrocumque modo eis ad
paſtum expedit: propterea quod earum aliæ animantibus,
aliæ fructibus, aliæ omni pabuli genere veſcuntur. Ita-
que ad facilitatem commoditatemque victus, et harum
rerum electionem, earum vitæ genera natura diſtinxit.
Quoniam autem non eſt idem cuique jucundum natura,
ſed alia aliis: etiam beſtiarum, tum earum quæ animanti-
bus veſcuntur, tum earum quæ fructibus, vivendi genera
inter ſe diſtant: itemque hominum. Multis enim rebus
differunt horum vitæ genera. Omnium autem pigerrimi
ac deſidioſiſſimi ſunt pecuarii, quos Græci nomadas ap-
pellant. Victus enim ab animantibus cicuribus ſine la-
bore eis contingit, et ceſſantibus. Cum porro neceſſe ſit
pecoribus locum mutare propter paſcua, ipſi quoque una
ſequi coguntur, veluti vivæ agriculturæ operam dantes.
Alii ex venatione vivunt: ſed alii ex alia, exempli gratia,
hi ex latrocinio, illi ex piſcatu, quicumque lacus, et palu-
des, et fluvios, aut mare piſcationi opportunum accolunt:
alii ex aucupio, aut præda ferarum beſtiarum. Plerique
16 autem homines e terra vivunt et ex fructibus manſuetis.
Vivendi igitur genera, quæ quidem opera nativa conſtent,
et non permutatione aut cauponatione victum ſuppedi-
tent, hæc fere ſunt: pecuarium, in agro colendo occupa-
tum, in latrocinando poſitum, piſcatorium, venaticum.
Nonnulli porro hæc inter ſe miſcentes jucunde vivunt:
ut quæque vita egentiſſima eſt, ita eam, qua parte ei ali-
qua deſunt, ſupplentes, ut ſint ipſi omnibus copiis cumu-
lati ac referti, nihilque præterea deſiderent: verbi gratia,
hi pecuariam vitam cum latrocinio conjungunt, illi agri-
culturam cum venatione: itemque alia vitæ genera,

quemadmodum usus flagitaverit, tractant ac persequuntur. Talis igitur rerum parandarum ratio ab ipsa natura videtur omnibus tribui, ut statim ab ortu primo, sic et jam adultis ac perfectis. Etenim principio et ab ipsa origine prima aliæ quidem animantes tantum victum una cum fœtu pariunt, ut satis esse possit ad alendum id quod natum est, donec ipsum sibi suppeditare alimentum possit: exempli gratia, quæcumque vermes aut ova pariunt. Quæcumque vero animal edunt, ea genitis alimentum in seipsis continent usque ad aliquod tempus, ejus quod lac appellatur, naturam. Itaque similiter atque fœtuum recentium ac tenerorum gratia aliquid a natura comparatum est, unde alantur; existimare oportet scilicet etiam animalium causa stirpes ac plantas esse natas, et hominum gratia cætera animalia: mansueta quidem tum propter usum, tum propter victum: fera autem et agrestia, si non omnia, at certe plurima, victus, et cæteri subsidii atque adjumenti causa, ut et vestitus et alia instrumenta ex iis comparentur. Si igitur natura nihil neque imperfectum, neque frustra facit, necesse est ea omnia hominum causa fecisse naturam. Quapropter etiam scientia rei militaris, ars erit quodammodo ad quærendum ac parandum apposita natura. Venatoria enim, pars ejus est, qua utendum est et in feras, et in eos homines, qui ad parendum imperio natura facti, parere nolunt: tanquam hoc bellum justum sit natura. Una igitur species artis ad quærendum compa- 17
ratæ, quæ naturæ congruat, rationis tuendæ rei familiaris pars est: cui quidem aut suppetere oportet res necessarias, aut ipsam suppeditare, ut eæ pecuniæ suppetant ac præsto sint, quæ recondi ac reponi solent, tanquam ad vitam degendam necessariæ, et ad communionem civitatis aut domus utiles. Et vero ex his veræ divitiæ videntur constare. Talis enim rerum partarum et quæsitarum copia bonis omnibus cumulata, nihilque præterea desiderans, ad bene vivendum non est infinita, quemadmodum ait Solon hoc versu:

Nulla homini finis certa hæret divitiarum.

Hæret enim divitiis certus aliquis finis, quemadmodum

et aliis artibus. Nullum enim cujuſquam artis inſtrumentum, neque multitudine infinitum eſt, neque magnitudine immenſum. Divitiæ autem inſtrumentorum domeſticorum et civilium ſunt multitudo. Eſſe igitur genus aliquod artis quærendi naturæ congruentis, et iis qui rei domeſticæ tuendæ rationem tractant, et iis qui rempublicam adminiſtrant, et propter quam cauſam, ex ſuperioribus intelligere licet.

VI.

CAP. IX.

Secundam Quæſtuariæ ſpeciem quæ Artificialis eſt, explicat.

EST autem genus aliud artis quærendi, quam appellant maxime et meritiſſimo artem pecuniæ quærendæ, propter quam nullus videtur divitiarum et rerum quæſitarum finis eſſe: quam unam et eandem eſſe atque eam quæ a nobis modo dicta eſt, multi exiſtimant, propter ſimilitudinem ac vicinitatem. Sed neque eadem eſt atque ea quam diximus, neque longo ab illa diſtat intervallo. (Conſtat autem earum altera, natura, altera, non natura, ſed uſu quodam potius et arte tractatur, atque exercetur.) Atque hinc de ea diſputandi exordium ſumamus. Uniuſcujuſque rei, quæ paratur ac poſſidetur, duplex uſus eſt. Uterque autem per ſe quidem eſt, verum non ſimiliter per ſe: ſed alter rei accommodatus, ac proprius: alter alienus,
18 neque proprius: verbi gratia, calceum induere et calceum permutare. Utroque enim modo calceo uti licet. Nam etiam qui calceum numo aut victu permutat cum eo qui eget calceo: utitur ille quidem calceo, qua ratione calceus eſt: ſed non ex uſu proprio. Non enim permutationis cauſa factus calceus eſt. Idemque de aliis rebus quæ parantur, ac poſſidentur, ſentiendum. Nam permutandi ratio omnibus in rebus locum habet: eaque primum quidem duxit initium ex eo quod eſt naturæ conſentaneum, quia homines aliarum rerum majorem, aliarum minorem copiam, quam ſatis eſſet, habebant. Ex

quo licet intelligere, cauponariam, ſeu mercaturam ſordidam, quam profitentur, atque exercent ii qui ab aliis emunt, quod pluris revendant, non eſſe partem artis pecuniæ quærendæ natura: nam quoad eis ſatis eſſet, eatenus rerum commutationem neceſſario facerent. In prima igitur ſocietate, hoc eſt, in domo, perſpicuum eſt, commutatione non opus eſſe, ſed tum denique, cum jam major ſocietas eſt: inter illos enim eorumdem omnium erat communio: hi autem a multis ſemoti ac ſejuncti: rurſus etiam alia communia inter ſe habebant, quæ pro cujuſque egeſtatibus neceſſe erat inter ſe impertiri, quemadmodum etiam nunc multæ faciunt barbaræ nationes: ipſa enim utilia cum utilibus commutant, nihil amplius: ut vinum pro frumento dantes, et accipientes: et unumquidquid aliud tale. Talis igitur permutandi ratio neque averſa a natura eſt, neque ulla eſt artis pecuniæ quærendæ ſpecies: ad ſupplendam enim copiam ſuis opibus inſtructam et cumulatam, naturæ conſentaneam, valebat. Ex hac tamen nata illa eſt convenienter rationi. Cum enim ſubſidium illud fieret magis ac magis externum ac longinquum, partim ſupportandis iis quibus egebant, partim exportandis, quibus abundabant; neceſſario numi uſus comparatus 19
eſt. Non enim facilis eſt ad portandum unaquæque earum rerum quæ ſunt neceſſariæ natura. Quapropter ad res contrahendas tale quiddam de communi ſententia conſtituerunt inter ſe dare et accipere, quod cum eſſet e numero rerum utilium, uſum haberet tractabilem ac facilem ad vitam degendam: quale eſt ferrum, et argentum, et ſi quid tale aliud eſt: primo quidem ſimpliciter magnitudine et pondere definitum: ad extremum vero etiam ab iis nota ſignatum, ut labore metiendi ac ponderandi defungerentur. Nota enim impreſſa eſt ad quantum ſignificandum. Numo igitur ex neceſſaria permutatione comparato ac ſuppeditato, alia ſpecies artis pecuniæ quærendæ orta eſt, mercatura cauponaria: quæ initio quidem fortaſſe ſimpliciter factitabatur: poſtea vero propter uſum et peritiam, callidius jam atque artificioſius, cum quæreret unde et quomodo permutando plurimum lucri faceret.

Quocirca videtur ars pecuniæ quærendæ maxime in numo verſari, et ejus eſſe munus, unde maxima vis pecuniæ ſuppetat, videre ac diſpicere poſſe. Exiſtimatur enim divitiarum et pecuniarum cauſa efficiens eſſe. Divitias enim ſæpenumero ſtatuunt numorum multitudinem, propterea quod ars pecuniæ quærendæ, et mercatura cauponaria, in hac re verſentur. Interdum vero contra nugatorium quiddam videtur eſſe numus, et lege prorſus conſtare, nullus autem natura: quia ubi qui eo utuntur, eum immutarunt, nihili eſt, neque ad ullam rem neceſſariam parandam eſt utilis, et ſæpe evenire poteſt ut is qui numis circumfluit, rebus ad victum neceſſariis egeat. Atqui abſurdum eſt taleis eſſe divitias, quibus qui abundat, fame periturus eſt: quemadmodum et Midam illum fabulantur, cum omnia, quæ ei apponebantur, propter optatum inexplebile, aurea fierent. Quocirca alias quærunt divitias aliamque pecuniæ quærendæ rationem: et merito quærunt. Alia enim pecuniæ quærendæ ratio eſt, aliæque divitiæ: nempe naturæ congruentes et conſentaneæ. Atque hæc quidem ad rationem rei familiaris tuendæ pertinet: illa autem cauponaria eſt, quæ pecuniæ effectrix eſt non omni modo, ſed pecuniæ permutatione: et videtur hæc in numo verſari. Numus enim elementum et extremum eſt permutationis. Infinitæ igitur ſunt hæ divitiæ quæ ab hac pecuniæ quærendæ ratione proficiſcuntur. Quemadmodum enim medicina ſanandi cupida eſt uſque in infinitum: et unaquæque ars finem ſuum expetit in immenſum: quam maxime enim illum conſequi et efficere vult: ea autem quæ ad finem pertinent, non perſequitur infinite: omnibus enim artibus, finis eſt extremum: ita et hujus ratione pecuniæ quærendæ finis nullum habet extremum. Ejus autem rationis finis ſunt tales divitiæ, et pecuniarum poſſeſſio. Rationis autem tuendæ rei familiaris, non rationis pecuniæ quærendæ, aliquod eſt extremum. Non enim eſt hoc rationis tuendæ rei familiaris munus, rem augere. Quapropter huic quidem neceſſarius videtur eſſe omnium divitiarum terminus. Sed in iis quæ in vita quotidiana fiunt, contrarium video uſu venire. Omnes

enim ii qui pecuniæ quærendæ ſtudent, numum augent infinite. Cauſa autem hujus rei eſt, earum inter ſe propinquitas et ſimilitudo. Alternat enim ejuſdem rei uſus, cum ſit utriuſque rationis ad pecuniam quærendam pertinentis. Ad eundem enim uſum pertinet rerum partarum poſſeſſio, verum non eodem modo: ſed hujus quidem alius finis eſt, illius autem amplificatio. Itaque videtur 21
quibuſdam hoc eſſe rationis tuendæ rei familiaris munus: et in hac ſententia perſeverant, aut ſervare, aut augere infinite rem numariam oportere. Cauſa autem hujus affectionis eſt, quod vivendi ſtudio ducantur, non bene vivendi. Cum ſit igitur infinita cupiditas illa, fit ut etiam efficientia vitæ voluptariæ infinita concupiſcant. Quicumque autem etiam ad bene vivendum curam ſuam conferunt, quærunt unde ſuas cupiditates explere, et voluptatibus corporis perfrui poſſint. Itaque quoniam hoc in rerum partarum poſſeſſione ineſſe videtur, omnis eorum opera, atque adeo tota ætas in pecunia quærenda conſumitur: et propter hanc cauſam altera pecuniæ quærendæ ratio introducta eſt. Nam cum fruendæ voluptatis nullus ſit modus, rationem quæ efficiat immoderationem voluptatum fruendarum, conquirunt. Quod ſi per artem pecuniæ quærendæ comparare non poſſint, alia experiuntur via, unaquaque facultate ad quæſtum abutentes. Fortitudinis enim eſt non pecuniam conficere, ſed fiduciam gignere: neque artis imperatoriæ, aut medicinæ: ſed illius quidem victoriam, hujus autem bonam valetudinem ſeu ſanitatem efficere. Homines autem has omnes virtutes ac facultates faciunt pecuniæ quærendæ rationes, perinde ac ſi hic ſit finis: ad finem autem omnia referri oporteat. De ratione igitur pecuniæ quærendæ tum non neceſſaria, quæ ſit, et quam ob cauſam eam requiramus: tum neceſſaria (hanc quidem eſſe ab ea diverſam: eam autem, quæ ad rem familiarem tuendam pertinet, quæque in rebus ad victum neceſſariis parandis occupata eſt, eſſe naturæ conſentaneam, neque ut illam, eſſe interminatam atque infinitam, ſed finitam ac terminatam) dictum eſt.

VII. CAP. X.

Utrum quæstuaria ad œconomiam pertineat, elucidat.

22 PERSPICUUM autem est etiam illud, de quo initio quærebatur, utrum ars pecuniæ quærendæ sit hominis ad rem familiarem administrandam apti, et viri reipublicæ administrandæ periti, necne: sed hoc oporteat suppetere ac præsto esse. Quemadmodum enim homines non procreat scientia reipublicæ administrandæ, sed iis a natura acceptis utitur: ita et victum natura subministret oportet, nempe terra, aut mare, aut aliud quippiam: quomodo autem hæc sint procuranda et tractanda, ad partes ejus qui rem domesticam administrat ac procurat, pertinet. Non est enim artis textoriæ lanam facere, sed ea uti, et præterea qualis sit bona et apta, qualisve mala atque inepta, cognoscere ac judicare. Etenim dubitare possit aliquis quamobrem ars pecuniæ quærendæ quidem rei domesticæ administrationis particula sit, medicina autem non sit. Atqui bene valere oportet eos qui domi sunt: quemadmodum vivere, et aliud quippiam necessarium. Quoniam autem aliquo modo est ejus qui rem domesticam administrat, et ejus qui civitati præest, etiam bonæ valetudinis suorum curam habere, aliquo modo non est, sed medici: sic et videre, ut pecunia suppetat, aliqua ratione est ejus qui rem familiarem tuetur atque administrat, aliqua ratione non est, sed artis ministræ et subservientis. Maxime autem, quemadmodum ante dictum est, eam præsto esse oportet
23 natura. Naturæ enim munus est, victum ei quod procreatum est, præbere. Omni enim ejus unde oritur, reliquum, victus est. Quare ea pecuniæ quærendæ ratio, naturæ consentanea omnibus est, quæ est a fructibus et animalibus. Cum sit autem ea duplex, quemadmodum diximus, et altera quidem sit cauponaria, altera ad rem familiarem tuendam pertinens: et hæc quidem necessaria sit, et laudetur: illa autem, quæ in permutatione numi consistit, merito vituperetur (non enim naturæ consentanea est, sed in ea alter ab altero lucrum aucupatur) optima

ratione omnibus in odio eſt ratio fœneratrix, quod ab ipſo numo quæſtus fiat, et non ad quam rem paratus eſt, uſurpent. Permutationis enim gratia natus eſt: fœnus autem eum auget, et multiplicat: unde etiam apud Græcos hoc nomen reperit: (τόκος enim a pariendo, quod illi dicunt τίκτειν, manavit: et apud Latinos, fœnus a fœtu.) Similia enim ſunt ea quæ pariuntur, iis quæ gignunt et procreant. In fœnore autem, pecunia pecuniæ partus ac fœtus eſt. Quapropter maxime omnium quærendæ pecuniæ rationum abhorret hæc a natura.

CAP. XI.

Quæſtuariæ Theoria explicata, de iis quæ ad Praxin ejuſdem faciunt, diſputat.

QUONIAM autem, quæ ad cognitionem pertinent, ſatis explicavimus ac diſtinximus: quæ ad uſum referuntur, perſequi nos oportet. Omnia porro hæc hujuſmodi, cognitionem quidem et contemplationem habent liberalem, uſum vero atque experientiam neceſſariam. Sunt igitur rationis pecuniæ quærendæ partes utiles hæ primum, uſu atque experientia didiciſſe, quales res poſſeſſæ, ſint utiliſſimæ atque opportuniſſimæ, et ubi, et quomodo: verbi gratia, equorum aut boum, aut pecorum qualis ſit poſſeſſio, itemque aliorum animalium. Oportet enim uſu didiciſſe, et quænam horum inter ſe comparata ſint utiliſſima, et qualia qualibus in locis: aliorum enim aliis in locis ubertas et proſperitas eſt. Deinde de agricultura cognoviſſe: eaque tum nuda, tum conſita: et de apum curandarum aliarumque animantium aut aquatilium, aut volatilium, ex quibus aliquid opis aut adjumenti conſequi 24
licet, ratione. Artis igitur pecuniæ quærendæ, nobis conjunctiſſimæ, maximeque propriæ, hæ ſunt primæ partes, primaque primordia. Ejus autem pecuniæ quærendæ rationis, quæ in permutatione poſita eſt, pars prima et maxima, eſt mercatura. Atque hujus partes ſunt tres,

una quæ fit navibus: altera, quæ plauſtris aut jumentis: tertia, quæ ſine labore aut periculo vecturæ, iiſdem in locis, ubi merx nata eſt, factitatur, quam παράστασιν vocant Græci. Differunt autem hæ inter ſe, quod aliæ ſint tutiores, minuſque periculoſæ, aliæ majorem fructum ferant. Secunda pecuniæ quærendæ rationis pars, eſt fœneratio: tertia, operæ locatio, ſive opera mercenaria. Hujus autem duæ ſunt partes, altera artium ſordidarum, atque illiberalium: altera earum quæ ſunt artis expertes, et corpore dumtaxat utiles ſunt. Tertia autem rationis pecuniæ quærendæ ſpecies, inter hanc et primam interjecta eſt. Habet enim et partem aliquam ejus, quæ conſentanea naturæ eſt, et ejus, quæ permutatione conſtat. Eam dico, quæ pecuniam e terra, atque ex iis quæ terra nata ſunt, quærit, fructu carentibus quidem illis, ſed tamen utilibus: qualis eſt ſylvæ ſive materiæ exciſio, et ars omnis, quæ ad metallorum effoſſionem pertinet. Hæc autem multa jam complectitur genera. Multæ enim ſunt eorum quæ e terra effodiuntur, rerum formæ, multæque ſpecies. De unaquaque porro harum, dictum quidem eſt univerſe etiam nunc: ſubtiliter autem, et tenuiter ſingulas partes perſequendo, de iis diſputare, utile illud quidem eſt ad operas et effectiones, ſed in eis immorari, ineptum ac putidum. Sunt autem eæ operæ artificioſiſſimæ, in quibus minimum fortunæ relictum eſt loci. Sordidiſſimæ vero, in quibus corpora maxime deformantur et corrumpuntur. Serviliſſimæ porro, in quibus corporum plurimus eſt uſus. Ignobiliſſimæ denique in quibus minimum præterea virtutis requiritur. Quoniam autem his de rebus a nonnullis ſcriptum eſt, ut a Charete Pario, et ab Apollodoro Lemnio, de agricultura tum nuda, tum conſita ac veſtita, itemque ab aliis de aliis: hæc quidem ex his cognoſcat, cui ea ſcire curæ eſt: præterea vero etiam quæ diſperſe dicuntur, quibus aliqui pecuniæ quærendæ ſtudentes, rem ſuam bene et ex ſententia geſſerunt, ea colligere oportet: hæc enim omnia iis utilia ſunt, qui ſtudium pecuniæ quærendæ magnifaciunt. Cujuſmodi eſt etiam illud Thaletis Mileſii (nam hoc inventum quod-

dam acutum eſt ad pecuniam parandam accommodatum :
quanquam illi quidem id propter ſapientiam attribuunt :
veruntamen aliquid eſt univerſe fortaſſe præceptum.)
Cum enim ei paupertatem vitio verterent atque exprobra-
rent, tanquam ſapientiæ ſtudium inutile ſit : aiunt, eum,
cum ex aſtrologia intellexiſſet olearum ubertatem fore,
hyeme nondum exacta, paucorum numorum copia inſtru-
ctum, omnia olei conficiendi loca et quæ Mileti, et quæ
in Chio eſſent, datis arrhabonibus parvo conduxiſſe,
quippe cum licitator nullus, qui mercedem augeret, ex-
ſtitiſſet. Ubi autem tempus venit, cum multa ſimul et
ſubito quærerentur, illis ſuo arbitratu, et quanti vellet
elocatis et traditis, multis pecuniis coactis, oſtendiſſe, fa-
cile eſſe philoſophis, ſi velint, diteſcere : ſed hoc non eſſe,
in quod ſtudium ſuum conferunt. Thales igitur hoc
modo dicitur ſapientiæ ſuæ ſpecimen edidiſſe. Eſt autem,
quemadmodum diximus, univerſe hoc tale genus ad pe-
cuniam faciendam accommodatum, ſi quis poſſit ſibi uni
ſingularem vendendi facultatem conciliare. Quare et
nonnullæ civitates hanc ſibi viam ad pecuniam parandam,
cum ejus indigent, muniunt. Aſſequuntur enim ut ſin-
gularem rerum venalium vendendarum facultatem ſolæ 26
habeant. In Sicilia autem quidam numis apud eum con-
ditis ac poſitis ferrum omne ex ferrariis officinis convertit
et coemit. Poſtea ubi ex mercatibus convenerunt merca-
tores, ferrum omne ſolus vendebat, non ita immoderate
aucto pretio : verumtamen talentis quinquaginta expenſis,
centum lucrifecit. Quod cum audiſſet Dionyſius, pecu-
niæ quidem ſecum exportandæ ei poteſtatem fecit, verum
Syracuſis eum amplius manere vetuit, tanquam qui vias
pecuniæ faciendæ reperiſſet ſuis rebus ac rationibus inu-
tiles. Thaleti tamen, et huic, de quo proxime locuti ſu-
mus, idem propoſitum fuit, quod intuerentur ac ſpecta-
rent. Uterque enim callide excogitavit et machinatus eſt,
quo pacto ſolus vendendi poteſtatem haberet. Utile au-
tem eſt hæc cognoſcere civitatum rectoribus. Multis
enim civitatibus opus eſt pecuniæ faciendæ ratione, et
talibus rei numariæ facultatibus, quemadmodum et do-

mui: atque adeo magis. Quapropter nonnulli ex iis qui civitates regunt ac moderantur, hæc duntaxat in republica adminiſtranda provident, ac procurant.

VIII. CAP. XII.

De reliquis duabus ſocietatibus domeſticis, Conjugali et Patria, agit.

QUONIAM autem tres partes rationis tuendæ rei familiaris eſſe diximus: unam, rationem herilem, ſeu ad imperium domini in ſervos pertinentem, de qua antea dictum eſt: alteram, patriam, quæ ſpectat ad auctoritatem patris in liberos: tertiam, nuptialem, quæ refertur ad principatum viri in uxorem: etenim vir in uxorem et in filios imperium habet: atque in utroſque ſane ut in perſonas liberas: verum non eodem genere imperii: ſed in uxorem quidem civiliter, in filios vero, regie. Nam et mas ad principatum obtinendum aptior eſt quam fœmina,
27 natura: (niſi forte ita comparatus eſt, ut a natura deſciverit) et natu grandior, et jam adultus, atque ætate corroborata, quam junior et adoleſcens, ætate immatura. In civilibus igitur magiſtratibus mutatur atque alternat id quod imperat, et quod imperio paret. Civis enim æqualis debet eſſe natura, nihilque differre. Veruntamen cum aliud imperat, aliud imperio paret, poſtulant ut inter ſe differant et veſtitu, et ſermonibus, et honoribus: quemadmodum is quem habuit Amaſis de vaſe, in quo lavabantur pedes, ſermo declarat. At mas ad fœminam ſemper hoc modo ſe habet. Imperium autem in liberos eſt regium. Nam quod procreavit, tum amoris abundantia, tum temporis antiquitate, debet imperare: quod eſt regii imperii genus. Quocirca præclare Homerus Jovem hoc nomine appellavit, his verbis:

——hominum pater atque deorum:

qui horum omnium rex eſt. Regem enim natura quidem differre oportet, ſed genere eundem eſſe: quod accidit

grandiori natu, cum eo qui junior ſit, comparato : et ei qui procreavit, cum filio.

CAP. XIII.

Forma Societatum domeſticarum, Virtus ſcilicet œconomica, declaratur.

PERSPICUUM igitur eſt, domus adminiſtrationem plus ſtudii ponere, majoremque diligentiam adhibere debere in hominibus, quam in inanimorum poſſeſſione : et in horum virtute, quam in poſſeſſionis, quas divitias appellamus : et in liberis, quam in ſervis. Primum igitur de ſervis dubitare poſſit aliquis, ſitne ſervi virtus aliqua alia præter eas quæ ad inſtrumenta, et quæ ad miniſteria pertinent, his honoratior : verbi gratia, temperantia, et fortitudo, et juſtitia, et aliquis ex aliis talibus habitibus : an vero nulla ſit, præter miniſteria ad corpus pertinentia. Dubitationem porro habet, utrumcumque dixeris. Nam ſive eſt, quid a liberis different ? ſive non eſt, cum ſint ho- 28
mines, et rationis participes, dictu abſurdum eſt. Propemodum autem idem eſt, quod quæritur in uxore et filio, utrum etiam horum ſint virtutes, et oporteatne uxorem eſſe temperantem, et fortem, et juſtam : et utrum puer ſit intemperans, et temperans, necne. Et univerſe igitur hoc eſt conſiderandum de eo qui paret imperio natura, et eo qui præeſt atque imperat, utrum ſit eadem utriuſque virtus, an alia. Nam ſi utrumque oportet præſtantis probitatis eſſe participem, quamobrem oporteat modis omnibus et perpetuo hunc præeſſe, illum imperio ſubjectum eſſe ? Neque enim fieri poteſt ut eo inter ſe differant quod magis et minus probitatis ſint participes. Parere enim imperio, et imperare, ſpecie differunt : magis et minus autem nihil ſpecie differunt. Quod ſi alterum quidem probitatis eſſe participem oportet, alterum non oportet : dictu mirum. Nam ſive is qui debet imperare, non erit temperans et juſtus, quomodo bene imperabit ? ſive qui

imperio ſubjectus eſſe debet, non erit, quomodo imperio bene parebit? Cum ſit enim intemperans et nequam, nihil faciet eorum quæ facere convenit. Perſpicuum igitur eſt, neceſſario utrumque virtutis participem eſſe debere: ſed ejus eſſe quaſdam differentias: quemadmodum ii qui præſunt natura, et ſubjecti ſunt imperio natura, inter ſe differunt. Atque hoc ſtatim in anima promptum atque explicatum eſt. In ea enim alterum eſt, quod præſit natura: alterum, quod imperio ſubjectum ſit: quorum virtutes diſpares inter ſe ac diſſimiles eſſe dicimus, videlicet ejus quod rationis eſt compos: et ejus quod rationis expers eſt. Licet igitur intelligere ita rem ſe habere etiam in aliis. Quare complura imperant natura, et imperio parent. Alio enim modo liber ſervo præeſt, et mas
29 fœminæ, et vir puero: et in omnibus inſunt animi particulæ: ſed diſſimili modo inſunt. Servus enim omnino et univerſe non habet conſultandi facultatem: fœmina habet illam quidem, ſed irritam et imbecillam: puer habet illam quidem, ſed imperfectam. Similiter igitur et in virtutibus moralibus rem ſe habere neceſſe eſt: atque exiſtimandum eſt, omnes quidem earum participes eſſe oportere, verum non eodem modo, ſed quantum quiſque poſtulat ad munus ſuum obeundum. Quapropter eum quidem, qui præeſſe debet, virtute morali perfecta præditum eſſe oportere (is enim munere fungitur ſimpliciter et abſolute, qui aliis præcipit ac præſcribit quod faciant: ratio autem præcipiendi et præſcribendi jus obtinet) aliorum vero unumquemque, tanta quanta in eos cadit, quantaque ad eos pervenire poteſt. Itaque perſpicuum eſt, ad eos omnes, qui a nobis dicti ſunt, virtutem moralem pertinere: neque eandem mulieris et viri eſſe temperantiam, neque fortitudinem, neque juſtitiam, quemadmodum putabat Socrates: ſed hanc quidem eſſe ad imperandum accommodatam, illam ad parendum ac miniſtrandum. Similiter porro ſe res habet et in aliis. Hoc autem iis erit in promptu et patebit, qui ſingillatim potius, et in partibus rem conſiderabunt. Nam qui univerſe dicunt, virtutem eſſe bonum animi habitum, aut rectam rationem,

aut aliquid tale, ii se ipsi fallunt. Multi enim, qui virtutes enumerant, quemadmodum Gorgias, melius dicunt, quam qui hoc modo definiunt. Quapropter existimare oportet, quemadmodum de muliere dixit poeta, ita rem se habere de omnibus,

Affert decus omni fœminæ silentium:

sed non jam hoc idem viro convenit. Quoniam autem puer imperfectus est, hujus virtus scilicet non in ipso ad ipsum relata cernitur, sed ad perfectum, seu adultum, et eum qui ei præfectus et custos appositus est: itemque virtus servi ad dominum refertur. Posuimus autem, servum ad res necessarias esse utilem. Ex quo intelligere licet, ei exigua virtute opus esse: nimirum tanta, quanta fretus, neque propter intemperantiam, neque propter ignaviam munus sibi a domino assignatum defugiat, aut minus cumulate expleat. Dubitare autem possit aliquis, si id quod a nobis est dictum, verum est, utrum etiam artifices virtute præditos esse oporteat, necne. Sæpenumero enim propter intemperantiam minus accurate munus suum explent. An plurimum inter hos interest? nam servus quidem vitæ socius est: ille autem distat longius, et tantum ad eum virtutis attinet, quantum et servitutis. Nam sordidus et illiberalis artifex definitam et terminatam quandam servit servitutem. Tum servus ex eorum numero est, quæ natura constant. At nullus sutor, neque quisquam alius artifex, natura est artifex. Perspicuum igitur est, talis virtutis effectorem et causam servo dominum esse oportere: non quenquam, qui habeat scientiam quandam herilem, ad docenda munera servilia accommodatum. Quapropter non recte dicunt qui servos ratione spoliant, et domini præceptum sequi, nihil præterea, fatentur. Monendi enim sunt servi, multo magis quam filii. Sed hæc quidem hoc modo distincta atque explicata sint. De uxore autem et viro, de liberis et patre, cujusque eorum virtute, et quo modo alter cum altero versari et congredi debeat: quid pulchre, quid non pulchre fiat: et quo pacto virtutem quidem persequi atque expetere, vitium autem fugere atque aspernari oporteat, in eis quæ ad rerumpub-

licarum formas pertinent, necesse erit disputare atque expli-
31 care. Quoniam enim domus quidem omnis, pars civitatis est: hæ autem domus partes: partis autem virtutem ad totius virtutem intueri oportet: necesse est magistratus ad civitatis statum intuentes, pueros et mulieres erudire: siquidem aliquid refert ad id, ut civitas bona et bene morata sit, tum pueros bonos esse, tum mulieres bonas. At necessario refert. Nam mulieres quidem hominum liberorum pars dimidia sunt. Ex pueris vero participes et socii fiunt reipublicæ et civitatis administrationis. Quare quoniam de his quidem explicatum ac distinctum est, de reliquis autem in aliis libris dicendum est: omissa hac disputatione, tanquam absoluta, atque ad finem perducta, aliud dicendi initium faciamus: et primum eorum qui aliquid de optimo reipublicæ administrandæ genere dixerunt aut tradiderunt, sententiam videamus.

ARISTOTELIS

DE REPUBLICA

LIBER SECUNDUS.

CAP. I.

De civitatis Forma, de ipſa ſcilicet Conſtitutione, acturus, aliorum opiniones de Reipublicæ optima conſtitutione primum explicandas proponit.

QUONIAM conſilium atque inſtitutum noſtrum eſt, de ſocietate civili conſiderare, quænam ſit omnium optima iis qui poſſunt maxime ex ſententia vivere: oportet nos etiam alias reipublicæ adminiſtrandæ formas inſpicere, et quibus utuntur nonnullæ civitates, quæ bene moratæ, boniſque legibus temperatæ dicuntur, et ſi quæ forte aliæ, aut ab aliquibus dictæ ſint, aut videantur eſſe bonæ: primum ut et id quod rectum, et id quod utile eſt, ſit in promptu, atque in oculis omnium poſitum, deinde ut aliquid ab iis diverſum quærere, non prorſus hominum ſapientiam et ingenium ſuum oſtentare volentium eſſe videatur: ſed propterea quod hæ, quæ nunc ſunt, minus bonæ ac rectæ ſint, iccirco hanc diſputationem ſuſcepiſſe atque inſtituiſſe videamur. Sumendum autem initium eſt, quod eſt hujus diſputationis maxime proprium natura. Neceſſe igitur eſt, aut cives omnes omnium rerum eſſe participes ac ſocios, aut nullius, aut quorundam eſſe, quorundam non. Atque ut nullius quidem rei inter eos ſit communio, fieri non poſſe in promptu eſt. Civitatis enim, aut reipublicæ ad-

miniſtrandæ ratio, quam politiam Græci nominant, ſocietas quædam eſt. Ac primum ſane neceſſe eſt, loci inter
34 eos eſſe communionem. Locus enim unius civitatis unus eſt. At cives, unius urbis ac civitatis participes et ſocii ſunt. Sed utrum præſtat, quorumcumque communitas eſſe poteſt, ea omnia eſſe communia in ea civitate, quæ ſit bonis inſtitutis uſura, civeſque bonos ac beatos habitura, an aliqua eſſe, aliqua non eſſe, melius eſt? Fieri enim poteſt ut liberi, et uxores, et poſſeſſiones ſint civibus inter ipſos communes, quemadmodum in reipublicæ adminiſtrandæ forma Platonis. Ait enim ibi Socrates, oportere, liberos, et uxores et rei familiaris facultates ac fortunas eſſe communes. Hoc igitur utrum ut nunc uſurpatur, ita eſſe melius eſt, an ad legem in libris Platonis de legibus ſcriptam accommodate?

CAP. II.

Opinionem Platonis de Reipublicæ optima conſtitutione, primam, libris decem de republica comprehenſam, examinat: et Uxorum et liberorum communitatem, per quam civitatis unionem introducere conabatur, per ἔνστασιν impugnat.

CUM multas autem alias habeat difficultates uxorum inter omnes cives communitas, tum id propter quod ait oportere Socrates hujuſmodi legem eſſe latam, non efficitur neque evenit ex rationibus. Præterea ad eum finem, quem ait civitatibus propoſitum eſſe oportere, quemadmodum nunc quidem dictum eſt, hoc inſtitutum nullo modo pervenire poteſt. Quomodo autem hoc ſit diſtinguendum, quove modo intelligendum, nihil eſt definitum neque explicatum. Dico autem, unam eſſe totam civitatem, perinde quaſi res ſit longe optima. Hoc enim ſupponit, et a ſe ſuppoſitum ſumit Socrates. Atqui perſpicuum eſt, civitatem longius progreſſam, et magis ac magis unam effectam, ne civitatem quidem futuram. Multitudo enim quædam eſt civitas natura. Quod ſi magis fiat una: et ex civitate domus, et ex domo homo ex-

iſtet. Domum enim magis unam, quam civitatem: et hominem magis unum, quam domum, dixerimus. Itaque quamvis poſſit aliquis hoc efficere, non eſt faciendum tamen. Civitatem enim tollet funditusſque delebit. Non enim ſolum ex pluribus hominibus conſtat civitas, verum etiam ex hominibus ſpecie, id eſt, ordine et fortuna et inſtituto vitæ differentibus. Nam non fit civitas ex ſimilibus. Aliud enim eſt belli ſocietas, aliud civitas. Illa enim magnitudine et numero utilis eſt, etiam ſi ſpecie ſit eadem. Auxilii enim cauſa belli ſocietas comparata eſt natura: quemadmodum ſi majus pondus plus trahat atque auferat. Tali autem re differet et civitas a gente, ubi unius gentis multitudo non per vicos diviſa erit, ſed Arcadum more diſperſa. Ex quibus autem rebus unum fieri oportet, eæ res ſpecie inter ſe differunt. Quapropter æqualitas mutua et reciproca civitates tuetur et conſervat incolumes, quemadmodum in libris de moribus antea dictum eſt: quoniam et in liberis hominibus atque æqualibus neceſſe eſt hoc ineſſe. Fieri enim non poteſt ut ſimul gerant magiſtratus, ſed aut ſinguli annuos, aut alio quodam ordine aut tempore. Atque hoc modo evenit ut omnes reipublicæ præſint, gerantque magiſtratum: quemadmodum ſi ſutores et fabri inter ſe alternarent, et non ſemper ſutores eſſent, et fabri. Quoniam autem præſtat artifices omnes ita eſſe, ut ſunt: in iis quoque quæ ad ſocietatem civilem pertinent, nimirum ſatius eſt, eoſdem ſemper præeſſe, ſi fieri poſſit. Apud quos autem hoc fieri non poteſt (quia omnes ſunt æquales natura) ſimulque quia juſtum eſt (ſive bonum ſive malum ſit reipublicæ præeſſe, et magiſtratum gerere) omnes ejus eſſe participes: apud eos præſtat viciſſitudinem imitari, ut æquales viciſſim cedant novis magiſtratibus, ſimiliter atque ii qui initio præfuerunt, aliis conceſſerunt. Alii enim gerunt magiſtratum, alii parent viciſſim, veluti alii facti. Ad eundem igitur modum eorum qui reipublicæ præſunt, alii alios magiſtratus gerunt. Licet igitur ex his intelligere, neque civitatis naturam ferre, ut ita fiat una, quemadmodum dicunt quidam: et id quod ab illis quam

maximum bonum in civitatibus dictum eſt, civitates perdere ac delere. Atqui cujuſque rei bonum unamquamque rem conſervat. Perſpicuum etiam ex alia ratione eſt, ſtudere civitatem plus nimio unam facere, non eſſe utilius.
36 Domus enim res quædam eſt ſuis ipſa copiis magis contenta, quam homo unus: civitas quam domus. Et vero videtur tum demum proprie civitas eſſe, cum evenit ut multitudinis ſocietas ſuis ipſa opibus et copiis cumulata atque contenta vivat. Si igitur quod ſuis ipſum opibus magis contentum eſt, optabilius eo eſt quod eſt minus: ergo et quod minus eſt unum, eo quod eſt magis, optabilius eſt.

II. CAP. III.

Eandem per ἀντιπαράστασιν enervat.

NEQUE porro ſi demus hoc eſſe optimum, ſocietatem eſſe quam maxime unam, hoc ea ratione videtur demonſtrari, ſi omnes ſimul dicant meum, et non meum. Hoc enim ſignum atque argumentum eſſe putat Socrates, civitatem perfecte eſſe unam. Nam vox *omnes*, duobus modis intelligi poteſt. Si igitur ita accipiatur, ut ſinguli ſeu unuſquiſque, fortaſſe magis id fuerit, quod vult efficere Socrates. Unuſquiſque enim filium ſuum dicet eundem, et uxorem ſuam, eandem: et de facultatibus ac fortunis, deque iis quæ hominibus evenire ſolent, ſimiliter ſentiet. Nunc autem non ita dicent, qui communibus uxoribus et liberis utuntur: verum omnes quidem dicent, ſed non ſinguli: itemque rem familiarem omnes quidem ſuam eſſe dicent, ſed non unuſquiſque eorum ſingulatim. Eſſe igitur fallacem ratiocinationem in voce *omnes*, apparet. *Omnes* enim et *utrumque*, et *paria* et *imparia ſunt*, propterea quod dupliciter dicuntur: et in diſputationibus ac ſermonibus rationes gignunt litigioſas ac fallaces. Quapropter omnes idem dicere, eandemque vocem mittere, uno quidem modo præclarum eſt, ſed non eſt fas: altero autem modo nihil valet ad concordiam conciliandam,

Præterea aliud malum ineſt in eo quod a Socrate dicitur. Nam quod plurimorum commune eſt, in eo procurando 37
minima diligentia adhibetur. Rerum enim propriarum maximam curam habent, communium aut minorem, aut quantam ad quemque attinet. Nam præter alias cauſas, eo ſunt in rebus communibus negligentiores, quod eas aliis curæ eſſe exiſtiment. Quemadmodum evenire ſolet in miniſteriis vernalibus ac ſervilibus. Multi enim famuli interdum deterius famulantur ac miniſtrant, quam pauciores. Fiunt autem unicuique civi mille filii: atque hi non ut cujuſque filii ſunt, ſed cujuſlibet quilibet æque filius eſt. Itaque omnes ſimiliter liberos negligent. Præterea unuſquiſque civem ſive bene rem ſuam gerentem ſive male gerentem, quotuſcumque numero ſit, filium ſuum eſſe dicit, verbi gratia, hic filius meus, aut illius, aut illius eſt: atque hoc modo appellat unumquemque ex mille civibus, aut quotquot civibus conſtat civitas: idque dubitans et hæſitans. Obſcurum enim eſt, cui acciderit, ut procreatus ab eo ſit filius: et cum procreatus eſt, fuerit ſervatus. Atqui utrum melius eſt ita meum dicere unumquemque idem appellantes, quod ſit unum de duobus hominum millibus, aut de decies mille hominibus, an potius ut nunc in civitatibus meum dicunt? Alius enim filium ſuum, alius fratrem ſuum, eundem appellat, alius patruelem, ſeu conſobrinum, aut alio quodam cognationis ſeu propinquitatis nomine, vel ex ſanguine, vel ex alia conjunctione et affinitate primum ſua, deinde ſuorum. Præterea alium curialem aut tribulem. Satius eſt enim aliquem mihi privum ac proprium conſobrinum eſſe, quam hoc modo filium. Verumtamen ne hoc quidem effugi poteſt, quin nonnulli exiſtiment ſuos fratres eſſe, et filios, et patres, et matres. Ex ſimilitudinibus enim filiorum cum parentibus neceſſe eſt eis fidem fieri mutuæ cognationis ac propinquitatis. Quod etiam fatentur quidam eorum, qui terræ circuitus ſtudioſe tractant, evenire. Eſſe enim quibuſdam ſuperioris Libyæ gentibus communes uxores tradiderunt: filios porro natos dividere inter 38
ſe ex formarum ſimilitudinibus. Sunt autem nonnullæ

etiam aliarum animantium fœminæ, ut equæ, et vaccæ, quæ valdæ ſimiles patribus filios edere ſolent ſuapte natura: quemadmodum equa illa Pharſalica, quæ Juſta appellata eſt.

CAP. IV.

Multa inſuper alia incommoda communionem Uxorum et Liberorum ſequi, oſtendit.

PRÆTEREA etiam hujuſmodi incommoda et difficultates non eſt facile vitare iis qui hanc communitatem comparant: verbi gratia, verbera contumelioſa, et cædes, alias invite admiſſas, alias ſponte, et maledicta: quorum aliquid fieri in patres et matres, et eos qui non longe abſunt a cognatione et communione ſanguinis, nefarium eſt, non item in eos qui longius remoti ſunt. Quin etiam neceſſe eſt hujuſmodi facinora eſſe crebriora, apud eos qui inter ſe ignorant, quam apud eos qui inter ſe noti ſunt. Et cum admiſſa ſunt, apud eos quidem qui inter ſe noti ſunt natura rerum fert ut expiationes et ſatisfactiones uſitatæ, legibuſque ac moribus receptæ, fiant: apud eos vero qui inter ſe ignoti ſunt, nulla. Abſurdum vero eſt, eum qui filios fecit communes, concubitum ſolum amantibus ademiſſe: neque amandi licentiam, et alios uſus, aliaſque conſuetudines patri cum filio, fratrique cum fratre et ſorore, omnium maxime indecoras, quoniam et amare ſolum turpiſſimum eſt, vetuiſſe ac prohibuiſſe. Abſurdum illud quoque concubitum quidem abſtuliſſe nullam aliam ob cauſam, quam quod acris et valida ex re venerea naſcitur voluptas: utrum autem hic ſit pater, aut filius, necne, utrum hi fratres inter ſe, necne, nihil referre exiſtimaſſe. Videtur porro expedire, agricolis potius communes eſſe inter ipſos uxores et liberos, quam cuſtodibus. Minus enim contrahetur inter eos amicitia, ſi communes ſint liberi et uxores. At tales oportet eſſe eos qui imperio ſubjecti ſunt, ut pareant magiſtratibus, et ne rebus novis ſtudeant. Omnino autem neceſſe eſt, contrarium earum

rerum quarum effectrices convenit eſſe leges recte conſtitutas, contrariumque ejus cauſæ, propter quam cauſam Socrates putat oportere ea quæ ad liberos et uxores pertinent, ita eſſe dicenda ac ſtatuenda, ex tali lege evenire.
Nam et amicitiam, bonorum maximum eſſe civitatibus 39
arbitramur. Sic enim ad ſeditionem faciendam minime impellantur: et civitatem eſſe unam maxime laudat Socrates: quod et videtur et ille dicit eſſe amicitiæ munus, quemadmodum in ſermonibus amatoriis ſcimus dicere Ariſtophanem, amantes, propterea quod vehementer amant, cupere coagmentari et coaleſcere, et ambos ex duobus unum effici. Neceſſe igitur eſt, hic quidem vel ambos, vel unum interiiſſe: in civitate vero amicitiam quaſi nimia aqua dilutam eſſe, propter talem communionem: minimeque dicere aut meum filium, patrem: aut meum patrem, filium. Quemadmodum enim exiguum dulce ad multam aquam admixtum, temperationem efficit incognitam, et ſub ſenſum non cadentem: ſic evenit ut propter conjunctionem et propinquitatem mutuam ex his nominibus proficiſcentem, minimam curam habeat in tali reipublicæ adminiſtrandæ forma, aut pater tanquam filiorum, aut filius tanquam patris, fratres tanquam fratrem: cum ſit hoc tamen neceſſarium. Duo enim ſunt quæ homines ad curandum atque amandum maxime impellunt, proprium aliquid eſſe, et unicum, quorum neutrum iis ſuppetere poteſt qui in republica ita inſtituta verſantur. Jam vero de filiis, qui naſcuntur, aliis quidem ab agricolis
et opificibus ad cuſtodes, aliis autem a cuſtodibus ad opi- 40
fices transferendis, magnam habet confuſionem ac perturbationem, quonam modo hoc ſit futurum. Tum neceſſe eſt eos qui tradunt ac transferunt, quibus quos tradant non ignorare. Præterea quæ jam pridem dicta ſunt, in his magis eveniant neceſſe eſt, nempe inhoneſta et contumelioſa verbera, amores, cædes. Non enim amplius fratres, et liberos, et patres et matres appellant ii qui aliis civibus traditi ſunt, puta cuſtodibus: neque rurſus ii qui apud cuſtodes nati ſunt, aliis civibus traditi: ut vereantur aut caveant, ne quid tale admittant propter cognationem.

De liberorum igitur et uxorum communione, hoc modo diſtinctum atque explicatum ſit.

III. CAP. V.

Platonicæ reipublicæ communionem patrimoniorum impugnat: diviſionem quinetiam civium in certas claſſes.

SEQUITUR deinceps ut de civium bonis ac facultatibus rei familiaris videamus, quomodo eas conſtitui oporteat iis qui optima reipublicæ adminiſtratione uſuri ſunt, utrum communes, necne. Poſſit autem hæc aliquis etiam ſeorſum ab iis quæ ſunt de liberis et uxoribus lege Socratis ſancita, conſiderare: ea dico quæ ad facultates et fortunas pertinent: utrum etiamſi propria et ſeparata ſint illa de uxoribus et liberis, quemadmodum nunc ſunt apud omnes, poſſeſſiones et uſumfructum communes eſſe melius ſit, verbi gratia, agros et fundos ſeorſum poſſideri, fructus autem in commune collatos conſumi (quod nonnullæ nationes faciunt) an contra agros quidem eſſe communes et arari communiter, fructus autem dividi ad proprios cujuſque uſus (dicuntur autem nonnulli barbari etiam hoc modo inter ſe res communicare) an et fundos et fructus eſſe communes. Si igitur alii ſint, qui agros colant, alius modus fuerit, iſque facilior atque expeditior:
41 ſin ipſi ſibi colant, et laborem perferant in iis quæ ad agros et cæteras poſſeſſiones pertinent, plures hoc afferat difficultates. Nam cum in fruendo, et in opere faciendo, laboreque ſufferendo non eſt æqualitas, ſed inæqualitas: neceſſe eſt criminationes et querelas oriri adverſus eos qui fruuntur quidem multis, aut percipiunt multa, parvos autem labores capiunt ab iis qui pauciora quidem percipiunt, plures autem labores ſufferunt. In ſumma, cum una vivere, et rerum omnium humanarum communionem habere difficile ſit, tum maxime talium: idque declarant eorum qui una peregrinantur, communitates: propemodum enim plurimi diffidentes de rebus ante pedes poſitis, et parvis, graves inter ſe offenſiones atque inimicitias ſuſ-

cipiunt. Præterea vero in eos famulos maxime offendi-
mur, quorum operis ad minifteria ufitata et quotidiana
plurimum utimur. Bonorum igitur, quæ a quoque poffi-
dentur, communicatio et has et alias habet difficultates.
Quo modo autem nunc vivitur, hoc fi et bonis moribus
ornatum, atque in ordinem adductum, et rectis legibus
temperatum fuerit, non paulo præftiterit. Habebit enim
id quod ex utroque proficifcitur, commodi. Commodum
autem ex utroque proficifcens dico, et quod ex bonorum
communione, et quod ex proprietate oritur. Oportet
enim bona quodammodo effe communia fimpliciter et uni-
verfe propria. Curationes enim bonorum divifæ, crimi-
nationes et querelas inter eos non gignent: fed potius
illa amplificabuntur et crefcent, unoquoque tanquam rei
propriæ affixo atque incumbente. Propter virtutem vero
ad utendi facultatem, bona, ut eft in proverbio, amicorum
erunt communia. Cum autem etiam nunc in quibufdam
civitatibus hujufcemodi confuetudinis informata defcriptio
eft, quafi hoc non fieri non poffit: tum vero maxime in
urbes celebres et civitates, quæ bene gubernantur, partim
hujufcemodi vivendi confuetudo introducta eft, partim in-
troduci poffit. Proprio enim quifque et privato jure bona
poffidens, partim ea commendat amicis, partim iis utitur,
ut communibus: exempli gratia etiam Lacedæmone et
fervis utitur alter alterius, pene dicam, ut fuis: et præ- 42
terea equis, et canibus, et viatico, fi quis forte in agris
inanis et minus inftructus opprimatur. Perfpicuum igi-
tur eft, effe commodius ac præftabilius, bona quidem effe
propria, ufum autem eorum communem. Quomodo au-
tem cives fic animati reddi poffint, hæ funt partes latoris
legum. Præterea nemo dicendo confequi poffit, quantum
referat ad voluptatem, exiftimare aliquid effe proprie
fuum. Non enim fruftra ipfe erga fe amicitiam unufquif-
que gerit: fed hoc a natura eft infitum. Effe autem fui
amantem, quod Græci φίλαυτον εἶναι dicunt, merito vitu-
peratur. At non eft hoc feipfum amare, fed magis quam
oporteat, amare: quemadmodum pecuniæ effe amantem.
Namque amant fere omnes unumquidque talium rerum.

Verumtamen munificentiam conferre in amicos, eisque opem ferre aut hospitibus aut sodalibus jucundissimum est: quod tum fit cum bona proprie a singulis possidentur. Hæc igitur iis non contingunt, qui civitatem nimis unam faciunt. Et præterea duarum virtutum munera perspicue tollunt, quod ad uxores quidem attinet, temperantiæ: (honesta enim actio est, ab ea, quæ aliena est, propter temperantiam se abstinere:) quod ad fortunas autem, liberalitatis. Nam neque apparebit quis sit liberalis, neque ullam actionem expromet liberalem. In usu enim bonorum quæ possidentur, liberalitatis munus situm est. Hujus igitur legis rogatio speciosa quidem, et humana videri possit. Nam qui eam audit, libenter et cupide amplectitur atque approbat, existimans admirabilem quandam omnibus inter omnes amicitiam futuram: præsertim ubi quis mala quæ nunc sunt in his reipublicæ administrandæ formis accuset, quasi ex eo nascantur, quod non sint omnium civium facultates communes: dico autem lites et controversias inter ipsos de rebus contractis, et falsorum testimoniorum judicia, et divitum assenta-
43 tiones: quorum nihil fit propterea quod bonorum non sit communicatio, sed propter improbitatem. Nam etiam eos qui bona communiter possident, atque inter se communicant, multo magis inter se diffidere videmus, quam qui seorsum facultates habent. Sed paucos spectamus ex communicatione bonorum inter se diffidentes, cum multis proprie rem familiarem possidentibus comparantes. Præterea verum est, non solum quot malis carituri sint, qui bonorum communicationem fecerint; sed etiam quot bonis, exponere. Videtur autem prorsus fieri non posse ut hic vitæ cultus consistat. Causam autem et originem fraudis atque erroris Socrati fuisse existimare oportet id quod ab eo suppositum est quasi verum ac rectum, cum aliter sit. Debet enim quadam ex parte et quodammodo una esse et domus, et civitas, sed non omni ex parte, neque omnibus modis. Futurum enim est aliquo modo, ut longius progressa non sit civitas: aliquo modo erit illa quidem civitas, sed cum parum ab eo abfuerit, ut non sit

civitas, deterior erit civitas: quemadmodum ſi quis con-
centum ex multis vocibus conſtantem, quam ſymphoniam
vocant Græci, eo redigat, ut ſit unius vocis ſonus: et ſer-
monem numeroſum, ut ſit pes unus. Verum oportet,
civitatem, cum ſit multitudo, quemadmodum antea di-
ctum eſt, diſciplina et inſtitutione communem atque unam
efficere. Ei vero eum qui diſciplinam ſit introducturus,
exiſtimans ejus opera atque adjumento civitatem bonam
futuram, abſurdum eſt ſperare ſe talibus inſtitutis eam
corrigere, et meliorem facere poſſe: et non moribus et
philoſophia, et legibus: quemadmodum quæ ad fortunas
et rem familiarem pertinent, Lacedæmone et in Creta
conviviis ac ſodalitiis ſcriptor legis communia fecit. Ne
hoc quidem ignorare oportet, ad longum tempus et ad
multos annos, in quibus ſi hæc recte eſſent ſtatuta, non
fuiſſet obſcurum, animum eſſe attendendum. Omnia enim
propemodum reperta ſunt quidem illa, ſed alia non ſunt in
unum collecta, aliis, cum ea collegerint et cognoverint,
non utuntur. Maxime autem tota res in promptu ſit, ſi
quis talem reipublicæ adminiſtrandæ formam, conſtantem 44
et uſu receptam cernat. Non enim poterit, niſi bona par-
tiatur et ſeparet, aliaque in ſodalitia et convivia publica,
alia in curias, et tribus dividat, facere civitatem. Itaque
eveniet ut nihil aliud lege Socratis ſit inſtitutum, niſi ut
ne cuſtodes agros colant: quod et nunc Lacedæmonii fa-
cere conantur. Verum enimvero quis totius reipublicæ
adminiſtrandæ modus ſit futurus, bona omnia inter ſe
communicantibus, neque expoſuit Socrates, neque facile
explicari poteſt. Atqui multitudo civitatis, ex civium,
qui inter ſe differunt, multitudine conflatur: de quibus
nihil diſtinctum neque deciſum eſt, utrum etiam agricolis
inter ipſos communes eſſe facultates oporteat, an ſingilla-
tim proprias: et præterea, utrum uxores et liberos eſſe
proprios, an communes. Nam ſi eodem modo communia
erunt omnium omnia, quid agricolæ different a cuſtodi-
bus? aut quid præmii conſequentur qui gerunt magiſtra-
tum? aut qua ſpe quove pretio adducti magiſtratum ge-
rent? niſi forte aliquid tale callide excogitent, quale

Cretes. Illi enim cætera eadem ſervis concedentes ac
permittentes, duntaxat eis exercitationum uſu et armorum
45 poſſeſſione interdixerunt. Quod ſi qualia in aliis civitati-
bus, talia etiam apud illos erunt, quis erit communionis
modus ? in una enim civitate duas eſſe civitates erit ne-
ceſſe, eaſque inter ſe aliquantum contrarias. Facit enim
cuſtodes quidem veluti præſidiarios milites et propugna-
tores : agricolas autem, et artifices, et alios, cives. Cri-
minationes autem et querelæ, et judicia, ſeu actiones, et
quæcumque alia in civitatibus hærere mala dicit, ea om-
nia in his quoque hærebunt. Atqui ait idem Socrates,
ſuis civibus paucis omnino legibus opus futurum propter
diſciplinam atque inſtitutionem : verbi gratia, ædilitiis, et
forenſibus, et ad res venales pertinentibus et aliis talibus :
cum diſciplinam tribuat cuſtodibus tantum. Præterea
vero agricolas bonorum et poſſeſſionum ſinit eſſe dominos,
dummodo vectigal impoſitum penſitent. At multo pro-
babilius eſt, eos aſperos et elatos et ſuperbos fore, quam
apud Lacedæmonios eloteas, apud Theſſalos peneſteas, et
ſimilia apud alios ſervitia. Sed enim utrum ſint hæc
æque neceſſaria necne ſint, nunc quidem nihil ab eo defi-
nitum eſt. Tum neque de ceteris proximis et deinceps
ſequentibus, quæ ſit horum reipublicæ adminiſtrandæ
ratio et diſciplina, quæ leges. Neque eſt autem ad inve-
niendum facile ; neque parum refert, quomodo ſint con-
46 formati ad cuſtodum communitatem tuendam et conſer-
vandam. Jam porro ſi mulieres quidem faciet communes,
poſſeſſiones autem et facultates proprias (etiamſi ſint com-
munes agricolarum poſſeſſiones, atque uxores) quis rem
familiarem adminiſtrabit ac procurabit, quemadmodum
rem ruſticam earum viri adminiſtrant ? Abſurdum autem
etiam eſt, facta cum beſtiis comparatione, probare, eadem
ſtudia ſequi eademque munera obire mulieres atque viros
oportere : cum ad beſtias nullum rei domeſticæ ſtudium
pertineat. Periculoſa porro eſt etiam magiſtratuum cre-
andorum ratio, quomodo quidem Socrates creat. Perpe-
petuo enim vult ab eiſdem obtineri magiſtratus. At hinc
ſeditionis cauſa oritur etiam apud homines contemptiſſi-

mos atque abjectiſſimos: multo magis apud animoſos et bellicoſos viros. Neceſſe autem eſſe, eum perpetuos et ſemper eoſdem facere magiſtratus, perſpicuum eſt. Non enim nunc horum, nunc illorum animis admiſtum eſt aurum illud divinum: ſed ſemper eorundem. Ait autem, Deum aliis ſtatim naſcentibus aurum admiſcuiſſe, aliis argentum: æs autem et ferrum iis qui futuri ſunt artifices et agricolæ. Præterea vero cum beatitudinem cuſtodibus adimat, ait latorem legis totam civitatem efficere beatam oportere. Atqui fieri non poteſt ut tota civitas ſit beata, niſi aut plurimi, aut omnes, aut nonnulli beatitudinem ſint conſecuti. Non enim eorundem eſt beata vita, quorum numerus par. Contingere enim poteſt ut totum 47
quidem aliquod, ſit numerus par: neutra vero ejus pars, ſit numerus par: ſed ut totum aliquod ſit beatum, partes autem ejus non ſint beatæ, fieri non poteſt. At ſi cuſtodes non erunt beati, quinam alii erunt? non enim artifices, et opificum illiberalium ac ſordidorum multitudo. Reipublicæ igitur adminiſtrandæ ratio, quam expoſuit Socrates, tales habet dubitationes, ac difficultates inexplicabiles, et his alias non pauciores.

CAP. VI. IV.

Platonis alteram Reipublicæ conſtitutionem libris 12. de legibus traditam examinat.

PROPEMODUM autem ſimiliter ſe habet legum, quæ poſterius ſcriptæ ſunt, deſcriptio. Quapropter et de reipublicæ adminiſtrandæ forma hic expreſſa, pauca conſiderare præſtiterit. Nam in libris de republica de paucis omnino decidit Socrates, nempe de uxorum et liberorum communione, quo modo ſe res tota habere debeat: et de facultatibus communicandis, et de tota republica ordinanda. Dividit autem in duas partes habitatorum multitudinem, alteram agricolarum, alteram propugnatorum: tertiam ex his ſumpſit, eam quæ conſultat, quæ totius civitatis, dominatum et poteſtatem obtinet. De agricolis

autem et artificibus, utrum nullius magiſtratus, an alicujus ſint participes: et utrum hos quoque arma geſtare, et belli gerendi communiter onus ſuſtinere, necne, his de rebus nihil diſtincte explicavit: ſed mulieres quidem exiſtimat una cum viris belli munus ſuſtinere, et ejuſdem atque cuſtodes inſtitutionis participes eſſe oportere: cæteroqui ſermonibus a re alienis diſputationem totam referſit, et qualis debeat eſſe cuſtodum diſciplina, expoſuit. Libri autem de legibus maxima ex parte leges
48 ſunt: pauca in eis de reipublicæ adminiſtrandæ ratione verba fecit: atque hanc dum vult communiorem civibus efficere, paulatim eam in aliam reipublicæ formam circumagens flectit ac detorquet. Excepto enim quod uxores, et liberos, et facultates vult eſſe communes, cætera eadem utrique reipublicæ adminiſtrandæ formæ attribuit. Namque cum utrique adſcribat eandem diſciplinam, tum immunitatem neceſſariorum dat munerum, vitamque ab omni operis functione vacuam ac ſolutam et de conviviis ac ſodalitiis eodem modo ſtatuit: niſi quod in hac ait mulierum quoque ſodalitia eſſe oportere: et in illa quidem mille homines, qui arma gerant, eſſe vult: in hac quinque. Eximium igitur quiddam continent Socratis ſermones, et glorioſum, et magnificum, et novitatis plenum, et quæſtionibus refertum. Pulcre autem omnia in eis eſſe tradita ac deſcripta, fortaſſe difficile eſt. Etenim quod ad illam quæ nunc a me dicta eſt, multitudinem attinet, nemini obſcurum eſſe debet, tot hominibus agro Babylonio, aut aliquo alio immenſo opus futurum, unde quinque millia virorum otioſorum alantur, et præter hos altera mulierum et famulorum turba multis partibus major. Oportet igitur optatum quoddam ſupponi, nihil tamen ejuſmodi quod fieri non poſſit. Dicitur autem ab eo, latorem legis in ſcribendis et ferendis legibus duo ſpectare oportere, locum et homines. Præterea vero par eſt addere etiam loca finitima ac vicina, ſi civitas civilem vitæ cultum retinere debet. Non enim neceſſe ſolum eſt, eam talibus ad bellum gerendum armis uti quæ in domeſticis finibus utilia ſint: verum etiam quæ in externis

locis. Quod ſi quis talem vitæ rationem neque privatam
neque publicam et communem civitatis probat, nihilominus
tamen formidoloſos et horribiles eſſe oportet hoſtibus, non
ſolum in proprios fines incurrentibus, ſed etiam poſtea-
quam diſceſſerunt. Tum multitudinem bonorum, et 49
magnitudinem rei familiaris videndum eſt numquid me-
lius fuerit aliter definire, hoc eſt, planius atque apertius.
Tantas enim cuique rei familiaris facultates ſuppetere
dicit oportere, ut frugaliter et temperanter vivere queat:
proinde ac ſi quis diceret, ut bene vivere queat. Hoc
enim magis univerſum eſt, et latius patet. Præterea vero
licet vivere frugaliter, et tamen ærumnoſe et laborioſe.
At melior erat definitio, ut frugaliter et liberaliter vivere
queat. Utrumque enim ſeparatim poſitum, alterum qui-
dem luxuriam, alterum laborioſam vitam ſequetur. Nam-
que hi ſoli habitus in uſu rei familiaris ſunt optabiles et
expetendi: verbi gratia, re familiari non licet leniter uti,
aut fortiter: temperanter vero et liberaliter licet. Quare
et hos uſus in facultatibus et pecunia verſari neceſſe eſt.
Abſurdum porro eſt, cum æquationem bonorum introdu-
cat, de iis quæ ad civium multitudinem pertinent, nihil
ſtatuere, ſed liberorum procreationi neque modum con-
ſtituere, neque finem certum imponere: proinde quaſi fu-
turum ſit, ut ſatis exæquetur cum eadem multitudine,
quæ initio fuerit, propter orbitates, aut propter liberos
non ſuſceptos, quantumvis multi naſcantur, quia hoc vide-
tur etiam nunc in civitatibus uſuvenire. Sed deberet
hæc res longe juſtioribus et accuratioribus ponderibus in
civitatibus examinari, ſervata lege Socratis, quam nunc.
Nunc enim nemo egeſtate laborat, quia bona multitudine
diviſa ſunt, quantacunque illa ſit. Tunc autem cum di-
viſa non eſſent; neceſſe eſſet eos qui præter numerum, et
extra ordinem acceſſiſſent, nihil habere, ſive pauciores
eſſent numero, ſive plures. Exiſtimarit autem aliquis de-
buiſſe procreandis liberis certum modum conſtitui magis
quam facultatibus, ut ne quis plures filios procrearet. In
hac autem multitudine præfinienda, et varios mortis caſus
conſiderandos ac ſpectandos eſſe, ſi qui forte eorum, qui

procreati ſunt, moriantur, et aliorum civium orbitatis habendam eſſe rationem. Hoc vero ſi cuique relinquatur liberum ac ſolutum, paupertatis cauſam civibus afferat neceſſe eſt. At paupertas ſeditionem in urbe ingenerat, et maleficium. Itaque Phidon Corinthius lator legum cum primis antiquus, et domos æquales permanere oportere exiſtimavit, et multitudinem civium, quamvis omnibus ab initio ſortito obtigiſſent partes bonorum magnitudine inæquales. At in his legibus contrarium eſt. Sed his quidem de rebus quonam modo ſe melius eſſe habituras arbitremur, poſterius erit differendum. Omiſſa ſunt porro in his legibus et ea quæ ad magiſtratus pertinent, quomodo iis qui ſub imperio ſunt, præſtituri ſint. Ait enim, quemadmodum ex alia lana fit ſtamen quam ſubtegmen: ſic et magiſtratus, et reipublicæ præfectos ab iis qui imperio ſubjecti ſunt, differre oportere. Quoniam autem rem omnem familiarem amplificari permittit uſque ad quincuplum, cur non hoc idem in terra valeat aliquatenus? Tum vero verendum etiam eſt ne areæ ædificiorum non ſatis utiliter aut accommodate ad rei domeſticæ adminiſtrationem diviſæ ſint: binas enim ædium areas cuique tribuit, ſeorſum diviſas ac diſtinctas. At difficile eſt, in binis ædibus unum habitare. Tota autem reipublicæ deſcriptio videtur eo referri, ut neque ſit poteſtas popularis, quam democratiam appellant Græci, neque paucorum principatus, quem oligarchiam: ſed harum media reipublicæ adminiſtrandæ forma, quam politiam nominant, ſive rempublicam ſive populi libertatem. Ex his enim conſtat, qui arma gerunt. Si igitur hanc reipublicæ adminiſtrandæ rationem, ut aliarum omnium maxime civitatibus communem probat, fortaſſe recte dixit: ſin ut omnium optimam ſecundum primam, non recte. Fortaſſe enim aliquis Laconicam reipublicæ adminiſtrandæ rationem, aut aliquam aliam, in qua magis optimatium principatus vigeat, magis laudarit. Quidam igitur dicunt optimam reipublicæ adminiſtrandæ formam omnibus reipublicæ adminiſtrandæ generibus permixtam ac temperatam eſſe oportere. Iccirco Lacedæmoniorum, reipublicæ admini-

ſtrandæ rationem laudant. Alii enim aiunt, eam ex paucorum potentatu ſeu oligarchia, et unius dominatu ſeu monarchia, et populi poteſtate ſeu democratia conſtare:
regnum enim eſſe unius dominatum: ſenatorum impe- 51
rium, eſſe paucorum poteſtatem: penes populum autem eſſe poteſtatem per Ephororum magiſtratum, propterea quod Ephori quaſi tribuni plebis e plebe ſumuntur. Alii autem Ephoriam, hoc eſt, Ephororum magiſtratum, quaſi tribunatum plebis, aiunt eſſe tyrannidem: populi poteſtati autem imperioque eos ſubjectos eſſe per ſodalitia, et convivia publica, reliquamque vitam quotidianam. Porro in libris de legibus ſcriptum eſt optimam reipublicæ adminiſtrandæ formam ex populi poteſtate et tyrannide conſtare oportere; quas aut omnino nullius reipublicæ adminiſtrandæ formas eſſe dixerit, aut omnium deterrimas eſſe pronuntiarit. Dicunt igitur ii rectius, qui plures inter ſe permiſcent. Ex pluribus enim temperata reipublicæ adminiſtrandæ forma præſtabilior eſt. Deinde Socratica iſta reipublicæ adminiſtrandæ forma nihil quod ad monarchiam ſeu unius dominatum pertineat, habere reperitur, ſed omnia oligarchiæ, hoc eſt, paucorum principatus, et democratiæ, hoc eſt, popularis poteſtatis, propria: et tum ad paucorum principatum magis propendere videtur natura. Quod ex magiſtratuum conſtituendorum ratione intelligere licet. Nam electionem ad ſortem revocari, electoſque ſorti permitti, utriuſque commune eſt. Sed locupletioribus neceſſe eſt concionibus intereſſe, et magiſtratus renuntiare ac declarare, aut aliud aliquod munus civile obire: alios eſſe ab his muneribus liberos ac ſolutos, hoc paucorum potentatus proprium eſt. Hoc etiam ad paucorum potentatum pertinet, quod vult operam dari ut major pars eorum qui civitati præſunt, ſumatur ex locupletibus: et ut iis quorum cenſus eſt maximus, magiſtratus ampliſſimi mandentur. Facit vero et ſenatus electionem paucorum principatui conſentaneam. Eligunt enim omnes quidem neceſſario, ſed primum ex primo cenſu: deinde iterum æquales numero ex ſecundo: deinde ex iis qui ſunt tertii

52 census: deinde ex classe quarti census: nisi quod non iis omnibus, qui sunt tertii aut quarti census, imposita necessitas est eligendi, sed iis qui sunt quarti census, primis tantum et secundis. Deinde ex his parem ex unoquoque censu efficere numerum ait oportere. Erunt igitur plures ex maximis censibus et meliores, quia nonnulli ex popularibus non eligant: non eligunt autem, quia non sit eis imposita necessitas eligendi. Talem igitur reipublicæ formam ex populari potestate, et unius principatu seu monarchia constare, non esse dicendum: cum ex his perspicuum sit, tum ex iis quæ posterius dicentur, intelligere licebit, ubi de tali reipublicæ administrandæ forma erit considerandi et disputandi locus. Jam vero illud, quod ad electionem magistratuum pertinet, ubi electos ad aliam electionem revocat, periculo non vacat. Si qui enim vel mediocri numero coire et conspirare volent, semper ex eorum voluntate, et pro eorum arbitratu eligentur. Quæ igitur ad reipublicæ administrandæ rationem in libris de Legibus expositam pertinent, hujusmodi sunt.

V.

CAP. VII.

A Phalea Chalcedonio introductam Reipublicæ constitutionem examinat.

SUNT autem quædam et aliæ reipublicæ administrandæ formæ, aliæ ab indoctis, aliæ a philosophis, et civitatis regendæ peritis inventæ atque institutæ: quæ omnes propius quam hæ ambæ Socraticæ, ad eas quæ nunc constitutæ sunt, et quibus nunc utuntur, accedunt. Nullus
53 enim neque novum istud de communione liberorum et uxorum, neque alterum de sodalitiis et conviviis mulierum commentum reperit, sed a necessariis ordiuntur potius. Videtur enim quibusdam esse maximum, id quod ad facultates rei familiaris pertinet, in ordinem rectum esse adductum. De his enim seditiones ab omnibus commoveri dicunt. Quapropter Phaleas Chalcedonius hoc induxit primus. Ait enim, civium bona æqualia esse oportere. Atque hoc quidem eo statim tempore, quo

tempore primum urbes conduntur et habitantur, facere
non difficile eſſe exiſtimabat: conditis autem jam urbibus
et conſtitutis civitatibus, majoris hoc quidem fore negotii,
ſed tamen celerrime facultates civium ad æqualitatem re-
dactum iri, ſi divites quidem filias ſuas collocantes, dent
dotes, ipſi vero uxorem ducentes, non accipiant: et con-
tra, pauperes non dent, accipiant ipſi. Plato vero cum
leges ſcriberet, quadamtenus exiſtimabat facultates augere
ſinere oportere: amplius autem acceptas augere atque
amplificare quærendo, quam ut eſſent quincuplæ minima-
rum, nemini ex civibus licere, quemadmodum et antea
dictum eſt. Non debent autem hoc ignorare, qui tales
leges ferunt, quod nunc ignoratur, eos, qui facultatum
magnitudinem præfiniunt, etiam liberorum numerum
præfinire convenire. Si enim facultatum magnitudinem
ſuperet liberorum numerus ac multitudo, primum lex an-
tiquetur neceſſe eſt: deinde præter legis antiquationem,
multos ex divitibus pauperes fieri malum eſt. Difficile
enim eſt tales homines res novas non moliri. Bonorum
igitur æqualitatem vim aliquam habere ad ſocietatem
civilem nonnulli ex veteribus videntur intellexiſſe: cujuſ-
modi et Solon legem compoſuit: et apud alios lex lata
eſt, quæ vetat tantum agri comparare, quantum quiſque
velit. Itemque rem ſuam familiarem vendere leges ve-
tant: quemadmodum apud Locros lex ſancita eſt, ne quis 54
patrimonium ſuum vendat, niſi manifeſtam calamitatem
ſibi oſtendat accidiſſe. Præterea vero jubet patrimonia
hæreditaria antiqua, quæ cuique ſortitione facta obvene-
runt, ſervari. Hoc autem Leucade convulſum ac ſubla-
tum, Leucadiorum rempublicam nimis popularem reddi-
dit. Non enim jam amplius eveniebat ut ex cenſibus
præfinitis ac deſcriptis ad magiſtratus proveherentur. Sed
fieri poteſt ut bonorum quidem ſit æqualitas: verum hæc
aut ſint nimis multa, ut profuſe ac luxurioſe vivant: aut
nimis pauca, ut tenuiter et ſordide. Perſpicuum igitur
eſt, non ſatis eſſe latorem legis bona civium æquare, ſed
medium animo eſſe deſtinandum. Præterea vero etiam
ſi quis certas omnibus rei familiaris facultates deſcripſerit

ac præfinierit, nihil proficiet. Cupiditates enim exæquandæ ſunt potius, quam facultates. Hoc autem eſſe non poteſt, niſi cives tantum quantum ſatis eſt, fuerint a legibus eruditi atque inſtituti. Sed fortaſſe dicat Phaleas, hæc a ſeipſo commemorari ac provideri. Exiſtimat enim horum duorum civitatibus æqualitatem eſſe oportere, poſſeſſionis, et inſtitutionis. Sed primum quæ ſit futura inſtitutio, dicendum erat. Deinde nihil prodeſt unam et eandem eſſe. Fieri enim poteſt ut una quidem et eadem ſit: ſed hæc ſit talis tamen, ut ex ea facile conſilium capiant appetendi, ſibique arrogandi vel pecunias, vel honores, vel utraque juſto ampliora. Præterea ſeditionem ſolent facere cives propter inæqualitatem non ſolum bonorum, verumetiam honorum: ſed contrario utrumque modo. Vulgus enim propter fortunarum et rei familiaris inæqualitatem concitatur: politiores, et venuſtiores homines de honoribus contendunt et concertant cum vulgo, ſi ſint æquales. Ex quo et illud,

Fortis et ignavus parili afficiuntur honore.

55 Non ſolum autem propter res ad victum neceſſarias homines injuriam faciunt (cujus remedium eſſe putat fortunarum æqualitatem, ut ne quem frigore, aut fame coacti, veſtitu boniſque ſpolient) verumetiam propter voluptatem, ac dolorem ex cupiditate manantem: ut et voluptatibus perfruantur, et doloribus cupiditatum careant, libidineſque ſuas expleant. Nam ſi cupiditatem majorem habeant, quam res neceſſariæ poſtulent: ut huic cupiditati medeantur, injuriam facient. Neque propter hujus cupiditatis medicinam tantum ad injuriam inferendam adducuntur, verumetiam ſi concupiſcant, ut voluptates percipiant dolorum expertes. Quodnam igitur horum trium malorum remedium? Illis quidem rem familiarem exiguam habere, et ex labore atque opera quæſtum facere: alteris autem temperantia: tertium porro remedium, ſi qui per ſe gaudere velint, non eſt quod aliunde quam a philoſophia requirant. Nam cæteræ voluptates ſine hominum opera contingere non poſſunt. Enimvero maximas injurias inferunt homines propter cupiditates immo-

deratas, et non propter res neceſſarias: verbi gratia, ty-
rannidem occupant, populumque impio dominatu oppri-
munt, non ut ne algeant, ſed ut ſuas libidines impune ex-
pleant. Icciro magna præmia propoſita ſunt, non ei qui
furem, ſed ei qui tyrannum occiderit. Quare ad parvas
leveſque injurias repellendas ac defendendas ſolum vim
habet reipublicæ adminiſtrandæ modus a Phalea inventus.
Præterea multa ex iis quæ ab eo excogitata et inducta
ſunt, eo ſpectant, eoque referuntur, ut cives quidem inter
ſe civitatem habeant bene conſtitutam: ſed oportebat
etiam adverſus finitimos et externos omnes. Nimirum
neceſſe eſt, omnem reipublicæ adminiſtrandæ formam ita
eſſe deſcriptam atque ordinatam, ut viribus et copiis bel-
licis inſtructa ſit: de quibus ille ne verbum quidem fecit.
Similiter vero et de facultatibus rei familiaris. Non enim
ſatis magnas ſuppetere oportet ad uſus civiles tantum,
verumetiam ad pericula externa. Quapropter neque
tanta bonorum copia præſto eſſe debet, ut ea finitimi qui-
dem et potentiores concupiſcant: qui habent autem, ab
injuria incurrentium hoſtium tueri non poſſint: neque
tantæ anguſtiæ, ut bellum ſuſtinere non queant, ne a
paribus quidem et ſimilibus illatum. Ille igitur de his
nihil definivit. At obſcurum eſſe non debet, quantæ rei
familiaris cujuſque civium copiæ civitati conducant.
Fortaſſis igitur definitio fuerit earum optima, non propter
facultatum magnitudinem immenſam et immoderatam,
finitimorum potentiorum intereſſe, bellum his inferre, ſed
rationes illorum poſtulare, ut his bellum inferant, etiam ſi
tantas facultates et divitias non habeant. Quemadmo- 56
dum Eubulus, cum Autophradates Atarnea obſidere atque
oppugnare cogitaret, ſuaſit ei ut complexus animo tempo-
ris ſpatium, quod in urbe capienda conſumeret, hujus
temporis ſumptus rationem ſubduceret: minore enim pe-
cunia accepta adductum iri ut obſidionem Atarnei relin-
queret. Hac oratione fecit ut Autophradates re diligen-
ter et attente conſiderata, urbis oppugnandæ finem fecerit,
conſiliumque abjecerit. Aliquantum igitur utile eſt, fa-
cultates rei familiaris civibus inter ipſos æquales eſſe, ne

ſeditionem inter ſe faciant: non tamen admodum magna
hæc utilitas eſt, ut id, quod ſentio, dicam. Nam politi et
virtute aliqua ornati homines hoc indigne ferant, et que-
rantur, quaſi digni ſint bonis amplioribus, non æqualibus.
Quaprópter etiam eos ſæpe videmus in alios cives inva-
dere, et ſeditionem excitare. Præterea vero inexplebile
quiddam eſt hominum improbitas. At primum ſatis ha-
bent duos obolos dumtaxat accipere: ubi autem hoc pa-
trium et avitum fuerit, ſemper eo amplius deſiderant,
donec in immenſum progreſſi fuerint. Infinita enim et
immenſa eſt cupiditatis natura: ad quam explendam ple-
rique homines omne ſtudium, atque adeo omnes vitæ
rationes conferunt. Talium igitur rerum principium et
caput eſt, eos quidem qui natura modeſti et boni ſunt,
tales efficere, ut plus juſto habere nolint: malos autem et
improbos, ut non poſſint, potius quam bona civium exæ-
quare. Non poterunt autem ſi et gradu ſint inferiores, et
non afficiantur injuria. Sed ne hanc quidem bonorum
æquationem recte expoſuit. Nam in agrorum poſſeſſione
dumtaxat bona vult æquari. Atqui et in ſervis et in pe-
57 coribus et in numis divitiæ conſiſtunt: ſunt et in multo
ſuppellectilis, quæ appellatur, apparatu, multoque inſtru-
mento. Autorum igitur omnium quærenda æqualitas
eſt, aut hæc in aliquem ordinem moderatum redigenda
ſunt, aut omnia ſunt prætermittenda. Videtur autem ex
legibus a ſe poſitis parvam civitatem efficere, ſi quidem
opifices omnes erunt ſervi publici, neque partis ullius,
qua expleatur civitas, locum obtinebunt. Quod ſi ſervos
publicos eſſe oportet eos qui communia artificia exercent,
debet hoc ita ſe habere, ut Dyrrachii: et ut aliquando
Diophantus Athenis inſtituit. De Phaleæ igitur reipub-
licæ adminiſtrandæ ratione, aliquidne ille recte dixerit, an
ſecus, propemodum quis ex his intelligere queat.

CAP. VIII. VI.

Ab Hippodamo Mileſio propoſitam ideam Reipublicæ perpendit.

HIPPODAMUS autem Euryphontis filius Mileſius,
qui et civitatum urbiumque diviſionem reperit, et Piræum
muro ab urbe ſejunxit, vir primum in reliqua vita propter
ambitionem aliquanto plus quam ſatis eſſet, rerum ſuper-
vacanearum atque exquiſitarum ſtudio deditus, uſque adeo
ut nonnullis curioſius et putidius vivere exiſtimaretur,
capillo tum denſo ac promiſſo, tum compoſito, et ſum-
ptuoſe ornato: deinde in veſtitu cultuque corporis ſum-
ptuoſo, cum veſte uteretur honorifica illa quidem, et mag-
nifica, ſed calida et pellibus ſuffulta, non hyeme ſolum,
verumetiam diebus æſtivis et ſolſtitialibus temporibus:
hic igitur Hippodamus cum alioqui in totius naturæ ex-
plicatione eruditus eſſe vellet, primus eorum qui rempub-
licam non adminiſtrarunt, conatus eſt aliquid de optima
reipublicæ adminiſtrandæ forma dicere. Civitatem autem
ita componebat, ut ex decem millibus hominum numero
conſtaret, in tres vero partes eſſet diviſa. Unam porro
partem efficiebat ex artificibus, alteram ex agricolis, ter- 58
tiam ex propugnatoribus et armatis hominibus. Jam
vero agrum tres in partes ſecabat, unam ſacram, alteram
publicam, tertiam privatam: eam quidem, unde ſacra
legitima et conſuetudine recepta diis immortalibus fierent,
ſacram: eam autem unde civitatis propugnatores vive-
rent, communem et publicam: eam denique quæ agrico-
lis eſſet attributa, propriam ac privatam. Exiſtimabat
autem etiam tria legum genera dumtaxat eſſe oportere:
nam quibus de rebus lites intenduntur et judicia fiunt,
eas res numero tres eſſe, contumeliam, damnum injuria
illatum, mortem. Lege autem ſua etiam unum judicum
conſeſſum faciebat, cujus ſumma eſſet poteſtas, et ad
quem referri oporteret eas res quæ minus bene judicatæ
viderentur. Hunc autem conſtituebat ex quibuſdam ſeni-
bus selectis. Sententias porro in foris judicialibus non

per calculos ferri debere exiſtimabat, ſed dari unicuique
tabellam, in qua ſcriberet, ſi plane condemnaret: ſi abſol-
veret, inanem relinqueret: ſin neque damnaret, neque
abſolveret, aut partim damnaret, partim abſolveret, hoc
ipſum ſcriptura declararet. Nunc enim hoc non recte
legibus eſſe inſtitutum. Cogi enim judices pejerare, cum
aut hanc aut illam ferre ſententiam jubentur. Legem
autem tulit de iis qui aliquid utile civitati invenirent, ut
honore ac præmio afficerentur: et ut liberis eorum qui
in bello occubuiſſent, de publico victus præberetur: quia
ſcilicet nondum hæc lex apud alios eſſet lata. Nunc
autem et Athenis, et in aliis civitatibus poſita eſt. Tum
ut magiſtratus omnes a populo eligerentur. Populum
autem faciebat tres illas partes civitatis. Deinde ut qui
lecti eſſent, curam haberent et rerum civitatis commu-
59 nium, ſeu urbanarum, et earum quæ ad peregrinos, et
earum quæ ad pupillos parentibus orbatos pertinent.
Quæ igitur et maxima ex parte, et commemoratu digniſſi-
ma, ab Hippodamo de republica ordinata expoſita ſunt,
hæc ſunt. Vocare autem in dubium poſſit aliquis, pri-
mum quidem civium multitudinis partitionem. Nam et
artifices, et agricolæ, et qui arma gerunt, omnes reipub-
licæ ſunt participes: ſed ita ut agricolæ ſint inermes, ar-
tifices autem et ſine armis ſint, et ſine agris. Quo fit ut
propemodum ſervi ſint eorum qui arma tenent. Quare
omnium honorum participes eſſe non poſſunt. Neceſſe
enim eſt, ex iis qui arma tenent, creari et imperatores, et
civium cuſtodes, quos appellant Græci politophylacas, et
ſummos, pene dicam, ampliſſimoſque magiſtratus. Qui
autem reipublicæ non ſunt participes, quî fieri poteſt, ut
ii benevolo atque amico in rempublicam ſint animo? Jam
vero ſuperiores ſint viribus neceſſe eſt ii qui arma tenent,
utraque parte. Hoc autem non eſt factu facile, niſi multi
ſint. At ſi hoc erit, quid attinet alios rempublicam parti-
cipare, et creandorum magiſtratuum poteſtatem habere?
Præterea agricolæ qua in re civitati ſunt utiles. Nam ar-
tifices quidem eſſe neceſſe eſt. Omnis enim civitas arti-
ficibus eget: et poſſunt ex artificio ſuo vitam tolerare,

quemadmodum in aliis civitatibus. Agricolæ vero, qui
civibus arma tenentibus victum ſuppeditant, non imme-
rito in partibus civitatis numerentur. Nunc autem pro-
prios agros habent, et hos privatim colunt. Præterea, ſi
communes agros, ex quibus civitatis propugnatores vi-
ctum ſument, ipſi milites arabunt, non differat pars civi-
tatis militaris ab ea quæ agris colendis præpoſita eſt. At
vult lator legis duas diſſimiles eſſe partes. Quod ſi alii 60
quidam erunt præter eos qui privatos agros colunt, et
civitatis propugnatores: quarta rurſum hæc erit pars civi-
tatis, nullius rei particeps, ſed a reipublicæ ſtatu aliena.
Quod ſi quis eoſdem eſſe ponet, et qui proprios agros co-
lunt et qui publicos et communes: tunc fructuum copia
erit anguſtior, quam ut ex iis quiſque victum duabus fa-
miliis ſubminiſtrare poſſit. Tum quamobrem non ſtatim
ex eadem terra, et ex iiſdem agris, qui ſorte cuique obti-
gerint, et ſibi victum ſument, et bellatoribus præbebunt?
Hæc igitur omnia magnam habent confuſionem. Ne lex
quidem, quæ eſt de ſententia a judice pronuncianda, ad-
modum probanda eſt: poſtulare, ut actione ſimpliciter in-
ſtituta atque intenta, in judicando ſententiam dividat,
fiatque ex judice arbiter. At hoc in arbitrio etiam pluri-
bus de compromiſſo facto diſceptantibus facere licet, et
contingere poteſt: inter ſe enim de ſententia ferenda
communicant. In judiciis vero non poteſt: quinetiam
multi legum ſcriptores, contra atque hic, dant operam ne
judices inter ſe communicent. Deinde vero nonne erit
hæc judicatio turbulenta et confuſa, ſi judex quidem de-
beri petitori arbitretur, ſed non tantum quantum petitor
ſibi deberi dicit? hic enim minas viginti petit, ille autem
decem adjudicat: aut hic quidem plus, ille vero minus:
alius autem quinque, alius porro quatuor: atque hoc ſci-
licet modo ſententias divident, aliique omni ex parte con-
tra petitorem ſententiam ferent, alii nulla ex parte. Quis
igitur erit modus ſententiarum deligendarum ac diſcer-
nendarum? Præterea vero nemo cogit eum pejerare, qui
ſimpliciter abſolverit, aut damnarit, ſi lis ſimpliciter, ut 61
debet, fuerit intenta. Non enim qui reum abſolvit, nihil

eum debere judicat, ſed viginti minas non debere. Verum ille jam pejerat, qui non putans reum debere viginti minas, nihilominus eum damnavit. De præmio autem et honore aliquo iis decernendo, qui aliquid utile civitati repererunt, non eſt tutum legem ferre: ſed eſt auditu plauſibile et ſpecioſum tantum. Habet enim calumnias, et reipublicæ ſi ita cadat, commutationes et converſiones. Incurrit autem in aliam quæſtionem et diſputationem. Dubitant enim quidam, utrumne detrimentoſum, an utile ſit, leges patrias movere et mutare, ſi qua ſit alia melior. Itaque non eſt facile ei quod dictum eſt de præmio iis decernendo, qui aliquid ex uſu civitatis invenerint, aſſentiri et concedere, ſi non expedit reipublicæ quicquam immutare. Evenire autem poteſt ut aliqui ſuadeant vel legum abrogationem, vel reipublicæ adminiſtrandæ formæ commutationem, tanquam commune bonum. Sed quoniam in hunc ſermonem incidimus, præſtiterit etiam pauca hac de re diſputare. Habet enim, ut diximus, dubitationem. Et videatur ſane ſatius eſſe commutare. In aliis enim ſcientiis hoc profuit: ut medicina commutata a patriis inſtitutis, et ars corporum exercendorum, quam gymnaſticam Græci appellant, omnes denique artes et facultates mutatæ magnas rebus publicis utilitates attulerint. Quare quoniam et civilis prudentia in his numeranda eſt, nimirum de ea quoque neceſſario idem eſt ſentiendum. Argumentum eorum quæ dicimus, ex factis et eventis ſumere poſſit aliquis. Leges enim antiquas valde ſimplices eſſe, et barbaricas. Nam et gladios geſtare, et uxores alter ab altero emere Græci ſolebant: reliquaque antiqua inſtituta, ſtolida prorſus et ſtulta ſunt: verbi gratia, lex eſt Cumis de iis quæ ad cædem pertinent, ſi quis accuſator aliquem teſtium numerum produxerit, qui ſibi cognati
62 ſint, reum cædis pœna teneri. Præterea quærunt omnes non quod eſt patrium, ſed quod bonum. Et veriſimile eſt, primos illos homines, ſive terræ filii et terrigenæ erant, ſive ex calamitate et interitione aliqua ſalvi et incolumes evaſerant, ſimiles fuiſſe hominum, qui vulgo caſuque nobis occurrunt, et inſipientium ac ſtultorum: quem-

admodum de terrigenis dici ſolet. Quare abſurdum ſit in
horum decretis permanere. Præterea ne leges quidem
ſcriptas relinquere immutabiles atque immotas præſtiterit.
Quemadmodum enim ſe res habet in aliis artibus, ſic et in
prudentia civili fieri non poſſe, ut omnia quæ ad ordina-
tionem et deſcriptionem reipublicæ adminiſtrandæ perti-
nent, ſubtiliter et perfecte ſcripta ſint. Univerſe enim
ſcripta ſint neceſſe eſt. At actiones in ſingularibus ver-
ſantur. Ex his igitur perſpicuum eſt, et aliquas leges eſſe
mutandas, et aliquando mutandas. Contra vero ſi alio
modo rem, de qua agitur, conſideramus, multæ cautionis
eſſe videatur. Ubi enim utilitas quidem, quæ ad mutan-
das leges adducit, parva eſt: aſſuefacere autem cives legi-
bus facile mutandis, malum: proculdubio nonnulla pec-
cata et latorum legis, et magiſtratuum ferenda, atque in-
tacta relinquenda ſunt. Non enim tanto erit ei mutaſſe
leges emolumento, quanto aſſueviſſe magiſtratibus non
parere detrimento. Præterea fallax et captioſum eſt illud
ab artibus et ſcientiis exemplum. Non enim ſimile eſt
artem atque legem commutare. Lex enim nullam vim
habet ad parendum impellentem, niſi eam quam a more
accepit. Hic autem non niſi ex temporis longinquitate,
annorumque multitudine naſcitur. Itaque a legibus re-
ceptis et uſitatis, ad alias et novas leges facile migrare,
vim legis infirmare ac debilitare eſt. Præterea, ſi demus
eſſe mutandas, utrum et omnes, et in omni reipublicæ ad-
miniſtrandæ forma, necne? et utrum a quolibet mutandæ,
an a quibuſdam, et a quibuſnam? Magnum enim inter
hæc diſcrimen eſt. Quapropter nunc quidem hanc quæ- 63
ſtionem omittamus, atque in aliud tempus magis proprium
reſervemus.

CAP. IX. VII.

Lacedæmoniorum et Cretum Reſpublicas examinat.

DE Lacedæmoniorum autem et Cretum republica et propemodum de aliis, duo ſunt videnda: quorum unum

eſt, ſit ne aliquid in eis recte, an ſecus ad optimam reipublicæ adminiſtrandæ deſcriptionem, legibus conſtitutum : alterum, ſit ne aliquid, ſpectato reipublicæ propoſito et modo, ita conſtitutum, ut repugnet ei reipublicæ adminiſtrandæ formæ, quam ſibi propoſuerunt. Ei igitur civitati, cujus adminiſtratio recta ſit futura, neceſſariorum munerum vacationem eſſe oportere, convenit inter omnes: ſed quomodo eſſe oporteat, non eſt facile intelligere. Nam et Theſſalorum ſervitium, quam illi peneſteam nominant, ſæpe in Theſſalos irruit, atque invaſit : itemque Elotes in Lacedæmonios. Nam perpetuo veluti caſibus eorum adverſis inſidiantes imminent. Cretenſibus autem nihildum tale accidit. Cauſa autem hujus rei fortaſſe eſt, quod nulla finitimarum civitatum, quamvis inter ſe bellum gerant, præbeat ſe belli ſociam, auxiliumve ferat ſervis in dominos conſpirantibus, et a civitate deficientibus : ideo quod non ſibi expediat illis auxilium ferre, ut quæ etiam ipſæ populis a ſe alienis cinctæ ſint. Lacedæmoniis autem finitimi erant inimici atque infeſti, Argivi, Meſſenii, Arcades. Nam et a Theſſalis initio ſervi deſciverunt, propterea quod bellum etiam tum cum accolis Achivis,
64 Perrhæbis, Magnetibus gerebant. Videtur autem etſi nihil aliud, at certe diligentia et cura magni negotii eſſe, quomodo ſe adverſus eos gerere oporteat. Nam ſi agatur cum eis liberalius ac diſſolutius, libidinoſe ac petulanter vivunt, et cum dominis de dignitate contendunt: ſin tractentur aſperius, vivantque laborioſe et miſere, in dominos perniciem moliuntur, eoſque oderunt. Ex his igitur intelligere licet, eos qui in hæc mala incidunt propter ſervitium, quam Elotiam appellant, non reperiſſe optimam reipublicæ adminiſtrandæ formam. Præterea vero remiſſio et indulgentia in mulieres, et ad conſilium, quod ceperunt de ſua republica adminiſtranda, et ad beatitudinem civitatis, inutilis ac damnoſa eſt. Quemadmodum enim domus partes ſunt vir et mulier : ita ſcilicet et civitatem exiſtimare oportet in duas partes æquales eſſe diviſam, in virorum et mulierum multitudinem. Quare quibuſcunque in reipublicæ adminiſtrandæ formis id quod ad

mulieres pertinet, male habet, in eis dimidium civitatis
exiſtimandum eſt non eſſe legibus temperatum: quod illic
evenit. Nam cum totam civitatem lator legum vellet ad
tolerandos et perferendos labores eſſe fortem ac robuſtam,
in viris quidem perſpicue quod volebat aſſecutus eſt: in
mulieribus vero negligentem ſe præbuit. Vivunt enim
intemperanter et luxurioſe, ad omne ſcilicet intempe-
rantiæ genus ſolutæ atque effuſæ. Itaque neceſſe eſt in
tali reipublicæ adminiſtrandæ forma plurimi fieri divitias,
maxime ſi viri ſub imperium et poteſtatem mulierum ſub-
jecti ſint: quemadmodum multæ militares et bellicoſæ
nationes, præter Celtas, et ſi qui alii palam conſuetudinem
et concubitum cum maſculis comprobarunt. Videtur
enim is qui primus fabulas compoſuit, non temere cum
Marte Venerem copulaſſe et conjunxiſſe. Aut enim ad
maſculorum congreſſum, aut ad fœminarum, tales homi-
nes videntur eſſe proclives. Iccirco hoc apud Lacedæ-
monios locum obtinebat, et multa in eorum imperio a
mulieribus adminiſtrabantur. Atqui quid intereſt, utrum
mulieres reipublicæ præſint atque imperent, an reipublicæ
præfecti mulierum arbitratu rempublicam gerant? Idem
enim utrimque mali proficiſcitur. Cum autem audacia 65
ad nullam rem quotidianam atque uſitatam ſit utilis, ſed ſi
forte in bello, uſui eſſe poſſit, etiam in rebus bellicis
maximo damno fuerunt Lacedæmoniorum fœminæ: id-
que in incurſione Thebanorum declararunt. Nam utili-
tatem quidem nullam attulerunt, quemadmodum in aliis
civitatibus: ſed trepidationem et tumultum civitati in-
cuſſerunt majorem, quam hoſtes. Initio igitur non im-
merito hanc licentiam videntur Lacedæmonii mulieribus
permiſiſſe. Nam procul a domo propter militiam pere-
grinabantur, nunc bellum Argivum, nunc rurſus Arca-
dicum et Meſſeniacum gerentes. Otium autem et pacem
nacti, ſeipſos quidem propter vitam militarem latori legis
quaſi præparatos et flexibiles facileſque præbebant.
Multas enim virtutis partes continet illa vita. Fœminas
autem aiunt Lycurgum ſub legum jugum adducere cona-
tum, cum illæ reclamarent, et contra niterentur, ab in-

cœpto deſtitiſſe. Eorum igitur quæ acciderunt, cauſam ſuſtinent: quare etiam hujus peccati ſcilicet. Nos autem non hoc quærimus, cui ſit ignoſcendum, cui non: ſed quid ſit recte, quid ſecus inſtitutum. Verum ea quæ ad fœminas pertinent, non bene inſtituta videntur, ut et antea dictum eſt, ipſa per ſe non ſolum rempublicam dedecorare, et macula quadam aſpergere, ſed ad immoderatum pecuniæ ſtudium aliquod adjuvare. Nam ſecundum et præter ea quæ dicta ſunt, bonorum inæqualitatem quis reprehendere queat. Accidit enim ut eorum alii rem familiarem ampliſſimam poſſideant, alii tenuiſſimam atque anguſtiſſimam. Quapropter ad paucos redactus eſt ager Spartanus. Hoc autem etiam legibus conſtitutum
66 eſt perperam. Fecit enim lator legis ut patrimonium aut ſuum vendere, aut alienum emere, haberetur non honeſtum: atque hoc recte. Donandi autem, et teſtamento relinquendi poteſtatem licentiamque permiſit, qui vellent. Atqui idem evenire neceſſe eſt et hoc et illo modo. Jam vero ex quinque totius agri partibus duæ fere ſunt mulierum, tum quia multæ puellæ orbæ fiunt, ad quas omnium paternorum bonorum pervenit hæreditas, tum quia magnæ ſunt puellarum nubentium dotes. Atqui præſtabat, vel nullam, vel exiguam, vel mediocrem eſſe præfinitam. Nunc autem et patri filiam paternorum bonorum hæredem futuram, cuilibet in matrimonium collocare licet: et ſi pater mortuus ſit inteſtatus, aut non expreſſerit teſtamento, cui filiam ſuam collocari velit: quem hæredem reliquerit, hic cui velit, collocat. Itaque cum poſſet ager Spartanus mille et quingentos equites, et triginta millia gravioris armaturæ peditum alere, ne mille quidem numero erant. Re autem et eventu planum factum eſt, hoc ab eis perperam eſſe inſtitutum. Non enim una plaga huic civitati inflicta eſt, ſed ea funditus interiit propter hominum penuriam. Dicuntur autem ſuperioribus regibus regnum obtinentibus jus civitatis impertiviſſe peregrinis, ut ne in hominum penuriam inciderent, diuturnis bellis conflictati: aiuntque quondam Spartæ cives fuiſſe vel decies mille. Verumtamen ſive hæc vera ſunt, ſive

ſecus, præſtat urbem eſſe frequentem, et refertam civium multitudine, per bonorum æquationem. Jam vero lex, quæ ad liberorum procreationem pertinet, huic correctioni adverſatur. Nam cum vellet lator legis quam plurimos eſſe Spartiatas, invitavit atque allexit cives ad quamplurimos liberos procreandos. Eſt enim lex apud eos, ſi quis tres filios procrearit, eum vacationem habere præſidii, et cuſtodiæ urbis: ſi quatuor, ab omnibus publicis muneribus immunem eſſe: atqui perſpicuum eſt, ſi multi naſcan- 67
tur, cum ager ita ſit diviſus, neceſſario multos pauperes futuros. At porro etiam ea quæ ad Ephoriam pertinent, minus bene ſe habent. Cum enim imperium Ephororum ipſum poteſtatem habeat rerum maximarum, Ephori omnes de plebe creantur. Itaque ſæpenumero homines valde pauperes atque egentes inſperato ad hanc poteſtatem provehuntur, qui propter egeſtatem numarii et venales erant. Cum autem ſæpe antea hoc declararint, tum vero etiam nuperrime in virorum conviviis, quæ Andria appellabant. Corrupti enim pecunia nonnulli Ephori, quantum in eis fuit, totam civitatem perdiderunt. Et propterea quod hic magiſtratus erat admodum magnus, et cum tyrannide comparandus, etiam reges eorum benevolentiam blanditiis et aſſentationibus popularibus colligere, atque aucupari cogebantur: uſque adeo ut hac quoque parte reſpublica minueretur, detrimentoque afficeretur. Populi enim potentatus ſeu democratia ex optimatium principatu, hoc eſt, ariſtocratia, exſiſtebat. Reipublicæ ſtatum igitur continet hic magiſtratus. Quieſcit enim populus, propterea quod maximi imperii eſt particeps. Itaque ſive latoris legis conſilio, ſive fortuito hoc evenit, rationibus civitatis conducit. Oportet enim eam reipublicæ adminiſtrandæ formam, quæ ſit ſalva futura, velle omnes civitatis partes et eſſe et manere eaſdem. Reges igitur propter honorem, quo ornati ſunt, ita animis affecti ſunt: honeſti autem et boni viri, propter ſenatoriam dignitatem. Præmium enim virtutis hic magiſtratus eſt. Populus vero propter Ephoriam, quaſi tribunatum plebis apud Rom. Ex omnibus enim fiunt Ephori. At hunc

magiſtratum delectu habito deferri oportebat ex omnibus quidem, ſed non quo modo nunc: valde enim puerilis eſt. Præterea rebus maximis judicandis præſunt, cum ſint homines forte oblati, et nihil ab aliis differentes.
68 Quocirca non ſuo arbitratu melius erat eos judicare, ſed ex præſcripto juris ſcripti et legum. Tum Ephororum vitæ cultus non conſentit cum voluntate civitatis. Is enim valde diſſolutus eſt: in aliis autem rebus duritie et aſperitate modum ſuperat: ita ut eam tolerare non poſſint, ſed clam a legibus transfugientes corporis voluptatibus cupide perfruantur. Jam vero neque ea quæ ad ſenatorum magiſtratum pertinent, videntur bene eſſe eis inſtituta. Nam ſi ſint viri boni, et tantum quantum ſatis eſt, ad honeſtatem cum probitate conjunctam præſtantemque virtutem eruditi: fortaſſe quis eos e re civitatis eſſe dixerit: quamquam eos per totam vitam rerum maximarum judicandarum eſſe dominos, ambigi poteſt utrum ſit utile, necne. Eſt enim ſua, ut corporis, ſic et mentis ſenectus. Sed cum ita ſint inſtituti, ut lator ipſe legis eis non omnia credat, tanquam non bonis viris, non eſt hoc tutum. Reperiuntur autem qui hunc magiſtratum conſecuti ſunt, multa ad rempublicam pertinentia et pretii et gratiæ cauſa deſerere ac prodere. Quocirca ſatius erat eos non eſſe liberos ac ſolutos judicio rationum referendarum. Nunc autem ſoluti ſunt. Videatur autem Ephororum poteſtas omnes magiſtratus ad judicium referendarum rationum apud ſe ſubeundum adigere. Magnum autem hoc Ephoriæ munus datum eſt: et negamus hoc modo referre rationes oportere. Præterea vero cum delectu ipſo electio ſenatorum puerilis eſt, tum eum qui omnium judicio dignus magiſtratu futurus eſt, petere magiſtratum, non eſt rectum. Oportet enim, eum qui dignus eſt magiſtratu, ſive velit, ſive nolit, magiſtratum gerere. Nunc autem id quod et in alia civitatis adminiſtrandæ ratione, lator legis hic facere reperitur. Cives
69 enim ambitioſos reddens, his utitur in ſenatoribus eligendis. Nemo enim magiſtratum petat, qui non ſit ambitioſus. Atqui earum injuriarum, quæ ſponte inferuntur,

plurimæ aut propter immoderatum honoris ſtudium, aut propter avaritiam et pecuniæ cupiditatem, ab hominibus inferuntur. De regno autem utrum non præſtet civitates regibus parere, an præſtet, alius ſane eſto diſputandi locus. Verumtamen ſatius fuerit, non, quemadmodum nunc fit, ſed ex ſuis factis, et vita, unumquemque regum ſpectari, regnumque obtinere. Ne ipſum quidem latorem legis autem putaviſſe poſſe ſe eos efficere viros omni virtute præſtantes, in promptu eſt. Is enim diffidit, neque omnia credit, ut non ſatis bonis viris. Quapropter una cum rege legatos mittere ſolebant eos qui cum eo inimicitias gererent : et ſalutare civitati eſſe exiſtimabant, reges inter ſe committere, et concitare. Ne id quidem, quod ad ſodalitia, ſeu convivia, quæ Phiditia appellantur, pertinet, ab eo qui conſtituit primum, recte inſtitutum eſt. Oportebat enim ſumptu publico potius conventum illum fieri, quemadmodum in Creta. Apud Lacedæmonios autem unumquemque conferre oportet, etiamſi nonnulli valde pauperes ſint, neque hunc ſumptum facere poſſint. Ita contrarium evenit latori legis, atque conſilium ejus eſt. Vult enim concœnationum et conviviorum inventum ad formam reipublicæ popularem ſeu democratiam pertinere. Sed fit minime formæ reipublicæ populari conſentaneum, ita a latore legis inſtitutum. Non enim facile eſt valde pauperibus ea participare. Hic autem reipublicæ finis et quaſi terminus patrius atque avitus conſtitutus eſt, ut is qui hoc vectigal penſitare non poteſt, ne ſit ejus particeps. Jam legem de navium præfectis, quos navarchos appellant, alii quoque reprehenderunt, idque merito : ſeditionis enim cauſa efficiens exiſtit. Claſſis enim præfectura ſem- 70
piterna regibus, qui ſunt belli duces atque imperatores, addita, alterum propemodum regnum evadit. Hoc vero etiam modo propoſitum latoris legis reprehendat aliquis : quod quidem et Plato in libris de legibus fecit. Tota enim legum deſcriptio ad unam virtutis partem, artem militarem, refertur. Hæc enim ad potiundum rerum utilis eſt. Itaque ſalvi quidem erant bellum gerentes, interibant autem imperium adepti : quia otiari et quieſcere

non poterant, neque ullam aliam artem militari præſtabiliorem et dominantiorem exercuerant. Hoc autem peccatum non levius, quod bona, de quibus dimicant homines, virtute potius quam vitio parari putant: atque hoc quidem recte: quod autem hæc virtute meliora eſſe ducunt, non recte. Tum ea quæ ad pecuniam publicam pertinent, perperam ſunt apud Lacedæmonios conſtituta: nam neque ærarium eſt apud eos, ubi pecunia publica condita ſervetur, cum civitas magna bella gerere neceſſitate cogatur: et tributum male conferunt: nam propterea quod Lacedæmonii latiſſimos agros poſſident, quantum quiſque tributi conferat, non admodum accurate inter ſe exquirunt neque explorant: et hoc modo contrarium evenit latori legis, atque civitati expedit. Civitatem enim fecit nudam atque inanem a pecunia: cives autem et privatos pecuniæ cupidos atque avaros. De Lacedæmoniorum igitur republica hactenus dictum ſit. Hæc enim ſunt quæ quis maxime reprehendat.

VIII. CAP. X.

De Cretenſium republica diſputat.

71 CRETENSIUM autem reipublicæ adminiſtrandæ ratio ad hanc proxime quidem accedit: ſed cum habeat pauca quædam non deteriora, tum plurima habet minus exculta, minuſque expolita. Videtur enim, et vero ita dicitur, Lacedæmoniorum reſpublica pleriſque in rebus Cretenſem eſſe æmulata. Plurimæ autem res antiquæ minus ſunt ſuis partibus abſolutæ atque articulatæ, quam recentiores. Aiunt enim, Lycurgum, quamdiu relicta Charilai regis tutela peregrinatus eſt, tamdiu, idque diutiſſime, ad Cretam commoratum eſſe, propter cognationem. Coloni enim erant Lyctii a Lacedæmoniis profecti. Arripuerunt autem ii qui in coloniam deducti ſunt, leges et inſtituta, quibus tum Cretæ incolæ utebantur. Quocirca etiam nunc qui Cretenſibus circumjecti ſunt accolæ, eodem modo iis utuntur, quomodo Minos primus legum ordinem

deſcripſit. Videtur autem inſula et ad imperium Græciæ facta natura, et pulchre admodum ſita. Omni enim mari propinqua imminet, cum Græci fere omnes oras maritimas incolentes, mare cingant. Abeſt enim hac parte quidem non longe a Peloponneſo, illa autem ab Aſia, et ab illo qui eſt circum Triopium loco, et Rhodo. Quapropter et maris imperium tenuit Minos, et inſulas alias cepit, alias frequentavit. Ad extremum autem bello Siciliæ illato, illic ad Camicum exceſſit e vita. Cretenſis 72
autem reipublicæ deſcriptio atque ordinatio, Laconicæ proportione quadam reſpondet. Agros enim colunt his quidem Elotes, illis autem Periœci, quos appellant: et concœnationes, ſeu convivia publica fiunt apud utroſque. Ac priſcis ſane temporibus nominabant illa Lacones non Phiditia, ſed Andria, quemadmodum Cretenſes: ex quo etiam perſpicuum eſt, ab his orta eſſe. Præterea et reipublicæ adminiſtrandæ deſcriptio. Ephori enim eandem Lacedæmone poteſtatem obtinent, atque in Creta ii qui dicuntur Coſmi: niſi quod Ephori numero ſunt quinque, Coſmi decem. Senatores autem ſenatoribus, quos Cretes, bulam, hoc eſt, conſilium, appellant, numero ſunt pares. Jam vero regibus antea Cretenſes paruerunt: poſtea regalem poteſtatem ſuſtulerunt. Tum Coſmi in bello principem locum imperiumque obtinent. Concionis porro omnes ſunt quidem participes, ſed penes illam nullius rei gerendæ poteſtas eſt, præterquam earum rerum quæ ſenatoribus et Coſmis decretæ ſunt, ſuffragio comprobandarum. Verumtamen quæ ad convivia publica pertinent, melius ſe habent apud Cretenſes, quam apud Lacones. Lacedæmone enim confert quiſque per capita id quod præfinitum ac præſcriptum eſt: quod ſi non faciat, vetat lex eum reipublicæ eſſe participem, quemadmodum et ante dictum eſt. In Creta vero communius. Nam ex omnibus fructibus, et pecoribus naſcentibus, et ex vectigalibus reipublicæ quæ Periœci penſitant, pars certa præfinita eſt, altera ad res divinas faciendas, et publicorum munerum functiones: altera ad convivia publica, ita ut de publico omnes et mulieres et pueri et viri alantur.

Jam vero ad victus parſimoniam, cibique paucitatem, ut rem utilem, et ad fœminarum disjunctionem ne nimis multos filios pariant, maſculorum conſuetudine introducta
73 (recte, an ſecus, alius erit diſputandi locus) multa ſapienter et acute excogitavit lator legis. Ea igitur quæ ad convivia publica pertinent, melius eſſe deſcripta atque ordinata apud Cretenſes, quam apud Lacedæmonios, perſpicuum eſt. Sed quæ ad Coſmos ſpectant, ea etiam deterius, quam quæ ad Ephoros, conſtituta ſunt. Nam quod mali ineſt in Ephororum imperio, hoc ineſt etiam in horum poteſtate. Creantur enim homines forte oblati. Quod autem illic ad reipublicæ ſtatum utile eſt, hic non eſt. Illic enim propterea quod electio fit ex omnibus, populus, qui imperii maximi ſit particeps, rempublicam manere ſtudet. Hic autem non ex omnibus eliguntur Coſmi, ſed ex quibuſdam generibus: ſenatores, ex iis qui Coſmico munere functi ſunt: de quibus eadem quis dicere poſſit, ac de iis qui Lacedæmone creantur. Nam rationum referendarum judicio non teneri, et per totam vitam gerere magiſtratum, major eſt honos, quam pro eorum dignitate: eumque non ex præſcripto juris ſcripti imperare, ſed ſuo arbitratu magiſtratum gerere, periculoſum eſt. Quod autem quieſcit populus, etiamſi hujus magiſtratus non ſit particeps, nullum eſt argumentum reipublicæ bene ordinatæ. Nam neque ulla Coſmis, ut Ephoris, quæſtus faciendi ex magiſtratu facultas datur, ut qui in inſula longe abſint ab iis qui corrupturi ſint. Quam autem adhibent ad hoc erratum corrigendum ac ſanandum medicinam, cum abſurda ſit, tum ne civilis quidem eſt, ſed potentiæ unius, aut paucorum, hoc eſt, dynaſtiæ, aut oligarchiæ conſentanea. Sæpenumero enim nonnulli aut ex collegis, aut ex privatis, coitione facta eos exturbant. Licet etiam ei ante tempus abdicare ſe magiſtratu. Hæc igitur omnia præſtat fieri ex lege, quam ex hominum voluntate: non eſt enim tuta hæc regula. Omnium autem remediorum peſſimum eſt magiſtratus hujus ampliſſimi vacuitas, totiuſque reipublicæ ſtatus pertur-
74 batio, quam ſæpenumero potentes inducunt, cum judi-

cium ſubire aut pœnas dare nolunt. Ex quo intelligere licet, in hac reipublicæ adminiſtrandæ deſcriptione, aliquid eſſe civilis reipublicæ adminiſtrationis, id eſt, politiæ, non tamen eſſe civilem reipublicæ adminiſtrationem, ſed potius paucorum potentatum, hoc eſt, oligarchiam, ſeu unius potentiam, id eſt, dynaſtiam. Conſueverunt autem populum et amicos ſuos diſtribuentes ac diſponentes, ſub unius imperium totam rempublicam ſubjungere, et ſeditionem excitare, et inter ſe digladiari ac decertare. At quid refert utrum hoc fiat, an intervallo temporis non ſit amplius civitas hujuſmodi civitas, ſed diſſolvatur et dirimatur civilis ſocietas? Eſt autem tum periculo proxima ſic affecta civitas, cum qui volunt in reipublicæ ſtatum invadere, ii etiam poſſunt. Sed quemadmodum dictum eſt, natura loci eam tuetur et ſervat: inſulæ enim longinquitas peregrinos arcet, atque expellit. Itaque Periœci manent in officio apud Cretas: Elotes vero ſæpenumero a Lacedæmoniis deſciſcunt. Nam neque cum ullo principatu externo habent commercium Cretes: et non ita pridem bellum externum in inſulam tranſvectum eſt, quod infirmitatem legum, quæ ibi ſunt, patefecit. De hac igitur reipublicæ adminiſtrandæ forma, hactenus a nobis dictum ſit.

CAP. XI. IX.

Carthaginienſium rempublicam examinat.

VIDENTUR autem etiam Carthaginienſes reipublicæ adminiſtrandæ ratione uti recta ac præclara, et multis in rebus eximia atque egregia, ſi cum aliis comparetur: in nonnullis autem Lacedæmoniorum reipublicæ conſimili, et pene gemina. Hæ enim tres reipublicæ adminiſtrandæ formæ cum inter ſe quodammodo ſint ſimiles, tum aliis longe præſtant, Cretenſis, inquam, et Laconica, et tertia Carthaginienſis: multaque eorum, quæ apud Car- 75
thaginienſes conſtituta ſunt, præclare ſe habent. Argumento autem eſt, hanc rempublicam bene eſſe deſcri-

ptam, quod cum populum habeat rerum compotem, maneat in deſcriptione et ordinatione reipublicæ neque aut ſeditio unquam in ea coorta ſit, memoratu quidem certe digna, aut tyrannus extiterit. Habet autem hæc Laconicæ reipublicæ ſimilia : primum ſodalitiorum convivia, Phiditiis : deinde centum quatuor virûm imperium, Ephororum poteſtati : niſi quod centum et quatuor virûm imperium poteſtate illa melius eſt. Illi enim ex hominibus caſu et forte fortuna oblatis conſtant : hi autem ad hoc imperium eliguntur, ut quiſque virtute et dignitate præſtat. Poſtremo reges et ſenatum habet comparatione et proportione quadam Lacedæmoniorum regibus et ſenatui reſpondentes. Et vero ſatius eſt reges neque ex eodem perpetuo genere eſſe, neque ex quovis, et forte fortuna oblato, ſed ex aliquo præſtanti ſumi : neque eos eligi qui ætate ſed qui virtute antecellant. Nam magnarum rerum domini et compotes effecti, ſi ſint contempti atque abjecti, nulliuſque pretii, magna damna inferunt, et magna jam intulerunt Lacedæmoniorum civitati. Plurima igitur eorum quæ reprehenſa ſunt propter declinationes a recta republica communia huic fuerunt cum aliis reipublicæ adminiſtrandæ formis, quas commemoravimus. Eorum autem quæ optimatium principatum et politiam finem ſibi propoſitum habent, hæc quidem ad populi potentiam, illa
76 vero ad paucorum dominatum magis declinant. Reges enim cum ſenatoribus poteſtatem habent aliud ad populum deferendi, aliud non deferendi : et ſi omnium una ſit in aliqua re decernenda ſententia, id ratum eſt : ſin minus, etiam penes populum arbitrium et poteſtas eſt. Quæ autem hi afferunt ad populum, non modo renunciant populo, ut audiat quæ fuerint a principibus civitatis decreta, verum etiam cuivis de populo contra ea quæ afferuntur, dicere licet : quod non eſt in aliis reipublicæ adminiſtrandæ formis. Quod autem quinqueviri qui ſunt, multarum magnarumque rerum compotes atque arbitri, et a ſe ipſis leguntur, et centumvirûm magiſtratum, qui ampliſſimus eſt, eligunt : prætereaque quod hi diutius gerunt magiſtratum, quam cæteri (nam et defuncti magiſtratu, et

antequam ineant magiſtratum, reipublicæ præſunt) hoc ad
potentatum paucorum pertinet. Quod autem ſine mer-
cede, et ſine ſortitione fiunt, hoc ad optimatium principa-
tum pertinere ſtatuendum eſt, et ſi quid tale aliud eſt.
Tum lites et controverſias omnes ab iis qui magiſtratum
gerunt, diſceptari, non alias ab aliis, quemadmodum La-
cedæmone, hoc quoque optimatium principatum attingit.
Deflectit autem maxime ab optimatium principatu ad
paucorum potentatum Carthaginienſium reipublicæ con-
ſtitutio, ex quadam cogitatione et opinione vulgi. Non
enim ex virtute ſolum, verumetiam ex divitiis eligi magi-
ſtratus putant oportere. Fieri enim non poſſe arbitran-
tur, ut is, cui deſunt rei familiaris facultates, recte funga-
tur magiſtratu, et otietur. Si igitur magiſtratus ex divi-
tiis et cenſu eligi, ad paucorum potentatum pertinet: ex
virtute vero, ad optimatium principatum: hæc tertia fue-
rit reipublicæ adminiſtrandæ ratio, ac deſcriptio, qua Car-
thaginienſes in ſua republica adminiſtranda utuntur. In
eligendis enim magiſtratibus, iiſque maximis, regibus ſci-
licet, et imperatoribus, hæc duo ſpectant. Hæc igitur ab
optimatium principatu declinatio, latoris legis peccato
culpaque accidiſſe exiſtimanda eſt. Nam ſtatim ab initio
hoc in primis videri debet, ut viri optimi otiari poſſint
cum aliqua dignitate, aut certe ſine ſpecie deformi atque
indecora: idque non ſolum publicam perſonam ſuſti- 77
nentes, magiſtratumque gerentes, verumetiam vitam pri-
vatam colentes. Quod ſi otii gratia etiam ad facultates et
copias rei familiaris attendendus animus eſt, ſummos ma-
giſtratus tamen eſſe venales, regnum et imperium belli-
cum, malum eſt. Efficit enim hæc lex, ut majore in pre-
tio atque honore ſint divitiæ, quam virtus, et ut tota civi-
tas immoderato pecuniæ ſtudio ſit dedita. Quicquid au-
tem honoratum principes civitatis et in republica domi-
natum obtinentes exiſtimarint, idem et reliquis civibus
tale videatur neceſſe eſt. Qua autem in republica non
maximo in honore pretioque virtus eſt, hæc reſpublica
ad ſtabilem optimatium principatum nullo modo pertinere
poteſt. Probabile eſt porro eos qui magiſtratus emerunt,

cum impenſam fecerint in magiſtratum, aſſueſcere quæſtum facere: abſurdum enim fuerit, eum qui pauper quidem ſit, ſed tamen vir bonus, quæſtus faciendi voluntatem habiturum: eum, qui ſit improbus, et qui ſumptum fecerit, non habiturum. Quapropter oportet, qui optime præeſſe reipublicæ poſſunt, hos præeſſe. Præſtabat autem, etſi virorum bonorum facultates et copias rei familiaris deſerebat ac prodebat, at certe eum magiſtratuum otio conſulere ac proſpicere. Malum autem eſſe videatur etiam hoc, eundem plures magiſtratus gerere: quod quidem apud Carthaginienſes honorificum etglorioſum eſt. Nam unum opus ab uno optime abſolvitur. Oportet vero latorem legis, ut hoc fiat, videre atque operam dare, non ut idem et tibia canat, et ſutoriam faciat, negotium dare. Itaque ubi non eſt parva civitas: civilius eſt plures eſſe magiſtratuum participes, et magis populare. Nam cum hoc communius ſit, quemadmodum diximus, tum unaquæque res et melius ſit a ſingulis, et citius. Licet autem hoc cernere in rebus bellicis et nauticis. In his enim utriſque per omnes fere permanat imperandi jus, et parendi neceſſitas. Cum autem eorum reipublicæ adminiſtrandæ ratio ad paucorum potentatum ſpectet, optime tamen hoc incommodum effugiunt, eo quod ſemper aliqua pars populi dives eſt, dum aliquos de populo in oppida minora dimittunt. Hac enim re medentur huic malo, et
78 reipublicæ ſtatum ſtabiliunt. Sed hoc fortunæ acceptum referendum eſt. At oportebat eos a ſeditione munitos ac tutos eſſe conſilio et opera latoris legis, non beneficio fortunæ. Nunc autem ſi quid adverſi acciderit, et paulo major numerus civium imperio ſubjectorum defecerit ac diſcordarit, nullum eſt in legibus tranquillitatis et quietis retinendæ præſidium. De Lacedæmoniorum igitur reipublicæ adminiſtrandæ forma, et de Cretenſi, et Carthaginienſi, quæ quidem merito ab omnibus probantur, et bona exiſtimatione florent, hæc habui quæ dicerem.

CAP. XII. X.

Athenienſium rempublicam conſiderat.

EORUM autem qui de republica aliquid pronuntiarunt, quidam nullis omnino muneribus civilibus functi ſunt, ſed vitam privatam perpetuo traduxerunt: de quibus fere omnibus, ſi quid eſt ſermone dignum, dictum antea a nobis eſt. Quidam vero latores legis fuerunt, alii ſuis civitatibus, alii externis quibuſdam populis, ipſi quoque in republica adminiſtranda verſati. Atque horum alii quidem legum auctores fuerunt duntaxat, alii etiam reipublicæ adminiſtrandæ rationem tradiderunt: ut Lycurgus et Solon. Hi enim et leges condiderunt, et reipublicæ adminiſtrandæ formas deſcripſerunt. De Lacedæmoniorum igitur republica a nobis dictum eſt. Solonem autem nonnulli quidem latorem legis fuiſſe bonum putant. Nam et paucorum dominatum ſuſtuliſſe, qui merus erat, atque immoderatus: et populum ſervientem liberaſſe: et populi libertatem, potentiamque patriam atque avitam conſtituiſſe, apte collocatis atque inter ſe ordine permiſtis variis reipublicæ adminiſtrandæ generibus. Senatum enim Ariopagiticum, ad paucorum principatum ſeu oligarchiam pertinere: magiſtratus electione creari, ad optimatium imperium, ſeu ariſtocratiam: judicia, eſſe popularia. Videtur autem Solon illa quidem, quæ ante fuerant, non 79
ſuſtuliſſe, ſenatum et magiſtratuum electionem: populi vero libertatem de integro conſtituiſſe, rerum judicandarum omnibus civibus, ſi ſortiti eſſent, poteſtate facta. Quapropter etiam reprehendunt eum nonnulli. Alteram enim reipublicæ partem diſſolviſſe, atque enervaſſe, ad judicium, quod ſorti permittitur, omnium rerum auctoritate ac poteſtate delata. Poſteaquam enim hoc valuit, populo, tanquam tyranno, gratiæ cauſa omnia largientes atque indulgentes, reipublicæ ſtatum in eam quæ nunc eſt, populi potentiam redegerunt. Et ſenatum quidem Ariopagiticum Ephialtes et Pericles mutilarunt, ac decurtarunt: judicia autem mercenaria reddidit Pericles. Atque hoc

sane modo unusquisque ex blandis populi ductoribus, po-
puli majestatem augens, ad eum qui nunc est, popularis
potentiæ statum promovit ac provexit. Videtur autem
hoc non ex consilio Solonis natum esse, sed potius casu
evenisse. Nam quod populus imperii et victoriæ navalis
causa bello Persico fuisset, majores solito spiritus sumpsit,
et blandos oratores, quasi ductores ac magistros, cepit
improbos ac turbulentos, pro bonis et moderatis admini-
stratoribus. Nam Solon quidem maxime necessariam po-
pulo potestatem tribuere videtur magistratuum eligendo-
rum, et rationum ab eis reposcendarum. Si enim ne hu-
jus quidem rei potestas sit penes populum, præterquam
quod servus sit, etiam hostis sit. Magistratus autem om-
nes ex illustribus et locupletibus civibus creavit, nempe
ex iis qui quingenta medimna quotannis ex agris suis
perciperent, et ex iis qui jugo astricti essent, qui Zeugitæ
dicuntur, et ex equestri ordine, qui tertii census et tertiæ
classis est. Quartæ autem classis cives, mercenarii et
operarii sunt, nullius magistratus participes. Latores
80 porro legum fuerunt Zaleucus Locris ad Occidentem in-
colentibus, quos Epizephyrios appellant Græci: et Cha-
rondas Cataneus suis civibus et aliis Chalcidicis circum
Italiam et Siciliam civitatibus. Conantur porro quidem
etiam Onomacritum primum fuisse in legibus scribendis
callidum ac solertem multis argumentis collectis demon-
strare: eum autem in Creta exercitatum esse, cum Locrus
esset, in eaque insula peregrinus commoraretur propter
divinandi scientiam: hujus autem amicum et sodalem
fuisse Thaletem: Thaletis auditorem, Lycurgum, et Za-
leucum: Zaleuci, Charondam. Sed cum hæc inconsi-
deratius loquuntur, tum tempora repugnant. Fuit et
Philolaus Corinthius Thebanis legum auctor. Erat au-
tem Philolaus ex Bacchiadum genere: sed cum Dioclis,
ejus qui vicit Olympia, amator esset: ille autem insanum
matris Alcyonæ amorem aspernatus ac detestatus urbem
reliquisset: Thebas una cum eo profectus est, ibique
ambo mortui sunt: atque etiam nunc eorum sepulchra
ostendunt, ita posita, ut alterum quidem ex altero facile

conſpici poſſit: ſed Corinthiorum agro alterum ſit in conſpectu poſitum, alterum non ſit. Fabulantur enim, eos ita ſua ſepulchra fieri ac locari juſſiſſe. Dioclem quidem propter odium calamitatis acceptæ, ut ne ex ſepulchri aggere ager Corinthius proſpici poſſet: Philolaum, ut poſſet. 81
Habitabant igitur propter talem cauſam apud Thebanos. Leges autem eis ſcripſit Philolaus, cum de quibuſdam aliis rebus, tum de procreatione liberorum, quas vocant illi leges poſititias, ſeu, ſi mihi ita loqui fas eſt, poſitivas. Atque hoc proprie legibus illis conſtitutum eſt, ut bonorum, quæ cuique forte obtigiſſent, et hæreditatum numerus ſervetur. Charondæ autem nihil proprium eſt, præterquam falſorum teſtimoniorum actiones et judicia. Primus enim his de rebus accurate conſideravit. Exquiſita autem et ſubtili legum ſcribendarum ratione, latoribus legum iis qui hodie ſunt, cultior ac politior eſt. Philolai autem propria eſt bonorum et rei familiaris inæqualitas: Platonis, uxorum et liberorum et rei familiaris communitas, et publica mulierum convivia. Præterea lex ad ebrietatem pertinens, ut ſobrii ſint magiſtri: et lex de exercitatione rerum bellicarum, ut æquimani fiant meditando: quaſi oporteat utranque manum eſſe utilem, non alteram utilem, alteram inutilem. Draconis autem leges quidem ſunt aliquæ, ſed ille conſtitutæ jam reipublicæ leges dedit. Proprium autem in his legibus nihil eſt, quod quidem commemoratione dignum ſit, præter ſævitiam et acerbitatem, propter pœnæ magnitudinem. Fuit autem et Pittacus, legum quidem opifex, ſed non reipublicæ adminiſtrandæ. Lex autem ejus propria eſt, ut ſi quem ebrii pulſarint, graviores pœnas dent, quam ſi ſicci pulſarint. Propterea enim quod plures temulenti atque ebrii, petulantes et contumelioſi ſint in alterum, quam ſicci et ſobrii: non ad ignoſcendi rationem ſpectavit, ebriis magis eſſe ignoſcen- 82
dum: ſed ad utile. Fuit et Androdamas Rheginus lator legum Chalcidenſibus Thraciis, cujus exſtant leges de cædibus et de puellis orbis, ad quas venit omnis paterna hæreditas. Nihil tamen quiſquam ejus proprium referre

poſſit. Quæ igitur ad reipublicæ adminiſtrandæ rationes pertinent, tum eas quæ hodie ſervantur ratæ, tum eas quæ a quibuſdam expoſitæ et traditæ ſunt, hoc modo ſint a nobis diſputata.

ARISTOTELIS
DE REPUBLICA
LIBER TERTIUS.

CAP. I.

De forma Civitatis, de Politia ſcilicet, certum ſubjectum habente, agere inſtituit.

Ei, qui de reipublicæ adminiſtrandæ ratione, quæ et qualis ſit, conſiderat: primo fere loco quidnam ſit civitas, videndum. Nunc enim ambigunt et in controverſiam vocant, dum alii rem a civitate actam ac tranſactam eſſe dicunt: alii non a civitate, ſed a paucis potentibus aut tyranno. Hominis autem regendæ civitatis periti (quem politicum Græci nominant) et legum ſcriptoris curam atque operam omnem videmus in civitate conſumi. Jam vero reipublicæ ſeu civitatis adminiſtrandæ ratio, quam politiam Græci appellant, eorum, qui urbem colunt, deſcriptio atque ordinatio eſt. Quoniam autem civitas compoſitum et concretum quiddam eſt, quemadmodum et aliquod aliud totum ex multis partibus conflatum: nimirum quærendum ante de cive eſt: civitas enim civium multitudo quædam eſt. Quare quis civis appellari debeat, et quis ſit civis, videndum. Etenim de civi ſæpenumero ambigitur. Non enim convenit inter omnes, eundem eſſe civem. Eſt enim aliquis, qui cum in civitate libera, ſeu reipublicæ adminiſtrandæ forma populari, quam democratiam appellant Græci, civis ſit, in paucorum princi-

patu, quæ oligarchia ab illis dicitur, sæpenumero non est civis. Atque ii quidem qui alio modo hanc appellationem consecuti sunt, ut cives insititii, aut (ut ita dicam) factitii, missi faciendi sunt. Civis autem non eo quod urbem aliquam incolat, civis est: etenim inquilini et servi, habitationis sunt participes. Neque ii, quibuscum jura
84 ita communicata sunt, ut et judicium accipere necesse habeant, et litem intendere atque in jus vocare possint, cives sunt: hoc enim tribuitur etiam iis qui tesseris publice acceptis, et ex publica conventione inter se jura habent communia, et res contrahunt. His enim hæc quoque suppetunt. Quin sæpenumero neque inquilini horum omni ex parte sunt participes: sed necesse est eis patronum aliquem dare. Quamobrem imperfecte et quodammodo talis communitatis sunt participes. Verum quemadmodum pueri qui nondum per ætatem in numerum civium adscripti sunt, et senes, qui dimissi et absoluti sunt muneribus civilibus, dicendi quidem sunt aliquo modo cives: non admodum tamen simpliciter, et absolute, sed cum adjectione, illi quidem imperfecti, hi autem effœti et vieti, aut aliquid aliud simile (nihil enim refert, quando planum et apertum est quod dicimus: quærimus enim eum qui sit civis simpliciter, et in quem nulla talis reprehensio seu criminatio cadat, quæ correctione egeat) sic inquilini non sunt absolute cives appellandi. Nam etiam de iis qui ignominia notati sunt, et de exsulibus, talia quædam dubitari possunt, et talis quadrat dissolutio ac responsio. Civis igitur simpliciter nulla alia re definitur magis quam quod sit judicatus et magistratus particeps. Magistratuum autem alii quidem tempore sunt distincti, ac divisi (itaque nonnullos bis eidem gerere omnino non licet: aut certis ac præfinitis temporibus licet) alii vero non definiti: exempli gratia, judex et qui in concione deliberat et consultat. Fortassis autem dixerit aliquis, ne magistratus quidem esse tales cives, neque propterea imperii participes esse. Atqui ridiculum sit, iis qui in civitate maxime dominantur, plurimumque possunt, imperium denegare. Sed statuamus nihil interesse: de nomine enim

ſit ſermo. Ea enim poteſtas, quæ judici cum ſuaſore, eove qui in concione deliberat, communis eſt, nomine vacat, nec ſatis eſt in promptu quo nomine communi hæc duo civilia munera ſint appellanda. Eſto igitur, diſtinctionis cauſa, magiſtratus non definitus. Eos itaque, qui ita reipublicæ ſunt participes, cives ſtatuimus. Quare civis definitio, quæ ad eos omnes, qui cives appellantur, 85
maxime quadrare poſſit, talis fere eſt. Nemini autem obſcurum eſſe debet, quibus in rebus ſubjecta ſpecie differunt, et eorum aliud eſt primum, aliud ſecundum, aliud deinceps ſubſequens: earum rerum aut nihil prorſus eſſe commune, qua ratione ſunt tales, aut perquam tenuiter et anguſte. At reipublicæ adminiſtrandæ rationes differre inter ſe ſpecie videmus: et earum alias eſſe priores, alias poſteriores. Eæ enim quæ depravatæ ſunt, quæque deflexerunt a recto: rectis minimeque depravatis poſteriores ſint neceſſe eſt. Degreſſas autem a recto quomodo dicamus, poſterius planum fiet. Ergo etiam civis in quaque reipublicæ adminiſtrandæ ratione ſit alius ac diſſimilis neceſſe eſt. Quare is qui ſupra a nobis dictus eſt, in civitate libera, in qua penes populum poteſtas eſt, maxime civis eſt: in aliis vero evenire poteſt ut ſit, non tamen neceſſe eſt. Nonnullæ enim civitates neque populum habent, neque concionem uſu receperunt, ſed conventum civium convocatorum: et lites controverſiaſque alias alii cognoſcunt ac diſceptant. Ut Lacedæmone lites de rebus contractis dirimunt et dijudicant Ephororum alii alias: ſenatores autem judicia de cædibus ac parricidiis exercent: alius porro aliquis magiſtratus fortaſſis alia. Idemque fit Carthagine. Quidam enim magiſtratus rebus omnibus judicandis præſunt. Sed enim correctionem habet civis definitio. Nam in aliis reipublicæ adminiſtrandæ formis non magiſtratus infinitus conſultator et judex eſt, ſed pro genere imperii definitus. His enim omnibus, aut nonnullis eorum permiſſa eſt conſultandi ac judicandi poteſtas, aut de rebus omnibus, aut de quibuſdam. Quis igitur ſit civis, ex his perſpicuum eſt. Qui enim poteſt magiſtratus ad conſultandum et judicandum pertinentis

eſſe particeps, eum jam hujus civitatis dicimus eſſe civem: 86 civitatem autem, ut ſimpliciter dicam, talium hominum multitudinem tantam, quanta ſatis ſit ad copiam plenam ac refertam, nihilque foris requirentem, rerum ad vitam degendam neceſſariarum.

CAP. II.

De Politiæ materia proxima generatim agit, de civibus ſcilicet.

DEFINIUNT autem quidam civem, conſuetudinem ſpectantes, qui ex utroque parente cive natus eſt, non ex altero tantum, ut ex patre aut matre. Alii autem etiam hoc longius requirunt ac repetunt, verbi gratia, ad avos duos, aut tres, aut plures progredientes. Cum igitur cives ſic definiuntur civili more, et pingui Minerva, dubitant nonnulli de tertio illo, aut quarto, quomodo civis futurus ſit. Gorgias igitur Leontinus, partim fortaſſe dubitanter, partim diſſimulanter loquens, dicebat, quemadmodum mortaria ſunt, quæ a mortariorum opificibus effecta ſunt: ſic et Lariſſæos eos eſſe, qui a Lariſſæorum effectoribus procreati ſunt: eſſe enim aliquos Lariſſæorum effectores, et quaſi opifices. Sed hoc eſt pingue et ſimplex. Si enim participes erant reipublicæ ex ea definitione, quam expoſuimus, cives eſſent: ſin minus, non eſſent cives. Nam ne fieri quidem poteſt, ut natum eſſe ex civi patre, aut ex civi matre, ad eos qui primi urbem habitarunt, aut condiderunt, accommodetur. Sed fortaſſe magis de his dubitari poteſt, qui reipublicæ fuerunt participes, reipublicæ ſtatu immutato: cujuſmodi eſt id quod fecit Cliſthenes poſt tyrannos exactos. Multos enim peregrinos et ſervos et inquilinos in tribus tranſtulit. Controverſia autem quæ de his eſt, non eſt quis ſit civis, ſed utrum ſic factus civis, juſte an injuſte ſit civis. Atqui de hoc quoque præterea dubitaverit aliquis, utrumne qui juſte non eſt civis, non ſit civis: quaſi idem

valeant injuſtum ac falſum. Quoniam autem videmus, nonnullos etiam injuſte magiſtratum aut imperium gerere, quos magiſtratum quidem gerere fatebimur, ſed non juſte: 87
civis autem imperio quodam definitus eſt (nam qui talis imperii particeps eſt, civis eſt, ut diximus) in promptu eſt etiam hos dicendos quidem eſſe cives.

CAP. III.

Alteram Politiæ materiam proximam, Civitatem ſcilicet, generatim explicat.

JUSTE autem cives ſint, necne, ad controverſiam ante a nobis expoſitam pertinet. Dubitant enim quidam quando civitas aliquid egiſſe dicenda ſit, quando non civitas: verbi gratia, cum ex paucorum imperio aut tyrannide, populi poteſtas exſtiterit. Tunc enim neque ea quæ convenerunt, quæque in obligationem deducta ſunt, diſſolvere volunt, quaſi non civitas, ſed tyrannus pecuniam acceperit: neque multa alia hujuſmodi pacta conventa ſervare: proinde quaſi nonnulla reipublicæ adminiſtrandæ genera, eo quod vel unus vel pauci plus valeant viribus, non utilitate communi, conſtent. Quod ſi etiam nonnulli homines ſub imperio et poteſtate populi hoc modo civiliter vivunt, hujuſque civitatis et reipublicæ eæ ſunt actiones, quas populus obiit: ergo et hujus civitatis ac reipublicæ quæ ex paucorum imperio et tyrannide, civitas libera facta eſt, dicendum eſt eas eſſe actiones, quæ a paucorum imperio et tyrannide contractæ ſunt.

Videtur autem ſermo, in quem nunc incidimus, ad II.
hanc dubitationem accommodatus eſſe, quonam modo eadem civitas ſit dicenda, aut non eadem, ſed alia. Hujus igitur dubitationis ea quæ maxime in promptu poſita eſt, quæſtio in loco et in hominibus conſiſtit. Evenire enim poteſt ut locus et homines disjungantur, et hi quidem alium, illi autem alium locum incolant. Hæc igitur dubitatio lenior et mitior ſtatuenda eſt. Nam cum civitas

multis modis dicatur, ad explicandum facilis quodam-
88 modo talis quæſtio eſt; ſimiliter autem et hominum eundem locum incolentium, quando unam eſſe civitatem exiſtimare oporteat. Non enim muris communibus definienda una civitas eſt. Liceat enim Peloponneſo murum unum circumdare. Talis autem fortaſſe eſt Babylon, omniſque, quæ gentis potius quam urbis aut civitatis circumſcriptione continetur: qua tertium jam diem capta, partem quandam urbis non ſenſiſſe dicunt. Verum de hac quidem dubitatione utilius erit diſputationem ad aliud tempus reſervari. Nam de magnitudine civitatis, quanta debeat eſſe, et utrum gentem unam an plures eſſe expediat, hominem politicum ignorare non oportet. Sed iiſdem hominibus in eodem loco habitantibus, utrum quandiu ſit idem genus hominum in urbe habitantium, eadem civitas dicenda eſt, etiam aliis intereuntibus, aliis naſcentibus: quemadmodum et fluvios eoſdem dicere ſolemus, et fontes eoſdem, quamvis alia ſemper aqua ſuboriatur, alia diffugiat atque effluat? an homines quidem iidem eſſe dicendi ſunt propter talem cauſam, civitas autem alia? Nam ſi civitas ſocietas quædam eſt, et civium ſocietas ubi civitatis adminiſtrandæ ratio ſpecie ſit diſpar ac diſſimilis, et differt civibus, neceſſe eſſe videatur etiam civitatem non eſſe eandem. Quemadmodum chorum, qui nunc comicus, nunc tragicus eſt, alium eſſe dicimus, cum ſæpenumero iidem homines ſint. Similiter autem et aliam omnem ſocietatem, aliam dicere debemus, ſi compoſitionis ſpecies ſit alia: veluti harmoniam diſſimilem eſſe dicimus iiſdem ſonis, ſi alias ſit Doria, alias Phrygia. Si igitur hoc modo ſe res habet, perſpicuum eſt eandem civitatem maxime eſſe dicendam, ſpectata civitatis adminiſtrandæ ratione: nomine autem vel alio, vel eodem licere eam appellare, et iiſdem in ea habitantibus homini-
89 bus, et prorſus aliis. Sit ne autem juſtum necne id quod ex conventione debetur, diſſolvere, obligationique contractæ ſatisfacere, cum in aliam reipublicæ adminiſtrandæ formam civitas traducta ſit, non eſt hujus loci diſputare.

CAP. IV. III.

De civibus in ſpecie agit, et primum de Perfectis civibus.

IIS porro quæ nunc expoſita ſunt, proximum eſt ut videamus utrum eandem eſſe virtutem viri boni et boni civis ſtatuere debeamus, necne. Verum enimvero ſi hoc inquirendum eſt, viri boni virtus primum rudi quadam imagine informata cognoſcenda eſt. Quemadmodum igitur nauta, unus quidam eſt ex ſociis navigationis: ſic et civem ex iis qui civilis adminiſtrationis ſunt participes, unum eſſe dicimus. Quamvis autem nautæ ſint inter ſe vi et facultate diſſimiles (alius enim eſt remex, alius gubernator, alius proræ præfectus, alius tali aliquo quaſi cognomine appellatus) perſpicuum tamen eſt unius cujuſque eorum ſubtiliſſimam ac perfectiſſimam definitionem, virtutis cujuſque propriam futuram: ſimiliter autem et communem aliquam ad omnes apte quadraturam. Nam ſalus navigii, eorum omnium commune munus eſt. Hanc enim, tanquam finem, nautarum unuſquiſque expetit. Sic igitur et civium cujuſque, quamvis ſint inter ſe diſſimiles, ſocietatis et communitatis ſalus, munus eſt. Societas autem eſt, civitatis ſeu reipublicæ adminiſtrandæ forma et ratio, quam politiam Græci nominant. Quocirca virtus civis ad civitatis adminiſtrandæ formam referatur neceſſe eſt. Si igitur plura ſunt civitatis ſeu reipublicæ adminiſtrationis genera, nimirum fieri non poteſt ut boni civis virtus ſit una perfecta. At virum bonum dicimus, virtute perfecta eum metientes. Evenire igitur poſſe ut qui ſit bonus civis, eam virtutem non ſit conſecutus, ex qua vir bonus appellatur, ex his intelligere licet. 90
Verumtamen etiam alio modo eandem rationem pertractare et perſequi licet de optima reipublicæ adminiſtrandæ forma dubitantibus. Si enim fieri non poteſt ut ex omnibus bonis viris conſtet civitas: ſuo autem quemque munere probe fungi oportet: hoc autem a virtute proficiſcitur: quandoquidem nefas eſt cives omnes inter ſe eſſe ſimiles, una boni civis et boni viri virtus eſſe non poſſit. Nam boni quidem civis virtus in omnibus ineſſe debet:

ſic enim civitas neceſſario futura eſt optima. Boni autem viri virtus in omnibus ineſſe nequeat, niſi neceſſe eſt omnes viros bonos eſſe, qui ſunt in bona civitate cives. Præterea quoniam ex diſſimilibus conſtat civitas: quemadmodum, verbi gratia, animans ex animo et corpore, animus humanus ex ratione et appetitione, domus ex viro et uxore, rei familiaris poſſeſſio ex domino et ſervo: eodem autem modo et civitas tum ex his omnibus tum præterea ex aliis diſſimilibus rerum generibus concreta eſt: neceſſe eſt, non unam eſſe omnium civium virtutem: quemadmodum neque ex chori ſaltatoribus, præſultoris, et ejus ſaltatoris qui ei eſt proximus, eſt una. Boni viri igitur, et boni civis virtutem non eſſe eandem, ex his cognoſcere licet. Sed utrumne alicujus boni civis et boni viri eadem virtus erit, necne? Dicimus utique bonum prætorem, bonumque magiſtratum, eſſe virum bonum et prudentem. Virum autem civitatis regendæ facultate præditum, neceſſe eſt eſſe prudentem. Tum quidam dicunt ejus qui civitati præeſt, inſtitutionem ab inſtitutione privatorum diverſam eſſe oportere: quemadmodum regum filii arte equeſtri et militari erudiri cernuntur: et Eurip.

Ne mihi iſta glorioſa, ſed quæ civitas
Deſiderat.

Perinde quaſi aliqua ſit ejus qui præeſt, diſciplina. Si
91 igitur boni principis ſeu magiſtratus, et boni viri virtus eadem eſt; is etiam autem qui paret imperio, civis eſt; non eadem ſimpliciter et abſolute fuerit civis et viri virtus, ſed tamen alicujus civis. Non enim eadem eſt ejus qui civitati præeſt, et civis. Atque iccirco fortaſſe Jaſon ſe dicebat eſurire, quod non regnaret, tanquam privatus eſſe neſciens. Veruntamen laudatur ſane poſſe et imperare et imperio parere: tum probi et ſpectati civis eſt, poſſe et imperio bene præeſſe et imperio recte parere. Si igitur boni quidem viri virtutem ad imperandum aptam eſſe ponimus, boni civis autem ad imperandum, et parendum: non fuerit utrumque ſimiliter laudabile. Quoniam igitur interdum utrumque horum videtur, nempe et non

eadem eum qui præeſt: eumque qui paret imperio, diſ-
cere oportere, et civem utrumque ſcire oportere, tum præ-
eſſe, tum imperio parere, atque utriuſque participem eſſe
debere: hæc ex iis quæ jam dicentur, intelligere licet.
Eſt enim imperium aliquod domini proprium, quod ſupra
herile appellavimus (hoc dico, quod verſatur in iis quæ
neceſſaria dicuntur: quæ ſcire facere eum qui civitati
præeſt, neceſſe non eſt, ſed uti potius) altera res vero
etiam mancipiis convenit: dico autem rem alteram, ope-
ras præſtare ſerviles, et officiorum humilium adminiſtrum
eſſe poſſe. Servorum autem genera plura eſſe dicimus:
operæ enim ſunt plures. Unum genus eſt eorum qui
operarii et opifices dicuntur a Latinis, a Græcis cher-
netes: hi autem ſunt, quemadmodum et nomen ſignifi-
cat, qui manibus vitam tolerant, quibuſque victum manus
ſuppeditant: in quibus eſt illiberalis et ſordidus artifex.
Quocirca apud quoſdam priſcis illis temporibus magiſtra-
tuum non erant participes opifices, antequam democratia
extrema et deterrima exſtitiſſet. Opera igitur et munera
talium civium imperio ſubjunctorum, neque virum bo-
num, neque hominem ad regendam civitatem idoneum,
neque bonum civem diſcere oportet, niſi forte ipſius cauſa, 92
et ut aliquando ſibi ipſe utatur. Non enim jam inter do-
minum et ſervum intereſſet, neque alius dominus, alius
ſervus eſſet. Verum aliud eſt imperium, quod qui obti-
net, ſimilibus genere et liberis hominibus imperat. Hoc
enim civile imperium eſſe dicimus: quod oportet, eum
qui civitati præeſt, parendo imperio, didiciſſe: verbi gra-
tia, equitatui præeſſe debet, poſteaquam magiſtro ſeu præ-
fecto equitum paruerit: et dux exercitus eſſe, poſtquam
miles imperatorem ſecutus ſit: et poſtquam tribuno mili-
tum paruerit, et manipularis miles fuerit, tribunus mili-
tum et manipuli ductor eſſe. Quapropter dicitur hoc
quoque præclare, non poſſe quenquam bene imperare, qui
non paruerit. Horum autem virtus quidem diverſa eſt.
Sed oportet bonum civem et ſcire et poſſe tum imperio
parere, tum imperare: et hæc civis virtus eſt, imperium
liberorum ſcire in utramque partem. Tum viri boni eſt

utrumque: quamvis ſpecie differat temperantia et juſtitia ejus qui præeſt, propria, a temperantia et juſtitia ejus qui paret imperio. Ejus enim qui ſub imperio eſt, et idem liber, in promptu eſt non poſſe eſſe unam viri boni virtutem: verbi gratia, juſtitiam: ſed eam duas formas habere, ex quibus imperabit, et imperio parebit. Quemadmodum viri et mulieris diverſa temperantia et fortitudo eſt. Vir enim ignavus eſſe videatur, ſi ſit ita fortis, ut mulierem fortem eſſe decet: et mulier loquax, ſi ſit ita temperans et modeſta, ut vir is qui bonus eſt. Nam et adminiſtratio rei familiaris alia eſt viri, alia uxoris. Illius enim munus eſt quærere, hujus cuſtodire. Prudentia autem ejus qui præeſt, ſola virtus propria eſt. Alias enim, ut apparet, neceſſe eſt eſſe communes et imperio ſubjectorum et imperantium. Ejus autem qui ſub imperio eſt,
93 virtus non eſt prudentia, ſed opinio vera. Nam qui eſt ſub imperio, eſt tanquam tibiarum opifex: qui præeſt autem, tanquam tibicen, qui tibiis utitur. Utrum igitur eadem ſit virtus boni viri et boni civis, an alia et diverſa, et quomodo ſit eadem et quomodo diverſa, ex his cognoſcere licet.

CAP. V.

Qui cives imperfecti ſint, oſtendit.

SED quod ad civem attinet, dubitatio quædam reliqua eſt, utrum revera civis ſit, qui magiſtratum capere poteſt, an etiam ii qui artes illiberales et ſordidas exercent, cives numerandi ſint. Si igitur etiam ii qui honorum non ſunt participes, cives numerandi ſunt, fieri non poteſt ut omnium civium talis ſit virtus: hic enim civis eſt. Sin horum nullus civis eſt: quo in loco, quoque in numero quiſque locandus eſt? Neque enim inquilinus, neque peregrinus eſt. An propter hanc rationem nihil inde abſurdi effici dicemus? Nam neque ſervi neque liberti quicquam eorum quæ diximus, ſunt. Hoc enim verum eſt,

non omnes in numero civium eſſe habendos, ſine quibus
civitas non facile eſſe poſſit. Nam ne pueri quidem eo-
dem modo ſunt cives, atque viri : ſed hi quidem ſimplici-
ter, illi autem ex conditione et cum adjectione. Sunt
enim cives quidem illi, ſed imperfecti. Priſcis igitur
temporibus, apud nonnullos, opifices illiberales ac ſordidi,
aut peregrini, aut ſervi erant : quocirca etiam nunc plebs
talis eſt. Optima autem civitas non faciet artificem illi-
beralem ac ſordidum civem. Quod ſi etiam hic civis
eſt ; attamen virtus ea, quam commemoravimus, dicenda
eſt eſſe non cujuſlibet civis : nec liberi tantum, ſed eo-
rum, qui ab operibus neceſſariis vacui ac ſoluti ſunt.
Eorum autem qui operibus et muneribus neceſſariis fun-
guntur, ii qui uni funguntur, ſervi ſunt : qui multis et
populo, ſordidi, ac mercenarii. Perſpicuum autem nobis
erit ex eo quod jam dicemus, ſi paulo diligentius conſide-
remus, quomodo ea ſeſe habeant : hoc ipſum enim in
promptu poſitum, id quod a nobis dictum eſt, declarat.
Quoniam enim plures ſunt reipublicæ adminiſtrandæ for-
mæ, etiam civis genera ſint plura neceſſe eſt, et maxime 94
ejus civis qui imperio paret. Itaque in aliqua reipublicæ
adminiſtrandæ forma artificem illiberalem et mercena-
rium, cives eſſe neceſſe eſt : in aliquibus non poteſt fieri
ut ſint : exempli gratia, ſi qua eſt, quam ariſtocraticam
appellant Græci : Latini, in qua optimates principatum
obtinent ; et in qua ex virtute et dignitate honores defe-
runtur. Non enim fieri poteſt ut is qui vitam colit illibe-
ralem ac ſordidam, vitamque mercenariam, in ea quæ ſunt
virtutis, ſtudium conferat. In paucorum potentatibus
autem, ut quidem mercenarius ſit civis, contingere non
poteſt (nam ex magno et amplo cenſu, magiſtratus impe-
riaque obtinentur) ut autem artifex illiberalis, poteſt : ple-
rique enim artifices ſunt locupletes. Thebis autem lex
erat, ne, qui non decem annos perpetuos ſine ulla inter-
miſſione mercaturam in foro et taberna facere deſiiſſet,
magiſtratum capere poſſet. In multis autem reipublicæ
adminiſtrandæ generibus lex etiam peregrinos ad civita-
tem allicit atque invitat. Nam qui ex matre cive natus

eſt, in nonnullis civitatibus in quibus populus principatum obtinet, civis eſt: eademque apud multos ſpuriorum, et eorum qui ex juſtis nuptiis procreati non ſunt, ratio eſt. Veruntamen quoniam civium germanorum penuria coacti tales homines cives efficiunt (nam propter hominum paucitatem talibus legibus utuntur) ubi primum turba abundare cœperunt, paulatim de civitate circumcidunt atque amputant primum eos qui ex ſervo aut ancilla; deinde eos qui ex fœminis, non etiam e viris civibus nati ſunt: atque ad extremum eos duntaxat qui ex utroque parente cive orti ſunt, cives faciunt. Cum plura igitur civis eſſe genera ex his intelligere licet, tum etiam hoc, eum maxime dici civem, qui honorum eſt particeps; quemadmodum et Homerus Achillem loquentem fecit:

Tanti ab eo factus, quanti advena honoris expers.

Eſt enim tanquam inquilinus atque advena, qui honorum particeps non eſt. Verum ubi hoc tale occultum atque obſcurum eſt, id fit eorum qui una habitant, fallendorum gratia. Utrum igitur alia, an eadem virtus ſit habenda, ex qua vir bonus et bonus civis eſt, ex iis quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt: et alicujus civitatis eundem
95 eſſe bonum civem et virum: alicujus alium ac diverſum: illumque non omnem, ſed eum qui civitatis adminiſtrandæ ſcientiam habeat, et penes quem reipublicæ adminiſtrandæ ſit poteſtas, aut poſſit eſſe poteſtas, aut ſolum ac per ſe, aut cum aliis.

IV.
CAP. VI.

De forma reipublicæ quæritur, an una ſit et ſimplex.

QUONIAM autem hæc diſtincte explicata ſunt, deinceps videndum eſt, utrum una civitatis adminiſtrandæ forma ſtatuenda ſit, an plures: et, ſi plures, quæ, et quam multæ, et quæ ſint earum differentiæ. Eſt autem reipublicæ adminiſtrandæ forma, quam Græci politiam nominant, ordinatio ac deſcriptio cum aliorum civitatis impe-

riorum, tum ejus maxime quod potestatem atque auctoritatem in civitate habet omnium maximam. Administratio enim et gubernatio civitatis ubique potestatem atque auctoritatem obtinet. Civitatis autem administrandæ forma, quam politiam diximus a Græcis appellari, est administratio seu gubernatio civitatis: verbi gratia, inquam, in civitatibus liberis, et in quibus populus rerum potitur, populus auctoritatem et dominatum obtinet: pauci contra in eis reipublicæ administrandæ formis, in quibus penes paucos potestas est, quas oligarchias appellant Græci. Dicimus autem etiam horum reipublicæ administrandæ formam, aliam esse ac diversam. Atque hoc idem et de aliis dicemus. Supponendum autem primum est, cujus rei gratia constiterit civitas, et quot sint imperii genera ad hominem et ad vitæ societatem pertinentis. Dictum igitur est etiam primo libro, in quo de ratione tuendæ rei familiaris et herili imperio explicavimus, hominem animal quidem esse ad civilem vitæ cultum aptum natura: quo fit ut, etiam si mutuo auxilio non egeant, nihilominus societatem et communitatem vitæ appetant. Veruntamen communis utilitas eos congregat et in unum conducit, quantum pro sua quisque parte ad honeste vivendi facultatem conferre potest. Hic igitur maxime propositus finis est communiter omnibus, et proprie singulis. Conveniunt autem etiam ejus ipsius rei causa, ut vivant. Fortasse enim in eo inest aliqua honesti particula:
et civilem societatem continent atque conservant etiam in 96
vivendo tantum, nisi res adversæ ac perpessu asperæ in vita valde modum superent. Perspicuum enim est plerosque homines vivendi cupiditate captos, multas ærumnas, gravesque calamitates toleranter ferre, quasi quædam in eo prosperitas et dulcedo naturalis insit. Jam vero imperii modos, qui dicuntur esse plures, partite ac distincte explicare facile est. Nam etiam in his libris quos populariter scribere solemus, quique versantur in manibus externorum, sæpenumero iis de rebus dilucide ac definite disseruimus. Domini enim imperium, quamvis revera natura servo, et natura domino idem expediat: nihilomi-

nus tamen in imperando domini utilitatem ſpectat per ſe, ſervi autem ex eventu: fieri enim non poteſt ut ſervo intereunte imperium domini ſit ſalvum. Imperium autem in liberos et in uxorem et in omnem domum, quod appellamus œconomicum, id eſt, rei familiaris adminiſtrationis proprium: aut eorum, quibus imperatur, gratia eſt, aut communem quandam utrorumque utilitatem ſpectat. Per ſe quidem eorum, qui parent imperio: quemadmodum et alias artes videmus, verbi gratia, artem medendi, et artem corporum exercendorum: ex eventu vero etiam eorum qui imperant, fuerit. Nihil enim obſtat quominus is qui puerorum corpora exercet, unus ſit interdum etiam ipſe ex iis qui exercentur: quemadmodum navis gubernator ſemper unus eſt e numero nautarum. Pædotriba igitur, qui puerorum corpora exercet, aut gubernator, eorum qui imperio parent, bonum intuetur. Cum autem unus ex horum numero eſt etiam ipſe, ſalutis et tutæ navigationis ex eventu eſt particeps: hic enim nauta eſt: ille autem eorum qui exercentur, ſit unus, cum ſit pueris exercendis præfectus, ſeu pædotriba. Quapropter et civilia imperia, cum civitas juxta æqualitatem et ſimilitudinem civium conſtituta eſt, æquum eſſe putant ſe viciſſim magiſtratum gerere, olim quidem (quo modo natura comparatum eſt) æquum eſſe exiſtimantes ſe pro ſua virili parte munus publicum obire, ac ſuſtinere, et contra
97 aliquem alium ipſius bonum procurare, quemadmodum ipſe antea magiſtratum gerens, illius utilitati conſulebat. Nunc autem propter emolumenta, quæ ex republica et imperio proficiſcuntur, perpetuo volunt magiſtratum gerere. Quod genus, ſi eveniret ut qui magiſtratum gerunt, ſemper bene valerent, cum eſſent infirma valetudine: tum enim fortaſſe merito imperia et magiſtratus conſectarentur. Perſpicuum igitur eſt, quæcunque reipublicæ adminiſtrandæ formæ communem utilitatem ſpectant, eas rectas eſſe, et ei juri, quod ſimpliciter jus eſt, conſentaneas: quæcunque vero eorum, qui reipublicæ præſunt, duntaxat utilitati conſulunt, omnes eſſe depravatas, et a rectis civitatis adminiſtrandæ formis detortas.

Sunt enim dominorum in ſervos imperiis ſimiles. At civitas, liberorum ſocietas eſt.

CAP. VII. V.

Reipublicæ formam multiplicem eſſe declarat.

HIS autem diſtinctis atque explicatis, conſequens eſt,
ut civitatis adminiſtrandæ formas conſideremus, quot ſint
numero, et quæ ſint: et primum rectas videamus. His
enim explicatis, eæ quæ a rectis deflexerunt, erunt in
promptu. Quoniam autem civitatis adminiſtrandæ forma,
et civitatis adminiſtrandæ ratio idem ſignificant: civitatis
autem adminiſtrandæ ratio eſt id quod in civitatibus dominatur,
ſummamque auctoritatem obtinet: neceſſe eſt
autem dominatum atque auctoritatem obtinere aut unum,
aut paucos, aut multos: ubi quidem aut unus, aut pauci,
aut multi, ſpectantes utilitatem communem, civitati præſunt,
has civitatis adminiſtrandæ formas, rectas eſſe neceſſe
eſt: ubi vero vel unius, vel paucorum, vel multitudinis
utilitas ſpectatur, deflexiones ac degreſſiones a rectis.
Nam aut cives dicendi non ſunt qui ſunt unius civitatis
participes, aut utilitatis inter eos debet eſſe communitas.
Conſuevimus autem appellare unius principatum, eum
qui utilitati communi conſulit, Regnum: poteſtatem autem
paucorum virtute præditorum quidem, ſed plurium 98
uno, Ariſtocratiam, hoc eſt, optimatium potentatum (vel
quia optimi viri reipublicæ præſunt, vel quia ita præſunt,
ut omnia ad id quod eſt civitati, iiſque, quibuſcum ea
communicatur, utile, referant) ubi vero multitudo civitatis
adminiſtrationem ad communem utilitatem confert,
communi omnium civitatis adminiſtrandæ formarum nomine
appellatur. Hoc autem probabili ratione evenit.
Nam ut unus aut pauci virtute excellant, fieri poteſt.
Plures vero ſubtiliter ac perfecte omni virtute inſtructos
eſſe, difficile eſt: ſed ſi qua, maxime bellica valent: hæc

enim in multitudine ingeneratur. Quocirca in hac reipublicæ adminiſtrandæ forma, maxime dominatur, maximamque poteſtatem obtinet ea pars civitatis, quæ pro reliquis civibus propugnat: maximeque ejus ſunt participes, qui arma tenent. Degreſſiones autem ab iis quæ dicta ſunt, reipublicæ adminiſtrandæ formis, ſunt, tyrannis quidem a regno: paucorum autem potentium imperium, ab optimatum poteſtate: populi vero poteſtas, a politia. Tyrannis enim monarchia eſt ſeu unius imperium ad ejus qui ſolus imperat, utilitatem ſpectans: paucorum principatus, ad commoda divitum: populi poteſtas, ad egentium: reipublicæ utilitatem autem nulla earum habet ſibi propoſitam.

CAP. VIII.

Ex ſubjecta materia, hoc eſt, ex civibus, formam reipublicæ variare oſtendit.

JAM vero oportet paulo pluribus verbis, quæ ſit unaquæque harum reipublicæ formarum exponere: habet enim hæc res difficultates quaſdam ad explicandum difficiles atque obſcuras. Ei autem, qui in unaquaque inſtitutione philoſophatur, neque ad agendum ſolum curas et cogitationes ſuas confert, convenit acriter et non negligenter rem, de qua agitur, intueri: neque quicquam prætermittere, ſed aperire ac patefacere in quaque re veritatem. Eſt igitur tyrannis quidem imperium unius herile, quemadmodum dictum eſt, in ſocietatem civilem. Paucorum imperium autem ſeu oligarchia, eſt, cum ii, quorum res familiaris ampla et præclara eſt, auctoritatem et dominatum obtinent in republica. Populi poteſtas contra, quæ democratia a Græcis appellatur, cum ii quibus non ampla neque lauta, ſed anguſta et tenuis eſt res familiaris, rempublicam adminiſtrant. Prima autem difficultas ac dubitatio ad ſuperiorem diſtinctionem pertinens, eſt hæc, quod ſi plures, qui ſunt locupletes, dominatum

in civitate obtineant: populi autem poteſtas ſit, ubi mul-
titudo dominatum in civitate obtinet: ſimiliter vero ſi 99
forte etiam contra alibi eveniat, aut inopes atque egentes
numero ſint locupletibus pauciores, et tamen cum viribus
præſtent, dominatum in civitatis adminiſtratione obti-
neant: ubi autem exigua multitudo dominatum obtinet,
paucorum eſſe imperium dicant: non recte videantur rei-
publicæ adminiſtrandæ formæ eſſe definitæ, neque diſtin-
cte explicatæ. At porro ſi quis etiam copulata quidem
cum abundantia rei familiaris hominum paucitate, cum
anguſtiis autem et inopia bonorum externorum, civium
multitudine: ita nomina reipublicæ adminiſtrandæ formis
imponat, et oligarchiam ſeu paucorum imperium quidem
appellet in ea civitate, in qua imperia gerunt pauci nu-
mero locupletes: democratiam autem, ſeu populi pote-
ſtatem, qua in civitate egentes atque inopes numero multi
reipublicæ adminiſtrandæ præſunt: aliam hæc res diffi-
cultatem prope inexplicabilem habet. Quas enim dice-
mus eas quæ modo a nobis commemoratæ ſunt, reipublicæ
adminiſtrandæ formas, eam dico, in qua plures ſunt locu-
pletes, et eam in qua egentes pauciores, auctoritatem au-
tem et dominatum in civitatum adminiſtrationibus obti-
nent, ſi quidem nulla alia eſt reipublicæ adminiſtrandæ
forma præter eas quas diximus? Videtur igitur ratio pla-
num facere ac declarare paucos aut multos auctoritatem
et dominatum in civitate obtinere, hoc eſſe eventum par-
tim paucorum imperiis, ſeu oligarchiis, partim populi
poteſtatibus, ſeu democratiis, propterea quod locupletes
quidem et copioſi pauci, egentes autem et tenues, multi
ſunt ubique gentium. Quare neque ex his efficitur, ut
ſint illæ, quæ dictæ ſunt, diverſitatis cauſæ: ſed eæ res,
quibus rebus popularis poteſtas et paucorum imperium
inter ſe differunt, ſint paupertas et divitiæ. Ac neceſſe
quidem eſt, ubi magiſtratus gerunt propter divitias, ſive
ſint pauciores, ſive plures, hoc eſſe paucorum imperium
ſeu oligarchiam: ubi vero egentes, populi poteſtatem ſeu
democratiam. Sed evenit interdum, quemadmodum dixi-
mus, ut illi quidem ſint pauci, hi vero multi. Abundant

enim rei familiaris copiis et facultatibus pauci, libertatis autem ſunt participes omnes: propter quas cauſas litigant utrique de republica adminiſtranda.

VI.

CAP. IX.

Ex diverſitate juris ceu forma imperii reſpublicas variare oſtendit.

100 INTELLIGENDUM autem eſt primum quos fines et quaſi terminos oligarchiæ ſeu paucorum imperii, et democratiæ ſeu populi poteſtatis conſtituant, et quod ſit jus oligarchiæ, et democratiæ proprium. Omnes enim jus aliquod attingunt: ſed aliquatenus progrediuntur, dicuntque non omne quod proprie jus eſt. Verbi gratia, jus videtur eſſe quod æquale eſt: et eſt plane, verum non omnibus, ſed æqualibus. Tum inæquale jus videtur eſſe, ut eſt: verum non omnibus, ſed inæqualibus. Hi autem hoc detrahunt, nempe quibus, et ita male judicant: cujus rei hæc cauſa eſt, quia de ſeipſis judicant. Fere autem plurimi de rebus ſuis ac domeſticis mali ſunt judices. Quare quoniam juſtum aliquibus eſt juſtum, eademque diſtinctio adhibenda eſt in rebus, atque in perſonis, quemadmodum antea a nobis dictum eſt in libris de Moribus: rei quidem æqualitatem concedunt, perſonarum vero in controverſiam vocant: maxime quidem propter id quod paulo ante dictum eſt, quia eas res quæ ad ſe pertinent, male judicant: ſecundo loco vero etiam propterea quod cum utrique dicant quadamtenus jus aliquod, exiſtimant ſe jus dicere ſimpliciter. Hi enim ſi aliqua re ſint inæquales, verbi gratia, pecunia, putant ſe omnino eſſe inæquales: illi vero ſi qua re ſint æquales, veluti libertate, ſe prorſus eſſe æquales. Sed jus, quod principem locum obtinet, prætermittunt. Si enim bonorum et facultatum gratia ſocietatem coierunt, et in unum convenerunt, tam ſunt participes civitatis, quantum et facultatum rei fami-
101 liaris habent. Itaque eorum qui paucorum imperio fa-

vent, ratio valere videatur: non enim juſtum eſſe, æquam partem ferre centum minarum eum qui unam minam attulit, atque eum qui reliquum omne contulit, neque eorum quæ in ſocietatem initio collata ſunt, neque eorum, quæ poſtea acceſſerunt, et lucri facta ſunt. Sin non ſolum vivendi gratia convenerunt, ſed potius bene vivendi (eſſet enim ſervorum, et aliarum animantium civitas: nunc autem non eſt, quia non ſunt beatitudinis, neque vitæ ex conſilio degendæ participes) neque belli ſocietatis cauſa, ut ne a quoquam injuſte læderentur: neque ut res inter ſe contraherent et commutarent: neque ut mutua conſuetudine atque opera uterentur: nam Thuſci et Carthaginienſes, et omnes quibus ſunt teſſeræ rerum inter ſe contrahendarum, eſſent tanquam unius civitatis cives. Sunt enim eis pacta conventa de rebus importandis, ſunt et teſſeræ judiciales de non inferenda inter ſe injuria, et fœdera in tabulas publicas relata de belli ſocietate. Verum neque magiſtratus iccirco creati ſunt omnibus inter ipſos communes, ſed alii apud utroſque: neque quales alteros eſſe oporteat, alteri laborant, neque ut ne quis eorum qui communibus pactis et fœderibus continentur, injuſtus ſit, et ne ullo vitio ſit affectus, ſolliciti ſunt: ſed hoc tantum eis curæ eſt, ut ne alteris ab alteris injuria inferatur. Atqui de virtute et vitio civium diligenter cogitant, qui ſibi vigilandum atque elaborandum eſſe putant ut civitas bonis legibus temperetur et gubernetur. Ex quo etiam intelligere licet, civitatem eam, quæ re vera nominetur civitas, et non ita dicatur verbo tenus, virtutis curam habere debere. Alioqui civium ſocietas, ſit belli gerendi ſocietas, ab aliis ſociis longe diſtantibus loco tantum differens. Tum lex, fœdus eſt, et, quemadmodum dixit Lycophro ſophiſta, ſpondet eis inter ipſos jura ſervatum iri: ſed non poteſt cives efficere viros bonos et juſtos.
Ita autem rem ſe habere perſpicuum eſt. Si quis enim 102
loca inter ſe disjuncta ac remota etiam in unum contrahat et conducat, ut urbs Megarenſium urbem Corinthiorum mœnibus tangat: non erit tamen una civitas, ne ſi connubii quidem jura inter ſe pepigerint. Atqui hæc eſt una

ex numero earum communicationum quæ civitatum ſunt propriæ. Similiter vero neque ſi qui ſeorſum quidem habitarent, non tamen ita longe, ut inter ſe non communicarent, ſed ſi eſſent eis leges, ne inter ſe injuria afficerent in rerum permutationibus, et communicationibus: verbi gratia, ſi alius quidem eſſet faber, alius agricola, alius ſutor, alius aliud quippiam tale, numero autem eſſent decies mille: non tamen quicquam aliud inter ſe commune haberent præter permutationem et belli ſocietatem: ne ſic quidem eſſet una civitas. Cur tandem? Non enim propterea quod non ſit propinquitas et conjunctio communionis: nam etiamſi unum in locum convenirent ita communicantes, et adverſus eos a quibus injuria laceſſerentur, auxilio alter alterum juvarent tantum, tanquam belli ſocietate et fœdere conjuncti: unuſquiſque tamen domo ſua, tanquam civitate, uteretur: ne ſic quidem civitas eſſe, acriter et acute intuentibus, videatur, ſi quidem ſimiliter una inter ſe communicarent et congrederentur congregati atque diſparati. Perſpicuum igitur eſt, civitatem non eſſe loci communionem, neque ut ſint tuti ab externa et mutua injuria, neque ut ſit inter eos officiorum et operarum mutuatio, eo eſſe comparatam: ſed hæc quidem præſto ſint neceſſe eſt, ſi quidem civitas futura eſt: non tamen etiamſi hæc omnia præſto ſint, jam civitas eſt. Sed ea demum ſocietas, civitas eſt, quæ bene vivendi, et tum domibus ſeu familiis, tum generibus ſeu gentibus, vitæ perfectæ et omnibus bonis cumulatæ atque expletæ, ſuiſque rebus per ſe contentæ gratia, comparata eſt. Non eſt autem hoc futurum, niſi unum et eundem locum incolant, et connubiis utantur. Quapropter et affinitates in civitatibus inſtitutæ ſunt, et curialium
108 ſodalitates et ſacrificia, et una vivendi conſuetudines et congreſſiones. Hoc autem tale, amicitiæ opus ac munus eſt. Conſilium enim una vivendi, amicitia eſt. Finis igitur civitatis eſt, bene vivere: hæc autem finis gratia ſunt. Civitas porro, vitæ generum et vicorum perfectæ et bonis omnibus neceſſariis expletæ atque inſtructæ, neque ullorum ſubſidiorum externorum indigentis, commu-

nio eſt. Hoc autem eſt, ut dicimus, beate et bene vivere. Statuendum igitur eſt ſocietatem civilem, actionum honeſtarum, non una vivendi cauſa, eſſe comparatam. Quocirca quicumque in talem ſocietatem plurimum conferunt, hi plus civitatis participant, quam qui in libertate quidem et genere ſunt pares, aut majores, virtute vero civili impares: aut qui divitiis quidem ſunt ſuperiores, virtute vero inferiores. Omnes igitur eos, qui de reipublicæ adminiſtrandæ formis inter ſe ambigunt et litigant, partem aliquam juris exponere, ex iis quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt.

CAP. X. VII.

De varietate Imperii ſeu forma Reipublicæ in genere agit, Quinam imperare debeant.

IN hoc autem dubitatio eſt, quid oporteat dominationem ac ſummam auctoritatem in civitate obtinere: nam aut multitudinem, aut divites, aut viros bonos et æquos, aut unum omnium optimum, aut tyrannum. At hæc omnia videntur habere difficultatem. Quid enim ſi pauperes, propterea quod ſint plures, bona divitum inter ſe diſtribuant? nonne hoc ſit juſtum? Decretum eſt enim ſcilicet ab ea civitatis parte, quæ auctoritatem et dominatum in civitate obtinet, juſte hoc fieri. Quo igitur nomine extrema injuria appellanda eſt? Rurſus ſi ex omnibus civibus plures bona paucorum inter ſe partiti fuerint, perſpicuum eſt, eos labefactare ac perdere civitatem. Atqui neque virtus ei rei, in qua ea eſt, interitum afferre ſolet: neque jus, perdendæ aut exſtinguendæ civitatis vim 104
habet. Quare intelligere licet etiam hanc legem juſtam eſſe non poſſe. Præterea res omnes, quæ a tyranno actæ ſunt, neceſſe eſt injuſtas eſſe. Nam cum ſit potentior ac valentior viribus, vim afferat reipublicæ, quemadmodum multitudo divitibus. Utrum igitur pauciores et divites præeſſe atque imperare juſtum eſt? Si igitur hæc eadem

faciant, et bona civium diripiant, et facultates multitudinis auferant, hoccine eſt juſtum? At ſi hoc juſtum eſt, ergo et alterum. Hæc igitur omnia eſſe mala, et non juſta, in promptu eſt. At viros bonos oportet præeſſe, et omnium rerum dominos eſſe atque arbitros. Ergo alii omnes honoris expertes et ignominia notati ſint neceſſe eſt, cum civilibus magiſtratibus non ornentur: honores enim dicimus eſſe magiſtratus. Ubi autem iidem ſemper gerunt magiſtratus, et reipublicæ præſunt, alios honoris expertes et ignominia notatos eſſe neceſſe eſt. At unum virtute præſtantiſſimum reipublicæ præeſſe atque imperare melius eſt. At hoc etiam magis ad paucorum imperium ſeu oligarchiam pertinet. Honoris enim expertes ſunt plures. Verum dixerit fortaſſe quiſpiam, omnino hominem dominatum in republica obtinere, qui quidem eos affectus habeat, qui in hominis animum cadunt,
105 et non legem, malum eſſe. At ſi lex quidem ſit, ſed lex ad imperium paucorum aut ad populi potentiam accommodata, quod ad ea attinet, de quibus dubitatum eſt, quid intererit? Nam quæ ante dicta ſunt, ſimiliter evenient.

CAP. XI.

De imperii varietate in ſpecie, hominibuſne an legibus magis conveniat.

DE aliis igitur eſto aliquis alius ſermo. Multitudinem autem dominatum atque auctoritatem debere obtinere potius quam optimates quidem illos, ſed tamen paucos, videatur eſſe expeditum ac ſolutum: et nonnullam habere dubitationem, fortaſſe vero etiam veritatem. Fieri enim poteſt ut multi, quorum unuſquiſque vir non bonus eſt, tamen congregati et congreſſi, paucis illis ſint meliores, non ut ſinguli, ſed ut univerſi: quemadmodum cœnæ, in quas ſinguli ſymbolam contulerunt, iis, quarum ſumptus ab uno ſuppeditatus eſt, ſunt copioſiores et lautiores, nam cum ſunt multi, ſuam quemque virtutis et prudentiæ partem habere, eoſque congregatos, et multi-

tudinem illam fieri tanquam unum hominem multorum pedum, et multarum manuum, et multis ſenſibus inſtructum, itemque multis moribus et cogitationibus præditum. Quapropter de muſicorum et poetarum operibus melius judicat multitudo: alii enim de alia aliqua particula, omnes autem de omnibus. Verum hoc antecellunt viri boni et virtute præſtantes unicuique de multis, quemadmodum pulchros a non pulchris differre dicunt, et picta ex arte pingendi a veris: eo quod diſperſa, et ſeparatim poſita, in unum conducta et collecta ſint: nam cum ſeparati et ſejuncti ſunt, hujus quidem oculum eſſe pulchriorem, illius autem alius aliam partem. Utrum igitur in omni populo atque in omni multitudine poſſit evenire hæc differentia multorum a paucis virtute præditis, obſcurum eſt. Fortaſſe vero mehercule apparet, in nonnullis locum habere non poſſe. Eadem enim etiam in feris 106
ratio conveniret. Atqui nonne videmus quoſdam homines nihil pene dicam a feris differre? Verumtamen in aliqua multitudine nihil obſtat quin id quod dictum eſt, verum ſit. Quocirca et eam, quæ antea expoſita eſt, dubitationem, et eam quæ eſt huic proxima, quarum rerum penes liberos et multitudinem civium (tales autem ſunt, quicunque neque divites ſunt, neque ullam virtutis dignitatem atque amplitudinem habent) arbitrium ac poteſtatem eſſe oporteat, poſſit quis his rationibus diſſolvere atque expedire. Eos enim imperia obtinere maxima, non eſt tutum (namque eos et propter injuſtitiam, et propter imprudentiam partim injuriam facturos, partim peccaturos.) Nullos autem eis mandare magiſtratus, neque eos ullius eſſe participes horribile ac formidoloſum eſt. Cum enim multi honoris expertes et pauperes ſunt, plena hoſtium ſit civitas neceſſe eſt. Reliquum eſt igitur ut conſultandi et judicandi ſint participes. Quocirca et Solon et nonnulli alii latores legum eos comitiis magiſtratuum creandorum, et rationibus ab iis qui geſſerunt magiſtratus, repetendis præficiunt: gerere autem magiſtratum per ſe et ſolos non ſinunt. Omnes enim collecti et congregati ſatis multum ſenſum habent, et permixti cum me-

lioribus, proſunt civitatibus, quemadmodum victus non purus cum puro conjunctus omnem efficit utiliorem pauco: unuſquiſque enim ſeorſum in judicando imperfectus et mancus eſt. Sunt autem in hac reipublicæ adminiſtrandæ ordinatione dubitationes duæ, quarum hæc prima eſt, quod videatur eſſe ejuſdem, quis recte medicatus ſit, judicare, cujus et mederi, ægrumque ſanare, ac morbo præſente liberare. Hic autem medicus eſt. Atque hoc ſimiliter etiam in aliis facultatibus longo uſu partis, atque artibus, locum habet. Quemadmodum igitur medicus, apud medicos judicium rationum referendarum ſubire debet: ſic et alii artifices, apud ſimiles. Medicus autem eſt et is qui alio præſcribente medicinam facit, et is qui docet ac præſcribit quomodo medicina ſit facienda, et tertius,
107 qui a puero experiendo artem didicit. Sunt enim tales quidam in omnibus, pene dicam, artibus. Tribuimus autem judicandi auctoritatem nihilo minus uſu peritis, quam ſcientibus. Præterea et in eligendo eodem modo ſe res habere videatur. Etenim recte eligere, eorum qui ſciunt, munus eſt: verbi gratia, geometram eligere, eorum eſt qui in geometria diu multumque verſati ſunt: et gubernatorem, eorum qui artem gubernandi tenent. Etſi enim de quibuſdam operibus et artibus judicandi facultatem habeant nonnulli etiam idiotæ, et imperiti: at non majorem quam qui ſciunt. Itaque hac ratione, comitiorum, quibus creantur magiſtratus, et rationum referendarum poteſtas penes multitudinem non ſit redigenda. Verum fortaſſe non omnia hæc recte dicuntur, tum propter rationem illam quam multo ante expoſuimus, niſi multitudo ſit admodum ſervilis (erunt enim ſinguli quidem judices ſcientibus deteriores: omnes vero congreſſi, aut meliores, autem non deteriores) tum quod de nonnullis rebus, neque ſolum artifex qui eas effecit, neque optime judicarit: eos omnes dico artifices, quorum opera judicant etiam ii qui non habent artem: verbi gratia, domum cognoſcere non ſolum ejus eſt qui fecit, ſed etiam eo melius is qui ea utitur, judicabit: utitur autem is qui domum adminiſtrat, ſive paterfamilias: et de gubernaculo

melius judicabit gubernator navis quam faber: et de
epulis convivæ melius quam coquus. Hanc igitur dubi-
tationem ad explicandum difficilem, fortaſſe aliquis ſat
bene ſic expedire ac diſſolvere queat. Altera porro eſt
huic proxima. Videtur enim abſurdum eſſe, penes malos
atque improbos rerum majorum auctoritatem et arbitrium
eſſe, quam penes viros bonos et æquos. At rationum re-
ferendarum judicia et magiſtratuum creandorum comitia,
ſunt maximi momenti: quæ tamen in quibuſdam reipub-
licæ adminiſtrandæ formis, quemadmodum dictum eſt,
populis tribuant. Concio enim talium rerum omnium
auctoritatem atque arbitrium habet. Atqui concionis
quidem ſunt participes, et conſultant et judicant ii quibus
eſt cenſus exiguus, et cujuſvis ætatis homines: pecuniam 108
autem publicam tractant, et exercitibus præficiuntur, et
ampliſſimos maximoſque magiſtratus gerunt ii quibus
magnus cenſus eſt. Similiter autem aliquis etiam hanc
dubitationem ſolverit. Fortaſſis enim hæc quoque recte
ſunt inſtituta. Non enim judex, neque ſenator, neque is,
qui in concione deliberat et conſultat, præeſt aut imperat:
ſed conſeſſus judicum, et ſenatus et populus. Eorum
autem qui dicti ſunt, unuſquiſque, horum particula eſt.
Particulam dico, ſenatorem et deliberatorem concionalem,
et judicem. Quare non immerito penes multitudinem
majorum rerum poteſtas atque authoritas eſt. Ex multis
enim conſtat populus et ſenatus et judicium ſeu judicum
conſeſſus. Et vero cenſus horum omnium amplior eſt,
quam eorum qui vel viritim vel cum paucis collegis maxi-
mos magiſtratus gerunt. Hæc igitur hoc modo diſtincta
atque explicata ſint. Ea autem quæ primo loco expoſita
dubitatio eſt, declarat nihil aliud ita ratum et firmum eſſe
oportere, ut leges rectas ac ſalutares: penes eum autem,
qui præeſt reipublicæ ſive ſit unus ſive plures, iis de rebus
ſtatuendi arbitrium et poteſtatem eſſe, de quibus leges cu-
mulate atque accurate loqui non poſſunt, propterea quod
non ſit facile univerſe omnia aperte perſequi et complecti.
Quales porro eſſe oporteat leges malas, aut rectas et uti-
les, nondum planum factum eſt: ſed etiam nunc manet id

quod supra multo ante dubitatum est. Enimvero necesse est leges malas aut bonas esse, et justas aut injustas, similiter atque reipublicæ administrandæ formas. Verumtamen hoc certe perspicuum est, leges accommodate ad reipublicæ administrandæ formam positas esse oportere. At si hoc verum est, non est obscurum, eas quidem leges, quæ sunt reipublicæ formis rectis consentaneæ, necessario esse justas: eas autem quæ depravatis ac perversis conveniunt, non justas.

VIII.

CAP. XII.

Ex ipso Fine, formas Reipublicæ variare ostensurus, Bonum publicum primo investigat.

109 QUONIAM autem in omnibus quidem scientiis atque artibus finis bonum est: maximum autem bonum et maxime est in ea cujus est omnium maximus dominatus maximaque auctoritas: hæc autem est civilis facultas: jus porro, est bonum civile: hoc autem est, quod communiter omnibus expedit: omnibus autem jus videtur esse æquale quiddam: et aliquatenus consentiunt et congruunt sermonibus philosophicis, in quibus de iis quæ ad mores pertinent, distincte atque explicate disputatum est: (nam et quid jus, et quibus sit jus, et æqualibus æquale esse oportere, ostendunt) qualium rerum sit æqualitas, qualiumque inæqualitas, non est ignorandum. Inest autem in hoc dubitatio et philosophia civilis. Fortassis enim dixerit aliquis ex omnis boni præstantia magistratus et imperia tribui inæqualiter oportere, si cæteris rebus omnibus nihil inter se differant, sed sint forte fortuna similes: iis enim qui inter se differunt, et jus et id quod ex dignitate est, diversum ac dissimile esse. At si hoc verum est, ergo et ex coloris præstantia et ex proceritatis et ex qualiscumque boni, ii qui rebus illis præstabunt, plus jurium civilium obtinere debebunt. Aut hoc perspicue falsum est: apparet autem in aliis scientiis et facultatibus. Nam

ex tibicinibus, qui ſint inter ſe arte pares ac ſimiles, non
ſunt nobilioribus dandæ plures tibiæ aut meliores : nihilo 110
enim melius tibia canent. Oportet autem ei qui opus
efficit melius, quique opere antecellit, etiam inſtrumento-
rum præſtantiam largiri. Quod ſi nondum ſatis planum
eſt quod dicitur; ab iis qui id volent longius producere,
facile intelligetur. Si quis enim exiſtat, qui arte quidem
tibia canendi excellat, nobilitate autem et ſplendore ge-
neris aut pulcritudine ſit inferior, etiamſi unumquodque
bonorum illorum majus bonum ſit, quam ars tibia canendi
(dico autem nobilitatem et pulcritudinem) et quamvis illa
arti tibia canendi proportione præſtent plus, quam ille
arte tibia canendi cæteris antecellit : huic tamen dandæ
ſunt tibiæ præſtantiores. Oportet enim ad opus conferre
et valere præſtantiam et divitiarum et nobilitatis atque
generis : at nihil conferunt. Præterea hac ratione omne
bonum cum omni bono comparari poſſet. Nam ſi magis
eſt tale, quod aliqua magnitudine tale eſt, quam illud,
quod aliis rebus præſtat, ergo et omnino magnitudo con-
tendat cum divitiis et cum libertate. Quare ſi hic mag-
nitudine præſtat plus, quam ille virtute, et, ſi omnino vir-
tuti magnitudo antecellit, omnia inter ſe comparari poſ-
ſint. Si enim tanta magnitudo tanta magnitudine major
eſt, licet intelligere tantam æqualem fore. Quoniam au-
tem hoc fieri non poteſt, perſpicuum eſt, homines etiam
in rebus civilibus probabili ratione non ex omni inæquali-
tate et præſtantia de magiſtratibus et imperiis contendere.
Nam ſi alii quidem tardi ſunt, alii celeres, nihilo plus
oportet iccirco hos quidem plus habere, illos vero minus :
ſed in certaminibus quidem gymnicis huic præſtantiæ tri-
buitur honos et præmium : quibus rebus vero conſtat
civitas, his de rebus controverſiam eſſe neceſſe eſt. Qua-
propter probabilem cauſam habent nobiles, et liberi, et 111
divites, quamobrem honorem ſibi arrogent. Oportet
enim in civitate eſſe homines liberos et locupletes, qui
pro cenſu tributum conferant. Non enim ex omnibus
egentibus conſtare poſſit civitas, quemadmodum neque ex
ſervis. At porro ſi his opus eſt civitati : et juſtitia ſcili-

cet, et bellica virtute opus eſt: nam nec ſine his urbs habitari et frequentari poteſt, verumtamen ſine prioribus quidem illis, non poteſt conſiſtere civitas: ſine his vero pulcre frequentari et præclare regi non poteſt.

CAP. XIII.

Ex boni publici diverſitate Reſpublicas variare demonſtrat.

AD hoc igitur, ut ſit civitas, aut hæc omnia aut nonnulla certe ex his merito ambigere et contendere videantur: ad vitam honeſtam vero doctrina et virtus juſtiſſime litigarint, quemadmodum et antea dictum eſt. Quoniam autem neque omnium rerum æqualem partem ferre debent, qui ſunt una quadam re tantum æquales, neque inæqualem, qui ſint una re inæquales: neceſſe eſt tales omnes reipublicæ adminiſtrandæ formas a rectis deflectere ac deerrare. Dictum autem eſt etiam antea omnes quodammodo jure ambigere: ſimpliciter vero et abſolute non omnes jure. Divites quidem, quia agri terræque plus eis ſuppetit: at ager communis eſt: præterea in rebus contrahendis magnam partem ſunt fideliores. Liberos autem et nobiles, ut inter ſe finitimos. Magis enim cives ſunt generoſi, quam humili genere et obſcuro loco nati: nobilitas autem apud ſingulas nationes domi eſt honorata: præterea quia veriſimile eſt, eos qui ex melioribus nati ſunt, eſſe meliores: nobilitas enim generis virtus eſt. Similiter igitur dicemus etiam virtutem ambigere: virtutem enim dicimus ad omne genus ſocietatis accommodatam atque utilem, eſſe juſtitiam, quam neceſſario cæteræ ſubſequuntur. Quin et plures cum paucioribus non immerito contendant: nam etiam potentiores, et divitiores
112 et meliores ſunt, ſi plures ita ſumantur, ut cum paucioribus conferantur. Utrum igitur ſi iſti omnes eſſent in una civitate, boni inquam, et divites, et nobiles, et præterea alia multitudo civilis, controverſia aliqua inter hos et multitudinem futura eſt, quos reipublicæ præeſſe oporteat,

necne? In unaquaque igitur earum reipublicæ admini-
ſtrandæ formarum, quæ ante dictæ ſunt, incontroverſum
judicium eſt, quos reipublicæ præeſſe oporteat. Illarum
enim inter ſe differentia, ex eorum qui dominationem et
auctoritatem in civitate obtinent, differentia naſcitur:
verbi gratia, alia, quod penes divites ſumma ſit poteſtas,
alia, quod penes viros bonos et virtute præſtantes: idem-
que de unaquaque aliarum ſentiendum. Verumtamen
videamus, cum uno eodemque tempore hæc præſto ſunt,
quomodo ſint definienda. Si igitur ii qui virtute præditi
ſunt, pauci ſint omnino numero, quænam diſtinctio adhi-
benda quæve ratio ineunda eſt? an paucitas ex opere ſpe-
ctanda eſt, poſſintne hi adminiſtrare civitatem? an tot
numero eſſe debent, ut ex his poſſit conſtare civitas? Du-
bitatio autem quædam eſt in omnibus qui de civilibus
honoribus ambigunt. Videantur enim nullam juſtam
cauſam afferre, qui ſe propter divitias imperare poſtulant:
itemque qui propter genus. Apparet enim, ſi quis rurſus
unus cæteris omnibus divitior ſit, propter eandem ra-
tionem ſcilicet fore ut unus in omnes imperium habeat:
ſimiliterque ſiquis generis nobilitate excellat, iis imperet
qui propter libertatem de imperio ambigunt. Hoc idem
autem fortaſſe eveniet, etiam in ea reipublicæ admini-
ſtrandæ forma, in qua optimi viri rerum potiuntur, quæ
ariſtocratia dicitur, ſi quis virtute civibus aliis antecellat.
Nam ſi quis unus aliorum omnium, qui in adminiſtratione
reipublicæ boni ſunt, ſit optimus, penes hunc eſſe arbi-
trium et poteſtatem oportet eodem jure. Ergo ſi etiam
penes multitudinem ſummam poteſtatem eſſe oportet,
propterea quod multi plus poſſint, quam pauci: conſe-
quens eſt, ut, ſi unus, aut plures quidem uno, ſed pau- 113
ciores multis, plus poſſint, quam alii, penes hos potius
quam penes multitudinem, ſummam poteſtatem eſſe opor-
teat. Hæc igitur omnia videntur planum facere, horum
finium et quaſi terminorum nullum eſſe rectum, ex quo ii
ſe quidem reipublicæ præeſſe et imperare, alios autem
omnes ſuo imperio ſubjectos eſſe poſtulant. Nam ad eos
qui virtutis nomine poſtulent ſe in republica adminiſtranda

dominatum atque auctoritatem obtinere, ſimiliter et ad eos qui ob divitias, poſſit plebs et multitudo rationem quandam juſtam opponere. Nihil enim obſtat quominus interdum multitudo paucis et melior ſit, et locupletior, non ut ſinguli, ſed ut conferti et univerſi. Quocirca etiam ad dubitationem et quæſtionem, quam proponunt quidam, licet hoc modo reſpondendo occurrere. Dubitant enim nonnulli, utrum ſcriptor legis, qui leges optimas ferre velit, in legibus ſcribendis utilitatem meliorum, an plurium intueri debeat, cum id quod dictum eſt, evenit: rectum autem fortaſſe ſumendum eſt. Fortaſſe vero id rectum eſt, quod ad totius civitatis utilitatem, et ad rem omnium civium communem et publicam pertinet. Civis porro eſt communiter quidem is qui imperandi et parendi eſt particeps: in unaquaque autem republica diſſimilis ac diverſus eſt: in optima vero is qui poteſtatem habet et conſilium cepit parendi et imperandi, propoſita ſibi vita ex virtute degenda.

IX. Si quis autem unus, aut plures quidem uno, non tamen
114 ita multi, ut juſtam civitatis magnitudinem explere poſſint, tantopere aliis antecellant præſtantia atque exſuperantia virtutis, ut aliorum omnium neque virtus, neque potentia civilis, ſi ſint plures, cum illorum virtute et potentia ſit comparanda: ſin unus, cum illius tantum, non jam hi ſunt in partibus civitatis numerandi: injuria enim afficientur, ſi æqualia mereri judicabuntur, et non ampliora, qui tantopere ſint virtute et potentia civili inæquales ac ſuperiores. Probabile enim eſt, eum qui talis ſit, Deum quendam eſſe inter homines. Ex quo intelligere licet, et totam rationem legum ferendarum ad æquales et genere et potentia referri ac pertinere. In tales autem viros legem non eſſe. Ipſi enim ſunt lex. Etenim ridiculus ſit, qui conetur in eos leges ferre: dicerent enim fortaſſe, quod Antiſthenes ait leones dixiſſe, orationem in concione habentibus leporibus, et ut omnes æqualia obtinerent, poſtulantibus. Quapropter et decernunt oſtraciſmum, id eſt, exilium decennale, per teſtam, ſine ignominia, eæ civitates, in quibus populus rerum po-

titur, propter hujusmodi causam. Hæ enim maxime omnium æqualitatem persequi videntur. Itaque qui videbantur potentia excellere propter divitias, aut amicorum multitudinem, aut alias aliquas vires civiles, eos exsulio decennali per testæ jactum e patria pellebant, et ad definitum tempus e civitate summovebant. Fabulantur autem etiam Argonautas Herculem propter talem causam reliquisse: noluisse enim Argo navim eum cum aliis vehere, ut longo intervallo cæteros vectores superantem. Quocirca et ii qui tyrannidem consiliumque, quod dedit Periander Thrasybulo, vituperant, non sunt existimandi 115
simpliciter id recte reprehendere. Aiunt enim Periandrum nihil illum quidem ei nuntio, qui missus fuerat, de eo quod consuleretur, respondisse: sed spicas eminentes demendo, segetem adæquasse: ex quo cum ejus quidem, quod ab illo fieret, causam nuntius ignoraret, id autem quod accidisset, renunciasset: intellexisse Thrasybulum, viros egregios et præstantes de medio esse tollendos. Hoc enim non solum tyrannis expedit, neque hoc tyranni tantum faciunt, sed similis etiam in oligarchiis et democratiis ratio locum habet. Nam civium per testam e civitate pellendorum ratio (ostracismum appellant Græci) idem valet quodammodo, atque incidere ac decurtare pennas viris præstantibus, eosque solum vertere jubere. Idem autem faciunt etiam in civitatibus et gentibus ii penes quos summa est potestas: exempli gratia, Athenienses in Samiis et Chiis et Lesbiis. Nam ubi primum imperii compotes fuerunt, præter conventiones, eos humiles reddiderunt ac depresserunt. Jam rex Persarum, Medis et Babyloniis, et nonnullis aliis, iis qui majores spiritus gerebant, eo quod aliquando imperium obtinuissent, sæpenumero vires imminuit atque amputavit. Quæstio autem a nobis posita universe ad omnes reipublicæ administrandæ formas, etiam rectas, pertinet. Nam eæ sane quæ a rectis deflexerunt ac deerrarunt, utilitatem privatam spectantes hoc agunt: verumtamen in iis quæ utilitatem reipublicæ intuentur, eodem modo se res habet. Licet autem hoc intelligere etiam in aliis artibus ac sci-

116 entiis : nam neque pictor, animalis pedem eſſe majorem ſinat, quam partium inter ſe commenſus et convenientia poſtulat, ne ſi pulcritudine quidem excellat : neque navium opifex puppim, aliamve navis partem reliquis juſto majorem eſſe patiatur : neque chori magiſter eum qui vocis ſonum majorem et meliorem, quam chorus univerſus edat, in chorum recipiat, et cum eo ſaltare et cantare ſinat. Itaque nihil obſtat quominus principes ſoli imperantes, quos monarchos appellant Græci, hac quidem de cauſa, cum civitatibus concordent et concinant, ſi, cum proprium eorum imperium civitatibus utile ſit, hoc faciant. Quocirca in excellentiis incontroverſis, et de quibus inter omnes convenit, civile quoddam jus habet oſtraciſmi ratio. Præſtat igitur latorem quidem legis ſtatim ab initio, reipublicæ adminiſtrandæ formam ita concinnare, ut non egeat tali remedio : ſin forte evenerit, ſecunda navigatio eſt, tali quadam medicina adhibita ſanare conari. Quod in civitatibus non fiebat : non enim ſuæ reipublicæ adminiſtrandæ formæ utilitatem ſpectabant, ſed ſeditioſe oſtraciſmis utebantur. In reipublicæ igitur adminiſtrandæ formis, quæ a rectis deflexerunt, hoc privatim expedire et juſtum eſſe, perſpicuum eſt. Fortaſſe vero etiam non ſimpliciter eſſe juſtum, ne hoc quidem obſcurum eſt. Sed in optima reipublicæ adminiſtrandæ forma multam habet dubitationem ad explicandum difficilem, non ſi ſit in aliquo aliorum bonorum excellentia (verbi gratia, virium, et divitiarum, et amicorum multitudinis) ſed ſi quis exſtiterit, qui virtute aliis præſtet, quid ſit opus facto. Non enim jam dixerint talem virum eſſe exigendum, atque e patria exterminandum : neque vero tali viro imperandum. Simile enim fuerit atque ſi imperia partientes ſe Jovi imperare poſtularent. Reliquum igitur eſt (quod videtur ita comparatum eſſe natura) ut omnes huic ultro pareant, ac libenter : et quidem ita, ut tales viri in civitatibus ſint perpetui reges.

CAP. XIV. X.

Reipublicæ regiæ ſpecies enarrat.

FORTASSE autem his expoſitis alio tranſire, et de 117
regno conſiderare verum eſt. Hanc enim reipublicæ administrandæ formam in rectis numerandam eſſe dicimus. Videndum autem eſt, utrum expediat et civitati et regioni, in qua futurum eſt ut omnes bene et beate vivant, regis imperio parere, an alia aliqua potius reipublicæ adminiſtrandæ forma uti: an aliquibus regali imperio parere conducat, aliquibus non conducat. Sed primum diviſio ac diſtinctio regnorum facienda eſt, videndumque utrum eorum genus unum ſit, an plura genera diverſa. Facile igitur hoc quidem eſt intelligere, complura eſſe regnorum genera, neque omnium imperii modum eſſe unum. Reipublicæ enim adminiſtrandæ forma, qua utuntur Lacedæmonii, videtur illa quidem eſſe regnum, maxime regnorum eorum quæ legitima ſunt: verum penes regem non eſt ſumma rerum omnium poteſtas, ſed ubi extra fines Lacedæmonios prodierit, dux et princeps eſt eorum quæ ad bellum pertinent: propterea res divinæ regibus mandatæ ſunt. Hoc igitur regnum, inſtar eſt imperii militaris, ejus quod obtinent belli duces ſumma poteſtate præditi: ejuſque perpetui. Necis enim poteſtatem non habet, niſi in quodam regno: quemadmodum apud antiquos in bellicis expeditionibus, lege ea quæ eſt in manibus et armis poſita. Quod declarat Homerus. Agamemnon enim maledicta et contumelias verborum patienter audiebat in concionibus: extra concionem autem etiam necandi poteſtatem liberam atque integram habebat: ſic enim ait:

Quem longe a pugna ad naves diſcedere cernam,
Non tamen ille ideo volucres fugiſſe caneſque
Se putet.

Et alibi:

Mortis me penes arbitrium eſt, et ſumma poteſtas.

Hoc igitur unum regni genus eſt, imperium belli per to-

tam vitam. Atque horum alia ſunt hæreditaria, et quaſi gentilia: alia optiva, et populorum arbitrio ac ſuffragio
118 mandari ſolita. Aliud eſt præter hoc monarchiæ genus, cujuſmodi regna ſunt apud nonnullos barbaros: habent autem hæc omnia vim et poteſtatem tyrannico imperio perſimilem ac finitimam: verumtamen legi ſunt conſentanea et paterna. Nam propterea quod et barbari moribus ſunt ſervilioribus quam Græci, et Aſiani quam Europæi, herile imperium perferunt, neque hoc ulla ex parte ægre ferunt. Sunt igitur hæc regna, tyrannica, propter talem cauſam: et tamen ſtabilia ac tuta: tum quia ſunt patria atque avita, tum quia legitima. Et vero cuſtodia, regia eſt, non tyrannica, propter eandem cauſam. Reges enim ſepti et ſtipati ſunt armis civium, tyranni externorum. Illi enim ex lege, et hominibus ſponte parentibus: hi præter legem et invitis imperant. Itaque illi quidem a civibus acceptam, hi autem in cives comparatam habent corporis cuſtodiam. Duo igitur ſunt hæc monarchiarum genera. Aliud porro eſt, quod apud priſcos Græcos vigebat, quos Æſymnetas appellant. Eſt autem hoc monarchiæ genus plene tyrannis optiva, ſeu ſuffragio et conſenſu populi delata: quæ a barbarica tyrannide differt, non eo quod non ſit legi conſentanea, ſed eo tantum, quod non ſit avita, neque patria. Hoc autem imperium obtinebant alii per omnem vitam, alii uſque ad præfinita tempora, et ad certas res gerendas: verbi gratia, optarunt
119 ac legerunt quondam Mitylenæi Pittacum adverſus exſules, quorum duces erant Antimenides et Alcæus poeta. Declarat autem Alcæus in quodam obliquo carmine (ſcolion Græci nominant) Pittacum a Mitylenæis tyrannum eſſe ſumptum: eis enim vitio vertit, quod Pittacum in humili et miſera patria natum, lentæ, et infelicis civitatis tyrannum crearint, congregati eum laudibus in cœlum ferentes. Hæ igitur monarchiæ et ſunt et erant, propterea quia ſunt tyrannicæ, heriles, et dominorum propriæ: ſed quia ſunt optivæ, populique ſuffragio deferuntur, et quia in voluntarios uſurpantur, regales. Quartum autem genus monarchiæ regalis complectitur illas quæ

temporibus heroicis floruerunt, quibus populi ſponte ſua parebant, quæque erant avitæ, et patriæ, et legitimæ. Quia enim primi de multitudine bene meriti fuiſſent, vel tradendis artibus vel bellis gerendis, aut quia diſperſos congregaſſent, aut quia ſolum agrumque præbuiſſent, reges a voluntariis creabantur, regnumque, quod obtinuerant, ſuis liberis ac poſteris tradebant. Erat autem penes eos et imperii bellici, et ſacrificiorum, quæ modo ad ſacerdotum partes non pertinebant, arbitrium ac poteſtas: tum præterea controverſias diſceptabant. Hoc autem faciebant alii jurati, alii injurati. Jusjurandum porro erat ſceptri ſublatio. Reges igitur, qui priſcis temporibus fuerunt, et res urbanas, et eas quæ agri finibus continebantur, et eas quæ extra fines imperii patebant, perpetuo moderabantur, atque adminiſtrabant. Poſterius autem partem earum ſponte ſua dimittentibus regibus, partem plebe detrahente, in aliis quidem civitatibus ſacrificia dumtaxat regibus relicta ſunt: in eis vero, in quibus merito regnum appellari poterat, extra regni fines rei militaris dumtaxat principatum obtinebant.

Regni igitur hæc ſunt genera, quatuor numero: unum XI.
quod viguit heroicis temporibus: hoc autem in eos qui- 120
dem valebat, qui ſponte ſua imperio parebant: ſed ad res certas ac præfinitas. Rex enim erat imperator, et judex, et rerum divinarum dominus atque arbiter. Secundum barbaricum: hoc autem gentile imperium eſt, herile, legitimum. Tertium quod Æſymnetiam nominant: hoc autem eſt tyrannis, in optione et ſuffragatione populi poſita. Quartum eſt Laconicum: hoc autem eſt, ut ſimpliciter et paucis verbis dicam, imperium militare perpetuum. Hæc igitur hoc modo inter ſe differunt. Quintum autem regni genus eſt, cum penes unum omnium rerum poteſtas (quemadmodum unaquæque gens et unaquæque civitas, reipublicæ compos et domina eſt) quod regnum rei familiaris adminiſtrandæ rationem deſcriptione et ordine imitetur. Quemadmodum enim rei familiaris tuendæ procuratio, regnum quoddam domus eſt: ſic reg-

num, civitatis et gentis unius aut plurium tuendarum atque adminiſtrandarum ratio eſt.

CAP. XV.

Utrum regnum univerſim inter bonas Reipublicæ formas connumerari debeat.

DUO autem fere ſunt regni genera, ut dicam quod ſentio, de quibus conſiderandum ſit: hoc, et Laconicum. Alia enim ſi non omnia, at certe multa inter hæc ſunt interjecta. Nam vel pauciorum rerum penes reges eſt poteſtas, quam in regno integro, et ſuis omnibus numeris abſoluto: aut plurium quam in Laconico. Quare in duobus propemodum omnis quæſtio poſita eſt: quorum unum eſt, utrum expediat civitatibus, imperatorem, ſeu belli ducem, eſſe perpetuum: et hunc utrum ex ſtirpe et genere, an ex omnibus pro ſua cujuſque dignitate ac virtute: an non expediat. Alterum, utrum utile ſit penes unum rerum omnium eſſe poteſtatem, necne. De tali
121 igitur belli imperio conſiderare, ad legum rationem potius quam ad aliquam reipublicæ adminiſtrandæ formam pertinet. In omnibus enim reipublicæ adminiſtrandæ formis hoc fieri poteſt. Quare in præſens hoc omittamus. Alter autem reliquus regni modus, reipublicæ adminiſtrandæ genus eſt. Itaque de hoc conſiderandum eſt, et dubitationes ad explicandum difficiles, quæ in eo inſunt, percurrendæ ac pertractandæ ſunt. Caput autem et principium quæſtionis eſt hoc: utrum utilius ſit ab uno optimo viro civitatem ſeu gentem gubernari, an ab optimis legibus. Qui arbitrantur civitatibus expedire a rege gubernari, ii exiſtimant legem univerſe tantum de rebus loqui, et non accommodate ad ea quæ eveniunt, jubere. Itaque in quavis arte ex iis quæ ſcripta ſunt, imperare, ſtultum eſſe. Et in Ægypto poſt diem quartum movere licet medicis: quod ſi ante id tempus medicinam facere conen-

tur, ſuo periculo faciunt. Perſpicuum igitur eſt, non eſſe
illam optimam reipublicæ adminiſtrandæ formam, quæ
literas et leges ſequitur propter eandem cauſam: verum-
tamen etiam univerſa illa ratio iis qui civitates moderan-
tur, ſuppetere debet. Melius autem eſt id in quo nulli
inſunt animorum motus atque affectus, quam id cum quo
una nati ſunt. At lex quidem omni affectu vacat: ani-
mus autem humanus omnis neceſſario perturbationibus
concitatur. Sed fortaſſe dixerit aliquis, virum bonum,
pro eo quod affectibus non careat, de rebus ſingularibus
melius conſultaturum, quam leges. Neceſſe igitur eſſe,
eum latorem legum eſſe, et leges eſſe ſcriptas, in promptu
eſt, non tamen ratas, qua ex parte a recto aberrant ac de-
flectunt (nam quod ad alia attinet, in eis oportet eſſe ratas 122
ac ſtabiles) in iis igitur rebus non debent eſſe ratæ quas
lex non poteſt dijudicare ac decidere aut omnino, aut
bene. Sed utrum unum virum optimum, an omnes, aut
multos, imperare oportet? Nam etiam nunc in unum
coacti et congregati diſceptant et conſultant, et judicant.
Omnia autem hæc judicia, ſunt de rebus ſingularibus.
Unuſquiſque igitur per ſe, quiſquis fuerit, ſi cum multis
comparetur, fortaſſe deterior eſt. At civitas ex multis
conſtat, eoque pluris eſt: quemadmodum convivii appa-
ratus multiplex, et in quem multi ſymbolam contulerunt,
elegantior ac ſplendidior eſt, quam unus et ſimplex. Ic-
circo multa melius judicat hominum cœtus, quam unus
quiſquis ſit. Præterea tutior ac munitior eſt a periculo
corruptionis, multitudo: et quemadmodum uberior aqua
minus facile corrumpi poteſt, ſic et multitudo paucitate
incorruptior eſt. Jam vero uno ab ira, aut ab aliqua alia
tali animi perturbatione ſuperato atque occupato, judi-
cium corruptum ſit neceſſe eſt. Illic autem magni ne-
gotii eſt, omnes iratos eſſe, et peccare. Fingamus autem
eſſe multitudinem civium liberorum, qui nihil agant præ-
ter legem, niſi quibus de rebus ei aliquid deeſſe neceſſe
eſt. Quod ſi hoc non eſt facile reperire in multis: atta-
men ſi plures ſint boni et viri, et cives, utrum unus,
idemque princeps et reipublicæ moderator, incorruptior

atque integrior eſt: an potius plures quidem numero,
boni autem omnes? An perſpicue plures? At hi quidem
diffident, et diſcordant inter ſe: unus autem diffidere non
poteſt. Verum huic rei fortaſſe opponendum eſt, viros
bonos, et eos, quorum animus integer ac ſanus eſt, eſſe
inſtar unius illius. Si igitur plurimum quidem impe-
rium, eorumque omnium bonorum virorum, optimatium
poteſtatem ſeu ariſtocratiam eſſe ſtatuere oportet: unius
autem viri boni, regnum: optabilius quiddam ſit civita-
tibus ariſtocratia, ſeu optimatium poteſtas, quam regnum,
123 ſive cum poteſtate ſive ſine poteſtate ſit imperium, ſi plu-
res item viros bonos ſumere liceat: ac iccirco fortaſſe ſub
regibus antea vivebant, quia raro reperire licebat viros
plures longe cæteris virtute præſtantes, præſertim cum
etiam tunc in parvis urbibus habitarent. Præterea vero
ob beneficentiam reges creabant; quod virorum bonorum
opus ac munus eſt. Poſteaquam vero multi virtute ſimi-
les exſiſtere cœperunt, ferre jam regum dominatum non
potuerunt, ſed commune quiddam quæſiverunt, et rei-
publicæ adminiſtrandæ formam inſtituerunt. Ubi autem
deteriores effecti quæſtum e republica facere cœperunt,
hinc probabile eſt eſſe nata paucorum imperia. Fecit
enim ea res ut divitiæ eſſent in pretio et honore. Ex his
autem in tyrannidas primum migraverunt: ex tyrannibus
vero in democratiam, ſeu populi poteſtatem. Nam cum
propter turpis lucri ſtudium rempublicam ſemper ad pau-
ciores redigerent, multitudinem robuſtiorem ac validio-
rem reddiderunt, ita ut ea in tyrannum invaſerit, impe-
tumque fecerit, populique poteſtates ſeu democratiæ natæ
ſint. Poſteaquam autem accidit ut civitates amplificatæ
atque auctæ ſint; fortaſſe ne facile quidem eſt aliam ex-
ſiſtere reipublicæ adminiſtrandæ formam, quam populi
potentiam. Si quis autem in civitatibus optimum eſſe
ſtatuat a regibus gubernari, quid fiet eorum filiis? an
etiam genus ac ſobolem regnare oportet? Atqui ſi naſ-
centur filii patri diſſimiles ac degeneres, perniciosum eſt
eos regnare. At non relinquet rex tales filios regni ſuc-
ceſſores, cum ſit in ejus poteſtate poſitum hoc facere. At

hoc non jam facile eſt ei credere. Difficile enim eſt, et majoris virtutis, quam capere poſſit humana natura. Ineſt autem etiam in hoc dubitatio ad explicandum diffici- 124
lis, quod ad potentiam regiam attinet, utrum eum, qui regnaturus eſt, aliqua vi ſuccinctum ac ſeptum eſſe oporteat: qua poterit imperium reſpuentibus, et obtemperare recuſantibus, vim afferre; aut quomodo ei imperium adminiſtrare liceat. Nam etiamſi penes eum ſumma ſit poteſtas ex lege, nihilque ſua voluntate aut libidine præter legem agat, potentia tamen, qua leges cuſtodiat et ſacroſanctas conſervet, ei ſuppetat neceſſe eſt. Fortaſſe igitur, quod ad talem regem attinet, non eſt difficile hanc quæſtionem definire. Oportet enim ei vim quidem præſto eſſe, ſed talem vim, ut validior ſit quam ſinguli, et unus et complures: imbecillior quam univerſa multitudo: quales antiqui cuſtodias tribuebant, ubi quem civitatis Æſymnetam, quemadmodum appellabant, aut tyrannum creaſſent. Et quidam Syracuſanis, ut Dionyſio cuſtodes petenti, tales cuſtodes darent, ſuadebat.

CAP. XVI. XII.

Utrum regnum plenum dictum inter bonas reſpublicas connumerari debeat, ex aliorum ſententia dubitat.

CUM autem de eo rege, qui omnia ſuo nutu atque arbitratu gerit, ſermo nunc ſit inſtitutus, tum hac de re videndum eſt. Nam qui rex ex lege appellatur, is non efficit, ut diximus, regni ſpeciem. In omnibus enim civitatibus contingere poteſt ut ſit imperium belli perpetuum, veluti in democratia, ſeu populi poteſtate, et ariſtocratia, id eſt, optimatium potentia: et multi uni totius reipublicæ adminiſtrandæ ac moderandæ poteſtatem deferunt. Tale enim quoddam imperium eſt etiam Dyrrachii, et vero Opunte, aliqua ex parte anguſtius. Verum de eo regno, quod ſuis omnibus partibus abſolutum et integrum appellatur (hoc autem eſt, ex quo rex omnia ſuo 125

arbitratu moderatur) dicendum eſt. Videtur autem non
eſſe naturæ conſentaneum, ut unus omnium civium ſit
dominus, ubi ex ſimilibus conſtat civitas. Iis enim qui
ſunt ſimiles natura, idem jus eandemque dignitatem eſſe
neceſſe eſt natura. Quare, ſi quemadmodum victum et
cultum æqualem hominibus inæqualibus tribui, lædit
corpora, ita et de honoribus exiſtimandum eſt. Similiter
igitur et æqualibus inæquales tribui, perniciosum eſt.
Quocirca nihilo magis eos imperare quam imperio parere
juſtum eſt. Viciſſim igitur imperare, ſimiliter et parere
juſtum eſt. Hoc autem jam lex eſt. Ordinis enim de-
ſcriptio lex eſt. Legem igitur imperare optabilius eſt,
quam unum aliquem civem. Hac porro eadem ratione
etiamſi aliquos imperare præſtet, hi tamen faciendi ſunt
legum cuſtodes ac miniſtri. Magiſtratus enim eſſe ali-
quos neceſſe eſt : ſed hunc unum eſſe, juſtum eſſe negant,
cum præſertim ſint omnes ſimiles. Jam vero quæcunque
non videtur poſſe lex definire, ea ne homo quidem cogno-
ſcere queat : ſed poſteaquam lex accurate et ſtudioſe ho-
mines erudiit, aliqua tradit ac mandat magiſtratibus ſen-
tentia ac mente juſtiſſima judicanda atque adminiſtranda.
Præterea vero et quicquid hominibus periculum facienti-
bus, melius quam leges ſcriptæ, viſum fuerit, corrigere
permittit. Qui igitur mentem præeſſe atque imperare
jubet, is Deum et leges imperare videtur jubere: qui vero
hominem jubet, addit et feram. Nam cum ſit hujuſmodi
126 cupiditas, tum iracundia magiſtratus depravat, et opti-
mum quemque virum. Quocirca lex, mens eſt appeti-
tione vacans. Exemplum porro ab artibus ſumptum, fal-
ſum videtur eſſe, ægros curare ex præceptis et libris, qui
de arte medendi ſcripti ſunt, nihil juvare, atque adeo no-
cere. Quin contra optabilius eſt artifices et doctos adhi-
bere, eorumque conſilio et opera uti. Hi enim nihil,
quod a ratione abhorreat, propter amicitiam faciunt, ſed
ægris ſanis factis mercedem accipiunt. Atqui qui ad ma-
giſtratus civiles provecti ſunt, multa per contumeliam et
gratiam agere ſolent. Nam et cum medicos ſuſpicantur
ab inimicis inductos, non ſalutem ſed interitum afferre

propter quæſtum: tum ex præceptis artis et libris curari maluerint, quam ex medici libidine. Atqui medici cum ægrotant, ipſi alios medicos arceſſunt, atque adhibent: et puerorum exercendorum magiſtri cum ipſi exercentur, alios exercendi magiſtros adhibent: quaſi verum judicare atque examinare non poſſint, tum quia de ſua re judicant, tum quia perturbati judicant. Itaque perſpicuum eſt, eos qui jus quærunt, medium quærere: lex enim medium eſt. Præterea majorem auctoritatem habent, et ſunt de rebus majoris ponderis leges in moribus poſitæ, quam leges ſcriptæ. Quare homo, qui reipublicæ præeſt, minus ille quidem labitur ac fallitur, quam leges ſcriptæ: ſed non quam leges moribus comparatæ, et confirmatæ. Jam vero ne facile quidem eſt unum multa cernere. Plures igitur magiſtratus ab eo conſtitui oportebit. Quare quid intereſt utrum hoc ſtatim ab initio ſuppetat, an unus hoc modo plures alios rebus agendis præficiat? Præterea ſi vir bonus, quod et antea dictum eſt, quia aliis melior eſt, dignus eſt qui imperet: uno viro bono, duo viri boni ſunt meliores. Hoc enim eſt, quod ait Diomedes apud Homerum,

Namque duo cum una carpunt iter: 127

et quod optat Agamemnon apud eundem:

O ſi conſiliûm ſocii bis quinque mihi eſſent
Tales.

Sunt autem etiam nunc magiſtratus, penes quos eſt arbitrium et poteſtas judicandi, quemadmodum penes judicem, iis de rebus quas lex non poteſt complecti, neque definire: quia lex optime imperare et judicare nequeat. Nam quas res lex definire poteſt, de his nemo ambigit, quin ejus plurimum valere debeat auctoritas. Sed quoniam alia quidem legibus comprehendi poſſunt, alia non poſſunt: hæc ſunt quæ dubitationem et quæſtionem afferunt, utrum præſtabilius ſit, legem optimam, an virum optimum imperare. Nam quibus de rebus conſultant homines, de iis rebus lex ferri non poteſt. Nemo igitur cauſam dicit, quin neceſſe ſit hominem eſſe, qui de talibus rebus judicet; verum unum ſolum eſſe nolunt, ſed mul-

tos. Bene enim quiſque magiſtratus judicat, a lege eruditus. Sed abſurdum fortaſſe videatur, quenquam duobus oculis acutius videre, et duabus auribus acrius audire judicantem, et melius agere duobus pedibus duabuſque manibus nitentem, quam multos multis. Nam etiam nunc principes, qui ſoli imperant, quos monarchos appellant Græci, dant operam ut multos habeant oculos, et multas aures, et multas manus, et multos pedes. Nam qui eorum imperio et iis ſunt amici, hos imperii collegas faciunt. Si igitur amici non ſint, non erunt eorum facta monarchi conſilio conſentanea: ſi amici, erunt et ejus imperio amici. Amicus autem par et ſimilis eſt. Quare ſi hos imperare putat oportere, pares et ſimiles ſimiliter imperare putat oportere. Quæ igitur quidam ab aliis diſſentientes contra regnum diſputant, hæc fere ſunt.

CAP. XVII.

Ex ſua ſententia de Regno pleno inter bonas Reſpublicas connumerando quæſtionem decidit.

128 SED fortaſſis hæc in nonnullis vera ſunt, in aliis non item. Eſt enim aliquod genus hominum ad imperium herile ferendum aptum natura, aliud ad regium, aliudque ad civilem ſocietatem: et cuique horum aliud eſt jus, aliudque utile. Tyrannicum autem non eſt naturæ conſentaneum, neque ulla aliarum reipublicæ adminiſtrandæ formarum, quæ a recto deflexerunt. Hæc enim fiunt præter naturam. Verum ex iis quæ dicta ſunt, perſpicuum eſt, inter ſimiles et æquales neque utile eſſe neque juſtum, penes unum eſſe omnium aliorum poteſtatem, neque ſi non ſint leges, ſed ipſe ſit tanquam lex, neque ſi ſint leges: neque penes unum virum bonum bonorum, neque penes unum non bonum non bonorum, neque ſi virtute cæteris præſtet, niſi certo quodam modo. Quis autem ſit hic modus, exponendum eſt: quanquam dictum eſt quodammodo jam a nobis etiam antea. Sed

definiendum eſt primum quid ſit, aptum eſſe ad imperium regium, quid ad ariſtocraticum, quid ad civile. Apta igitur eſt ad imperium regium ſubeundum multitudo hujuſmodi, quæ ſic eſt comparata natura, ut genus ferre poſſit virtute præſtans ad civilem principatum. Multitudo autem eſt ariſtocratica, id eſt, ad optimatium poteſtatem ferendam apta, ea quæ gubernari poteſt imperio liberali ab iis qui virtute principatum obtinent, ad civile imperium ſua conſilia referentes. Civilis autem multitudo eſt, in qua ſolet eſſe natura etiam una multitudo militaris et bellica, quæ poteſt parere atque imperare ex lege, pro dignitate et meritis imperia et magiſtratus divitibus deferente. Cum igitur acciderit ut aut genus totum, aut etiam aliorum aliquis unus exoriatur ita cæteris virtute præſtans, ut illius virtus aliorum omnium virtuti antecellat, tunc juſtum eſt hoc genus eſſe regium, et in 129
omnes poteſtatem obtinere: et hunc unum regem eſſe. Quemadmodum enim antea dictum eſt, non modo ſic ſe res habet ex ratione juris ejus quod proponere ſolent ii qui reſpublicas inſtituunt, tum qui ariſtocraticas, tum qui oligarchicas, et rurſum qui democraticas (omnes enim pro ratione præſtantiæ honores et magiſtratus cenſent eſſe deferendos: non tamen præſtantiam eandem omnes exiſtimant ſed alii aliam) ſed ex eo jure quod ante dictum eſt: (nam neque talem virum interficere, neque in exſulium pellere, neque ad decennium e civitate exire jubere: neque ut viciſſim imperio pareat, poſtulare decet ſcilicet.) Non enim natura comparatum eſt ut pars totum ſuperet. At ei cujus tanta præſtantia eſt, hoc contigit. Quare reliquum eſt tantum, ut tali civi cæteri pareant, et penes hunc ſit arbitrium rerum omnium ac poteſtas, non pro virili parte, aut viciſſim, ſed ſimpliciter. De regno igitur, quot ſint ejus differentiæ, et utrum conducat civitatibus, necne, et quibus conducat, et quo modo, ita ſit a nobis definitum atque explicatum.

CAP. XVIII.

Efficientis insuper respectu varias Rerumpublicarum formas esse ostendit.

QUONIAM autem tres dicimus esse rectas reipublicæ administrandæ formas: harum autem eam necesse est esse optimam, quæ ab optimis viris administratur: talis autem est ea in qua contigit, ut vel unus aliquis universis, vel genus totum, vel multitudo virtute præstet: ex qua multitudine alii parendi, alii imperandi facultatem habent, eo consilio ut optime vivant: libris autem superioribus demonstratum est a nobis, eandem necessario esse viri boni virtutem et boni civis in civitate optima: perspicuum est, eodem modo, iisdemque artibus et fieri virum bonum, et civitatem constitui posse, sive quæ paucorum optimatium ac virtute præstantium potestate administretur, sive quæ unius regis imperio pareat. Quare et eadem fere institu-
130 tio, et iidem mores erunt, quæ virum bonum efficient, et quæ politicum, et ad regnandum aptum. His autem definitis atque explicatis, de optima jam civitatis administrandæ forma dicere conandum est, et quonam pacto oriri soleat natura, et certo modo institui: necesse enim est de ea convenienter, et ita ut res postulat, commentari, ac disputare.

ARISTOTELIS

DE REPUBLICA

LIBER QUARTUS.

CAP. I.

Rectam docendi viam ostendit, a qua qui desciverunt, mancas in hoc argumento et inutiles tractationes edidere.

In omnibus artibus et ſcientiis, quæ non in particula verſantur, ſed in uno aliquo genere ſunt perfectæ atque abſolutæ, unius et ejuſdem hominis eſt, quid cuique generi conveniat, videre: verbi gratia, et qualis exercitatio quali corpori conducat, et quæ ſit optima (ei enim qui optime ſit natura informatus, et maximis adjumentis inſtructus, neceſſe eſt optimam convenire) et quæ pleriſque omnibus ſit una. Etenim hoc artis corporum exercendorum munus eſt. Præterea etiamſi quis neque habitum juſtum, atque in ſummo perfectionis gradu poſitum, concupiſcat, neque perfectam ſcientiam eorum quæ ad certandi laborem pertinent, expetat: nihilominus tamen ejus qui pueris exercendis præeſt, ejuſque qui corporum exercendorum artem profitetur, munus eſt, etiam hanc facultatem poſſe tradere. Atque hoc ſimiliter et in ſcientia medendi, et in arte navium ædificandarum, et in ea quæ ad rem veſtiariam pertinet, in omni alia arte denique videmus evenire. Quare perſpicuum etiam eſt ejuſdem eſſe ſcientiæ et quæ ſit optima reipublicæ adminiſtrandæ forma, et quæ qualiſve maxime ſit optabilis, atque ex animi

ſententia nulla re externa impediente: et quæ quibus apta, atque accommodata, pervidere. Multis enim optimam conſequi fortaſſe nefas eſt. Quocirca nec eam quæ ſimpliciter eſt præſtantiſſima, nec eam quæ pro rebus ſub-
132 jectis eſt optima, ignorare debet lator legum, quique vere moderandæ civitatis peritus, et, ut Græci appellant, politicus eſt: poſtremo ne eam quidem oportet ei eſſe ignotam, quæ ſit ex conditione, atque (ut ita dicam) ſuppoſitione: hoc eſt, quæ cuilibet fini propoſito ſit, conſentanea. Oportet enim etiam eam quæ forte oblata ſit, videre poſſe, et quomodo ab initio conſtituatur, et quomodo conſtituta diutiſſime conſervetur. Dico autem, verbi gratia, ſi cui civitati contigit, ut neque optima adminiſtrandæ reipublicæ forma utatur, neque ſit inſtructa rebus neceſſariis, neque talem adminiſtrationem reipublicæ adhibeat, qualem rerum, quæ præſto ſunt, natura fert, ſed aliquam deteriorem. Præter hæc omnia autem eam quæ omnibus civitatibus maxime apta eſt, cognoſcere oportet. Nam plurimi ex iis qui de civitatis adminiſtratione aliquid prodiderunt ac protulerunt, etiamſi cætera præclara dicant, attamen ab utilitate aberrant. Non enim videnda eſt optima tantum, ſed etiam ea quæ poteſt eſſe: ſimiliter vero et quæ facilior eſt, atque omnibus communior. Nunc autem alii quidem reipublicæ adminiſtrandæ formam in ſummo dignitatis ac præſtantiæ gradu poſitam, et multo apparatu et molimento, multaque impenſa egentem quærunt ſolum: alii communem aliquam commemorantes potius, cæteras, quæ uſu receptæ ſunt, reipublicæ adminiſtrandæ formas improbantes ac tollentes, Laconicam aut aliam aliquam probant ac laudant. Atqui ea reipublicæ adminiſtrandæ deſcriptio atque ordinatio commendanda et ſuadenda hominibus eſt, quam facile poſſint præſentibus inſtitutis ſpretis ac rejectis et approbare, et ad uſum communem transferre civiliſque vitæ cultu uſurpare. Nam non minoris operis ac negotii eſt, reipublicæ adminiſtrandæ formam corrigere, quam ab initio novam aliquam inſtituere: quemadmodum et dediſcere difficilius eſt, quam a principio diſcere. Quocirca præter ea quæ

dicta ſunt, etiam iis reipublicæ adminiſtrandæ formis, quæ ſunt uſu receptæ, debet mederi et opitulari poſſe homo politicus, quemadmodum et ante dictum eſt. Hoc autem is præſtare non poteſt, qui ignorat quot ſint adminiſtrandæ reipublicæ genera. At nunc unam democratiam quidam eſſe putant, unamque oligarchiam : ſed non eſt ita. Quare ignorare non oportet quot ſint reipublicæ adminiſtrandæ formarum differentiæ, et quot modis copulentur et componantur. Cum hac autem eadem prudentia etiam leges optimæ, et unicuique reipublicæ adminiſtrandæ formæ convenientes, cognoſcendæ et videndæ ſunt : nam pro reipublicæ adminiſtrandæ rationibus
leges et ferendæ ſunt, et ab omnibus feruntur : ſed non 133
pro legibus, reipublicæ adminiſtrandæ rationes inſtituuntur, neque inſtituendæ ſunt. Reipublicæ enim adminiſtrandæ ratio, deſcriptio ordinis eſt in civitatibus, ad magiſtratus et imperia pertinens, quo modo diſtributi ſint, et quid ſit id quod in civitatis adminiſtratione ſummam poteſtatem atque auctoritatem obtineat : quis denique cujuſque ſocietatis ſit finis. Leges autem ex quibus magiſtratus reipublicæ præeſſe, et eos qui contra leges committunt, coercere debent, ſeparatæ ſunt ab iis quæ reipublicæ adminiſtrandæ formam declarant. Quare perſpicuum eſt, neceſſe eſſe etiam ad leges ſcribendas cujuſque reipublicæ adminiſtrandæ formæ et differentias et numerum tenere. Non enim fieri poteſt ut eædem leges neque oligarchiis neque democratiis omnibus ſint utiles, ſi plura ſunt earum genera, et ſi non eſt una duntaxat democratia, neque oligarchia.

CAP. II. II.

Indicat et quid actum ſit hactenus, et quid deinceps reſtet agendum.

QUONIAM autem in diſputatione atque inſtitutione ſuperiore de reipublicæ adminiſtrandæ formis tali parti-

tione ac diſtinctione uſi diſſeruimus, ut tres reipublicæ adminiſtrandæ formas rectas poneremus, regnum, ariſtocratiam, et eam quam communi nomine politiam Græci nominant, id eſt, civilem reipublicæ ſeu civitatis adminiſtrandæ rationem: et tres ab his declinationes ſeu degreſſiones, a regno quidem tyrannidem, ab ariſtocratia oligarchiam, a politia, populi poteſtatem, quam democratiam Græci vocant: et de ariſtocratia quidem et regno dictum eſt: (nam de optima reipublicæ adminiſtrandæ forma commentari, idem eſt atque de his nominibus conſiderare: debet enim utraque convenienter et congruenter virtuti rebus neceſſariis inſtructæ, eſſe conſtituta) præterea vero quid inter ſe differant regnum et ariſtocratia, et quando regnum ſit exiſtimandum, antea diſtincte explicatum eſt: reliquum eſt ut de politia differa-
134 mus, ea quæ communi nomine ſic appellatur, et de aliis reipublicæ adminiſtrandæ formis, oligarchia, et democratia, et tyrannide. Perſpicuum igitur eſt, etiam harum degreſſionum ſeu declinationum a rectis adminiſtrationibus, quænam ſit peſſima, et quænam ſecunda. Neceſſe eſt enim declinationem a prima et diviniſſima, eſſe deterrimam. Regnum autem neceſſario aut regni nomen habet tantum, cum revera non ſit regnum: aut propter magnam ejus qui regnat, excellentiam, conſtat. Quocirca et tyrannis, quæ deterrima eſt, a reipublicæ adminiſtrandæ forma longiſſime diſtat: ſecundo loco longe abeſt oligarchia. Nam ariſtocratia longe diſtat ab hac reipublicæ adminiſtrandæ forma poſt oligarchiam. Moderatiſſima autem et tolerabiliſſima democratia eſt. Quin et quidam ex iis qui ante nos ſcripſerunt, in eadem ſententia fuit, non tamen idem atque nos, ſpectans. Ille enim cenſuit, omnium reipublicæ adminiſtrandæ formarum, quæ bonæ ſunt, qualis eſt oligarchia laudabilis et recta, ſive ariſtocratia, et aliæ ſimiles, earum peſſimam eſſe democratiam: malarum autem optimam. Nos autem omnino has depravatas atque a rectis detortas eſſe dicimus: et meliorem quidem eſſe oligarchiam aliam alia, neque convenit dicere, neque rectum eſt: ſed minus malam. Verum de

tali quidem ſententia omittamus in præſenti dicere. Nobis autem primum diſtinguendum eſt, quot ſint reipublicæ adminiſtrandæ formarum differentiæ, ſiquidem plura ſunt et democratiæ et oligarchiæ genera: deinde quæ ſit communiſſima, et quæ maxime optabilis atque expetenda poſt optimam reipublicæ adminiſtrandæ formam: et ſi qua alia reipublicæ adminiſtratio eſt ariſtocratica, et bene ab initio inſtituta, et plurimis civitatibus apta, quænam ſit: deinde et aliarum quæ quibus ſit expetenda (fortaſſe enim his quidem magis neceſſaria democratia, quam oligarchia eſt: illis autem hæc magis quam illa) deinde vero quonam modo has reipublicæ adminiſtrandæ formas inſtituere oporteat eum qui hoc facere velit: dico autem unumquodque genus democratiæ, et iterum oligarchiæ: 135
poſtremo ubi de his omnibus ita, ut res poſtulat, breviter expoſuerimus, conandum nobis erit perſequi, et quæ res ſint reipublicæ adminiſtrandæ formis lethales ac peſtiferæ, et quæ ſalutares, tum communiter tum ſeparatim ſingulis: et quibus de cauſis maxime vel interire, vel conſervari ſoleant natura.

CAP. III. III.

Probat plures eſſe neceſſario Reipublicæ adminiſtrandæ formas, et quot ſint.

CUR igitur plures ſint reipublicæ adminiſtrandæ formæ, cauſa eſt, quod omnis civitatis plures ſint numero partes. Primum enim civitates omnes ex domibus videmus conſtare: deinde rurſum hujus multitudinis alios eſſe locupletes et copioſos neceſſe eſt, alios egentes et inopes, alios medios: et locupletium atque egentium alios eſſe armis inſtructos, alios inermes: et de populo alios eſſe agricolas videmus, alios mercatores et in foro occupatos, alios artifices illiberales et operarios. Nobilium quoque ſunt differentiæ tum ex divitiis et amplitudine rei familiaris: verbi gratia, ex facultate equorum alendorum;

hoc enim non facile iis eſt facere, qui non ſunt locupletes: quocirca priſcis illis temporibus, quibus civitatibus potentia in equis conſiſtebat, apud has erant oligarchiæ: utebantur autem equis in hoſtes, quos habebant finitimos: verbi gratia, Eretrienſes et Chalcidenſes, et Magnetes, qui Mæandrum accolebant: et multi alii Aſiæ populi. Tum præter eas quæ in divitiis conſiſtunt, differentias, alia eſt ex genere, alia ex virtute, et ſi qua talis alia pars
136 civitatis eſſe dicta eſt in iis diſputationibus quæ ad ariſtocratiam pertinent. Illic enim expoſuimus partite ac diſtincte, quot ex partibus neceſſariis conſtet omnis civitas. Harum enim partium interdum omnes ſunt reipublicæ adminiſtrationis participes, interdum pauciores, interdum plures. Perſpicuum igitur eſt, neceſſario plures eſſe reipublicæ adminiſtrandæ formas, genere inter ſe differentes. Etenim hæ partes genere differunt inter ſe. Nam civitatis adminiſtratio, quam politiam Græci dicunt, magiſtratuum deſcriptio atque ordinatio eſt. Hanc autem diſtribuunt omnes aut ex vi et potentia eorum qui ſunt hujus ordinationis participes, aut ex aliqua eorum æqualitate communi: dico autem, verbi gratia, æqualitatem aut egentium, aut locupletium, aut quandam utrorumque communem. Neceſſe igitur eſt tot eſſe reipublicæ adminiſtrandæ formas, quot ſunt ordines ſeu ordinationes, pro exſuperantiis et excellentiis, et pro differentiis partium. Videntur autem duæ eſſe maxime: et quemadmodum ventorum alii dicuntur eſſe Aquilonares, alii Auſtrales, alii vero horum degreſſiones: ſic et reipublicæ adminiſtrandæ formarum duæ, populi poteſtas ſeu democratia, et paucorum imperium, quam oligarchiam Græci nominant. Ariſtocratiam enim oligarchiæ ſpeciem ponunt, quaſi ſit oligarchia quædam: et eam, quæ politia nomine communi dicitur, democratiæ: quemadmodum in ventis Favonium quidem Aquilonis, Vulturnum autem Auſtri partem eſſe volunt. Similiſque concentionum et intentionum in cantibus ac fidibus, quæ harmoniæ dicuntur a Græcis, ratio eſt, ut aiunt quidam. Nam etiam illic duo earum genera faciunt, Doricum et Phrygium: cæteras, ut

ex his conflatas et temperatas, earum nominibus junctis
appellant. Hoc igitur modo de reipublicæ adminiſtrandæ formis conſueverunt maxime exiſtimare. Sed verius
et melius eſt ita dicere, quemadmodum partientes expoſuimus, aut duas, aut unam eſſe reipublicæ adminiſtrandæ
formam recte inſtitutam, unamque harmoniam rectam et
perfectam, cæteras eſſe a rectis aberrationes ac deflexiones : has quidem ab harmonia bene temperata, illas vero 137
ab optima reipublicæ adminiſtrandæ forma : oligarchicas
eas, quæ ſunt contentiores, et plus nimio heriles : populares, eas quæ ſunt remiſſiores et molliores.

CAP. IV. IV.

Vulgarem in definiendis democratia et oligarchia errorem notat. Deinde docet eſſe plures quam quæ expoſitæ ſint adminiſtrandæ reipublicæ ſpecies, et quam ob cauſam. Poſtremo democratiæ ſpecies explicat.

NON oportet autem democratiam ſtatuere ita ſimpliciter, ut nunc ſolent quidam, eam, in qua penes multitudinem arbitrium et auctoritas eſt : (nam etiam in oligarchiis, et ubique penes majorem partem arbitrium et poteſtas eſt) neque oligarchiam, ubi penes paucos reipublicæ adminiſtrandæ poteſtas eſt. Si enim eſſent univerſi cives mille trecenti, et ex his mille divites : neque imperii participes facerent trecentos et pauperes, quantumvis liberos, et cætera ſimiles : nemo hos dixerit popularem reipublicæ adminiſtrandæ formam uſurpare. Itemque ſi pauperes pauci eſſent, et tamen locupletibus pluribus ſuperiores ac potentiores : nemo hanc reipublicæ adminiſtrandæ formam, oligarchiam appellarit, neque hanc talem, in qua honores cum aliis, qui divites eſſent, non communicarentur. Dicendum igitur potius eſt, democratiam eſſe, cum penes liberos ſumma rerum poteſtas eſt : oligarchiam, cum penes divites. Quod autem illi multi ſunt, hi pauci, hoc ita forte evenit. Nam liberi quidem

homines, multi: locupletes autem pauci. Etenim ſi pro magnitudine et proceritate corporis mandarentur honores, ut in Æthiopia aiunt quidam fieri ſolere, aut pro pulcritudine, eſſet oligarchia. Exiguus enim pulcrorum et procerorum numerus eſt. Verumtamen neque his tantum has reipublicæ adminiſtrandæ formas definiri ſatis eſt: ſed quia particulæ plures Democratiæ et Oligarchiæ ſunt,
138 præterea decidendum ac ſtatuendum eſt, neque ſi liberi qui pauci ſint, in plures et non liberos imperium obtineant, democratiam eſſe: quod genus eſt Apolloniæ in mari Ionio, et Theræ: in utraque enim harum civitatum florebant honoribus qui nobilitate præſtabant, quique primi colonias occuparant, cum hi eſſent pauci, alii multi. Neque ſi divites præſint, propterea quod numero ſint ſuperiores, democratiam ſimiliter eſſe habendam: quemadmodum olim in Colophone: illic enim antequam bellum adverſus Lydos ortum eſſet, major pars civium magnas et diuturnitate temporis ſtabilitas atque amplificatas rei familiaris facultates poſſidebat. Sed democratia quidem eſt, cum liberi et pauperes numero ſuperiores imperii et ſummæ rei ſunt compotes: oligarchia, cum divites et nobiliores, numero pauciores. Plures igitur eſſe reipublicæ adminiſtrandæ formas, et quam ob cauſam ſint plures, expoſitum a nobis eſt. Plures autem eſſe, quam quæ expoſitæ ſunt, et quæ, et quam ob cauſam, dicamus, repetito eodem, quod antea ſumpſimus, principio. Convenit enim inter nos, civitatis omnis non unam ſed plures eſſe partes: quemadmodum igitur, ſi conſilium cepiſſemus ſpecies ſeu formas animalis ſumere, primum quidem id omne ſecerneremus, quod neceſſario omne animal habet: ut quædam ſenſus inſtrumenta, et partes eas quæ valent ad conficiendum aut recipiendum alimentum, ut os et ventriculum: deinde quibuſcunque particulis unumquodque animal movetur. Si igitur ponamus has eſſe duntaxat partium ſpecies, et non plures: ſed tamen ſint aliquot harum differentiæ (verbi gratia) oris et ventriculi, et ſentiendi inſtrumentorum plura quædam genera: præterea vero et particularum, quæ movendi vim habent: harum partium

copulationis numerus plura neceſſario animantium genera efficiet. Non enim fieri poteſt ut in eodem animali plures inſint oris differentiæ, neque item ut aurium. Quare ubi ſumptæ fuerint omnes, quæ eſſe poſſunt, harum partium conjugationes, tot ſpecies animalis conſtituent, quot ſunt partium neceſſariarum copulationes. Sic et de iis reipub- 139
licæ adminiſtrandæ formis, quas diximus, ſentiendum. Nam et civitates non ex una ſed ex multis partibus conſtant, quemadmodum ſæpenumero a nobis dictum eſt. Atque una ſane pars eſt ea quæ in alimento parando occupata multitudo eſt, qui aratores ſeu agricolæ nominantur: altera, ea quæ appellatur (ut ita dicam) ſedentaria ſordidaque et illiberalis. Eſt autem hæc, quæ artes eas exercet, ſine quibus urbs habitari ac frequentari non poteſt. Harum porro artium alias neceſſario ſuppetere oportet: aliæ ad delicias et luxum aut ad bene vivendum pertinent. Tertia eſt forenſium, ſeu eorum qui forum terunt. Forenſes eos dico, qui in vendendo et emendo, et in mercatura facienda, in redimendis mercibus, quas pluris revendant, verſantur. Quarta eſt mercenariorum. Quinta natio militum, et eorum, qui propugnaturi ſunt: quam nihilominus, quam has, quas diximus, præſto eſſe neceſſe eſt, niſi volunt cives alienigenis atque exteris bellum inferentibus ſervire. Fortaſſe enim fieri nullo modo poteſt, ut civitas natura ſerva civitatis nomen mereatur. Civitas enim ſuis ipſa opibus pollet, ſuiſque bonis contenta eſt. At quod ſervum eſt, non eſt ſuis ipſum bonis contentum. Quapropter in libris Platonis de Republica magnifice hoc quidem et glorioſe, ſed anguſte et jejune dictum eſt. Ait enim Socrates, ex quatuor generibus hominum maxime neceſſariis civitatem conſtare. Dicit autem hos, textores, et agricolas et ſutores et fabros lignarios. Rurſumque addit, quaſi hi non ſint ſatis, fabros ærarios ac ferrarios, et præterea eos qui pecoribus neceſſariis præfecti ſunt. Præterea vero mercatores et caupones. Atque hæc omnia valent ad explendam primam civitatem, tanquam civitas omnis neceſſariarum rerum, et non potius boni et honeſti cauſa initio inſtituatur et conſiſtat: quaſi-

que ſutoribus æque atque aratoribus egeat. Partem autem propugnantem non prius civitati reddit ac repræſentat, quam agri finibus propagatis, et ad finitimorum agros uſque perductis ad belli ſuſcipiendi neceſſitatem redacti fuerint. Jam vero et in quatuor hominum generibus, et
140 in quamlibet multis ſociis, neceſſe eſt aliquem intercedere, qui jus ſuum cuique tribuat, rebuſque judicandis præſit. Siquis igitur et animum, animalis partem facere debet potius quam corpus, ergo et hujuſmodi partes, nempe militaris et bellicoſa, juſtitiæque judicialis particeps, civitatis partes exiſtimandæ ſunt potius quam quæ ad uſum neceſſarium pertinent: ad quas accedere etiam debet ea cujus eſt conſultare et deliberare de rebus ad totam civitatem pertinentibus (quod munus eſt prudentiæ atque intelligentiæ civilis) atque hæc utrum inſint ſeparatim in quibuſdam, an in iiſdem, quod ad rationem attinet, nihil refert. Nam ſæpenumero evenit ut iidem et gravioris armaturæ ſint milites, et in agris colendis verſentur. Quare et ſi has et illas civitatis partes numerare convenit, perſpicuum eſt, id genus hominum, quod armis inſtructum eſt, partem civitatis eſſe neceſſariam. Septima eſt ea quæ facultatibus et copiis rei familiaris munera et onera publica ſubit, quos locupletes appellamus. Octava eſt ea quæ rempublicam adminiſtrat, quæque in gerendis magiſtratibus reipublicæ dat operam: ſiquidem ſine magiſtratibus civitas conſtare non poteſt. Neceſſe igitur eſt, aliquos eſſe qui poſſint imperare, quique in gerendis magiſtratibus civitati ſerviant aut continenter et aſſidue, aut alternis et viciſſim. Tum reliquæ partes præſto eſſe debent, de quibus paulo ante diſtincte explicavimus: eam dico quæ conſultandi munere fungatur, eamque, quæ litigantibus jus dicat. Si igitur oportet hæc ſuppetere civitatibus, et ſi recte juſteque adminiſtrari debent: neceſſe eſt aliquos eſſe, qui ea virtute, quæ ad res civiles pertinet, quæque virorum politicorum propria eſt, ſint inſtructi atque ornati. Multi igitur poſſe contingere exiſtimant, ut aliæ facultates ac poteſtates iiſdem ſuppetant (verbi gratia) ut iidem ſint propugnatores civitatis, et agricolæ, et arti-

fices: præterea ut iidem consultent, et judicent. Tum
vero virtutem sibi omnes vendicant atque arrogant, pluri-
mosque magistratus se gerere posse autumant: sed ut ii- 141
dem sint pauperes et divites, fieri non potest. Quapropter
hæ partes maxime videntur esse civitatis, locupletes et
egentes. Præterea quia fere illi quidem pauci sunt, hi
vero multi: hæ potissimum partes videntur esse contrariæ
ex omnibus particulis civitatis. Itaque et reipublicæ ad-
ministrandæ formas pro harum partium exsuperantiis et
præstantiis constituunt: duæque videntur esse civitatis
administrandæ formæ, democratia et oligarchia. Esse
igitur plures reipublicæ administrandæ formas, et quas ob
causas sint plures, dictum est antea. Nunc autem et de-
mocratiæ et oligarchiæ esse plura genera ostendamus.
Licet vero hoc intelligere etiam ex iis quæ dicta sunt.
Plura enim genera sunt et populi, et eorum qui clari no-
bilesque dicuntur: verbi gratia, populi genus unum con-
stituunt agricolæ, aliud artifices, aliud caupones et foren-
ses, eos dico qui mercaturam in urbibus faciunt, quique
in emendo et vendendo vitam conterunt: aliud, qui in
mari assidue versantur. Atque hujus generis alii sunt mi-
litares, alii pecuniæ faciendæ studio dediti, alii portitores
ac trajectores, alii piscatores. Multis enim in locis ho-
rum generum singulorum magna turba est: ut piscato-
rum Tarenti et Byzantii, hominum in triremibus occupa-
torum Athenis: mercatorum, in Ægina et Chio: traje-
ctorum ac portitorum, in Tenedo. Præter hos autem
sunt ii qui operis et manibus suis victum parant, vitamque
tolerant: et quorum ita tenuis et angusta res familiaris
est, ut non liceat eis otiosam vitam degere. Præterea ali-
qui sunt non ex utroque cive liberi, et si quod tale alius
multitudinis genus est. Nobilium autem et clarorum vi-
rorum alii ex divitiis claritatem consecuti sunt, alii ex 142
præstantia generis, alii ex virtute, alii ex doctrina et simili-
bus, quæ ex eadem differentia dicuntur. Democratia igitur
prima est ea quæ ex æqualitate maxime sic appellatur.
Æqualitatem enim edicit lex ea quæ hujusmodi demo-
cratiæ est, nempe ut nihilo plus sint locupletes quam

egentes: neutrique habeant ſummam auctoritatem et poteſtatem, ſed utrique ſint ſimiles. Nam ſi libertas in democratia eſt maxime (quemadmodum quidam exiſtimant) et æqualitas, hac maxime ratione fuerit, ſi inter omnes pariter fuerit reipublicæ adminiſtratio communis maxime. Quoniam autem populus multitudine et numero ſuperat: id autem quod a pluribus numero decretum eſt, ratum eſt, hanc eſſe democratiam neceſſe eſt. Unum igitur democratiæ genus hoc eſt: aliud eſt, ubi magiſtratus ex cenſibus, qui tamen ſint anguſti et tenues, deferuntur. Oportet autem, ei qui rem habet, magiſtratum obtinere licere: qui amiſit, non obtinere. Aliud genus democratiæ eſt, ubi cives omnes, qui modo ab omni obligatione liberi ac ſoluti ſunt, reipublicæ adminiſtrationis ſunt participes, ſed tamen lex dominatur atque imperat. Aliud genus, ut omnibus, ſi quis modo ſit civis, jus ſit obtinendi magiſtratus: ita tamen ut lex imperet. Aliud genus, ubi cætera quidem ſunt eadem: penes multitudinem vero eſt ſumma rerum poteſtas, non penes legem. Hoc autem ſit, cum multitudinis decreta, quæ pſephiſmata Græci dicunt, rata ſunt, non lex. Atque hoc propter oratores populares, quos demagogos Græci nominant, id eſt, blandos populi ductores, et quaſi leves tribunos plebis, evenit. Nam in civitatibus quæ ex lege a populo obtinentur ac reguntur, demagogus non exſiſtit, ſed optimus quiſque civis princi-
143 pem in republica locum obtinet. Ubi vero leges non ſunt ratæ, neque ſummam auctoritatem habent, hic exoriuntur populares oratores, quos demagogos diximus appellari. Fit enim princeps ſolus imperium obtinens (monarchum dicunt Græci) populus unus ex multis concretus et conflatus: nam penes multos ſumma reipublicæ poteſtas eſt, non ut ſingulos, ſed ut omnes. Qualem porro dicat Homerus non eſſe bonam multorum dominationem, utrum hanc an ubi plures ſunt, qui imperant, ut ſinguli, obſcurum eſt. Talis igitur populus, utpote qui ſit princeps ſolus imperium obtinens, ſtudet ſolus imperare, quia legum imperio non paret: et tale ſibi jus imperiumque aſſumit in totam rempublicam quale dominus in ſervos.

Itaque assentatores apud eum honorati sunt. Et talis populus proportione ex monarchiis tyrannidi respondet. Quocirca et iidem sunt mores, et uterque (populum hujusmodi dico, et tyrannum) imperium herile in meliores, ut in servos, usurpat: et hic sunt psephismata, velut illic edicta: et blandus ductor populi, seu demagogus, et assentator tyranni, sunt iidem et proportione inter se respondent. Et vero utrique apud utrosque plurimum valent, assentatores apud tyrannos, demagogi apud tales populos. Quamobrem autem rata sint psephismata, et non leges, hi causam sustinent: quia omnia ad populum referunt ac revocant. Evenit enim ut crescant, et magnificant, propterea quod populus quidem omnium rerum sit dominus atque arbiter: hi vero populi opinionis. His enim fidem habet et obtemperat multitudo. Præterea qui magistratus criminantur, populum judicare dicunt oportere, hic autem libenter provocationem recipit: quo fit ut magistratus omnes infirmentur atque enerventur. Merito autem videatur quis reprehendere, qui dicat hanc talem esse democratiam, non civitatis administrationem seu politiam: ubi enim leges non imperant, non est politia. Oportet enim legem quidem civibus omnibus, magistratus vero singulis imperare: et politiam seu reipublicæ administrationem judicare. Quare si democratia in 144
reipublicæ administrandæ formis numeranda est, perspicuum est talem reipublicæ statum, in quo psephismate omnia administrantur, ne democratiam quidem esse proprie. Contingere enim non potest, ut ullum psephisma sit universum. Democratiæ igitur genera hoc modo sint explicata ac distincta.

CAP V. V.

Oligarchiæ genera explicat.

OLIGARCHIÆ autem genera cum sint plura, unum est, in quo magistratus mandantur ex censibus tam magnis, ut pauperes atque egentes, numero plures, eorum

participes non ſint: ſed ei, qui tantam rem habeat, reipublicæ adminiſtrationis participi eſſe liceat. Aliud, cum ex parvis cenſibus creantur magiſtratus: et ipſi eos, qui deſunt, cooptant. Si igitur ex his omnibus, qui cenſu ſunt æquales, hoc faciant: videatur hoc eſſe potius ariſtocraticum, ſi vero ex quibuſdam certis, oligarchicum. Aliud autem oligarchiæ genus eſt, cum filius in locum patris ſuccedens, magiſtratum capit. Quartum, cum et id quod nunc dictum eſt, uſurpatur, et magiſtratus imperant, non leges: atque hoc genus in oligarchiis altera ex parte veluti tyrannidi reſpondet in monarchiis: et ei democratiæ, de qua poſtremo loco diximus, in democratiis: talemque oligarchiam, dynaſtiam, id eſt, potentatum, appellant. Oligarchiæ igitur et democratiæ tot ſunt genera. Ignorare autem non oportet, multis in locis evenire ut reipublicæ adminiſtrandæ ratio conſentanea cum ſuis
145 legibus non ſit illa quidem popularis: ſed propter mores et inſtitutæ vitæ rationem populariter civitas adminiſtretur. Itemque rurſus apud alios ut adminiſtratio civitatis, quæ conſentiat legibus, ſit aliquantum popularis: inſtituto vitæ et moribus, ſit paucorum imperium potius: evenit autem hoc maxime mutatis reipublicæ adminiſtrandæ formis. Non enim ſtatim conſueverunt homines immutari, et in alios mores commigrare: ſed ſatis habent primo, ſi pauca alii ab aliis, quaſi plus habere cupientes, detrahant, ſibique aſſumant. Itaque leges quidem manent, quæ erant antea, ſed ſuperiores ſunt, qui reipublicæ adminiſtrandæ formam immutant.

VI.

CAP. VI.

Probat tot eſſe democratiæ et oligarchiæ genera.

TOT autem eſſe democratiæ et oligarchiæ genera, ex iis ipſis quæ dicta ſunt, intelligere licet. Neceſſe enim eſt, aut cum omnibus illis populi partibus, quæ a nobis commemoratæ ſunt, reipublicæ adminiſtrationem communicari: aut cum his communicari, cum illis non. Cum

igitur pars ea, quæ agriculturæ operam dat, quæque mediocres rei familiaris facultates poſſidet, in ſua poteſtate ſuoque arbitrio poſitam habet reipublicæ adminiſtrationem, ex legum præſcripto rempublicam adminiſtrant: habent enim unde vitam tolerare queant opere ruſtico faciendo, neque tamen eis otioſis eſſe licet. Itaque lege adhibita atque attenta, concionem, ubi poſtulat neceſſitas, advocant, in eaque de rebus neceſſariis deliberant. Aliis autem ad reipublicæ adminiſtrationem patet aditus, ubi cenſi fuerunt cenſum a legibus præſtitutum. Quapropter iis omnibus, qui rem habent, ad rempublicam gubernandam patet acceſſus. Omnino enim non omnes eſſe reipublicæ adminiſtrationis participes, oligarchiæ proprium eſt. Otiandi autem et ab opere vacandi licentia conſtare non poteſt, niſi vectigalia ſuppetant. Hoc igitur unum democratiæ genus eſt propter has cauſas. Alterum eſt propter eam quæ deinceps ſequitur, eligendorum magiſtratuum rationem: fit enim ut liceat omnibus, quos modo generis exceptio non repellat, ad rempublicam accedere: ſoli au- 146
tem magiſtratum gerant, qui otiari poſſunt. Quocirca in tali democratia leges imperant, quia vectigal non ſuppetat. Tertium genus eſt, ubi licet omnibus, qui modo liberi ſint, ad rempublicam adminiſtrandam accedere: ſed non adminiſtrant rempublicam propter eam cauſam quæ ante dicta eſt. Quare etiam in hac legem imperare neceſſe eſt. Quartum democratiæ genus eſt ea quæ poſtrema omnium in civitatibus nata eſt. Nam propterea quod civitates omnes multo majores factæ ſunt, quam erant ab initio, et quia vectigalium copia abundare cœperunt: patet quidem omnibus ad rempublicam adminiſtrandam aditus propter ingentem multitudinem. In ſocietatem autem et communionem reipublicæ gerendæ recipiuntur, et rempublicam adminiſtrant etiam pauperes: propterea quia otiari poſſunt, dum mercedem accipiunt. Et vero maxime otiatur talis multitudo: non enim eos impedit rei familiaris procuratio: at divites impedit. Quare ſæpenumero neque in conciones cum reliquo populo conveniunt, neque judicandi munere communiter cum aliis

civibus funguntur, ex quo in multitudinis egentium poteſtatem reipublicæ adminiſtratio redigitur, non in legum. Democratiæ igitur genera tot et talia ſunt, propter has neceſſitates. Quod ad oligarchiæ autem genera attinet, ubi plures rem habent: ſed anguſtiorem, neque admodum amplam, hoc primum oligarchiæ genus eſt: faciunt enim poteſtatem reipublicæ adminiſtrandæ ei qui rem habeat. Et propterea quod multi ſunt reipublicæ adminiſtrationis participes, neceſſe eſt non penes homines, ſed penes legem, reipublicæ ſummam eſſe poteſtatem. Quanto enim longius abſint a monarchia, neque tantas facultates habeant rei familiaris, ut omni cura ſoluti ceſſare atque otiari poſſint: neque rurſum ita tenues et anguſtas, ut eos alere debeat civitas: neceſſe eſt eis æquum videri, legem
147 imperare, non ipſos. Quod ſi ſint pauciores qui rem habeant, quam qui prius dicti ſunt, ſed ampliorem habeant, ſecundum fit oligarchiæ genus. Nam qui plus valent, ſuperiora omnia habere volunt. Quapropter ex aliis civibus magiſtratus legendos curant, qui eandem reipublicæ adminiſtrandæ viam ſequantur. Propterea autem quod nondum ita opibus valent, ut ſine lege imperare poſſint, talem legem ferunt. Quod ſi magis etiam ſuam potentiam intendant eo, quod cum ſint pauciores, ampliores rei familiaris copias habeant, tertium oligarchiæ fit incrementum: in quo per ſe quidem magiſtratus obtinent, ſed ex lege tamen, quæ jubet magiſtratuum filios in patrum demortuorum locum ſuccedere. Ubi vero jam et rei familiaris copiis, et amicorum multitudine ſupra modum aucti fuerint; ad monarchiam talis potentatus prope accedit: et tum penes homines, non penes legem, civitatis et ſummæ rei poteſtas eſt. Atque hoc eſt quartum oligarchiæ genus, quod ultimo democratiæ generi altera ex parte reſpondet.

CAP. VII. VII.

Reliquas adminiſtrandæ Reipublicæ formas præter democratiam et oligarchiam, exponit.

PRÆTEREA vero præter democratiam et oligarchiam
duæ ſunt reipublicæ adminiſtrandæ formæ: quarum alte-
ram omnes commemorant, et ex quatuor reipublicæ ad-
miniſtrandæ formis hæc quarta numeratur, unumque ge-
nus eſt. Quatuor porro numerant, monarchiam, oligar- 148
chiam, democratiam, et quartam, eam, quæ ariſtocratia
nominatur. Quinta autem eſt ea quæ communi omnium
nomine appellatur. Politiam enim appellant. Sed quia
non ſæpe uſurpatur, ignoratur ab iis qui reipublicæ admi-
niſtrationum formas et genera numerare conantur: et
quatuor dumtaxat numerant, quemadmodum Plato in li-
bris de Republica. Ariſtocratia igitur merito appellatur
ea de qua ſupra diſputavimus. Ea enim reipublicæ admi-
niſtrandæ forma, quæ conſtat ex optimis viris ſimpliciter
et ex virtute, non ad aliquem ſibi propoſitum finem bonis,
ſola appellanda ariſtocratia eſt. In hac ſola enim ſimpli-
citer idem eſt vir bonus, et bonus civis. At qui in aliis
boni ſunt, hi ſpectata eorum ipſorum reipublicæ forma
boni ſunt. Verumtamen nonnullæ ſunt reipublicæ admi-
niſtrandæ formæ, quæ et a civitatibus paucorum imperio
parentibus differunt, et ab ea quæ communi nomine ap-
pellatur politia: atque hæ ariſtocratiæ nominantur. Ubi
enim magiſtratus leguntur et creantur, habita non ſolum
divitiarum, verum etiam virtutis ratione: hæc reipublicæ
adminiſtrandæ forma et a duabus illis differt, et ariſtocra-
tica appellatur. Nam etiam in eis civitatibus, in quibus
non eſt publica virtutis cura, ſunt tamen aliqui, de quibus
bene exiſtimant reliqui cives, et qui habentur viri boni.
Ubi igitur reipublicæ adminiſtrandæ ratio ſpectat et ad
divitias, et ad virtutem, et ad populum, ut Carthagine:
hæc optimatium potentiæ, ſeu ariſtocratiæ convenit: etiam
eæ quæ ad duo tantum, virtutem et populum, ut Lace-
dæmoniorum civitatis adminiſtrandæ ratio: horum enim

duorum Lacedæmone confusio est, democratiæ et virtutis. Aristocratiæ igitur præter illam primam optimam reipublicæ administrandæ formam, hæc duo genera sunt. In tertio genere locandæ sunt quæcumque ab ea reipublicæ administrandæ forma, quæ politia nominatur, deflectentes ad oligarchiam magis propendent.

VIII.

CAP. VIII.

De ea quæ vulgo Politia vocatur.

149 RELIQUUM nobis est de ea quæ politia vulgo nominatur, differere, et de tyrannide. Hoc autem ordine politiam posuimus, quia, tametsi neque hæc videatur declinatio, seu degressio a recta republica, neque eæ, quæ paulo ante expositæ sunt, aristocratiæ: tamen, si verum fateri volumus, omnes deerrarunt a rectissima reipublicæ forma. Præterea cum his numerantur, et eæ sunt earum degressiones, quemadmodum initio diximus. Ad extremum autem ut de tyrannide mentionem faciamus, ratio postulat, propterea quod, quamvis hæc minime omnium sit reipublicæ administrandæ forma, a nobis tamen suscepta sit civitatis administrandæ institutio. Quamobrem igitur talem ordinem sequuti sumus, dictum est. Nunc autem quæ ad politiam pertinent, demonstranda sunt. Explicatis enim ac distinctis iis quæ ad oligarchiam et democratiam pertinent, planior et apertior vis ejus futura est. Politia enim, ut simpliciter dicam, cinnus quidam ex oligarchia et democratia est. Solent autem eas quæ ad democratiam magis inclinant, politias appellare: quæ vero ad oligarchiam, aristocratias potius: quia doctrina et generis amplitudo magis comitatur locupletiores. Præterea vero eas res locupletes videntur habere, a quibus homines ad injuriam alteri inferendam impelluntur. Ex quo hos, viros bonos atque honestos et claros homines appellant. Quoniam igitur hoc aristocratiæ proprium est, ut civium optimis egregia et summa omnia tribuat, iccirco et oligarchias ex viris bonis atque honestis constare dicunt. Vide-

tur autem unum quiddam eſſe ex iis quæ fieri non poſ- 150
ſunt, civitatem, quæ ab optimatibus teneatur et gubernetur, quaſi ab improbis regatur, bonis legibus non uti, neque bonis legibus parere: itemque eam quæ neque bonis legibus pareat, neque bonis legibus utatur, ab optimatibus teneri et gubernari. Non eſt porro bonarum legum uſus, leges quidem eſſe bene ſcriptas et poſitas: ſed legibus bene ſcriptis ac poſitis non parere. Quocirca unus quidem bonarum legum uſus exiſtimandus eſt, poſitis legibus parere: alter vero, bene ſcriptas eſſe eas leges, quas ſervant, et in quibus permanent ac perſeverant. Nihil obſtat enim quominus etiam legibus male latis pareant: hoc autem duobus modis contingere poteſt: parent enim legibus, aut omnium, quas talis reipublicæ adminiſtrandæ forma capere ac ferre poteſt, optimis, aut ſimpliciter optimis. Videtur porro ariſtocratia quidem illa eſſe maxime, ubi honores ex virtute deferuntur. Ariſtocratiæ enim terminus ac finis eſt honos: oligarchiæ, divitiæ: populi ſeu democratiæ, libertas. Id autem valere et ratum eſſe, quod pluribus probetur, hoc in omnibus reipublicæ adminiſtrandæ formis ineſt. Etenim in oligarchia, et in ariſtocratia, et in civitatibus popularibus ac liberis, quod viſum fuerit majori parti eorum qui reipublicæ adminiſtrationis ſunt participes, hoc ratum eſt. In plurimis igitur civitatibus reipublicæ adminiſtrandæ forma, politia generis nomine appellatur. Confuſio enim et permiſtio ex locupletibus et pauperibus divitias et libertatem, tanquam ſignum propoſitum, intuetur tantum. Nam fere apud pleroſque virorum bonorum atque honeſtorum locum videntur obtinere locupletes. Quoniam autem tria ſunt, quæ de reipublicæ adminiſtrationis æqualitate ambigunt et contendunt, libertas, divitiæ, virtus (quartum enim, quod εὐγένειαν Græci, nobilitatem, ſeu generis bonitatem ac præſtantiam appellant Latini, comitatur duobus: nam generis ſplendor et præſtantia, ſeu nobilitas, nihil aliud eſt quam divitiæ antiquæ et virtus) perſpicuum eſt, cinnum, ſeu permiſtionem locupletium et pauperum, politiam dici debere: temperationem autem ex tribus, ariſto-

cratiam maxime ex aliis eſſe appellandam, præter illam veram et primam. Eſſe igitur alia reipublicæ adminiſtrationis genera præter monarchiam, et democratiam, et
151 oligarchiam, dictum eſt, tum qualia hæc ſint, et quid inter ſe differant ariſtocratiæ, et quid politia ab ariſtocratia, et non longe admodum has inter ſe diſtare, perſpicuum eſt.

IX.

CAP. IX.

Quonam modo fiat ea quæ politia nominatur, et quomodo eam conſtituere oporteat.

QUONAM autem modo præter democratiam et oligarchiam fiat ea quæ politia nominatur, et quomodo eam conſtituere oporteat, deinceps poſt ea quæ ante dicta ſunt, exponamus. Simul autem planum fiet, quibus rebus definiantur democratia et oligarchia: harum enim primum ſumenda partitio eſt: deinde ex his ab utraque veluti inſigne accipientes componere oportebit. Sunt autem tres compoſitionis et permixtionis termini. Nam vel ambo illa ſumenda ſunt, quæ utraque reipublicæ forma lege lata inſtituit: verbi gratia, de rebus judicandis. In oligarchiis enim multam locupletibus irrogant, niſi judicandi munus obeant: pauperibus nullam mercedem conſtituunt. At in democratiis, pauperibus quidem mercedem decernunt, locupletibus vero nullam multam irrogant. Commune autem et medium horum eſt, hoc utrumque junctum: quapropter et civile. Ex ambobus enim temperatum et permiſtum eſt. Unus igitur hic eſt copulandi et conjugandi modus. Alter ut medium ſumatur eorum quæ uterque populus inſtituit ac decernit: verbi gratia, habet hoc inſtitutum alter, ut ad concionem pateat aditus civibus aut nullius cenſus, aut perquam exigui atque an-
152 guſti: alter, ut iis ſolis, qui magnum habent cenſum. Commune eſt autem neque hoc neque illud, ſed quod medium eſt inter utrumque horum cenſuum. Tertius eſt, ut ex duobus duarum reipublicæ adminiſtrationum inſti-

tutis, fiat una reipublicæ administrandæ forma: nempe partim ex lege oligarchica, partim ex democratica: verbi gratia, videtur democratiæ esse proprium magistratus sortito capi: electione vero creari, oligarchiæ convenire: et democratiæ proprium est, non ex censu magistratus mandari: oligarchiæ ex censu. Aristocratiæ igitur est proprium, et politicum, ex utraque reipublicæ administrandæ forma utrumque sumere: ex oligarchia, ut magistratus ex electione deferantur: ex democratia, ut ne ex censu. Permistionis igitur modus hic est. Certus autem bene permistæ democratiæ et oligarchiæ finis ac terminus erit, ubi licebit eandem reipublicæ administrandæ formam, democratiam et oligarchiam appellare. Perspicuum enim est, iis qui ita loquuntur, id ex eo accidere, quod bene sint permistæ. Idem porro et medio accidit. In eo enim utrumque extremorum apparet atque elucet: quod evenit in Lacedæmoniorum reipublicæ administrandæ forma. Multi enim eam esse democratiam dicere conantur, propterea quia hujus reipublicæ ordinatio multa habeat democratiæ propria: verbi gratia, primum id, quod ad puerorum educationem pertinet: similiter enim aluntur divitum liberi, atque pauperum filii: et eodem modo instituuntur, quo modo et pauperum filii erudiri possint. Similis vero ratio etiam in proxima ætate adhibetur: et cum robustiore corpore fuerint, atque ad ætatem virilem pervenerint, eadem: nulla enim re illustrior aut insignior est dives, quam pauper. Ita quæ ad victum pertinent, eadem sunt omnibus in conviviis illis, quæ syssitia apud eos nominantur: denique tali veste utuntur divites, qualem quivis ex pauperibus quisquis sit, parare queat. De- 153
inde propterea quod ex duobus maximis imperiis alterum quidem populus optat et legit: alterius vero est particeps. Nam senatores a populo leguntur: ephoriam seu ephoratum, qui erat quasi tribunatus plebis Romæ, populo licet obtinere. Nonnulli oligarchiam esse volunt, propterea quod multa habeat oligarchiæ propria: verbi gratia, magistratus omnes ex electione mandari, nullum sortito obvenire: et penes paucos esse necis et exsulii potestatem, et

alia multa hujusmodi. Oportet autem in reipublicæ administrandæ forma bene permista beneque temperata, utrumque videri inesse, et neutrum: tum eam per se et suis viribus servari, non extrinsecus: et per se servari, non quod plures sint extra, qui eam salvam esse velint (hoc enim etiam malæ reipublicæ administrandæ formæ suppetat) sed eo quod nulla prorsus pars civitatis ullam aliam reipublicæ administrandæ formam velit. Quonam igitur modo politia sit constituenda, itemque eæ quæ aristocratiæ nominantur, nunc expositum est.

X.

CAP. X.

De Tyrannide.

DE tyrannide autem nobis reliquum erat dicere, non quod longus de ea sermo habendus sit, sed ut suam hujus institutionis partem consequatur, quoniam etiam hanc in reipublicæ administrandæ formis numeramus. De regno igitur in libris superioribus explicuimus, in quibus de eo quod maxime regnum dicitur, commentabamur, cum quærebamus utrum sit inutile, an expediat civitatibus: et quem regem, et unde, et quomodo constituere oporteat. Tyrannidem porro, quo loco de regno disputabamus, in duas partes divisimus, propterea quod utriusque harum
154 vis ac potestas similitudinem quandam habet cum regno: idque quia hoc utrumque imperium legi est consentaneum. Nam et apud nonnullas barbarorum nationes, principes, penes quos solos summa sit omnium rerum potestas, eliguntur: et olim apud priscos Græcos fiebant hoc modo quidam principes, soli imperium obtinentes, quos Æsymnetas appellabant. Differunt autem hæc imperia nonnihil inter se, ac propterea quidem, quod lege vigebant ac valebant, et quia soli volentibus imperabant, erant regia: sed propterea quod dominorum in morem imperabant arbitratu suo, tyrannica. Tertium autem tyrannidis genus est id, quod maxime tyrannis videtur esse, cum ex altera parte regno respondeat. Talem autem mo-

narchiam tyrannidem eſſe neceſſe eſt, quæ cum referendarum rationum judicio non teneatur, imperium exercet in ſimiles, eoſque omnes meliores, ad ſuam ipſius utilitatem omnia referens, non ad eorum, qui parent imperio. Quapropter invitus imperat: nemo enim liber et ingenuus tale imperium æquo animo ferre poteſt. Tyrannidis igitur hæc et tot genera ſunt, propter eas quas diximus, cauſas.

CAP. XI. XI.

Quænam ſit optima reipublicæ adminiſtrandæ forma.

SED quænam eſt optima reipublicæ adminiſtrandæ forma, et quænam pleriſque civitatibus et pleriſque hominibus vita optima, apud eos qui neque cum virtute captum idiotarum ſuperante, neque cum doctrina et naturæ bonitatem et adjumentum fortunæ deſiderante, neque cum reipublicæ adminiſtrandæ forma optanda magis quam ad uſurpandum facili: ſed cum vita ad communicandum expedita pleriſque, et cum ea reipublicæ adminiſtrandæ for- 155
ma, cujus bona pars civitatum poſſit eſſe particeps, hæc conferre velint? Etenim quas ariſtocratias appellant, de quibus nunc diximus, partim a pleriſque civitatibus ſunt remotiores: partim ei quæ politia nominatur, finitimæ ſunt. Quocirca de ambabus, ut de una, dicendum eſt. Judicium autem de his omnibus, ex iiſdem elementis pendet. Nam ſi recte dictum eſt in libris de Moribus, vitam beatam eſſe, quæ virtuti congruit non impeditæ: virtutem autem, mediocritatem: vita media optima ſit neceſſe eſt, ex ea quam quiſque conſequi poteſt, mediocritate. Atque his eiſdem finibus, et civitatis et reipublicæ adminiſtrationis virtutem ac vitium terminari neceſſe eſt. Reipublicæ enim adminiſtratio, vita quædam civitatis eſt. In omnibus igitur urbibus tres ſunt partes civitatis: alii valde copioſi et locupletes, alii egentiſſimi ac tenuiſſimi: tertii inter hos medii. Itaque quoniam convenit inter omnes id quod eſt mediocre, et medium, eſſe optimum:

perſpicuum etiam eſt, rerum ſecundarum poſſeſſionem mediam, omnium eſſe optimam: facillime enim adduci poteſt ut rationi obtemperet. At qui pulchritudinis, aut virium corporis, aut nobilitatis, aut divitiarum modum ſuperat: aut contra qui ſupra modum pauper, aut ſupra modum infirmus, aut ſupra modum inhonoratus eſt, difficile eſt eum rationi obſequi. Fiunt enim illi quidem petulantes atque contumelioſi, et inſignite magniſque in facinoribus improbi: hi vero malitioſi ac fraudulenti, et levibus in factis mali. At injuriarum aliæ naſcuntur ex contumelia ac petulantia: aliæ ex caliditate et malitia. Præterea hi minime magiſtratus amant, minimeque magi-
156 ſtratibus conſulunt. Atqui hoc utrumque civitatibus eſt peſtiferum. Præterea qui rebus ſecundis, et viribus corporis, et divitiis et amicis, et aliis hujuſmodi rebus excellunt, imperium ferre neque volunt neque ſciunt. Atque hoc malum domi natum ſtatim a pueris habent. Nam propter luxuriam et delicias ne in ludis diſcendi quidem imperio parere conſueverunt. At qui ſupra modum harum rerum penuria atque inopia conflictantur, nimis ſunt humiles atque abjecti. Itaque hi imperare quidem neſciunt, ſed imperium ſervile ſubire ſciunt: illi nulli quidem imperio parere didicerunt, ſed ita imperare ſciunt, quomodo domini ſervis imperant. Fit igitur ſervorum et dominorum civitas, non liberorum: et hominum partim invidentium, partim contemnentium, quæ ab amicitia et ſocietate, communioneque civili diſtant plurimum: ſocietas enim et communio ad amicitiam pertinent: nam neque cum inimicis ſocietatem itineris inire volumus. Ea autem natura civitatis eſt, ut ex paribus et ſimilibus quam maxime fieri poſſit, conſtare debeat: hoc autem mediis ſuppetit maxime. Quare neceſſe eſt hanc civitatem optime gubernari atque adminiſtrari, quæ ex iis partibus conſtet, ex quibus conflatam conſtitutionem civitatis dicimus eſſe optimam natura: et vero ex civibus hi in civitatibus ſalvi ſunt maxime. Nam neque ii, ut pauperes, aliena appetunt: neque rem horum familiarem, ut rem divitum, pauperes concupiſcunt: et quia neque in-

ſidiis cuniculiſque oppugnantur, neque aliis inſidiantur, ab omni periculo tuti vivunt: itaque præclare optavit Phocylides:

Eſſe volo civis medius: namque optima multa
Sunt mediis.

Perſpicuum igitur eſt, ſocietatem civilem illam eſſe opti- 157
mam, quæ ex mediis conſtat: taleſque civitates bene administrari licere, in quibus media pars, multa eſt, et plus poteſt maxime quidem, quam ambæ: ſecundo loco vero, quam alterutra. Accreſcens enim, aliquid momenti affert, inclinationemque quandam facit, et obſtat ne accidant contrariæ exſuperantiæ. Quapropter ſummæ felicitatis eſt, eos, qui in civitatis adminiſtratione verſantur, rem familiarem et mediocrem et juſtam habere. Nam ubi alii valde multam et amplam habent, alii nullam: aut democratia fit poſtrema et deterrima, aut mera oligarchia, aut tyrannis, propter utramque excellentiam atque exſuperantiam: nam ex democratia valentiſſima et acerrima, et ex oligarchia naſcitur tyrannis: ex mediis vero et affinibus multo minus: cujus rei cauſam poſterius in diſputationibus de reipublicæ adminiſtrationum mutationibus et converſionibus, exponemus. Mediam autem reipublicæ adminiſtrandæ formam eſſe optimam, perſpicuum eſt; ſola enim ſeditionibus non eſt infecta: ubi enim late patet id quod interjectum medium eſt, minime ſeditiones oriuntur, minimeque divellitur rerumpublicarum conjunctio. Atque ob eandem cauſam magnæ civitates minus ſunt ſeditionibus opportunæ, nempe quia id quod medium eſt, late patet. In parvis vero cum facile ſit cives omnes ita in duas partes dirimere, ut nihil relinquatur medium: tum omnes fere aut egentes ſunt, aut locupletes. Præterea democratiæ oligarchiis ſunt a ruinæ periculo munitiores, et ad diuturnitatem ſtabiliores, propter medios. Nam et plures ſunt, et honorum ſunt participes in democratiis magis quam in oligarchiis. Cum enim ſine his egentes ac tenues multitudine ſuperant, male rem ſuam gerit civitas, et in peſſimum locum deducti cives cito intereunt. Argumento autem huic rei eſſe exiſtimare oportet, quod

optimi latores legum de mediocrium civium grege fuerunt. Nam et Solon ex hoc numero erat (ut declarat ip-
158 ſius poeſis) et Lycurgus (non enim rex erat) et Charondas, et fere plerique alii. Perſpicuum autem etiam ex his eſt, quamobrem plurimæ reipublicæ adminiſtrandæ formæ aliæ ſint democraticæ, aliæ oligarchicæ. Propterea enim quod in his ſæpenumero quod medium eſt, exiguum eſt, ſemper utricumque excellant, ſive locupletes ſive plebecula: qui medium locum exſuperant, hi reipublicæ adminiſtrationem una ſecum trahunt. Itaque aut ſit democratia, aut oligarchia. Propterea vero quia ſeditiones et contentiones inter plebem et locupletes exſiſtunt, utriſcumque acciderit ut adverſariis ſuperiores evadant, ii non communem reipublicæ adminiſtrandæ formam conſtituunt, neque æqualem: ſed exſuperantiam prioris reipublicæ adminiſtrationis, tanquam victoriæ præmium accipiunt: et hi quidem democratiam, illi oligarchiam efficiunt. Præterea vero et eorum qui principatum Græciæ obtinuerunt, utrique ad reipublicæ adminiſtrandæ formam, quæ apud ſe vigebat, intuentes: alteri democratias in civitatibus conſtituerunt, alteri oligarchias, non utilitatem civium ſpectantes, ſed ſuam ipſorum: ita ut propter has cauſas, aut nunquam media reipublicæ forma exſiſtat, aut raro, et apud paucos. Unus vir enim ſolus ex iis qui antea principatum in Græcia tenuerunt, adductus eſt, ut hanc reipublicæ adminiſtrandæ deſcriptionem inſtitueret. Nunc autem apud eos, qui in civitatibus verſantur: hæc conſuetudo ſerpere cœpit, ut nolint æqualitatem: ſed aut imperare ſtudeant, aut victi æquo animo onus imperii ſubeant ac perferant. Quæ ſit igitur optimæ reipublicæ adminiſtrandæ forma, et propter quam cauſam, ex his intelligere licet. Aliarum autem reipublicæ adminiſtrandæ formarum, quoniam plures democratias pluresque oligarchias eſſe dicimus: quæ prima ſit locanda, quæ ſe-
159 cunda, et quæ ad eundem modum deinceps proxima, quia alia ſit melior, alia deterior, cum ea quæ optima eſt, diſtincta ac definita ſit, non eſt difficile intelligere. Oportet enim neceſſario eam eſſe meliorem, quæ ad hanc pro-

xime accedit : deteriorem eam quæ a medio remotiſſima eſt, niſi quis in judicio faciendo finem civitati propoſitum intueatur. Dico autem civitati propoſitum, quia ſæpenumero, quamvis ſit alia reipublicæ adminiſtrandæ forma optabilior ac præſtabilior : nihil obſtat tamen quominus aliquibus magis expediat, aliam eſſe apud eos reipublicæ adminiſtrationem.

CAP. XII. XII.

Quæ Reipublicæ adminiſtrandæ forma quibus, et qualis qualibus expediat.

QUÆ autem reipublicæ adminiſtrandæ forma quibus,
et qualis et qualibus expediat, conſequens eſt deinceps iis
quæ dicta ſunt, exponere. Primum igitur quod idem
univerſe de omnibus vere dicitur, ſumendum eſt. Oportet
enim plus valere eam partem civitatis, quæ vult reipublicæ
adminiſtrandæ formam manere, quam quæ non
vult. Conſtat autem civitas omnis ex quali ſeu qualitate,
et quanto ſeu quantitate. Quale dico, libertatem, divitias,
diſciplinam, generis ſplendorem ſeu nobilitatem :
quantum, multitudinis exſuperantiam. Contingere autem
poteſt ut earum partium, ex quibus conſtat civitas,
parti alteri adjunctum ſit quale : alteri quantum : verbi
gratia, ut plures numero ſint homines obſcuro et humili
loco nati, quam generoſi, aut plures egentes quam locupletes :
non tam ſuperent quanto tamen, quam ſuperentur
quali. Quapropter hæc ſunt inter ſe comparanda.
Ubi igitur egentium multitudo alteram partem ſuperat ea
proportione, quam diximus, hic democratia oriri ſolet natura.
Nam ſi quidem agricolæ numero ſuperent, ſit agri- 160
colarum democratia : et unumquodque genus democratiæ
pro cujuſque populi exſuperantia : verbi gratia, ſi
agricolarum ſuperet multitudo, prima exiſtit democratia :
ſin artificum ſordidorum et mercenariorum, poſtrema : ſimiliterque
aliæ inter has interjectæ. Ubi vero locupletium
et nobilium multitudo magis ſuperat quali, quam

ſuperatur quanto, hic naſcitur oligarchia: et eodem modo unum quodque oligarchiæ genus, pro exſuperantia multitudinis oligarchiæ convenientis. Oportet porro latorem legis ſemper in reipublicæ adminiſtratione medios aſſumere. Nam ſive leges oligarchiæ convenientes ferat, ad medios leges dirigere debet: ſive democratiæ congruentes, hi legibus adjungendi ſunt. Ubi vero mediorum multitudo ſuperat aut utroſque extremos, aut alterutrum tantum: hic fieri poteſt ut reipublicæ adminiſtrandæ forma ſit firma et ſtabilis. Non eſt enim metuendum ne unquam divites cum pauperibus in hos conſentiant et conſpirent: nam nunquam alteri alteris ſervire volent. Quod ſi communiorem reipublicæ adminiſtrationem quærant, nullam aliam reperient hac communiorem. Nam viciſſim præeſſe atque imperare non facile inducant animum propter diffidentiam, quæ inter eos intercedit. Ubique gentium autem arbiter honorarius, fidiſſimus eſt: at medius, arbiter honorarius eſt. Quanto autem melius reipublicæ adminiſtratio miſta et temperata fuerit, tanto firmior et diuturnior eſt. Vehementer autem errant multi etiam ex iis qui reipublicæ adminiſtrandæ formas ariſtocraticas efficere volunt: non eo ſolum, quod plus tribuant locupletibus, quam oporteat, verumetiam quod fallaciter populi vires frangant, atque enervent. Neceſſe enim eſt, temporis progreſſu aliquando ex falſis bonis naſci verum malum. Nam immoderatæ atque injuſtæ divitum opes reipublicæ adminiſtrationem perdunt potius, quam populi.

XIII. CAP. XIII.

Callida legum ferendarum artificia ad oligarchiam accommodata: et quæ his opponuntur in democratiis machinæ. Anacephalæoſis eorum quæ docuit ab initio fere libri hujus.

161 QUINQUE autem res numero ſunt quas in reipublicæ adminiſtrationibus per ſpeciem quandam honeſtam callide excogitant in populum: eæque verſantur in concione, in magiſtratibus, in judiciis, in armandis civibus, in exercen-

dis. In concionibus quidem, licere civibus in concione deliberandi cauſa intereſſe: multam autem eſſe conſtitutam in locupletes, ſi non interfuerint in concione: eamque aut in ſolos locupletes, aut multo majorem. In magiſtratibus, non licere iis qui cenſum habeant, ejurare magiſtratum: egentibus et tenuibus licere. In judiciis, multam eſſe conſtitutam in locupletes, niſi judicandi munere fungantur: egentibus licere impune rebus judicandis non præeſſe: aut in illos quidem gravem multam eſſe conſtitutam, in hos levem: quemadmodum in Charondæ legibus. Alicubi autem licet quidem omnibus, qui modo profeſſi fuerint, et nomen ſuum in tabulis publicis perſcribendum dederint, in concione conſultandi gratia intereſſe, et res judicare. Quod ſi poſteaquam profeſſi fuerint, neque in concionem veniant, neque judicandi munus obeant: magnæ ſunt his pœnæ irrogatæ, ut propter multæ irrogationem, profeſſionem, nominiſque ſcriptionem fugiant: propterea autem quod nomen perſcribendum non dederint, judicandi munus non obeant, neque in concione deliberandi cauſa interſint. Eodem modo et de armis domi habendis, et corporibus exercendis lege lata conſtituunt. Egentibus enim licet arma non habere: locupletes vero ſi non habeant, pecunia multantur: et illis licet impune corpus non exercere; his, ſi corpus non exerceant, multa irrogata eſt: ut hi quidem propter multam corpori exercendo dent operam, illi propter impunitatem corporis exercitationem negligant. Hæc igitur ſunt callida legum ferendarum artificia, ad oligarchiam accommodata: in democratiis vero alias machinas excogitant, quas his opponant. Egentibus enim mercedem præbent in concionem deliberandi cauſa euntibus: et judicandi munus obeuntibus: locupletibus utrumque munus defugientibus nullam multam irrogant. Itaque perſpicuum eſt, ſi quis vult juſte permiſcere, quæ ſunt apud
utroſque, in unum eſſe conducenda: et illis quidem mer- 162
cedem eſſe præbendam, his vero multam irrogandam. Sic enim omnes reipublicæ adminiſtrationis fuerint participes: illo modo autem alterorum tantum reipublicæ

administratio est. Oportet autem reipublicæ administrandæ formam ex his sane constare tantum, qui habent arma: census vero magnitudinem non licet simpliciter definiendo edicere tantam suppetere debere: sed considerato qualis et quantus amplissimus quadret ad id ut ii qui reipublicæ administrandæ sunt participes, plures sint iis qui non sunt participes, tantum præfinire ac præscribere oportet. Pauperes enim, etiamsi honorum non sint participes, otiari et quiescere non nolunt: modo ne quis eos contumeliose vexet, neque de re familiari quicquam detrahat: sed hoc facile non est. Non enim semper contingit ut sint ii humanitate politi, qui reipublicæ administrationis sunt participes. Et pauperes, ubi bellum ortum fuerit, solent esse tardiores nisi alantur, etsi domi egeant. Quod si quis victum suppeditet, militiam non detrectant. Constat autem reipublicæ administrandæ forma apud nonnullos non solum ex iis peditibus qui arma gerunt: verum etiam ex iis qui gesserunt. Apud Malienses autem reipublicæ quidem administrandæ forma ex his constabat: magistratus vero ex iis qui militabant, legebantur. Ac prima sane reipublicæ administrandæ forma apud Græcos, posteaquam regibus uti desierunt, ex iis qui arma ferebant, fuit: principio quidem ex equitibus: robur enim et nervi exercitus, et belli præstantia in equitatu consistebat. Nam sine arte instruendi disponendique exercitus, peditatus gravioris armaturæ inutilis est. At talium rerum usus et ordinis disciplina non erat apud veteres ita, ut in equitatu firmamentum et robur belli collocarent: crescentibus autem civitatibus, auctisque eorum qui arma tractabant, viribus, cum pluribus reipublicæ administratio communicata est. Quapropter quas nunc politias appellamus, majores nostri democratias nominabant. Erant autem veteres reipublicæ administrandæ formæ non temere oligar-
163 chicæ et regiæ. Nam propter hominum paucitatem civitatumque infrequentiam, non admodum multos habebant, qui medii essent. Itaque cum et numero pauci essent, et ordinis descriptione, magis imperium præferebant. Quam ob causam igitur reipublicæ administrandæ

formæ ſint plures, et quamobrem præter eas, quæ commemoratæ ſunt, aliæ (nam et democratia una numero non eſt, et de aliis item ſentiendum) præterea vero quid inter ſe differant, et quam ob cauſam hoc eveniat: et præter hæc, quæ ſit optima reipublicæ adminiſtrandæ forma, ut dicamus de eo quod plerumque fit: et aliarum reipublicæ adminiſtrandæ formarum qualis qualibus conveniat, expoſitum a nobis eſt.

CAP. XIV. XIV.

Reipublicæ tres partes legum latori diligenter conſiderandæ: et de earum prima.

RURSUS autem et communiter de omnibus, et ſeparatim ſingulatimque de unaquaque, et de iis quæ deinceps ſequuntur, dicamus, eorum principio apto et convenienti ſumpto. Omnium igitur reipublicæ adminiſtrandæ formarum tres particulæ ſunt, quarum quid cuique expediat, bonum ſcriptorem legum diligenter attendere et conſiderare oportet: quibus particulis bene affectis, reipublicæ adminiſtrandæ formam bene affectam eſſe, et pro uniuſcujuſque harum partium differentia, reipublicæ adminiſtrandæ formas inter ſe differre neceſſe eſt. Harum autem partium una quædam eſt, quæ de republica conſultat, altera, quæ in magiſtratibus verſatur, hoc eſt, quos magiſtratus eſſe, et quarum rerum poteſtatem eos habere, et qualem eorum electionem eſſe oporteat: tertia ad judices pertinet. Summam autem poteſtatem habet ea pars, quæ de bello et pace, et de ſocietate et de fœderibus, et de morte et exſulio, et publicatione bonorum et de rationi- 164
bus referendis conſultat. Neceſſe eſt autem, vel civibus omnibus hæc judicia eſſe tradita, vel nonnullis omnia (verbi gratia) uni cuidam magiſtratui aut pluribus, vel aliis alia: vel nonnulla eorum omnibus, nonnulla vero nonnullis. Omnes igitur cives de omnibus rebus ſtatuere, populare eſt: talem enim æqualitatem requirit populus. Sunt autem modi, quibus omnes de rebus omni-

bus ſtatuant, complures: unus, ut ſinguli viciſſim, non omnes ſimul deliberent et ſtatuant: quemadmodum fit in reipublicæ adminiſtrandæ forma a Telecle Mileſio inſtituta: (et vero in aliis etiam reipublicæ adminiſtrandæ formis conſultant magiſtratuum collegia congreſſa et in unum coacta: magiſtratus autem obtinent omnes viciſſim cives ex tribubus et particulis civitatis prorſus minimis, donec ad omnes perventum ſit) conveniant autem omnes ſolum et de legibus ferendis ac jubendis, et iis de rebus quæ ad reipublicæ adminiſtrationem pertinent: et ut ea audiant quæ a magiſtratibus edicuntur ac denunciantur. Alius modus, ut omnes conferti et in unum coacti ſtatuant: ſed conveniant tantum comitiorum diebus, et ad magiſtratus creandos ſeu legendos, et ad leges ſciſcendas ac jubendas: et cum de bello et pace agendum eſt, et ad rationes rerum in magiſtratu geſtarum repetendas: de cæteris autem magiſtratus, ut cuique negotio præpoſiti ſunt, ſive lecti ex omnibus ſive ſortito capti, deliberent. Alius modus, ut cives, ad magiſtratus creandos, et rationes a magiſtratibus repetendas, conveniant et præſto ſint, et cum de bello ac ſocietate belli deliberaturi ſunt: cætera a magiſtratibus tranſigantur atque adminiſtrentur: qui magiſtratus a populo ſint electi tot quot eſſe debent. Tales autem ſunt ii qui non niſi a ſcientibus et uſu peritis geri
165 poſſunt. Quartus modus eſt, ut omnes de rebus omnibus congregati deliberent: magiſtratus vero nulla de re ſtatuant aut decernant: ſed tantum ſententiam ſuam anquirendi cauſa ante interponant, eamque ad populum poſtea referant: quo modo nunc ultima democratia gubernatur: quam et oligarchiæ potentatus ejus (quem dynaſtiam nominant) imitatrici, et monarchiæ tyrannicæ proportione reſpondere dicimus. Hi igitur omnes modi ſunt democratici. Quoſdam vero de omnibus ſtatuere, oligarchiæ proprium eſt: habet porro etiam hoc differentias plures. Cum enim ex mediocribus cenſibus et deliguntur magiſtratus, et ſunt plures propter cenſus mediocritatem, neque quicquam eorum, quæ vetat lex, movent, ſed legem ſequuntur ducem: et ei, qui cenſum lege præfinitum ha-

beat, licet ad rempublicam accedere: oligarchia hæc talis quidem eſt, ſed civilis, quia modum ſervat. Cum vero non omnes conſilii publici ſunt participes, ſed eliguntur, et tamen ex lege imperant, ut et ſupra: id ad oligarchiam pertinet. At cum ii, penes quos eſt conſultandi poteſtas, ſe ipſi legunt et creant: cumque filius in locum patris ſuccedit, et cum leges ſibi ſubjungunt, non ſe legibus: hæc reipublicæ ordinatio oligarchica ſit neceſſe eſt. Cum autem partitione et deſcriptione quadam facta, de nonnullis rebus ſtatuendi poteſtatem et jus habent nonnulli; (verbi gratia) de bello et pace, et de rationibus repetendis omnes: de cæteris rebus magiſtratus, hique electi aut ſortito facti: hæc quidem reipublicæ adminiſtrandæ forma ariſtocratia eſt. Sed ſi de aliquibus rebus ſtatuere poſſint magiſtratus electi, de aliquibus ſortito facti: et qui ſortito fiunt, vel ſimpliciter ſumantur ex omnibus, vel ex iis qui ante meliores judicati ſunt: vel communiter deligantur, et ſortito fiant: hæc reipublicæ adminiſtratio partim ariſtocratia eſt, partim ipſa politia. Diſtinctum igitur ac diviſum hoc modo eſt id quod in civitate conſul- 166
tationi præeſt, ſpectatis reipublicæ adminiſtrandæ formis: et gubernatur unaquæque reipublicæ adminiſtrandæ forma, quemadmodum ſupra definitum atque explicatum eſt. Conducit autem ad conſultandum ei democratiæ, quæ maxime videtur nunc eſſe democratia (talem democratiam dico in qua populus habet poteſtatem legum jubendarum et vetandarum) quod fit in oligarchiis de judiciorum ratione, et id rectius facere: (multam enim in eos irrogant, quos judicandi munere fungi volunt, ut judicandi munere fungantur: ac democratia tenuibus et egentibus mercedem decernit) et hoc idem in concionibus facere. Melius enim conſultabunt, ſi conſultent omnes communiter: multitudo quidem cum claris et nobilibus viris, hi vero cum multitudine. Expedit autem, eos qui conſultandi munus obibunt, aut ſuffragiis creari atque eligi, aut ſortito fieri æqualiter ex membris et particulis civitatis. Expedit porro illud quoque ſi cives populares politicos ſeu civiles longe numero ſuperent; aut non omnibus merce-

dem dare, ſed tam multis quam multi cum multitudine nobilium commenſu quodam comparari queant, aut plures ſortiendi jure poteſtateque privare. In oligarchiis autem utile eſt aut nonnullos ex multitudine ante alios ſumere, aliiſque anteferre, qui deliberent: aut curiam aliquam conſtituere talem, qualis eſt in quibuſdam reipublicæ adminiſtrandæ formis, quos probulos, id eſt, præconſultatores, et nomophylacas, id eſt, legum cuſtodes, appellant: et de iis agere de quibus hi ante conſultarint. Sic enim populus erit conſultandi conſors et particeps, neque quicquam eorum reſcindere poterit, quæ ad reipublicæ adminiſtrationem pertinent. Præterea aut eadem decernere populum, aut nihil contrarium iis decernere, quæ ad eum referuntur: aut cum omnibus quidem conſilium communicare, ſed ſolis magiſtratibus conſultandi po-
167 teſtatem facere: contrariumque ejus quod fit in civilibus reipublicæ adminiſtrationibus, quas Græci politias appellant, faciendum eſt. Populi enim in abſolvendo rata debet eſſe auctoritas, in condemnando non debet eſſe rata: ſed provocatio fit ad eos magiſtratus qui reipublicæ præſunt. Nam in civilibus reipublicæ adminiſtrationibus faciunt ordine converſo: paucorum enim, ſi quidem abſolverunt, rata eſt auctoritas: ſin condemnarunt, rata non eſt: ſed provocatio ſemper eſt ad quamplurimos. De ea igitur civitatis parte, quæ conſultat, et de ea penes quam eſt moderandæ atque adminiſtrandæ civitatis auctoritas ac poteſtas, ita ſit a nobis explicatum.

XV.

CAP. XV.

Secundam reipublicæ partem, quæ eſt de magiſtratibus, explicat.

HIS autem proxime conſequens eſt magiſtratuum diſtincta atque explicata partitio. Inſunt enim in hac reipublicæ adminiſtratione multæ differentiæ, quot magiſtratus eſſe debeant, et quarum rerum penes eos poteſtas eſſe debeat: et de tempore, quam diuturnum quemque eſſe

oporteat: alii enim ſemeſtres, alii breviore temporis ſpatio circumſcriptos, alii annuos, alii diuturniores magiſtratus faciunt: et utrum magiſtratus perpetuos eſſe oporteat, an diuturnos, an neutrum, ſed ſæpe eoſdem magiſtratum gerere: an non eundem bis magiſtratu fungi, ſed ſemel dumtaxat: præterea, quod ad rationem conſtituendorum magiſtratuum attinet, ex quibus fieri oporteat, et a quibus, et quomodo. Nam de his omnibus oportet primum diſtinguere atque explicare poſſe, quot modis contingat ut fieri poſſint: deinde videre quales magiſtratus qualibus reipublicæ adminiſtrandæ formis ſint utiles, et ſingulos ad ſingulas accommodare. Sed ne hoc quidem definire facile eſt, quales magiſtratus appellandi ſint: multis enim præfectis civilis ſocietas eget. Quapropter non 168
omnes ii ſunt in magiſtratibus numerandi, neque qui ſuffragiis creantur ſive eliguntur, neque qui ſortito fiunt, ut primum ſacerdotes: hoc enim genus hominum aliud eſſe a civilibus magiſtratibus ſtatuendum eſt: deinde chororum duces ac magiſtri, et præcones eliguntur et legati. Sunt autem curationes aliæ civiles, et hæ vel omnium civium ad aliquam actionem: ut imperator iis omnibus qui militant, præeſt: vel partis civitatis, ut mulierum curator aut puerorum: aliæ quaſi ad domum adminiſtrandam, remque familiarem tuendam pertinentes, quas œconomicas appellant Græci (ſæpenumero enim frumenti menſores leguntur) aliæ in miniſterio conſiſtunt, quibus ſi copia ſuppetat, ſervos præficiunt. Maxime igitur, ut ſimpliciter et generaliter dicam, magiſtratus hi dicendi ſunt, quibus de aliquibus rebus conſultandi, et judicandi, et imperandi, et quidem hujus rei maxime munus aſſignatum eſt. Imperare enim magiſtratus proprium magis eſt, quam illa ſuperiora. Sed quibus nominibus hæc appellentur, nihil propemodum refert ad uſus: nondum enim eorum qui de nomine ambigunt, controverſia judicio dirempta eſt: verum habet aliam aliquam occupationem mentis et cogitationis propriam. Quales autem magiſtratus, et quam multi ſint neceſſarii ad id ut ſit civitas: tum quales non neceſſarii quidem ſint, ſed utiles ad bonam reipublicæ ad-

miniſtrandæ formam, magis dubitare poſſit aliquis, cum in omni reipublicæ adminiſtrandæ forma, tum in parvis civitatibus. Nam in magnis fieri et poteſt et debet, ut unus magiſtratus uni rei præpoſitus ſit: fieri enim poteſt ut multi ſe conferant ad principatus et imperia, quia multi ſunt cives: ita ut alios magiſtratus diu intermittere, alios ſemel gerere liceat. Tum præſtat unicuique rei et actioni curationem obtingere in uno negotio poſi-
169 tam atque occupatam, quam multis diſtrictam. In parvis vero multos magiſtratus ad paucos homines conferre et contrahere neceſſe eſt. Nam propter hominum paucitatem et penuriam non eſt facile multos in magiſtratibus eſſe. Qui erunt enim ii qui his rurſum ſucceſſuri ſunt? Egent autem interdum iiſdem magiſtratibus et legibus parvæ civitates atque magnæ. Hoc intereſt quod hæ quidem ſæpenumero egent iiſdem: illis vero longo temporis ſpatio hoc evenit. Quapropter nihil obſtat quominus multæ curationes uni ſimul mandentur: non enim ſibi erunt mutuo impedimento: et propter hominum penuriam neceſſe eſt magiſtratus ſeu imperia conſtituere: veluti inſtrumenta illa, quæ candelabri et verriculi uſum præbent, obeliſcolychnia a Græcis appellata. Si poſſimus igitur quot omni civitati magiſtratus eſſe neceſſe ſit, et quot non ſit quidem neceſſe, ſed tamen eſſe oporteat, dicere: facilius quis his cognitis colligat, quales magiſtratus in unum magiſtratum contrahendi et conducendi ſint. Convenit autem ne hoc quidem ignorare, qualis magiſtratus pro ratione loci multarum rerum curam habere, et qualium rerum penes unum magiſtratum auctoritas ac poteſtas eſſe debeat: verbi gratia, modeſtiæ in vita degenda ſervandæ, utrum in foro quidem penes rerum venalium curatorem ſeu ædilem: in alio loco penes alium, an ubique penes eundem: et utrum ex rebus facienda ſit diviſio, an ex hominibus: dico utrum debeat unus eſſe præfectus modeſtiæ, an alius pueris, alius mulieribus: et vero ex reipublicæ adminiſtrandæ formis, utrum in unaquaque etiam magiſtratuum genus differat, an nihil differat: verbi gratia, in democratia, et oligarchia, et ariſtocratia, et mo-

narchia, utrum penes eoſdem magiſtratus ſit ſumma pote- 170
ſtas, ſed non ex paribus, neque ex ſimilibus, verum in aliis reipublicæ adminiſtrandæ formis penes alios ſit poteſtas: verbi gratia, in ariſtocratiis ex hominibus eruditis et bene inſtitutis: in oligarchiis, ex divitibus: in democratiis, ex liberis. An ſint quædam reipublicæ adminiſtrandæ formæ ipſis quidem magiſtratuum differentiis conſentaneæ: ſed alicubi tamen eoſdem magiſtratus eſſe expediat, alibi utile ſit inter ſe differre: hic enim convenit magnos eſſe magiſtratus, illic eoſdem eſſe parvos. Verumtamen ſunt quidam et proprii, ut eorum qui ante conſultant et provident, quos probulos Græci dicunt, Latini, præconſultatores: Proviſores fortaſſis appellare licet: hic enim magiſtratus democràtiæ non convenit, neque popularis eſt. Conſultatio vero et ſenatus, populare quiddam eſt. Oportet enim tales quoſdam eſſe, quibus ſit curæ populo proſpicere et providere, ut ei liceat eſſe in ſuis negotiis occupato. Quod ſi erunt pauci numero, hoc ad oligarchiam pertinebit. At præconſultatores ſeu proviſores paucos eſſe numero neceſſe eſt: quare hoc oligarchiæ proprium eſt. Ubi autem ſunt hi magiſtratus utrique, præconſultatores videlicet, et conſultatores ſive deliberatores, et quaſi ſenatores quidam: præconſultatores conſultatoribus opponuntur, atque adeo imponuntur. Nam conſultator ſeu ſenator, populare quiddam eſt: præconſultator vero, oligarchiæ proprium. Frangitur autem atque interit etiam conſultationis publicæ, id eſt, ſenatus, poteſtas, in talibus democratiis, in quibus ipſe populus congregatus omnibus de rebus agit et tranſigit. Hoc porro ſolet evenire, cum vel copiis rei familiaris abundat populus, vel iis qui in concionem eunt deliberandi gratia, merces datur. Nam cum otientur ac negotiis ſoluti ſint, et ſæpenumero congrediuntur, et omnia ipſi diſceptant ac decernunt. Puerorum curator autem, et mulierum, et ſi quis eſt alius magiſtratus, penes quem talis curationis ſit poteſtas: ad ariſtocratiam pertinet, non ad democratiam (quonam modo enim fieri poſſit, ut pauperum uxores prohibeantur domo exire?) neque ad oligarchiam. Luxuria

enim diffluunt paucorum, qui reipublicæ præſunt, uxores: ſed de his quidem rebus hactenus dictum ſit.

XVI. Nunc quæ ad magiſtratuum creationes ſeu conſtitu-
171 tiones pertinent, ab initio perſequi et pertractare conandum eſt. Tribus autem finibus harum differentiæ circumſcriptæ ſunt: qui ſi componantur, modos omnes ſumptos eſſe neceſſe eſt. Horum autem trium unum eſt, qui ſint ii qui magiſtratus faciunt: alterum, ex quibus: tertium, quomodo. Uniuſcujuſque porro horum trium tres ſunt differentiæ. Nam aut omnes cives conſtituunt creantque magiſtratus, aut aliqui: et aut ex omnibus, aut ex quibuſdam certis ac definitis (verbi gratia) aut a cenſu, aut a genere, aut a virtute, aut tali alia re aliqua: quemadmodum Megaris, ex iis qui una ab exſulio reverterunt, unaque adverſus populum acie decertarunt: atque hæc aut electione, aut ſorte. Rurſus hæc duplicari poſſunt: hoc eſt, alios magiſtratus aliqui conſtituunt, alios omnes: et alios, ex omnibus civibus; alios, ex quibuſdam: et alios, ſuffragiis ſeu electione, alios ſorte. Harum autem differentiarum uniuſcujuſque quatuor erunt modi. Aut enim omnes ex omnibus, electione, ſive ſuffragiis, fient, aut omnes ex omnibus, ſorte: et aut ex univerſis, aut ex omnibus in partes diſtributis (verbi gratia) in tribus, aut municipia, aut ſodalitates ſive curias, donec ad omnes cives perventum, et per omnes itum fuerit: aut ſemper ex omnibus, et partim hoc, partim illo modo. Rurſum ſi qui ſint conſtituti, vel ex omnibus, electione, vel ex omnibus, ſorte: vel ex aliquibus, electione, vel ex aliquibus, ſorte: vel partim hoc modo, partim illo: hoc eſt, partim ex omnibus, electione, partim ſorte. Itaque duodecim
172 modi fiunt, præter duas conjunctiones ſeu copulationes. Harum autem conſtituendi magiſtratus rationum duæ ſunt populares, nempe omnes ex omnibus, aut ſuffragio, aut ſorte fieri, aut utroque: alios quidem magiſtratus ſorte, alios electione ſeu ſuffragio. Conſtitui porro non omnes quidem magiſtratus ſimul, ſed tamen ex omnibus aut ex quibuſdam, aut ſorte, aut electione, aut utroque, aut alios ex omnibus, alios ex quibuſdam, utroque, (dico autem

utroque, alios quidem ſorte, alios ſuffragio) hoc civile eſt, ſeu (ut Græci loquuntur) politicum. Et nonnullos magiſtratus ex omnibus conſtitui, partim electione, partim ſorte, aut utroque: hoc eſt, alios ſorte, alios electione, oligarchiæ proprium eſt: et multo magis, ſi utroque. Alios vero ex omnibus, alios ex quibuſdam, ad politiam pertinet, cum ariſtocratia conjunctam: aut alios electione, alios ſorte. At quoſdam ex quibuſdam electione fieri, oligarchiæ convenit: et quoſdam ex quibuſdam ſorte, et item quoſdam ex quibuſdam utroque. Quoſdam vero ex omnibus fieri, non item oligarchiæ convenit. At omnes ex quibuſdam fieri electione, ad ariſtocratiam pertinet. Tot igitur numero modi ſunt ii qui in conſtitutione magiſtratuum vertuntur: et hoc modo pro reipublicæ adminiſtrationum ratione et natura diviſi ac diſtincti ſunt. Quæ porro quibus conducant, et quomodo conſtituendi ſint magiſtratus, et qui ſint, una cum eorum poteſtatibus, planum fiet. Dico autem poteſtatem magiſtratus, (verbi gratia) ſi quis magiſtratum deſcribens, dicat, penes eum eſſe arbitrium et poteſtatem vectigalium aut cuſtodiæ. 173
Non enim eadem ſunt poteſtatis genera, quemadmodum nec eadem eſt ejus qui exercitui præeſt, poteſtas, atque ejus penes quem arbitrium eſt de rebus in foro contractis diſceptandi.

CAP. XVI. XVII.

De tertia reipublicæ parte, ea nimirum quæ rebus judicandis præeſt.

RELIQUUM eſt, ex tribus civitatis partibus, ut de ea quæ rebus judicandis præeſt, diſſeramus. Atque hujus rei modi ſumendi ſunt, pro ea inſtitutione quæ nobis propoſita eſt. Judiciorum autem differentia tribus finibus continetur, ex quibus, de quibus, quomodo: ex quibus, hoc eſt, utrum ex omnibus, an ex quibuſdam judices ſumantur: de quibus, quot ſint genera judiciorum: quomodo, utrum ſorte an ſuffragio judices fiant. Ac primum ſane

exponamus quot ſint judiciorum genera, ut ſit explicata judiciorum partitio. Octo igitur ſunt judiciorum genera: unum eſt, quod ad repetendas rationes a magiſtratibus pertinet: alterum, quod ad delicta publica, eaque, quæ in perſonas publicas injuſte commiſſa ſunt: tertium, quod ad peccata in reipublicæ ſtatum: quartum, de controverſiis et magiſtratuum et privatorum, cum ambigunt de multarum irrogationibus: quintum, de privatis rerum magnarum contractibus, et præterea de cædibus, et de criminibus inter ſicarios, et de rebus peregrinis. Maleficiorum autem ad cædes pertinentium genera, ſive apud eoſdem judices res agatur, ſive apud alios: alia ſunt ſponte et conſulto admiſſa, alia inconſulto atque invite: et alia conceduntur illa quidem, et de facto conſtat inter eos qui litigant, ſed de jure ambigitur: quartum maleficium eſt, cujus crimen iis infertur, qui ob cædem non voluntariam exſulabant, ab exſulio revocatis, ut capitis cauſam dicerent: quale dicitur Athenis eſſe etiam id judi-
174 cium quod exercetur in Phreattone. Sed talia hæc in omni æternitate pauca eveniunt, eaque in magnis civitatibus. Judiciorum autem eorum quæ ad res peregrinorum pertinent, unum genus eſt, quo peregrinus cum peregrino litigat: alterum, quo peregrinus cum cive. Præter hæc omnia autem ſunt et judicia de parvis contractibus, ab una drachma uſque ad quinque, et paulo amplius. Oportet enim etiam de his judicari: neque tamen cadunt in judicum multitudinem. Sed de his quidem judiciis, et de iis quæ ad cædem pertinent, et de peregrinorum controverſiis diſputare omittamus: de civilibus vero dicamus, de quibus, cum neque recte, neque ordine fiunt, ſeditiones excitantur, et ex iiſdem reipublicæ adminiſtrationum motus ac commutationes oriuntur. Neceſſe autem eſt aut omnes de omnibus illis, quæ ſupra diſtincte et partite enumerata ſunt, judicare, vel ſuffragio vel ſorte: aut omnes de omnibus partim ſortitione, partim electione: aut de aliquibus iiſdem, alios ſortito factos, alios ſuffragio creatos atque electos. Sunt igitur hi modi numero quatuor. Totidem autem ſunt alteri, et ii qui ſunt ex parte.

Rurſus enim aut ex quibuſdam ſumuntur, qui de rebus omnibus judicent, electione: aut ex quibuſdam, qui de rebus omnibus judicent, ſortitione: aut partim ſortitione, partim electione: aut nonnulli ſunt judicum conſeſſus iiſdem de rebus ex judicibus ſortito factis, et ſuffragio creatis. Hi igitur modi, quemadmodum expoſiti ſunt, iis quos ſupra diximus, conſimiles ſunt. Præterea vero hæc eadem judicia duplicari et copulari poſſunt. Dico autem (verbi gratia) ſi alia quidem ex omnibus, alia ex aliquibus, alia ex utriſque: exempli cauſa, ſi ejuſdem judicum conſeſſus alii ſint ex omnibus, alii ex quibuſdam: et aut ſortitione, aut electione, aut utroque. Quot igitur modis
poſſint eſſe judicum conſeſſus, expoſitum eſt. Horum au- 175
tem primi quidem ſunt populares, qui aut conſtant ex omnibus, aut ſunt de omnibus: ſecundi ad oligarchiam pertinent, nempe qui ex quibuſdam ſumuntur, et de omnibus judicant: tertii, ariſtocratiam et politiam attingunt, videlicet qui partim ex omnibus, partim ex quibuſdam ſumuntur.

ARISTOTELIS
DE REPUBLICA
LIBER QUINTUS.

CAP. I.

Quibus ex causis seditiones in Republica oriantur.

DE aliis igitur rebus, de quibus disputare consilium cepimus, fere omnibus diximus. Quibus autem ex causis reipublicæ administrandæ formæ mutentur, et ex quam multis et qualibus sint cujusque reipublicæ administrationis pestes atque interitiones: et ex qualibus reipublicæ administrandæ formis in quales administrandæ formas fiat conversio: præterea quæ res sint et communiter omnibus et seorsum singulis salutares: præterea vero quibus maxime rebus unaquæque respublica conservari possit, deinceps post illa, quæ supra dicta sunt, considerandum. Primum autem existimare oportet, multas initio reipublicæ administrandæ formas extitisse, cum inter omnes quidem conveniat, id quod justum, idque quod proportione æquale est, esse spectandum: sed ab hoc aberrent, quemadmodum et prius dictum est. Democratia enim orta ex eo est, quod qui quavis re pares essent, se simpliciter pares esse existimarent. Nam quia similiter liberi sunt, se simpliciter æquales esse putant. Oligarchia autem ex eo nata est, quod qui sunt una aliqua re inæquales et superiores, se omnino inæquales esse putant. Quia enim copiis rei familiaris alios superant, iccirco se simpliciter inæ-

quales eſſe autumant: inde fit ut illi quidem proinde ac ſi
ſint æquales, omnia æqualia ſibi tribui æquum eſſe cen-
ſeant: hi proinde quaſi ſint inæquales, ſuperiora omnia
habere ſtudeant. Nam quod ſuperat, inæquale eſt. Ha-
bent igitur omnes hæ reipublicæ adminiſtrandæ formæ
178 aliquid juris, ſed ſimpliciter pravæ ſunt. Et propter hanc
cauſam, cum utrique non pro ſua exiſtimatione ſuaque
opinione, reipublicæ adminiſtrationis ſunt participes, ſedi-
tiones inter eos commoventur. Cum autem omnium ju-
ſtiſſime ſeditiones excitent ii qui virtute excellunt, tum
minime hoc faciunt. Maxime enim probabile et rationi
conſentaneum eſt, hos tantum ſimpliciter eſſe inæquales.
Sunt autem quidam, qui cum genere præſtant, dignos ſe
putant non æqualibus, ſed pluribus et amplioribus, pro-
pter hanc inæqualitatem: videntur enim ii eſſe nobiles et
generoſi, quibus majorum virtus et divitiæ ſuppetunt.
Principia igitur hæc ſunt fere ſeditionum, hi fontes atque
hæ cauſæ, quibus impulſi ſeditiones concitant. Quocirca
converſiones et commutationes reipublicæ adminiſtratio-
num merito fiunt. Aliquando enim ipſam reipublicæ ad-
miniſtrandæ formam oppugnant, ut ex eo reipublicæ ſtatu,
qui nunc eſt, aliam reipublicæ adminiſtrandæ formam
conſtituant: verbi gratia, ex democratia oligarchiam,
aut ex oligarchia democratiam, aut ex his politiam, hoc
eſt, civilem reipublicæ adminiſtrationem: aut ariſtocra-
tiam, aut has ex illis. Interdum non quod præſentem
reipublicæ ſtatum convellere aut immutare conentur,
diffident: ſed ſtatum reipublicæ eum quidem qui nunc
eſt, omnibus aliis anteponunt: verum ſe moderatores ci-
vitatis et adminiſtrationis reipublicæ compotes eſſe vo-
lunt: verbi gratia, oligarchiæ aut monarchiæ. Præ-
terea interdum certant de intendenda aut remittenda rei-
publicæ adminiſtrandæ forma, (verbi gratia) ut, quæ rei-
publicæ adminiſtratio oligarchia eſt, ſit aut acrior et ex-
quiſitior, aut minus acris minuſque exquiſita oligarchia:
aut quæ democratia eſt, vel intentior vel remiſſior demo-
cratia fiat: itemque de reliquis reipublicæ adminiſtrandæ
formis id pugnat, ut vel intentæ ſint vel remiſſæ. Præ-

terea contendunt partem aliquam reipublicæ adminiſtra-
tionis movere atque immutare (verbi gratia) magiſtratum
aliquem conſtituere, aut tollere: quemadmodum aiunt
quidam, Lyſandrum Lacedæmone regnum tollere eſſe co-
natum: et Pauſaniam regem, ephororum imperium: et
Dyrrachii mutata eſt reipublicæ adminiſtrandæ forma ex
particula quadam. Nam pro tribunis plebis ſeu tribuum
præfectis, quos Græci phylarchos appellant, ſenatum fe- 179
cerunt. Jam vero in maximum illum et frequentiſſimum
judicum conſeſſum, quem Heliæam Athenienſes nomi-
nant, neceſſe eſt etiam nunc magiſtratus, ex iis qui in rei-
publicæ adminiſtratione verſantur, pervenire, cum aliquis
judex in demortui locum ſuffragio ſufficiendus eſt. Oli-
garchiæ autem conveniebat etiam prætor ſeu archon unus
in hac reipublicæ adminiſtrandæ forma: ubique enim
propter inæqualitatem ſeu iniquitatem ſeditio oritur. Eſt
autem inæqualitas et cum inæquales quidem ſunt cives,
non tamen inæqualibus tribuitur id quod proportione ſit
æquale: et cum æqualibus tribuuntur inæqualia. Reg-
num enim perpetuum, inæquale et iniquum ſit inter
æquales: omnino enim homines æquale ſeu æquum quæ-
rentes inter ſe diſſident et diſcordant. Eſt autem æquale
duplex: unum numero, alterum dignitate. Æquale nu-
mero dico, quod eſt multitudine aut magnitudine idem et
æquale: dignitate, quod ratione: (verbi gratia) æquali
numero tria ſuperant duo, et duo unum: æquali ratione,
quatuor duo, et duo unum: uterque enim numerus, qui
ſuperatur, eorum numerorum qui ſuperant, dimidius eſt.
Cum inter eos autem conveniat de eo quod juſtum eſt ſim-
pliciter, de eo quod juſtum eſt proportione, diſſident,
quemadmodum ante dictum eſt: alii quidem, quoniam ſi
aliqua re ſint æquales, exiſtimant ſe eſſe omnibus rebus
æquales: alii, ſi aliqua re ſint inæquales et ſuperiores,
pluribus aut majoribus ſe dignos eſſe putant. Quapropter
et duæ reipublicæ adminiſtrandæ formæ maxime exſiſtere
ſolent, democratia et oligarchia. Generis amplitudo enim,
ſeu nobilitas et virtus, in paucis cernuntur: horum con-
traria autem in pluribus. Nam nobiles quidem et viros

bonos nusquam gentium centum reperias: egentes vero et improbos, multos multis locis. Simpliciter autem et omni ex parte ex alterutra æqualitate ordinatam et constitutam esse reipublicæ administrationem, vitiosum est:
180 quod ex eventu intelligere licet. Nulla enim ex talibus reipublicæ administrandæ formis ad diuturnitatem stabilis est. Hujus rei hæc causa est, quod fieri non potest, ut non ex eo quod primum, et ab initio peccatum, aut minus recte factum est, non erumpat ad extremum insigne aliquod malum. Quocirca oportet partim æqualitate arithmetica, eaque quæ in multitudinis ac magnitudinis æqualitate consistit: partim geometrica, et ea quæ est ex dignitate, uti. Verumtamen tutior et a seditionum periculo munitior democratia quam oligarchia est. Nam in oligarchiis duo mala oriri solent, seditio paucorum potentium, et inter ipsos et præterea adversus populum. Præterea reipublicæ administrandæ forma ex mediocribus concreta, propius accedit ad democratiam, quam ad paucorum imperium: quæ quidem mediocrium respublica omnium reipublicæ administrandæ formarum tutissima est.

II.

CAP. II.

Origines et causæ seditionum.

QUONIAM autem quibus e rebus seditiones in civitatibus et commutationes reipublicæ administrandæ formarum oriantur, considerare instituimus, universe primum origines et caussas earum sumere nos oportet. Sunt autem fere numero tres, quæ primum rudi quadam descriptione per se sunt explicandæ. Oportet enim sumere et quomodo affecti homines diffideant inter se, et quarum rerum causa: et quod tertium est, quæ sint principia perturbationum civilium et seditionum inter cives ortarum. Quamobrem igitur affecti sint ipsi quodammodo ad conversionem et commutationem reipublicæ, ea universe causa statuenda est, de qua jam forte diximus. Alii enim æqua-

litatis cupiditate inflammati, diffident et diſcordant inter ſe, ſi ſe putent deteriore eſſe conditione, cum ſint iis qui ſuperiora habent omnia, pares. Alii inæqualitatem et præſtantiam concupiſcentes, ſi cum ſint inæquales et ſu- 181
periores, exiſtiment ſe non ferre partes priores, nec plus habere quam alios : ſed æquale, aut etiam minus. Poteſt autem evenire ut hæc juſte expetantur : poteſt vero, et ut injuſte. Nam et cum ſint inferiores, ut ſint æquales, ſeditionem concitant, et cum æquales, ut ſint majores. Quomodo igitur affecti diffideant, et ſeditionem concitent, expoſitum eſt. Ea autem quorum cauſa diffident et diſcordant, ſunt lucrum et honos, et quæ his contraria ſunt. Nam ignominiam et multam ſeu damnum fugientes, quæ vel ſe vel amicos attingat, ſeditiones in civitatibus commovent. Cauſæ autem et origines motuum, a quibus et ipſi hoc modo afficiuntur, et de rebus quas ante diximus, diffident, aliquo modo ſunt numero ſeptem, aliquo modo plures : quarum duæ quidem ſunt eædem, atque eæ res, quæ a nobis commemoratæ ſunt, ſed non eodem modo. Propter lucrum enim et propter honorem inter ſe excandeſcunt ac ſæviunt, non ut illa ſibi comparent et poſſideant, ut ante dictum eſt : ſed quod alios videant, partim juſte partim injuſte meliore eſſe conditione, quam ſe, et bonis externis antecellere : præterea propter contumeliam, propter metum, propter excellentiam, propter contemptum, propter incrementum a proportione averſum. Præterea vero alio modo propter mercenarium vitæ tolerandæ genus, propter incuriam, propter parvitatem, propter diſſimilitudinem.

CAP. III. III.

Propoſitas ſuperiori capite ſeditionum cauſas fuſius explicat.

HARUM autem rerum contumelia et lucrum, quam vim habeant, et quomodo ſint ſeditionum cauſæ propemodum apparet. Nam cum ii qui magiſtratus gerunt, contumelioſi ſunt in privatos, et plura atque ampliora omnia

per injuriam et avaritiam ſibi ſumunt, ſeditionem concitant illi tum inter ſe tum in eas reipublicæ adminiſtrandæ formas quæ hanc licentiam præbent ac permittunt. Jam vero plura et ampliora habendi per injuriam cupiditas, quam pleonexiam Græci nominant, interdum in res privatorum, interdum in rem communem et publicam confertur. In promptu etiam eſt, et quid valeat honos, et quomodo ſeditionis ſit cauſa. Nam et cum ipſi ignomi-
182 nia afficiuntur, et cum alios honorari vident, diffident ac
diſcordant. Fiunt autem hæc injuſte, cum præter dignitatem aut honore afficiuntur, aut dedecore infamiaque notantur: juſte, cum ex dignitate. Propter excellentiam porro ſeditio oritur, cum aliquis unus aut plures, ampliores opes majoremque potentiam obtinent, quam fert civitas, aut reipublicæ adminiſtrationis potentia: ex talibus enim rebus monarchia aut dynaſtia naſci ſolet. Quocirca in nonnullis locis ſolent præſtantiores viros per teſtam ad certum tempus relegare, quod Græci dicunt oſtracizein, ut Argis et Athenis. Atqui præſtat ab initio providere, ne viri tam excellentes poſſint in civitate exſiſtere, quam malo ex patientia et negligentia nato poſterius mederi. Propter metum autem ſeditionem commovent et qui injuriam fecerunt, ne dent pœnas: et qui ſuſpicantur futurum ut injuria afficiantur, volentes antevertere atque occupare, priuſquam injuſte lædantur: quemadmodum Rhodi nobiles in populum coierunt et conſpirarunt propter judiciorum et pœnarum, quæ intentabantur, metum. Propter contemptum autem ſeditionem excitant, et impetu facto in alios invadunt: ut et in oligarchiis, cum plures ſunt ii qui a reipublicæ adminiſtratione excluduntur (meliores enim ſe eſſe putant) et in democratiis locupletes contempta confuſione et perturbatione rerum imperiique vacuitate: cujuſmodi quiddam et Thebis accidit poſt pugnam in Vinetis commiſſam: quo tempore, quod reſpublica male adminiſtraretur a populo, democratia funditus exſtincta atque oppreſſa eſt. Etiam Megarenſium democratia cum propter eandem ordinis perturbationem et imperii vacuitatem ſuperati eſſent, deleta eſt. Syracuſis

quoque ante Gelonis tyrannidem: Rhodi denique opes populi ante rebellionem fractæ conciderunt. Oriuntur et propter incrementum quorundam a proportione averſum ac remotum, reipublicæ adminiſtrationum commutationes. Quemadmodum enim corpus ex partibus conſtat, idque oportet ex proportione creſcere, ut maneat totius et partium commenſus: ſin minus, interit, cum pes quidem quatuor eſt cubitorum, reliquum vero corpus duorum palmorum: interdum vero etiam in alterius animantis figuram vertitur, ſi non ſolum ex quanto ſeu quantitate, ve- 183
rumetiam ex qualitate augeatur et creſcat præter proportionem: ita et civitas ex partibus concreta et coagmentata eſt, quarum ſæpe nonnulla occulte augeſcit: quemadmodum egentium multitudo in democratiis et politiis. Accidit autem hoc interdum et fortuito, ut Tarenti ſuperata et extincta magna parte nobilitatis ab Iapygibus, non ita multo poſt bellum Perſicum tempore, democratia ex politia facta eſt: et Argis, cum ii qui erant in Ebdoma, a Cleomene Lacedæmonio eſſent interfecti, coacti ſunt Argivi nonnullos ex colonis, quos, periœcos nominant, in civitatem recipere: et Athenis, cum infeliciter terra pugnaſſent, nobiles pauciores facti ſunt, quia delectu habito militabant ſub bellum Lacedæmonium. Accidit autem hoc etiam in democratiis: ſed autem minus ſæpe: pluribus enim locupletibus exorientibus, aut copiis rei familiaris creſcentibus, mutantur in oligarchias, aut dynaſtias, ſeu potentatus. Mutantur porro reipublicæ adminiſtrandæ formæ etiam ſine ſeditione propter mercenarias operas, quemadmodum in Heræa. Nam iccirco magiſtratus, qui antea ſuffragio et electione deferebantur, ſortito mandari cœpti ſunt, quia eligebant homines operis mercenariis vitam tolerantes. Etiam propter incuriam ac negligentiam ſeditiones oriuntur, cum eos qui a reipublicæ adminiſtrandæ forma alieno ſunt animo, ad ampliſſimos magiſtratus pervenire ſinunt: quemadmodum Orei ſublata et extincta oligarchia eſt, eo quod Heracleodorus in prætorum collegium cooptatus fuerat: qui ex oligarchia politiam et democratiam fecit. Præterea propter id quod eſt

parvi momenti: dico autem rem parvi momenti, quia ſæpe non ſentiunt homines magnam inſtitutorum reipublicæ mutationem fieri, cum in re parva connivent et negli-
184 gentes ſe præbent: quemadmodum Ambraciæ cenſus erat parvus eorum qui reipublicæ præerant, ad extremum autem nullius cenſus homines ad magiſtratus provehebantur: proinde quaſi parvum cenſum habere proximum ſit, aut nihil plane differat ab eo quod eſt nullum. Ad ſeditionem excitandam valet etiam id quod non eſt ejuſdem gentis et generis, donec conſenſerit et conſpirarit. Quemadmodum enim non ex qualibet et fortuito oblata multitudine ſit civitas, ſic neque quovis tempore. Quapropter qui inquilinos aut advenas in civitatem receperunt, ii fere omnes, aut certe plurimi, ſeditionibus conflictati ſunt: exempli cauſa, cum Trœzeniis Achivi Sybarim incoluerunt: deinde Achivi numero aucti, Trœzenios ejecerunt: unde ſcelus Sybariticum natum eſt. Et Thuriis, cum Sybaritæ populos una ſecum habitantes, et in civitatem receptos injuſte læderent, et majorem agri, tanquam ſui, partem, ſuperioraque adeo omnia ſibi aſſumerent, exacti ſunt. Et cum Byzantii advenas ſibi inſidiari comperiſſent, et manifeſte quaſi in ipſo furto deprehendiſſent, eos prælio commiſſo ſuperatos exterminarunt. Et Antiſſæi Chiorum exſules in civitatem receptos cum eos res novas moliri ſenſiſſent, ſignis collatis ejecerunt. Et Zanclæi, cum Samios in civitatem ſuam recepiſſent, ipſi ab eis victi et expulſi ſunt. Et Apolloniatæ, qui in ponto Euxino habitant, cum advenas quoſdam invitaſſent, ſeditionem inter ſe concitarunt. Et Syracuſani, poſt tyrannos exactos, peregrinis et mercenariis militibus civibus factis, diſſenſerunt ac diſcordarunt inter ſe, et prælium commiſerunt. Et Amphipolitæ, Chalcidenſium colonis receptis, ab his ejecti ſunt eorum plerique. Seditiones autem concitat in oligarchiis quidem plebs et multitudo tanquam injuriam accipiens quod æqualium non ſit particeps, cum ſit æqualis, quemadmodum ante dictum eſt: in democratiis vero nobiles et clari viri, quoniam æqualia conſequuntur, æqualibuſque præmiis ornantur, cum æquales non

ſint, ſed multo ſuperiores. Seditiones etiam oriuntur interdum in civitatibus etiam de locis ac ſedibus, cum ſolum ad id ut ſit una civitas, non eſt accommodatum natura: ut Clazomenis inter eos qui Chytrum incolebant, 185
et inſulanos: et Colophone inter Colophonios et Notienſes. Quinetiam Athenis non ſimiliter ſunt omnes populares, ſed magis ſunt ii qui in Piræo habitant, quam qui in urbe. Quemadmodum enim in bellis ac prælīis cloacarum et foſſarum vel minimarum tranſitus ordines diſtrahunt ac divellunt: ſic omnis diſſimilitudo ac diverſitas, diſſidium ac diſcordiam parere videtur. Ac maxima fortaſſe diſſenſio et diſcordia eſt ea quæ eſt virtuti cum vitio: proxima, divitiarum et paupertatis: et ita ſcilicet alia, quam alia, major diſſenſio eſt: quarum etiam una eſt ea quæ a nobis dicta eſt.

CAP. IV. IV.

Seditiones non de parvis, ſed ex parvis rebus, multis exemplis docet.

ORIUNTUR igitur ſeditiones non de parvis rebus, ſed ex parvis: diſſident enim, et ſeditiones excitant homines de rebus magnis: maxime tamen acres et validæ ſunt etiam parvæ, cum in iis in quorum moderatione reſpublica vertitur, exſiſtunt: cujuſmodi res olim accidit et Syracuſis. Mutata enim eſt reipublicæ adminiſtrandæ forma, ex duobus juvenibus magiſtratus gerentibus, cum inter eos de re amatoria diſſenſio orta eſſet. Altero enim abſente, quidam ejus ſodalis, puerum, ejus delicias, ad ſe pellexit. Ille autem reverſus huic iratus, contra ejus uxorem induxit, ut ad ſe veniret: ex quo adjunctis ſibi qui in republica verſabantur, omnes cives ad ſeditionem perpulerunt. Quapropter talibus offenſionibus naſcentibus adhibenda cautio eſt: et ducum ac potentium diſcordiæ componendæ ac dirimendæ ſunt: nam in principio pec- 186
catum conſiſtit. At principium dimidium totius eſſe dicitur. Itaque et quod peccatum in eo commiſſum, par-

vum et leve est, iis peccatis, quæ in aliis partibus admittuntur, proportione respondet. Omnino autem nobilium et clarorum virorum seditiones totam civitatem contagionibus malorum contaminatam in eandem fraudem trahunt: quale illud est, quod Hestiææ accidit post bellum Persarum, nato inter duos fratres de bonorum paternorum divisione dissidio. Nam is, cujus res familiaris erat angustior, cum alter rem a patre relictam non exhiberet, neque thesaurum, quem pater invenerat, proferret, populares advocavit, sibique adjunxit: alter rei familiaris copiis abundans, locupletes. Et Delphis orta ex affinitate dissensio, fons et principium omnium quæ posterius coortæ sunt, seditionum fuit. Quidam enim captato augurio et consultis auspiciis, nescio quid sinistri sibi portendi auguratus, ut ad sponsam venit, ea repudiata discessit. At puellæ propinqui tanquam contumeliose tractati atque accepti, interea dum ille sacrificaret, res quasdam sacras in eum locum, ubi sacrificabat, occulte conjecerunt: deinde eum, ut sacrilegum, necaverunt. Et Mitylenis nata ex puellis orbis, et patrum locupletium hæredibus, seditio, multorum malorum et belli cum Atheniensibus suscepti: in quo Paches Atheniensium imperator urbem eorum cepit, principium atque origo fuit. Nam cum Timophanes quidem, unus ex locupletibus, duas filias superstites reliquisset, Doxanderque qui eas filiis suis uxores poposcisset,
187 repulsam tulisset, spretusque ac rejectus fuisset, seditionis auctor ac princeps fuit: et Athenienses ea re offensos atque irritatos ad bellum impulit. Et cum apud Phocenses ex puella patri diviti superstite inter Mnaseam Mnesonis patrem, et Euthycratem Onomarchi filium seditio coorta esset, hæc seditio belli sacri Phocensibus origo fuit. Mutata est et Dyrrachii reipublicæ administrandæ forma ex rebus nuptialibus. Cum enim quidam filiam suam cuidam despondisset, et sponsi pater iratus, quod ille consilium suum de filia mutasset, magistratumque adeptus, ei multam irrogasset: ille alter tanquam injuria et contumelia affectus, eos adjunxit sibi, qui reipublicæ administratione exclusi erant. Mutatur autem reipublicæ admini-

ſtrandæ forma etiam in oligarchiam, aut in democratiam, aut in politiam: ex eo quod vel ii qui reipublicæ præſunt, vel aliqua pars civitatis præclaram exiſtimationem et gloriam facto aliquo laudabili pepererit, aut aucta ſit: quo modo ſenatus Ariopagiticus optima exiſtimatione et fama parta temporibus belli Perſici viſus eſt reipublicæ adminiſtrandæ formam acriorem et contentiorem effeciſſe. Et rurſus turba nautica, cum illius ad Salaminem victoriæ, et ob victoriam illam, totius Græciæ principatus cauſa fuiſſet: propter hanc maritimam potentiam, democratiam robuſtiorem ac validiorem reddidit. Et Argis viri nobiles atque illuſtres magna in prælio adverſus Lacedæmonios ad Mantineam commiſſo parta gloria, conati ſunt democratiam de medio tollere. Et Syracuſis, cum in populo cauſa victoriæ belli cum Athenienſibus geſti conſtitiſſet, politia in democratiam mutata eſt. Et Chalcide populus Phoxo tyranno cum illuſtribus et claris viris ſublato, continuo ſe ad politiam contulit atque applicavit. Et Ambraciæ rurſum eodem modo populus, Periandro tyranno una cum iis qui cum eo juncti in civitatem invadebant, exacto, ad ſeipſum reipublicæ adminiſtrationem revocavit ac redegit. Omnino igitur nemini obſcurum eſſe debet, eos, per quos civitati potentia parta eſt, tum privatos, tum magiſtratus, tum tribus, partem denique et multitudinem quamlibet, quantacunque illa ſit, ſeditionem commovere.
Nam aut qui his honorem habitum invident, ſeditionis 188
initium faciunt: aut hi propter excellentiam æquali ſorte contenti eſſe nolunt. Mutantur etiam reipublicæ adminiſtrandæ formæ, cum quæ videntur eſſe inter ſe contrariæ partes, exæquantur, ut divites et multitudo: medium autem aut nihil eſt, aut admodum et prorſus parvum. Nam ſi longe præſtet pars alterutra, cum parte perſpicue meliore non vult altera cum periculo dimicare. Quapropter etiam qui virtute præſtant, ſeditionem fere non faciunt. Tales enim pauci fiunt, cum multis comparati. Univerſe igitur in omnibus reipublicæ adminiſtrandæ formis, ſeditionum et mutationum principia et cauſæ hoc modo ſe habent. Movent autem et mutant reipublicæ adminiſtran-

dæ formas interdum vi, interdum dolo et fallacia. Vi, aut ſtatim ab initio, aut poſterius vim afferentes, et neceſſitatem imponentes. Nam dolus quoque duplex eſt: aliquando enim dolis primum uſi adverſariorum voluntate reipublicæ adminiſtrationem commutant: deinde poſterius iis invitis per vim retinent: exempli gratia, temporibus quadringentûm virûm, populum deceperunt, cum dicerent, regem Perſarum pecuniam ad bellum cum Lacedæmoniis ſuſceptum ſuppeditaturum: cum autem falſum dixiſſent, reipublicæ adminiſtrationem penes ſe retinere conabantur. Aliquando poſteaquam ab initio fidem fecerunt ac perſuaſerunt, eis iterum poſterius perſuadendo adductis, et libentibus imperant. Ex iis igitur quæ dicta ſunt, intelligere licet, ſimpliciter omnes reipublicæ adminiſtrandæ formas mutationibus, tanquam quibuſdam fortunæ talis, eſſe propoſitas atque opportunas.

V. ## CAP. V.

Sigillatim de cauſis mutationum uniuſcujuſque πολιτείας *acturus, primum de democratia diſputat.*

IN unoquoque autem reipublicæ adminiſtrandæ genere oportet nos ex his partientes eventa conſiderare. Demo-
189 cratiæ igitur mutantur maxime propter blandorum populi ductorum et levium concionatorum petulantiam. Nam partim locupletes privatim calumniis onerantes, eos coire et conſpirare faciunt (conciliat enim et conjungit vel inimiciſſimos communis metus) partim communiter multitudinem in eos incitantes. Atque hoc in multis quis ita evenire videat. Nam etiam in Co mutata democratia eſt, exorientibus in ea improbis populi ductoribus: nobiles enim coiverunt: et Rhodi: ſtipendium enim militibus populares concionatores præbebant, et triremium præfectis juſta perſolvere vetabant. Illi autem propter judiciorum gravium (quæ ex lege, niſi navigarent, erant ſubituri) metum, coacti ſunt, coitione facta, populi potentiam evertere. Heracleæ quoque opes populi fractæ et diſſi-

patæ sunt, statim post coloniam eo ab Atheniensibus missam, culpa popularium et levium populi ductorum. Cum enim nobiles ab iis injuria afficerentur, exire e civitate coacti sunt: deinde qui ejecti fuerant, in unum conductis et contractis copiis, in civitatem ab exsulio reversi, democratiam sustulerunt. Similiter et quæ Megaris erat democratia, dissoluta et convulsa est: nam populi ductores, ut bona privatorum publicare possent, multos nobiles e civitate exterminarunt, usque eo donec magnum exsulum numerum fecerunt. Illi autem in civitatem ab exsulio reverti cupientes, signis collatis populum superarunt, et oligarchiam ex democratia fecerunt. Idem porro et Cumis accidit: qua in urbe democratiam Thrasymachus funditus delevit. Atque in aliis fere civitatibus, si quis animadvertere et considerare velit, rerumpublicarum conversiones et mutationes hoc eodem modo fieri videre possit. Interdum enim ut a populo gratiam ineant, nobilibus injuriam inferentes, eos ad consensionem et coitionem faciendam impellunt, dum aut eorum bona legibus agrariis populo dividunt, honorumque æquationem inducunt, aut vectigalia functionibus munerum publicorum exhauriunt: interdum falsis criminibus in judicium adducentes, et in invidiam vocantes, ut divitum fortunas et facultates rei familiaris publicare possint. Priscis porro temporibus cum idem populi ductor fieret et imperator, democratia in tyrannidem vertebatur: fere enim plerique tyranni antiqui ex populi ductoribus facti sunt. Causa 190
autem quamobrem tunc quidem hoc fieret, nunc vero non item, est, quod populi ductores erant ex numero eorum qui præerant exercitui, quique rem militarem administrabant: nondum enim eloquentes erant. Nunc autem arte dicendi propagata, qui dicendo valent, populo quidem præsunt, eumque concionando moderantur: sed propterea quod sunt imperiti rerum bellicarum, non moliuntur res novas, neque reipublicæ administrandæ formam conantur immutare, nisi sicubi leviter quippiam tale tentatum est. Exsistebant autem tyrannides antea magis quam nunc, et quia magna imperia certis hominibus mandabantur ac

tradebantur: ut Mileti tyrannis ex prytania facta est: multarum enim et magnarum rerum penes prytanin potestas erat: et præterea quia tunc urbes non erant magnæ, sed populus in agris commorabatur, in operibus rusticis occupatus: iccirco populo præfecti, cum essent viri militares et bellicosi, tyrannidem occupabant. Omnes autem hoc faciebant, quod se populus eis crediderat et commiserat. Fidem porro ut eis haberet populus, faciebant inimicitiæ, quas illi cum divitibus gerebant: ut Pisistratus Athenis, orta dissensione inter eum et Pediacos, a populo fide dignus habitus est: et Theagenes Megaris, cum is locupletium pecora et armenta ad fluvium pascentia deprehendisset, ac jugulasset: et Dionysius, cum Daphnæum et cæteros locupletes accusaret, dignus tyrannide existimatus est, propter inimicitias cum illis susceptas, fidem apud populum consecutus, quasi popularis esset. Fit autem etiam mutatio ex democratia patria et antiqua in maxime novam et recentem. Nam quibus in locis magistratus per electionem deferuntur, non ex censibus; et populus eligendi jus habet: in eis ambitiosi homines populo assentantes eo rem deducunt ut populus etiam legum sit arbiter ac dominus. Remedium autem hujus incommodi, aut ne accidat, aut ut minus accidat: in eo positum est ut magistratus a tribubus pronuntientur ac declarentur, non a populo universo. Democratiarum igitur mutationes fere omnes propter has causas fiunt.

VI.

CAP. VI.

De commutationibus oligarchiarum.

191 OLIGARCHIÆ autem commutantur duobus maxime modis valde in promptu positis: uno quidem, si pauci potentes, et reipublicæ compotes multitudini injuriam inferant. Quivis enim sit hic dux idoneus ad præeundum populo: sed tum maxime, cum acciderit, ut dux ex ipsa oligarchia exsistat: quemadmodum in Naxo Lygdamis, qui posterius Naxiorum etiam tyrannus fuit. Habet au-

tem et ſeditionis principium ab aliis profectum differentias quaſdam. Interdum enim ab ipſis divitibus, non iis tamen qui provecti ſunt ad magiſtratus, naſcitur oligarchiæ interitus, cum valde pauci ſunt ii qui honores adepti ſunt: ut Maſſiliæ, et Iſtri, et Heracleæ, et in aliis urbibus accidit. Nam qui magiſtratuum participes non erant, rebus novandis ſtuduerunt, donec ipſi etiam participes facti ſunt: fratres quidem majores natu prius, poſterius vero iterum minores: non enim magiſtratum obtinent in nonnullis locis pater et filius: in quibuſdam frater natu major, et natu minor: atque illic quidem reipublicæ adminiſtratio, civilior facta eſt. Iſtri vero in democratiam evaſit: at Heracleæ a paucioribus potentibus ad ſexcentos tranſlata eſt. Mutata etiam in Cnido oligarchia eſt, cum viri ipſi illuſtres ac nobiles ab eis diſſediſſent, propterea quod pauci reipublicæ adminiſtrationis participes erant: et, quemadmodum dictum eſt, ſi pater magiſtratum obtinebat, filius a magiſtratu excludebatur: et, ſi plures fratres erant, ſoli natu maximo aditus ad magiſtratus patebat. Nam cum populus eos inter ſe diſſidentes ac diſcordantes occupaſſet atque oppreſſiſſet, et ex illuſtrium virorum numero ducem cepiſſet: impetu facto eos adortus profligavit, rerumque potitus eſt: imbecillum enim eſt id omne quod diſcordat. Et Erythris regis Androcli poſteris oligarchiam obtinentibus, priſcis illis temporibus, 192
quamvis ea quæ ad rempublicam pertinerent, bene procurarent: indigne ferens tamen populus, quod paucorum imperio ſubjectus eſſet, reipublicæ adminiſtrandæ formam mutavit. Mutantur autem oligarchiæ etiam ipſorum paucorum potentium culpa, cum propter contentionis ſtudium populo blandiuntur atque aſſentantur. Duplex autem popularis blanditia eſt: una, quæ in ipſis paucis potentibus vertitur. Exiſtit enim blandus populi ductor, et pene dicam, aſſentator, etiamſi pauci admodum ſint quibus blandiatur: verbi gratia, Athenis in triginta viris Charicles viguit ac valuit, dum triginta viris populariter blanditur, et in quadringentis Phrynicus eodem modo: altera, cum turbæ et fæci populi blandiuntur et aſſentantur

pauci divites imperium obtinentes: ut Lariſſæ civium cuſtodes, qui politophylaces dicuntur a Græcis: quia ipſi a plebe legebantur, populi turbam et infimam multitudinem colebant. Quod etiam fit in iis omnibus oligarchiis, in quibus non hi legendorum magiſtratuum jus habent, ex quorum corpore aut ordine ſumuntur magiſtratus: ſed magiſtratus quidem fiunt ex amplis et magnis cenſibus aut ſodalitatibus: verum eligunt eos aut milites levioris armaturæ, aut populus (quod Abydi contigit) et ubi rebus judicandis non præſunt ii qui rempublicam adminiſtrant: colentes enim populum judiciorum gratia reipublicæ adminiſtrandæ formam in democratiam commutant: quod et Heracleæ, quæ in Ponto eſt, accidit. Præterea cum aliqui oligarchiam ad pauciores trahunt. Nam qui æqualitatem quærunt, auxilium populi advocare, ſibique aſciſcere coguntur. Fiunt autem oligarchiæ converſiones etiam, cum pauci potentes, qui rempublicam moderantur, rem ſuam familiarem conſumpſerunt intemperanter vivendo. Etenim tales homines rebus novis ſtudent: et aut ipſi tyrannidem occupant, aut alium tyrannum parant:
193 quemadmodum Hipparinus Dionyſium Syracuſis: et Amphipoli quidam, cui nomen erat Cleotimo, Chalcidenſium inquilinos in urbem adduxit: eoſque, cum veniſſent, locupletibus infenſos reddidit, atque in eos incitavit. Et in Ægina is qui negotium illud, quod ad Charetem attinebat, geſſit, reipublicæ adminiſtrandæ formam mutare conatus eſt propter talem cauſam. Interdum igitur aliquid movere et novare conantur: interdum pecuniam publicam furantur: ex quo aut hi inter ſe diffident et diſcordant: aut qui his rempublicam depeculantibus adverſantur et repugnant: quod Apolloniæ accidit: eam dico quæ eſt in Ponto. Conſentiens autem et conſpirans oligarchia non facile ex ſeipſa interit: cui rei indicio eſt Pharſaliorum reipublicæ adminiſtratio. Illi enim cum pauci ſint, in multos dominatum obtinent, quoniam ſeipſos bene gerunt. Jam vero frangitur paucorum potentatus, cum in oligarchiam alteram oligarchiam inſerunt: hoc autem eſt, cum ad paucos contracta reipublicæ admini-

ſtratione, ampliſſimorum magiſtratuum omnes pauci non
ſunt participes: quod aliquando Elide accidit. Nam
cum reſpublica a paucis ſenatoribus adminiſtraretur, pauci
omnino fiebant ſenatores: et quia perpetui erant, cum
eſſent nonaginta: et quia electio erat dynaſtiæ propria,
eorumque qui Lacedæmone ſunt, ſenatorum electioni ſi-
milis. Fit porro etiam in bello et in pace oligarchiarum
mutatio: in bello quidem, dum propterea quod populi
fidem habent ſuſpectam, militibus externis coguntur uti:
cui enim exercitum tradiderint, hic ſæpenumero tyrannus
efficitur: quemadmodum Corinthi Timophanes. Quod
ſi plures fuerint, hi ſibi dynaſtiam aſciſcunt: interdum
vero hæc veriti, cum multitudine reipublicæ adminiſtra-
tionem communicant, propterea quod neceſſe habent po- 194
pulo uti. In pace autem, propterea quod mutuo fidem
non habent, cuſtodiam corporis externis militibus et prin-
cipi inter eos medio tradunt et committunt, qui fit inter-
dum utriuſque partis dominus. Quod Lariſſæ accidit,
Aleuadis Samiis principatum obtinentibus: et Abydi, ſo-
dalitatibus inſtitutis: quarum una erat ea quæ fuit Iphia-
dæ. Oriuntur autem ſeditiones etiam ex eo, quod alii ab
aliis contumelioſe tractentur et vexentur, iis ipſis qui im-
perium habent: et ex eo, quod factioſe jactentur ac cir-
cumveniantur in nuptiis, et in actionibus judicialibus
(verbi gratia) ex cauſa nuptiali ſeditiones, quas ante dixi-
mus, tanquam ex fonte manaverunt. Oligarchiam porro
Eretrienſem, quam equites obtinebant, Diagoras ſuſtulit
ac delevit, quod in nuptiis injuriam accepiſſet. Seditio
vero, quæ Heracleæ exarſit, ex judiciali ſententia orta eſt:
et ea quæ Thebis, ex eo quod ob crimen adulterii pœnas
juſtas quidem illas, ſed nimis acerbas ſumpſiſſent Hera-
cleenſes principes de Eurytione, Thebani de Archia.
Contenderunt enim ejus inimici, atque odio ſuo pervice-
runt, ut in foro vinctus numellæ aſtringeretur. Multæ
denique oligarchiæ, quia nimis erant ſævæ, et domino-
rum in ſervos imperiis ſimiles, a quibuſdam rempublicam
communiter adminiſtrantibus talem ſævitiam ægre feren-
tibus, fractæ et diſſipatæ ſunt: quemadmodum quæ in

Cnido, et quæ in Chio erat oligarchia. Fiunt autem
195 etiam ab eventis, tum ejus reipublicæ adminiſtrationis, quæ politia appellatur: tum oligarchiarum commutationes, earum omnium ſcilicet, in quibus ex cenſu in ordinem ſenatorum, et numerum judicum aſcripti, conſultandi et judicandi munere funguntur, alioſque magiſtratus gerunt. Sæpenumero enim qui primo fuit cenſus præſcriptus ac præfinitus, et ad præſentia tempora accommodatus, ut in oligarchia, pauci: in politia, medii magiſtratus obtinere poſſent, rebus proſperis, et ad voluntatem civium fluentibus, vel propter pacem, vel propter aliam ſecundam fortunam, contingit ut eædem rei familiaris facultates multo majore cenſu ſint æſtimandæ: ita ut omnes omnium magiſtratuum ſint participes: fiatque mutatio reipublicæ adminiſtrationis interdum occulta quadam acceſſione, et ſenſum fugiente incremento, et paulatim: interdum citius. Oligarchiæ igitur convertuntur, civitateſque ſeditionibus jactantur ac fluctuant propter tales cauſas. Omnino autem etiam democratiæ et oligarchiæ interdum de ſuo ſtatu graduque deturbatæ migrant non in contrarias reipublicæ adminiſtrandæ formas: ſed in eas quæ eodem genere continentur; verbi gratia, ex democratiis et oligarchiis juſtis ac legitimis fiunt reipublicæ adminiſtrationes dominantes, hoc eſt, quæ in arbitrio nutuque paucorum et populi vertuntur, et, ex his illæ.

VII.

CAP. VII.

De ſeditionibus et commutationibus ariſtocratiarum.

IN ariſtocratiis porro ſeditiones exſiſtunt, vel quia pauci honorum ſunt participes: quod etiam oligarchias movere dictum eſt, quoniam ariſtocratia quodammodo ſit oligarchia: in utraque enim pauci ſunt qui imperent: non tamen propter eandem rem pauci: nam videatur ſane propterea ariſtocratia eſſe oligarchia: hoc autem maxime evenire neceſſe eſt, cum aliquantus eſt numerus hominum
196 magnos ſpiritus gerentium, quaſi virtute ſimilium: (qua-

les fuerunt Lacedæmone ii qui Partheniæ dicebantur: ex ſimilibus enim orti erant: quos cum manifeſto comperiſſent reipublicæ inſidiari, eos Tarentum miſerunt in coloniam) vel cum aliqui a quibuſdam honoratioribus viris ignominia afficiuntur, qui ipſi magni viri ſint, et virtute nemine inferiores, ut Lyſander a regibus: vel cum aliquis animo virili ac robuſto, non eſt honorum particeps: ut Cinado (eum dico, qui Ageſilao regnum obtinente, coïtione facta in Spartiatas impetum fecit. Præterea cum alii magna egeſtate premuntur, alii valde ſunt locupletes et copioſi: quod maxime in bellis fieri ſolet. Accidit autem etiam hoc Lacedæmone ſub bellum Meſſeniacum: idque ex Tyrtæi poeſi, quæ Eunomia appellatur, cognoſcere licet. Cum enim quidam propter bellum rei familiaris anguſtiis premerentur, poſtulabant ut agri viritim dividerentur, bonorumque æquatio fieret. Præterea ſi quis magnus ſit, et qui major etiam fieri poſſit, ut unus et ſolus reipublicæ præſit atque imperet: quemadmodum Lacedæmone videtur Pauſanias, qui bello Perſico exercitui præfuit: et Carthagine Hanno. Convelluntur autem et intereunt maxime cum politiæ, tum ariſtocratiæ, propterea quod in ipſa reipublicæ adminiſtratione jus negligatur ac migretur. Principium autem atque origo hujus mali eſt, quod non bene mixtæ et conjunctæ ſunt: in politia quidem, democratia et oligarchia: in ariſtocratia vero, hæc duo et virtus: ſed hæc duo maxime. Duo autem dico, populi et paucorum imperium: hæc enim et politiæ, et multæ ex iis quæ ariſtocratiæ dicuntur, inter ſe miſcere conantur: nam ariſtocratiæ a politiis, quæ nominantur, hoc differunt. Et propter hanc cauſam earum aliæ ſunt minus firmæ minuſque permanentes, aliæ ſtabiliores et permanentiores: eas enim, quæ magis ad oligarchiam 197
inclinant ac propendent, ariſtocratias appellant: quæ magis ad multitudinem, politias. Quocirca tales aliarum omnium ſunt ſtabiliſſimæ. Nam et quod numero ſuperat, potentius eſt: et homines cum æquales partes obtinent, æquiore animo ſunt, magiſque præſenti reipublicæ ſtatu contenti. Locupletes autem ſi reipublicæ adminiſtrandæ

forma excellentiam largiatur, ſtudium ſuum ad contumelioſa facinora et cupiditates immoderatas atque injuſtas conferunt. Omnino in utramcumque partem reipublicæ adminiſtrandæ ratio inclinarit, in eam traducitur, utraque id quod proprie ſuum eſt, amplificante atque augente (verbi gratia) politia quidem in democratiam, ariſtocratia vero in oligarchiam, aut in contrarias (verbi cauſa) ariſtocratia quidem in democratiam (nam quorum res familiaris anguſtior eſt, tanquam injuriam accipientes, rempublicam trahunt in contrarium) politiæ vero in oligarchiam: id enim ſolum permanens eſt et firmum, quod ex dignitate æquale eſt, et per quod ſua cuique obtinere licet. Evenit autem id quod dictum eſt, Thuriis. Nam quia magiſtratus deferebantur ex ampliore et majore cenſu, res ad anguſtiorem et minorem redacta eſt, et ita ad plures magiſtratus. Jam vero propterea quod nobiles totius ſoli Thurienſis agros præter legem coemerant et poſſidebant (nam eorum reipublicæ adminiſtrandæ ratio erat plus nimio oligarchica: atque iccirco facile poterant ſuperiora omnia habere, et immenſas atque immoderatas opes ſibi parare) populus in bello exercitatus, cuſtodiis et præſidiis eorum potentior ac ſuperior evaſit, donec ii omnes qui plura poſſidebant, agris ceſſerunt. Præterea, quoniam omnes reipublicæ adminiſtrandæ formæ ariſtocraticæ, ſunt oligarchicæ, magis ſolent et poſſunt nobiles immoderatas opes per injuriam ſibi comparare: et Lacedæmone rei familiaris facultates ad paucos perveniunt: et nobilibus licet magis quicquid libet facere, et affinitatem cum quo velint contrahere. Quapropter et Locrorum civitas interiit ex affinitate cum Dionyſio contracta: quod neque in democratia contigiſſet, neque in ariſtocratia bene mixta ac temperata. Maxime autem ariſtocratiæ latenter et occulte mutantur, ita ut non ſentiatur mutatio, quia paulatim diſſolvantur: quod univerſe de omnibus reipublicæ
198 adminiſtrandæ formis ante dictum eſt, mutationum cauſam eſſe parva negligere. Cum enim aliquid eorum quæ ad rempublicam pertinent, projiciunt ac deferunt, poſtea etiam aliud paulo majus facilius movent, donec omnem

ordinem atque ornatum reipublicæ conquaſſarint. Evenit porro hoc etiam in Thuriorum reipublicæ adminiſtratione: nam cum lex eſſet, ne quis prætor eſſet, exercituique præeſſet, niſi quinquennio intermiſſo; juvenes quidam bellicoſi natura, uſumque rei militaris conſecuti, et apud cuſtodiarum præſidiorumque multitudinem bonam exiſtimationem ac virtutis opinionem nacti, contenti iis qui rebus gerendis erant præpoſiti: et putantes fore, ut quod habebant in animo, facile obtinerent, eoſque qui ſibi obviam ire conarentur, comprimerent et coercerent: hanc legem primum ſolvere conati ſunt, iiſdem ut liceret perpetuo præturam obtinere, exercituique præeſſe, cum populum viderent ſibi libenter ſuffragaturum: magiſtratus autem et principes his rebus præfecti, qui ſymbuli, hoc eſt, conſultatores ſeu conſiliarii dicebantur, primum adverſari et obviam ire conati: adducti ſunt poſtea ut ab incepto deſiſterent et quieſcerent, exiſtimantes fore ut ii hac lege ſublata, cæteram reipublicæ adminiſtrationem ſuo loco manere ſinerent. Poſtea vero cum aliis rebus in republica tentatis, et moveri cœptis, prohibere vellent, nihil profecerunt, nihilque aſſecuti ſunt: ſed totus ordo reipublicæ adminiſtrandæ in dynaſtiam eorum, qui res novas moliti fuerant, mutatus eſt. Omnes autem reipublicæ adminiſtrandæ formæ franguntur atque intereunt modo ex ſe, et a cauſis internis: modo extrinſecus, et a cauſis externis: a cauſis internis, cum ſeditiones excitantur: ab externis, cum vicina et propinqua eſt reipublicæ adminiſtrandæ forma contraria: aut longe diſtat quidem illa, ſed eſt potens et copiis inſtructa: quod accidebat Athenienſibus et Lacedæmoniis principatum Græciæ obtinentibus. 199
Nam Athenienſes quidem ubique oligarchias tollebant: Lacones vero democratias. Unde igitur reipublicæ adminiſtrandæ formarum mutationes et ſeditiones oriantur, fere dictum eſt.

I. CAP. VIII.

De ſalute et omnium communiter, et ſeparatim uniuſcujuſque reipublicæ adminiſtrandæ formæ, et accommodata ad eam rem præcepta.

DE ſalute autem et omnium reipublicæ adminiſtrandæ formarum communiter, et uniuſcujuſque ſeparatim, conſequens eſt ut dicamus. Primum igitur perſpicuum eſt, ſi ea quæ ſunt perniciosa ac peſtifera reipublicæ adminiſtrandæ formis, teneamus: ea quoque nobis eſſe nota, quæ ſunt his ſalutaria. Contrariorum enim efficientia ſunt contraria. At interitio ſeu pernicies ſaluti contraria eſt. In reipublicæ igitur adminiſtrandæ formis bene temperatis, cum videndum ſit, ſiquid aliud, ne quid cives contra leges faciant, tum maxime cavendum ne id quod parvum eſt negligatur, neve in re parva peccetur. Occulte enim ſerpit ac ſe inſinuat legum violandarum atque inſtitutorum civitatis negligendorum conſuetudo: quemadmodum facultates rei familiaris parvi ſumptus exhauriunt, ſi ſæpe fiant. Non apparet autem commutatio, quia non profunditur univerſa: decipitur enim ab iis rebus mens, tanquam falſo quodam ſyllogiſmo: cujuſmodi eſt ſophiſtica ratio. Si unumquicque parvum eſt, ergo et omnia: hoc autem eſt ut ſit verum, eſt ut non ſit. Totum enim et omnia non ſunt parva, ſed ex parvis componuntur. Huic igitur principio ſtatim opponenda cuſtodia et cautio eſt. Deinde iis quæ callide et captioſe ad multitudinem fallendam comparantur, fides haberi non debet: a factis enim
200 redarguuntur ac refelluntur. Quales autem dicamus callidas et artificioſas reipublicæ adminiſtrationum captiones, ante dictum eſt. Præterea intelligendum eſt, nonnullas non ſolum ariſtocratias, verum etiam oligarchias manere: non quod ſtabiles et tutæ ſint reipublicæ adminiſtrationes, ſed quod ii qui magiſtratus et imperia obtinent, recte ſe gerunt tum adverſus eos qui ſunt extra reipublicæ adminiſtrationem, tum adverſus eos qui rempublicam communiter adminiſtrant: non inferenda iis qui reipublicæ ad-

miniſtrationis non ſunt participes, injuria: iis, qui ſunt
in numero privatorum ad principatum apti, ad reipublicæ
adminiſtrationem vocandis: iis quidem, qui ſunt honoris
et laudis cupidi, nulla injuria, quæ infamiam conjunctam
habeat, afficiendis: plebe vero et multitudine, nulla, quæ
lucrum imminuat damnumve inferat: iis, qui reipublicæ
adminiſtrandæ ſunt participes, populariter et comiter tra-
ctandis. Quod enim in populo et multitudine quærunt
populares, æquale: hoc in ſimilibus non modo juſtum,
verum etiam utile eſt. Quocirca ſi plures rempublicam
adminiſtrent, multa inſtituta multæque leges populares
ſunt utiles (qualis eſt, ſemeſtres eſſe magiſtratus) ut omni-
bus, qui ſimiles ſunt, ad rempublicam adminiſtrandam
magiſtratuſque gerendos, pateat aditus. Similes enim
jam inſtar populi ſunt. Quo fit ut ſæpe populares orato-
res et aſſentatores inter hos exſiſtant, quemadmodum ante
dictum eſt: deinde hoc pacto minus in dynaſtias incidunt
oligarchiæ et ariſtocratiæ. Non enim ſimiliter facile eſt
iis qui breve tempus imperant, ſummæ rei detrimentum
aliquod importare, factiſque aut conſiliis improbis nocere:
atque iis qui diu. Nam propter hanc cauſam in oligar-
chiis et democratiis tyrannides exſiſtunt. Aut enim qui
ſunt in utraque reipublicæ adminiſtrandæ forma maximi,
impetu facto tyrannidem occupant: hic quidem populares
oratores et plebis aſſentatores, illic vero dynaſtæ: aut qui
maximos magiſtratus gerunt, cum diu imperium obtinent.
Servantur autem reipublicæ adminiſtrandæ formæ, non
ſolum quod longe abſint ab iis quæ perniciem atque inte-
ritum afferunt: verum etiam interdum, quod propinquæ
ſint. Dum metuunt enim, ſtatum reipublicæ accuratius
ambabus (ut ita dicam) manibus, atque adeo mordicus
retinent. Itaque oportet, eos quibus reipublicæ ſtatus
curæ eſt, terrores quoſdam civibus opponere, ut ſibi ca- 201
veant, neque diſſolvant tanquam nocturnam vigiliam, ſic
reipublicæ adminiſtrationis cuſtodiam: et quod longe di-
ſtat, prope admovere ac repræſentare, et veluti ob oculos
ponere: præterea et nobilium contentiones ac diſcordias
conandum eſt legibus multo ante coercere: et eos, qui a

contentione ſunt immunes, priuſquam in contentionem incidant, præmunire. Nam malum a principio oriens cognoſcere, non eſt forte oblati neque cujuſlibet hominis: ſed ad civitatem regendam apti et idonei viri. Ad eam autem mutationem, quæ propter cenſus ex oligarchia et politia fieri ſolet, cum hoc evenerit, manentibus quidem iiſdem cenſibus ad honores obtinendos præfinitis, ſed aucta re numaria: utile eſt cenſus communis ſeu publici magnitudinem ad præteritum cenſum ſpectare, in iis quidem civitatibus, in quibus quotannis cives cenſentur, quotannis: in majoribus vero, tertio aut quinto quoque anno: et ſi cenſus ſit multis partibus major, hoc eſt, multiplex: aut multeſimus, hoc eſt, multis partibus minor cenſu priore, ad quem cenſum æſtimationes in hac reipublicæ adminiſtrandæ forma initio inſtitutæ fuerunt: legem ferri, qua lege cenſus vel intendantur, vel remittantur: ſi præſens cenſus antiquum ſuperet, intendantur æſtimationes pro multiplicatione et incremento cenſus: ſin decreverit, remittantur et minuantur pro decretione ac deceſſione. Nam in oligarchiis et politiis ſi hoc modo hæc non faciant, hoc eſt ſi cenſibus minoribus factis atque imminutis privatorum æſtimationes ad honores petendos non remittant: accidet ut hic quidem oligarchia, illic vero dynaſtia naſcatur: ſi altero modo non agant (hoc eſt, ſi auctis cenſibus æſtimationes non intendant) eveniet ut ex politia, democratia: ex oligarchia, politia aut democratia fiat. Commune autem præceptum eſt et in democratia,
202 et in oligarchia, et in monarchia, et in omni denique reipublicæ adminiſtrandæ forma, neque nimis augere quenquam præter commenſum et convenientem modum oportere: ſed conari, parvos eoſdemque diuturnos honores deferre potius, quam breves et magnos: depravantur enim his et corrumpuntur cives: et ſecundas res ferre, non cujuſvis hominis eſt. Quod ſi aliter factum ſit, non, poſteaquam univerſos honores in unum aliquem effuderint, rurſum adimere univerſos: ſed ſenſim et paulatim: et maxime quidem conari legibus ita cives inſtituere atque erudire, ut nemo in urbe exoriatur longe cæteris an-

tecellens potentia, neque amicorum, neque pecuniarum. Sin aliter evenerit, eos peregrinari juſſos e civitate ſummovere. Quoniam autem etiam in vita privata res novas quærunt, certum magiſtratum in urbe conſtituere oportet, eos qui inutiliter ad reipublicæ adminiſtrationem vivant, exploraturum atque inſpecturum: in democratia ad democratiam, in oligarchia ad oligarchiam, itemque in unaquaque reipublicæ adminiſtrandæ forma. Tum partem civitatis proſperitate vitæ, et ſecunda fortuna exſultantem et ferocientem, viciſſim cavere propter eaſdem cauſas. Cujus mali primum remedium eſt, particulis civitatis contrariis rerum agendarum curam mandare, imperiaque tradere. Dico autem contrarios eſſe viros æquos et bonos vulgo, egentes locupletibus et copioſis: alterum, conari aut commiſcere et confundere egentium multitudinem cum locupletibus, aut medios augere. Hoc enim dirimit ſeditiones ex inæqualitate orientes. Maximum autem eſt in omni reipublicæ adminiſtrandæ forma, eam ita et legibus et reliqua inſtitutione civitatis domeſtica eſſe deſcriptam atque ordinatam, ut non liceat magiſtratibus e republica quæſtum facere: atque hoc maxime in oligarchiis obſervandum eſt. Non enim tam indigne fert multitudo ſe ab imperiis et magiſtratibus excludi, (quinetiam lætatur, ſiquis ſinat eam in ſuis negotiis privatis otioſe et ſine interpellatione verſari) 203
quam ſi putet, eos qui reipublicæ præſunt, rempublicam depeculari et compilare. Et tum utrumque ei dolorem affert, neque honorum ſe eſſe participem, neque lucrorum. Uno autem modo contingere poteſt ut ſit democratia ſimul et ariſtocratia, ſi quis hoc efficere ac præſtare poſſit, (fieri enim poſſit) ut et nobiles et multitudo, quod volunt utrique habeant. Omnibus enim licere reipublicæ præeſſe, et gerere magiſtratus, populare eſt, et democratiæ convenit. Nobilibus vero magiſtratus mandari, ariſtocratiæ proprium eſt. Hoc autem erit, cum ex magiſtratibus quæſtum facere non licebit. Egentes enim magiſtratus gerere nolent, eo quod nullum ex iis quæſtum facere liceat: ſed negotiis domeſticis inſervire, atque operam dare mallent. Poterunt locupletes, quia nulla pecunia publica

præter domeſticam egeant : ita fiet ut egentes quidem lo-
cupletentur et diteſcant, quia in ſuis negotiis operibuſque
verſentur : nobiles vero non ſubjungantur imperio humi-
lium et contemptorum civium. Ut ne igitur ærarium
compiletur, pecunia publica tradatur præſentibus civibus
omnibus : et rationum exempla diligenter cum exemplari
comparata, per curias et centurias et tribus diſtributa re-
ponantur. Ut autem ſine quæſtu gerantur magiſtratus,
iis, quorum fides et induſtria in magiſtratu fuerit probata
et ſpectata, honores oportet lege lata eſſe decretos. Jam
vero in democratiis quidem, locupletibus parcendum eſt,
non ſolum eorum fundis et prædiis, ſed etiam fructibus
non dividendis viritim, atque ad alios transferendis : quod
fit in nonnullis reipublicæ adminiſtrandæ formis, neque
tamen animadvertitur. Sed utilius eſt iis qui locupletium
copias et opes imminuere ac decurtare volunt, eos cogere
ut muneribus publicis fungantur, ſumptuoſis quidem illis,
ſed minime utilibus : ut ludorum faciendorum curationi-
204 bus, et lampadum præfecturis, et aliis hujuſmodi. In oli-
garchia vero egentium maxima cura habenda eſt, hiſque
magiſtratus quæſtuoſi mandandi ſunt. Et ſi quis e nu-
mero locupletium eos contumelioſe lædat, graviores in
illos pœnæ debent eſſe conſtitutæ, quam ſi quis ex egenti-
bus alterum egentem contumelia afficiat. Et hæreditates
non ex donatione, ſed ex gente et cognatione ad hæredes
pervenire : neque idem plures hæreditates quam unam
debet cernere. Sic enim et æquabiliores ſint reipublicæ
familiaris facultates : et plures egentes, copioſi et locu-
pletes evadere queant. Utile autem eſt tum in democra-
tia, tum in oligarchia iis qui reipublicæ adminiſtrationis
minus ſunt participes, aliarum rerum aut æqualitatem aut
primas partes dare : in democratia locupletibus, in oligar-
chia egentibus : verumtamen omnia imperia, in quibus
totius reipublicæ publica conſiſtit auctoritas, ac poteſtas,
hæc ſolis iis aut pluribus ex iis qui rempublicam admini-
ſtrant, committere atque in manus tradere.

CAP. IX. IX.

Alia eodem ſpectantia præcepta.

TRIA autem debent habere ii qui magiſtratus totius civitatis ampliſſimos, et penes quos eſt ſumma reipublicæ poteſtas, geſturi ſunt: primum in reipublicæ ſtatum benivolentiam: deinde, ejus magiſtratus quem gerunt, munerum obeundorum facultatem maximam: tertio loco, virtutem et juſtitiam in unaquaque reipublicæ adminiſtrandæ forma, pro cujuſque reipublicæ adminiſtrandæ forma. Nam ſi non idem jus quadrat ad omnes reipublicæ adminiſtrandæ formas, juſtitia quoque differat neceſſe eſt. Habet autem res dubitationem ad explicandum difficilem, cum hæc omnia in eodem non concurrunt, quæ ſit adhibenda diſtinctio: verbi gratia, ſi quis ad ducendum quidem exercitum et rem militarem adminiſtrandam aptus ſit, ſed improbus atque erga reipublicæ adminiſtrandæ formam non benivolus: alter vero et juſtus, et benivolo in reipublicæ adminiſtrandæ formam animo, quo modo facienda ſit electio. Duo igitur videntur eſſe intuenda: 205
cujus rei ſoleant eſſe omnes homines magis participes, et cujus minus. Quare in imperio militari mandando peritia uſuſque rei militaris potius quam virtus ſpectare ſolet: rariores enim exſiſtunt boni imperatores, quam viri boni. In cuſtodia vero et quæſtura, contrarium: majorem enim virtutem requirunt, quam qua vulgus hominum præditum eſt: ſcientia vero omnium communis eſt. Dubitare autem poſſit aliquis, ſi ſuppetat alicui et reipublicæ adminiſtrandæ facultas, et erga reipublicæ adminiſtrandæ formam benivolentia, quamobrem virtus deſideretur: his enim duobus inſtructus, faciet quæ ſunt e republica. An quia evenire poteſt ut qui hæc duo habent, ſint incontinentes? Itaque, quemadmodum quidam, tametſi ſcientiam habeant, et ſe ipſi ament ac diligant, ſibi tamen non conſulunt, neque inſerviunt; ita nihil vetat quominus hoc modo nonnulli erga rempublicam ſint animati. Omnino vero et univerſe, quæ legibus continentur, quæque utilia

reipublicæ adminiſtrandæ formis eſſe dicimus, hæc om-
nia reipublicæ adminiſtrandæ formas conſervant. Et,
quod ſæpe dictum eſt, maximum et primum elementum
eſt, diligenter obſervare et operam dare ut quæ multitudo
vult manere reipublicæ ſtatum, ea plus valeat quam quæ
non vult. Sed præter hæc omnia, non eſt ignorandum,
quod nunc ignoratur ab iis reipublicæ adminiſtrandæ for-
mis quæ ad extrema deerrarunt, medium. Multa enim
quæ popularia videntur, democratias ſolvunt et corrum-
punt: multaque quæ ſunt oligarchiæ conſentanea, oligar-
chias. Hi autem hanc unam eſſe virtutem exiſtimantes,
ad id quod eſt nimium, trahunt ignorantes: quemadmo-
dum naſus, quamvis ab eo recto, quod pulcherrimum eſt,
aliquantulum ad aduncum aut ſimum deflexerit, adhuc
tamen pulcher eſt, et ad aſpectum lepidus et venuſtus, ſed
ſi quis eum intendat etiam magis ad id quod eſt nimium;
206 primum particulæ mediocritatem amittet; deinde ad ex-
tremum eo deducet, ut ne ſpeciem quidem naſi habeat
propter nimium et parum contrariorum. Eodemque
modo de aliis particulis corporis ſe res habet ita: et de
aliis omnibus reipublicæ adminiſtrandæ formis ſentien-
dum. Etenim certo quodam modo fieri poteſt ut oligar-
chia et democratia ſint tolerabiles, etiam ſi diſceſſerint
aliquantum ab optimo reipublicæ ſtatu atque ordine.
Quod ſiquis utramque earum magis ac magis intendat,
primum quidem reipublicæ adminiſtrandæ formam dete-
riorem efficiet: ad extremum vero, ut nec reipublicæ ad-
miniſtrandæ forma ſit, efficiet. Quare non debet hæc ig-
norare ſcriptor legum et vir politicus, quales res populares
conſervent, qualeſque perdant democratiam: quales res
oligarchiæ convenientes oligarchiam. Neutra enim ea-
rum poteſt ſine locupletibus et plebe conſtare, neque per-
manere: ſed cum rei familiaris fuerit æquabilitas, alia
reipublicæ adminiſtrandæ forma ſit hæc neceſſe eſt. Ita-
que dum legibus ad præſtantiam et exſuperantiam accom-
modatis delectantur: reipublicæ adminiſtrandæ formas
evertunt. Peccant autem et in democratiis et in oligar-
chiis: in democratiis quidem, ubi penes multitudinem

legum potestas est, blandi plebis ductores: nam dum lo-
cupletes oppugnant, civitatem, quæ maxime debet esse
una semper, in duas partes scindunt ac dividunt: in oli-
garchiis vero, oligarchiæ fautores. At contra oportet in
democratiis populi ductores et magistros semper pro locu- 207
pletibus dicere videri: oligarchiæ fautores in oligarchiis
pro populo: atque hos, quos dixi, oligarchiæ fautores,
jusjurandum ei quod nunc jurant, contrarium jurare.
Nunc enim in nonnullis oligarchiis ita jurant: Et in po-
pulum male animatus ero: et populo quicquid potuero,
mali incogitabo. At opus est eos et existimare, et præ se
ferre, ac simulare contrarium, significantes in jurisjurandi
præscripti verbis, se nullam populo injuriam illaturos.
Omnium autem eorum quæ dicta sunt, ad rerumpublica-
rum diuturnitatem et stabilitatem maximum est (quod
nunc omnes negligunt) puerorum educationem atque in-
stitutionem, ad reipublicæ administrandæ formam esse ac-
commodatam: legum enim vel utilissimarum et ab omni-
bus in republica viventibus comprobatarum, nullus est
usus, nisi cives erunt eis assuefacti atque ad eas eruditi in
republica administranda, siquidem leges sint populares,
populariter: sin autem oligarchiæ convenientes, oligar-
chiæ convenienter. Nam si in uno incontinentia est,
etiam in civitate est. Non est autem hoc eruditum esse
ad reipublicæ administrandæ formam, ea facere, quibus
lætantur pauci imperium obtinentes: aut ii, quibus de-
mocratia cordi est: sed hoc, ea didicisse et agere posse
quibus poterunt illi oligarchiam obtinere, hi in democra-
tia vivere. Nunc autem in oligarchiis quidem, eorum
qui reipublicæ præsunt, liberi, deliciis et luxuria diffluunt:
egentium vero filii, exercitati et laboribus assuefacti sunt.
Itaque eo magis et volunt res novas moliri, et possunt.
In democratiis vero iis quæ exquisite et accurate populi
potentiam retinent, contrarium atque quod reipublicæ
conducit, institutum est. Hujus rei causa est, quod male
definiunt libertatem. Duo enim sunt quibus democratia
videtur esse definita: unum, ut reipublicæ potestas penes
majorem populi partem sit: alterum, libertas. Nam

quod justum est, id videtur esse æquum seu æquale : æquum, ut quicquid multitudini visum sit, id ratum sit : liberum autem et æquum est, quicquid velis facere. Itaque vivit unusquisque in talibus democratiis ut vult, et
208 quo libido trahit, ut ait Euripides : at hoc malum et vitiosum est. Non enim oportet existimare servitutem esse, vivere ad reipublicæ administrandæ formam accommodate, sed salutem. Quibus igitur causis mutentur reipublicæ administrandæ formæ, et quibus intereant, et quibus rebus conserventur et permaneant, quod simpliciter et universe dicere licet, hæ sunt tantum.

X.

CAP. X.

De monarchia, et causis interitus ejus.

RELIQUUM est ut etiam de monarchia differamus, et quibus rebus soleat interire natura, et quibus conservari. Fere autem iis quæ diximus cæteris reipublicæ administrandæ formis evenire, similia sunt ea quæ regnis et tyrannidibus accidunt. Nam regnum quidem aristocratiæ congruit, tyrannis vero ex oligarchia ultima et democratia componitur. Quapropter etiam iis qui sub imperio vivunt, perniciosissima est, utpote quæ ex duobus malis concreta sit, et degressiones a recto, et peccata, quæ ab utraque proficiscuntur, contineat. Utriusque autem monarchiæ ortus ultimus est statim ex contrariis. Regnum enim ad bonorum perfugium ac præsidium adversus populi injuriam comparatum est : et constituitur rex ex viris bonis, vel qui virtute aut virtutis actionibus excellat, vel qui tali genere cæteris antecellat : Tyrannus vero ex populo et multitudine sumitur adversus nobiles atque illustres viros, ne quam populus ab iis injuriam accipiat : atque hoc ex eventis intelligere licet. Nam plerique om-
209 nes fere tyranni ex levibus populi custodibus ac ductoribus facti sunt (si dicere fas est) fidem apud populum consecuti, claris et illustribus viris falso criminandis et calumniandis. Aliæ enim tyrannides hoc modo constitutæ

sunt auctis jam civitatibus: aliæ ante has ex regibus morem patrium migrantibus, ac violantibus, et imperium plus justo herile concupiscentibus, exstiterunt: aliæ, ex iis quibus electione adhibita summæ auctoritatis ac potestatis magistratus mandati fuerant: olim enim munera publica et reipublicæ procurationes faciebant diuturniores: aliæ, ex oligarchiis unum aliquem summi imperii compotem ad maximos magistratus per electionem promoventibus. His enim modis omnibus, tyrannidis occupandæ (si modo vellent) facultatem habent: quia aliis potestas erat delata imperii regii, aliis, honoris: (exempli gratia) Phidon Argis, et alii, cum regnum esset, tyranni evaserunt: qui vero in Ionia fuerunt, et Phalaris, ex honoribus regis ad tyrannidem aditum sibi compararunt. Panætius autem apud Leontinos, et Cypselus Corinthi, et Pisistratus Athenis, et Dionysius Syracusis, et alii eodem modo, ex blando populi ductu: (demagogiam appellant Græci, quam tribunatum plebis dicere licet.) Quemadmodum igitur diximus, regnum proxime ad aristocratiam ordine accedit. Nam aut ex dignitate est, aut ex virtute vel propria, vel generis, aut ex beneficiis ac meritis in civitatem, aut ex his omnibus cum potentia conjunctis. Omnes enim bene meriti de civitatibus, aut qui poterant de civitatibus aut gentibus bene mereri, hunc honorem consequebantur: alii, prohibito ac depulso per bellum servitutis periculo, ut Codrus: alii, patria liberata, ut Cyrus: alii, aut urbe condita, aut propagatis imperii finibus, agrisque latis ac longinquis, sive provinciis bello partis, quemadmodum Lacedæmoniorum, et Macedonum, et Molossorum reges. Videtur autem rex custos esse natura, ut ii quidem qui facultates et copias habent rei familiaris, 210
nulla injuria afficiantur: populus vero et multitudo nullis contumeliis vexetur. Tyrannis porro, quemadmodum sæpenumero dictum est, nihil commune spectat: sed omnia privatæ utilitatis causa facit. Propositum autem est tyranno quidem jucundum, regi vero honestum. Quapropter et cum eorum modorum, quibus principes superiora et plura habent, quam privati: alter in pecuniis

conſiſtat, alter in honore: plus habere pecuniarum, tyrannicum eſt: plus honoris, magis regium: et cuſtodia regia, ex civibus et ſuis conſtat: tyrannica, ex peregrinis et externis. Tyrannidem porro mala habere et ea quæ ſunt in democratia, et ea quæ in oligarchia, perſpicuum eſt. Nam quod divitiæ ſunt ei extremum bonorum, quod intueatur et expetat, id habet ex oligarchia: ſolo enim hoc modo et cuſtodia et luxuria permaneat neceſſe eſt: et quod multitudini nihil credat: iccirco et ei arma adimit. Et plebem infimam vexare, et ex urbe ejicere, et veluti ſentinam exhaurire, atque alio ubi habitet relegare: utriuſque commune eſt, oligarchiæ et tyrannidis. Ex democratia autem hoc mali contrahit, quod bellum gerat cum illuſtribus ac nobilibus, eoſque et occulte et aperte de medio tollat, et in exilium pellat, tanquam de eadem arte certantes artifices, et imperio ſuo obſtantes. Ex his evenire ſolet ut etiam inſidiæ naſcantur, dum alii eorum præeſſe et imperare volunt, alii ſervire nolunt: ex quo fonte Periandri conſilium Thraſybulo datum manavit, ſpicarum ſupra alias eminentium mutilatio et quaſi decurtatio, proinde quaſi cives excellentes ſemper de medio tollere oporteat. Quemadmodum igitur fere dictum eſt, eadem
211 principia eaſdemque cauſas mutationum eſſe in aliis reipublicæ adminiſtrandæ formis atque in monarchiis, exiſtimare oportet. Nam et propter injuſtitiam et propter metum et propter contemptum, multi ex iis qui ſub imperio ſunt, monarchias impetu facto adoriuntur: ex omnibus autem injuriæ generibus propter contumeliam maxime: interdum tamen etiam propter privationem bonorum. Sunt autem iidem fines et tyrannidibus et regnis, qui et illis reipublicæ adminiſtrandæ formis propoſiti. Monarchis enim magnitudo et amplitudo divitiarum et honoris ſuppetit: quæ omnes homines concupiſcunt. Earum autem quæ fiunt in reges aut tyrannos impreſſionum, aliæ fiunt in ipſorum principum corpus et caput, aliæ in principatum. Atque eæ quidem, quæ propter contumeliam fiunt, ad corpus pertinent. Contumeliarum autem cum multa ſint genera multæque partes, unaquæque earum

iram commovet. Jam vero eorum qui iraſcuntur, plerique fere omnes ulciſcendæ injuriæ acceptæ gratia in alterum invadunt, non præſtantiæ: exempli cauſa, in Piſiſtratidas impetus factus eſt, propterea quod Harmodii ſororem probro et dedecore affecerant, et Harmodio ſtuprum inferre conati erant. Nam Harmodius propter ſororem, Ariſtogiton propter Harmodium, in eos impetum fecerunt. Inſidiati ſunt etiam Periandro Ambraciæ tyranno, propterea quod inter compotandum cum una eſſet puer quem ille in deliciis habebat, quæſiviſſet ab eo, eſſetne jam ex ſe prægnans? Jam Philippo a Pauſania iccirco vis illata eſt, quia eum impune contumelia et dedecore affectum eſſe ab Attalo paſſus eſſet: et Amyntæ, qui cognomento parvus dictus eſt, a Derda, quia ſe in ejus ætatem puerilem glorioſe jactaviſſet: et Eunucho ab Evagora Cyprio. Nam propterea quod uxor ſibi ab illius filio adempta eſſet, eum interfecit, tanquam contumelia accepta. Multæ etiam impreſſiones factæ ſunt in quoſdam principes monarchos, propterea quod alicui pudicitiam, corpore ejus conſtuprato, eripuiſſent: verbi gratia, 212
a Cratæo in Archelaum. Semper enim graviter et moleſte ferebat, illum ſecum ſtupri cauſa commiſceri. Itaque quamvis longe minor eſſet hic prætextus, leviorque hæc cauſa: fuit tamen ſatis idonea et juſta, quod nullam ſibi ex filiabus in matrimonium dediſſet, cum daturum ſe promiſiſſet: ſed majorem natu quidem, bello, quod cum Sirra et Arrabæo gerebat, implicatus, Elimeæ regi deſpondit: minorem vero Amyntæ filio, exiſtimans fore hoc pacto, ut ille præſertim ex Cleopatra natus minime a ſe diffideret: ſed alienationis origo et principium fuit, quod graviter tuliſſet, ſe ejus libidini ad res venereas eſſe obſecutum. Una cum eo illum adortus eſt etiam Hellanocrates Lariſſæus, propter eandem cauſam. Ubi enim ſe ab illo, cui ſuæ ætatis florem utendum fruendumque dederat, ab exſulio non revocari vidit; cum præſertim ille ſe id facturum pollicitus eſſet, conſuetudinem illam ſecum eſſe inſtitutam, non propter cupiditatem amatoriam, ſed propter contumeliam, exiſtimavit. Jam Paro et Heraclidæ

Ænii Cotyn interemerunt, patris injuriam ulciſcentes. Adamas autem Cotyn reliquit, ab eoque deſcivit, tanquam contumelia affectus, quod ab eo, cum puer eſſet, exſectus fuiſſet. Multi porro etiam propterea quod corpore verbera pertuliſſent, et male multati eſſent, irati, necaverunt, alii adorti ſunt etiam eos qui ſummos magiſtratus et regios potentatus obtinebant, tanquam contumelia accepta: ut Mitylenis Ptalidenas, qui quoquo verſus circumibant, et clavis obvium quemque cædebant, Megacles impreſſione facta cum amicis interemit. Et poſterius
213 Smerda, plagis a Penthilo acceptis, et ab ejus uxore extractus, eum necavit. Et ejus impreſſionis quæ in Archelaum facta eſt, Decamnichus dux fuit, eos primus irritans et concitans qui in eum impetum fecerunt. Cauſa autem iræ fuit, quod eum tradiderat Euripidi poetæ flagellis verberandum. Euripides autem ſuccenſebat ei quod aliquid dixiſſet in ſuum oris fœtorem. Alii denique multi propter tales cauſas partim de medio ſublati ſunt, partim inſidiis excepti, non longe a periculo abſuerunt. Similiter autem et propter metum in monarchos invadere ſolent. Una enim quædam hæc erat ex iis cauſis quæ ut aliis reipublicæ adminiſtrandæ formis, ita et monarchiis mutationem et interitum afferunt: exempli gratia, Artabanus Xerxem adortus interemit, criminationem, quæ ad Darium pertinebat, extimeſcens, quod eum in crucem agere a Xerxe juſſus, ei non paruiſſet: exiſtimans fore, ut ille ſibi ignoſceret, tanquam oblito, propterea quod cœnabat. Aliæ ſunt propter contemptionem, quemadmodum quidam cum Sardanapalum cum mulieribus nentem, et telam texentem vidiſſet (ſi vera ſunt hæc quæ a fabularum ſcriptoribus tradita ſunt) eum interemit: quod ſi in illo verum non eſt, at in alio eſſe poſſit. Et in Dionyſium poſteriorem Dion invaſit, propterea quod eum contemneret, cum videret et cives ita animatos, et ipſum ſemper ebrium. Et vero nonnulli ex amicis adoriuntur propter contemptum: nam propterea quod ſibi fides habetur, contemnunt, tanquam conſilium facinoris admittendi occultaturi. Et qui putant fore ut poſſint principatum oc-

cupare et obtinere, quodam modo propterea quod contemnant, impreſſionem faciunt. Nam proinde quaſi poſſint, et quia periculum contemnunt propter potentiam, facile aggrediuntur: quemadmodum qui præſunt exercitui, in eos principes, qui ſoli imperant, irruunt: exempli cauſa, Cyrus in Aſtyagem, et vitam ejus contemnens, et copias: propterea quod milites quidem otio et inertia corrupti, 214
ipſe vero mollitia et luxuria liquefactus erat. Et Seuthes Thrax cum eſſet imperator, in Amadocum. Alii pluribus cauſis ad facinus ſuſcipiendum impelluntur, ut qui contemnunt, et lucri ſtudio ducuntur: ut Mithridates, in Ariobarzanem. Maxime autem propter hanc cauſam ad facinus ii aggrediuntur, qui cum ſint audaces et præfidentes natura, apud eos qui ſoli principatum obtinent, honorem ex ſcientia rei militaris conſecuti ſunt. Fortitudo enim poteſtatem nacta, audacia eſt: quibus ambabus rebus freti, tanquam facile victoria potituri, in eos invadunt. Eorum autem, qui laudum et gloriæ ſtudio inflammati aggrediuntur ad tollendos principes, alius cauſæ modus eſt ab iis qui ante expoſiti ſunt. Non enim, ut nonnulli tyrannos adoriuntur, quia vident eos ingentibus divitiis, et amplis honoribus circumfluere: ita et eorum, qui propter laudis et gloriæ cupiditatem, impetum in illos faciunt, unuſquiſque conſilium capit adeundi periculi: ſed illi quidem propter eam cauſam quæ ante dicta eſt: hi vero tanquam aliqua alia actione a ſe ſuſcepta egregia et præſtanti, et propter quam apud alios celebritatem et claritatem nominis ſempiternam ſibi comparabunt, ita monarchias adoriuntur: non quod ſingularem principatum, ſeu (ut Græci nominant) monarchiam concupiſcant, ſed gloriam. Verumtamen pauciſſimi numero ſunt, quos hæc cauſa ad impreſſionem faciendam impellat. Oportet enim hoc ante eſſe poſitum, de ſalute nihil laborare, niſi re confecta: quos debet quidem Dionis exiſtimatio comitari: ſed non facile eſt eam in multis innaſci. Ille enim cum parva manu adverſus Dionyſium ſe contulit, cum hoc animo ſe eſſe diceret, ut quoquo progredi poſſet, eatenus actionem ſuſceptam perducere ſatis haberet: verbi

gratia, ſi ſtatim ut terram illam leviter attigiſſet, ſibi ali-
quo caſu moriendum eſſet, hanc mortem, ut honeſtam et
præclaram, ſe æquo animo laturum. Interit autem ty-
rannis uno quidem modo, ut et unaquæque aliarum rei-
publicæ formarum, extrinſecus et a cauſis externis, ſi ſit
215 aliqua adverſaria reipublicæ adminiſtrandæ forma poten-
tior: voluntatem enim præſto futuram perſpicuum eſt,
propterea quia conſilia inter ſe contraria ſunt. Quæ au-
tem volunt, cum etiam poſſunt, ea agunt omnes. Con-
trariæ autem ſunt reipublicæ adminiſtrandæ formæ demo-
cratia et tyrannis, Ut figulus figulo, quemadmodum inquit
Heſiodus: nam democratia extrema tyrannis eſt. Quo-
circa plurimas tyrannidas Lacedæmonii diſſiparunt: et
Syracuſani, quo tempore ſuam rempublicam adminiſtra-
bant. Altero vero modo evertitur tyrannis, ex ſeipſa,
cum ii qui ejus ſunt participes, inter ſe diſcordant ac diffi-
dent: quemadmodum Gelonis tyrannis, et nunc Diony-
ſii. Nam Gelonis quidem tyrannis eo everſa eſt, quod
Thraſybulus Hieronis frater, Gelonis filium popularium
populi ductorum more blanditiis deliniebat, et ad volup-
tates incitabat, ut ipſe imperaret: cum autem neceſſarii
conſpiraſſent et coiviſſent, ut ne tyrannis funditus ever-
teretur, ſed ſolus Thraſybulus: nonnulli ex iis altera ex
parte coitione facta tanquam occaſionem nacti, eos omnes
exegerunt. Dionyſium autem Dion, cum eſſet ei affini-
tate conjunctus, comparato exercitu, et populo ſibi ad-
juncto, illum quidem ejecit, ſed paulo poſt interfectus eſt.
Cum ſint autem cauſæ duæ propter quas maxime ad ty-
rannidas tollendas aggrediuntur, odium et contemptus:
horum quidem altero digni ſunt tyranni, nempe odio:
verumtamen ex eo quod contemnuntur, multæ naſcuntur
tyrannidum everſiones: cujus rei hoc argumentum eſt:
Nam plerique ex iis qui imperia pepererunt, etiam reti-
nere ac tueri potuerunt: qui vero a majoribus acceperunt,
ſtatim fere omnes amiſerunt. Nam dum libidinoſe ac vo-
luptarie vivunt; et contempti fiunt, et multas iis qui ado-
216 riri volunt, occaſiones adoriendi præbent. Odii autem
particulam etiam iram ponere oportet. Nam quodam-

modo earumdem actionum causa efficiens esse solet. Quin sæpenumero etiam ad agendum majorem vim habet, quam odium: contentius enim adoriuntur, quod perturbatio rationem in consilium non adhibeat. Maxime autem evenit ut homines ob contumeliam iræ pareant atque obsequantur: (propter quam causam cum Pisistratidarum tyrannis dissipata fuerit, tum multæ aliæ:) sed magis propter odium. Nam ira quidem cum dolore conjuncta est. Itaque non est facile ratiocinari ira dominante: inimicitiæ vero doloris sunt expertes. Atque, ut in summa dicamus, quot causas esse diximus et oligarchiæ meræ, atque ultimæ, et democratiæ extremæ evertendæ, tot etiam tyrannidis statuendæ sunt. Etenim hæ reipublicæ administrandæ formæ, sunt quædam disjunctæ et dividuæ tyrannides. Regnum autem minime extrinsecus quidem interit, quocirca et diuturnum est, intrinsecus vero et ex seipso multæ ei interitiones, multaque quasi fata imminent. At duobus sane modis interit: uno modo, si discordarint inter se, qui sunt regni participes et amici regum: altero, ubi reges conantur aliquanto magis, quam par sit, tyrannice rempublicam administrare: et ubi postulant penes se plurium rerum, quam fas sit, esse potestatem, et contra legem. Non exsistunt porro amplius his temporibus regna: sed si forte, potentiæ singulares, hoc est, monarchiæ et tyrannides potius oriuntur, quia regnum est imperium voluntarium, et summam rerum plus nimio magnarum auctoritatem, ac potestatem obtinens: multi autem sunt similes, nullusque exoritur ita cæteris antecellens, ut imperii magnitudini et dignitati sit par et æqualis. Itaque propter hanc causam homines sponte quidem sua regnum non sufferunt. Quod si quis dolo aut vi imperium adipiscatur, hoc jam videtur tyrannis esse. Regnorum autem eorum, quæ ex genere ad posteros perveniunt, interitionis hanc etiam causam, præter eas quas exposuimus, statuere oportet, quod multi exoriantur contemti, et qui, cum opibus et copiis tyrannicis non sint instructi, sed honore regali decorati, cives suos contumeliose vexent. Tum enim facilis est regni eversio. Nam si

217 nolint, continuo non erit rex; tyrannus, etiamſi nolint. Intereunt igitur monarchiæ propter has et tales alias cauſas.

XI. ## CAP. XI.

Quibus rationibus ſervari monarchia ſoleat.

SERVANTUR autem ſcilicet, ut ſimpliciter quidem et univerſe dicam, contrariis: ut ſingillatim vero, regna quidem ſi ad mediocritatem et moderationem adducantur. Quanto enim pauciorum rerum penes principes ſit poteſtas, tanto diutius omnis principatus maneat neceſſe eſt: nam cum ipſi minus ſiant dominorum in morem imperioſi, tum moribus efficiuntur magis ad æquitatem æqualitatemque propenſi, tum civibus minus ſunt invidioſi. Propter hanc cauſam enim et regnum Moloſſorum diu incolume permanſit: et regnum Lacedæmoniorum: propterea quod imperium et ab initio in duas partes diviſum fuerit, et iterum poſtea. Theopompus cum multis aliis in rebus moderationem adhibuerit, tum in ea re, quod Ephororum imperium illi oppoſuerit: imminuta enim regni poteſtate, tempus auxit. Itaque id quodammodo non minus ſed majus fecit: quod eum et uxori ſuæ reſpondiſſe ferunt, cum ab eo quæſiviſſet objurgans, ecquid eum puderet regnum minus filiis tradere, quam a patre accepiſſet? Non pudet vero, inquit: trado enim diuturnius. Tyrannides autem duobus modis maxime inter ſe contrariis ſervantur: quorum alter eſt is qui traditus eſt, et quo plerique tyranni imperium adminiſtrant. Atque ex his multa inſtituiſſe Periandrum Corinthium ferunt: multa etiam ta-
218 lia a Perſarum imperio ſumere licet. Sunt autem et ea quæ ſupra a nobis expoſita ſunt, ad tyrannidis, quo ad ejus fieri poteſt, ſalutem appoſita et utilia, præſtantium virorum excellentiam imminuere, quaſique decurtare, et feroces magnique ſpiritus homines de medio tollere, et neque convivia publica ferre neque ſodalitates, neque diſciplinas, neque quicquam tale: ſed illa omnia, unde duo

proſiciſci ſolent, ſpiritus feroces et fides, cavere: et neque cœtus eruditos, neque alios conventus et conſeſſus otioſos eſſe ſinere: omnia denique facere quibus quam maxime inter ſe ignoti omnes erunt: cognitio enim facit ut major ſit fides mutua: et dare operam ut cives, qui non abſunt peregre, ſemper ſint in promptu et in oculis, et verſentur in foribus: ſic enim et minime obſcurum fuerit, quid agant quidque moliantur: et parvos humileſque ſpiritus ſumere aſſueverint, ſemper ſervientes: et cætera quæcunque ſunt hujuſmodi, Perſica et barbara, ſunt tyrannica. Omnia enim idem valent. Tum perficere ne ſint occulta neque obſcura quæcunque quis forte vel dicat vel agat ex iis qui ſub imperio ſunt: ſed præſto ſint ſpeculatores, quales erant Syracuſis, qui potagogidæ appellabantur, ſic dicti, quod omnia, quæ Syracuſis agebantur, atque adeo cogitabantur, acerrime inquirebant, et tyranno referebant ac renuntiabant. Solebat etiam Hiero ſubauſcultatores quoſdam, qui a reipſa otacuſtæ dicebantur, quod omnibus rebus et agendis et dicendis aures admoverent, emittere, ubicunque aliquis hominum cœtus eſſet, aut civium conventus aut congreſſus. Nam tum et minus audent libere loqui, quod tales homines pertimeſcant, et, ſi libere loquantur, minus occulti ſunt. Utile etiam eſt tyranno inter cives ſerere diſcordias, eoſque inter ſe committere, atque offenſos reddere, et amicos amicis, et populum nobilibus, et divites inter ſe tum cives pauperare, tyrannicum eſt, ut neque præſidium ab ipſo alatur, ſed a civibus, et in 219
negotio atque opere quotidiano occupati, nihil habeant otii reliquum ad inſidiandum. Hujus rei exemplum præbent pyramides, quæ ſunt in Ægypto, et Cypſelidarum coloſſi, donaque diis conſecrata, et ædes Jovis Olympii a Piſiſtratidis ædificata, et opera Samia a Polycrate facta. Hæc enim omnia ad unum et idem valent, nempe ad civium occupationem et paupertatem. Ejuſdem generis eſt et tributorum collatio, vectigaliumque penſitatio: quemadmodum fiebat Syracuſis. Nam tyrannidem obtinente Dionyſio, eveniebat ut omnis res cujuſque familiaris tributo conferendo, quinquennio eſſet exhauſta. Eſt etiam

bellorum geſtor tyrannus, ut ſint occupati, et continenter duce egeant. Præterea regnum quidem ſtudio et opera amicorum ſervatur: tyranni autem proprium eſt maxime amicis non credere, quaſi omnes quidem tyrannidem evertere velint, hi autem maxime poſſint. Et quæ in extrema democratia fiunt, tyrannica ſunt omnia: mulierum potentatus in domibus, ut virorum conſilia factaque enuntient: et ſervorum remiſſius vitæ genus propter eandem cauſam. Nam neque ſervi et mulieres tyrannis inſidiantur, aut quippiam mali incogitant: et cum proſpero fortunæ flatu fruantur, bene cupiant tyrannidibus et democratiis neceſſe eſt. Nam etiam populus in democratia, monarchi ſimilitudinem quandam gerit. Itaque etiam aſſentator apud utrumque ſummo in pretio atque honore eſt: apud populum quidem levis populi ductor, blanduſque concionator: (nam populi ductor, quem demagogum Græci vocant, populi aſſentator eſt) apud tyrannos vero ii, qui humiliter et demiſſe cum eis congrediuntur et lo-
220 quuntur: quod eſt aſſentationis munus. Nam etiam propter hanc cauſam tyrannis improborum amicitia jucunda eſt: gaudent enim aſſentatione tyranni: hoc autem nemo fecerit, qui ingenuos ſpiritus gerat: ſed qui ſunt viri boni, aut amant, aut non aſſentantur. Tum improbi ad res improbas ſunt utiles. Clavus enim clavo pellitur, ut in proverbio eſt. Præterea nemine viro gravi et libero delectari, tyrannicum. Se enim ſolum talem eſſe poſtulat tyrannus. Qui autem gravitate et magnificentia cum tyranno certat, et libere ſe gerit, adimit excellentiam et imperium illud herile, ac domini proprium, quod habet tyrannis. Tales igitur homines oderunt, tanquam imperii ſui everſores. Præterea peregrinos ad convivium et quotidianam vitæ conſuetudinem adhibere potius, quam cives, tyrannicum eſt: tanquam hi quidem ſint hoſtes, illi vero certare de principatu nihil putent ad ſe pertinere. Hæc et talia tyrannica ſunt quidem illa, et imperio ſalutaria: ſed nullum eis improbitatis genus abeſt. Sunt autem fere hæc omnia tribus generibus comprehenſa. Tria enim tyrannis ſibi proponit ac deſtinat: unum quidem, ut

cives, qui sub imperio sunt, humiles et abjectos spiritus gerant. Nam qui angusto et parvo animo est, nulli insidias struxerit, malumve incogitarit. Alterum est, ut alter alteri non credat, sitque inter eos incerta ac suspecta fides. Non enim prius evertitur tyrannis, quam aliqui inter se fidem habeant. Iccirco et cum viris bonis bellum gerunt, ut imperio pestiferis ac perniciosis: non solum
quod herile imperium respuant, sed quia sint et inter se et 221
erga alios fideles: et quia neque se ipsi neque alios indicaturi aut prodituri sint. Tertium est, ut non habeant potestatem rerum agendarum. Nemo enim aggreditur ad eas res agendas, quæ effici non possunt: ergo neque ad tyrannidem evertendam, si desit agendi facultas. Ad quos igitur fines tyrannorum voluntates revocentur, hi sunt tres numero. Omnia enim quæ sunt tyranni propria, ad hæc veluti signa proposita revocare possit aliquis: partim ut ne cives credant mutuo, partim ut ne quid possint, partim ut parvos animos humilesque spiritus gerant. Modus igitur unus, quo salus constituitur tyrannidibus, talis est. Alter autem, cura et diligentia fere iis quæ diximus, contrarius est: eumque ex regnorum interitu sumere ac cognoscere licet. Quemadmodum enim regni interitionis modus unus est, imperium plus justo tyrannicum reddere: sic tyrannidis salus est, eam facere aliquanto magis regalem, uno duntaxat servato, nempe potentia, ut imperet non modo volentibus, verumetiam nolentibus atque invitis. Nam hoc etiam projiciens, projicit et tyrannidis obtinendæ facultatem. At hoc quidem, tanquam propositum quendam finem, manere oportet: alia vero partim facere, partim videri, regales virtutes belle simulantem, ac præ se ferentem: primum quidem ut reipublicæ curam habere videatur, neque sumptus faciens in eas donationes, propter quas multitudo irascitur et sævit, cum tyrannus a civibus sumat atque exigat, in opere ac labore assidue versantibus, et tenuiter parceque
victitantibus: scortis autem et peregrinis, et artificibus 222
effuse largiatur: et rationes acceptorum et expensorum referens: quod nonnulli jam tyranni fecerunt: sic enim

quis adminiſtrans, diſpenſator reipublicæ tanquam rei familiaris, et paterfamilias, non tyrannus eſſe videbitur. Non eſt porro metuendum nequando pecuniæ eum deficiant, cum penes eum civitatis ſit poteſtas: immo vero tyrannis in alias terrarum oras domo exeuntibus, etiam hoc utilius ſit quam coacervatas et congeſtas relinquere. Ita enim qui cuſtodiæ tyrannicæ præpoſiti ſunt, minus invadant in res tyranni. Formidoloſiores enim atque horribiliores ſunt tyrannis iis qui peregrinantur, cuſtodes et præſidiarii milites, quam cives: hi enim una cum tyrannis peregrinantur: illi in horum locum manent. Deinde tyrannum videri oportet tributa et munerum publicorum functiones, tum rei familiaris tuendæ gratia exigere, tum ſi quando opus ſit, ad opportunitates belli eis uti. In ſumma denique ſeipſum præbere cuſtodem tanquam rerum communium et publicarum, non tanquam propriarum et privatarum: et ſpeciem gerere non aſperi et ſævi hominis, ſed gravis et magnifici viri: præterea talem videri, ut qui cum eo loquuntur et congrediuntur, eum non metuant aut horreant, ſed vereantur et pudore proſequantur. Hoc autem conſequi non eſt ei facile, qui ſit contemnendus. Quocirca oportet, eum, etiamſi alias virtutes negligat, at certe in ſcientiæ civilis ſtudium diligenter incumbere: et opinionem de ſeipſo talem in animis ſuorum ingenerare atque inſerere. Præterea non ſolum ipſum videri in quenquam ſuorum civium, neque adoleſcentulum neque puellam, contumeliam ullam edere, verum nec in alium quemquam ſuorum comitum: ſimiliterque uxores eorum proprias, erga alias mulieres affectas eſſe. (Nam propter uxorum contumelias multæ tyrannides interierunt.) In voluptatibus autem corporis conſectandis ac perfruendis contrarium facere, atque id quod nunc quidam tyranni
223 faciunt: non enim ſolum ſtatim a mane, et continenter per multos dies hoc agunt, ut voluptatibus perfruantur: verum etiam ſuarum libidinum ac voluptatum alios homines conſcios et teſtes eſſe volunt, ut ſint eis, tanquam beati ac fortunati, admirabiles: ſed maxime quidem in his rebus modum ſervare: ſin minus, at aliis ſua flagitia

occultare, eorumque teſtimonium et oculos fugere. Nam
neque is qui ſiccus ac ſobrius eſt, impreſſionem facienti-
bus patet, aut dignus eſt, qui contemnatur: neque is qui
vigilat atque excubat, ſed is qui dormit. Contrarium
denique faciendum eſt, atque ea quæ ſupra dicta ſunt, fere
omnia. Urbem enim exædificare atque exornare debet
tanquam ſit procurator, non tyrannus. Præterea quod ad
deorum cultum attinet, hujus rei ſemper egregie ſtudioſus
videri debet. Nam minus timent ne quid ſibi incom-
modi præter leges a talibus viris importetur, ſi principem
religioſum eſſe, et metu deorum contineri, et deos curare
exiſtiment: et minus ad inſidias tyranno comparandas ſe
conferunt, tanquam deos habenti belli ſocietate conjun-
ctos. Oportet tamen ſine ſtultitia et ſtupore mentis talem
videri. Præterea eos qui aliqua virtute præſtant, talibus
honoribus afficere, ut non putent ſe unquam a civibus, ſi
ſuis legibus utantur, majores conſecuturos: et tales qui-
dem honores ipſum tribuere: ſupplicia vero per alios ma-
giſtratus et per judices conſtituere. Omnis porro monar-
chiæ cuſtodia et cautio communis eſt, ut neminem unum
magnum faciat: ſed, ſi hoc demus, plures: obſervabunt
enim et ſpeculabuntur inter ſe. Quod ſi quem forte
magnum facere oporteat, at ne eum qui ſit ingenio et
moribus audax et confidens. In omnibus enim actioni-
bus talia ingenia ad impreſſionem faciendam maxime va-
lent. Et ſi quis potentia ſpoliandus eſſe videatur, ut hoc
ſenſim et paulatim faciat, non totam ei auctoritatem uno
tempore adimat. Præterea cum omni contumelia tyran-
nus debeat ſibi temperare, tum præter omnes duabus, et
ne quem plagis corpori infligendis ſupplicio afficiat et
excruciet, et ne cui ætate florenti contumelioſe ſtuprum
inferat. Maxime autem adhibenda hæc cautio eſt in iis
qui honoris ſtudio ducuntur. Nam pecuniæ cupidi et
avari, injuriam ſibi per contemptum quendam illatam in
bonis et pecuniis, graviter ac moleſte ferunt: honoris ſtu- 224
dioſi et viri boni, infamiam. Quare aut a talibus factis
abſtinendum eſt, aut ſupplicia quidem videri oportet ani-
mo paterno conſtituere, non per contemptum: congreſſus

vero adoleſcentium appetere propter cauſas amatorias et venereas, non propter licentiam ac poteſtatem: ad ſummam, quæ ignominioſa eſſe videntur, majoribus honoribus redimere atque exſarcire. Eorum autem qui ipſam tyranni vitam et caput petunt, et corpori interitum parant, hi ſunt maxime horribiles, et plurimam accuratiſſimamque cuſtodiam deſiderant, qui tyranno a ſe necato non magnopere laborent, ut vitam ſibi retinere et ſupereſſe liceat. Quocirca ii maxime cavendi ſunt, qui vel ſeipſos, vel eos quos forte tueri debent, contumelioſe lædi putant: ſibi enim minime parcunt, qui ab ira impulſi in alterum irruunt, ut ait Heraclitus: qui cum rationem afferret ejus quod dixiſſet, difficile et arduum eſſe cum ira pugnare, Quia quod expetit, emit anima, inquit. Quoniam autem civitates ex duabus particulis conſtant, nempe ex egentibus et locupletibus: maxime quidem utroſque adduci oportet, ut exiſtiment ſe propter imperium tyranni ſalvos eſſe, et neutros alteris ſinere ullam injuriam inferre: proxime vero utri ſint potentiores, hos imperio maxime adjungere, et ſuos facere. Nam ſi res tyranni hoc modo fuerint contractæ et compoſitæ: neque ſervos neceſſe habebit tyrannus ad libertatem vocare, neque cives armis nudare: pars enim altera ad tyranni copias accedens ſatis erit valida ad eos qui impreſſionem facere conabuntur, coercendos. Sed ſupervacaneum eſt ſingillatim talia perſequi. In promptu eſt enim quid ei principi, qui ſolus imperat, propoſitum eſſe debeat: oportere eum videri non tyrannicum, ſed tanquam rei familiaris diſpenſatorem, et animo regali præditum erga cives: et non omnia ſibi vendicantem, ſuaque facientem, ſed procurantem ac tuentem: tum in vita degenda mediocritatem et moderationem, non nimium et immoderationem conſectari. Præterea in nobiles quidem ſe affabilem, et in congreſſionibus ac ſermonibus facilem præbere, multitudinem vero populari oratione demulcere. Ex his enim imperium ſit, non ſolum pulchrius, et omni ſermone prædicabilius ac fortunatius
225 (quia melioribus imperet, et non fractis ac demiſſis: et quia non ſit perpetuo civibus inviſus et horribilis) ſed

etiam diuturnius ſit neceſſe eſt. Præterea ita eſſe moratum, animoque affectum oportet, ut vel virtutem ſit conſecutus, vel ſit dimidia ex parte vir bonus: neque homo malus, ſed dimidia ex parte malus.

CAP. XII. XII.

Docet, ex omnibus reipublicæ adminiſtrandæ formis minus diuturnas eſſe oligarchiam et tyrannidem. Deinde locum ex VIII. Platonis de republica ubi mutationes earum explicantur, notat et reprehendit.

ATQUE ex omnibus reipublicæ adminiſtrandæ formis minus diuturnæ ſunt oligarchia et tyrannis: diutiſſime enim ſtetit ea, quæ Sicyone fuit Orthagoræ liberorum, et ipſius Orthagoræ tyrannis: annos enim centum permanſit. Cujus rei cauſa eſt, quod ſeſe in eos qui ſub tyrannide erant, moderatos præbebant, et magnam partem legibus ſerviebant. Et propterea quod bellicoſus natus erat Cliſthenes, non erat contemnendus. Et multis in rebus populares erant, benevolentiamque multitudinis colligebant diligentia, quam adhibebant in republica bene gerenda. Dicitur enim Cliſthenes eum, qui victoriam ab ipſo abjudicarat, corona donaſſe. Nonnulli autem ſtatuam illam in foro ſedentem, ejus, qui ita judicavit, ſimulacrum eſſe dicunt. Aiunt porro etiam Piſiſtratum, cum ad Ariopagum in jus vocatus eſſet, judicium accepiſſe. Proxime diuturna fuit Cypſelidarum tyrannis Corinthi: hæc enim firma permanſit annos ſeptuaginta tres, et ſex menſes. Nam Cypſelus annos triginta regnavit: Periander, quatuor et quadraginta. Pſammetichus Gordiæ filius annos tres. Cauſæ autem hujus quoque ſunt eædem. Nam Cypſelus quidem ductor populi blandus erat, et toto imperio ſuo nullos cuſtodes corporis adhibere perſeveravit: Periander vero fuit ille quidem tyrannicus, ſed 226
tamen militaris et bellicoſus. Tertia Piſiſtratidarum Athenis: ſed non fuit continua. Bis enim exſulavit Piſiſtratus, cum tyrannidem obtineret. Itaque ex annis tri-

bus et triginta, decem et ſeptem tyrannidem obtinuit: decem et octo ejus filii. Itaque anni omnes fuerunt quinque et triginta. Reliquarum autem maxime diuturna fuit Hieronis et Gelonis tyrannis, Syracuſis. Annos autem ne hæc quidem ſtabilis permanſit multos: ſed anni ſunt omnino decem et octo. Nam Gelo cum annos ſeptem tyrannidem obtinuiſſet, octavo exceſſit e vita: Hiero decem. Thraſybulus undecimo menſe exactus eſt. Multæ autem tyrannides breves omnes fuerunt omnino. De reipublicæ igitur adminiſtrandæ formis, et de monarchiis, quibus rebus intereant, et quibus rurſus conſerventur, dictum fere eſt omnibus. In Platonis autem libris de Republica diſputatur quidem a Socrate de mutationibus: ſed minus recte. Nam nec ejus reipublicæ adminiſtrandæ formæ, quæ optima et prima eſt, mutationem proprie exponit. At enim mutationis cauſam eſſe, quod nihil maneat, ſed omnia certo quodam temporis ambitu ſpatioque mutentur. Horum autem eſſe principium ea quorum radix ſeſquitertia numero quinario juncta, duos concentus efficit: quod futurum eſt (inquit) cum hujus deſcriptæ figuræ numerus ſolidus factus fuerit, proinde quaſi natura malos homines, et nulla diſciplina ſanabiles, aliquando gignat. Atque hoc quidem ipſum dicit ille fortaſſe non male. Contingere enim poteſt ut exſiſtant nonnulli, qui nulla inſtitutione erudiri, bonique viri fieri queant. Sed quamobrem hæc mutatio ejus reipublicæ adminiſtrandæ formæ, quæ ab illo dicitur optima, magis quam aliarum omnium, atque adeo rerum omnium quæ oriuntur, propria fit? Tum quo temporis ſpatio dicit omnia mutari,
227 etiam ea, quæ non ſimul fieri cœpta ſunt, ſimul mutantur: verbi gratia, ſi qua pridie ſolſtitii facta ſunt, ergo ſimul mutantur. Præterea quænam cauſa eſt, quare ex hac reipublicæ adminiſtrandæ forma in Laconicam fiat mutatio? Sæpius enim omnes reipublicæ adminiſtrandæ formæ mutantur in contrarias, quam in proximas. Eadem autem etiam aliarum mutationum ratio eſt. Ex Laconica enim reipublicæ adminiſtrandæ forma (inquit) in oligarchiam fit converſio: ex hac in democratiam, ex demo-

cratia in tyrannidem. Atqui etiam in contrarias vertuntur: verbi gratia, democratia in oligarchiam, atque adeo magis quam in monarchiam. Præterea vero neque ſi futura eſt tyrannidis mutatio, neque ſi futura non eſt, hujus rei cauſam explicat, neque in quam reipublicæ adminiſtrandæ formam mutatio futura ſit, exponit. Ratio eſt, quia non facile explicare potuiſſet. Hoc enim totum incertum, minimeque definitum eſt. Nam illius quidem ſententia, ejus commutatio in primam et optimam fieri deberet. Ita enim continuum quiddam, et orbis fieret. Verum ſæpenumero mutatur in tyrannidem tyrannis: quemadmodum Sicyonia a Myrone ad Cliſthenem tranſlata eſt: et in oligarchiam, ut Chalcidica, quam Antileon obtinuit: et in democratiam, quemadmodum Syracuſana Gelonis: et in ariſtocratiam, quemadmodum Charilai Lacedæmonia, et Carthaginienſis. Etiam in tyrannidem oligarchia vertitur: ut in Sicilia propemodum antiquæ plurimæ: apud Leontinos in Panætii tyrannidem: Gelæ, in Cleandri: Regii, in Anaxilai: et in aliis multis item civitatibus. Abſurdum autem etiam illud eſt, exiſtimare iccirco tyrannidem in oligarchiam mutari, quia 228
qui imperia obtinent, pecuniæ cupidi ſunt, et pecuniæ quærendæ ſtudio ducuntur: et non quod multi facultatibus et copiis rei familiaris præſtantes, non putant verum eſſe, eos, qui nihil habent, pariter atque eos qui bonis externis inſtructi ſunt, participes eſſe civitatis. Atque in multis oligarchiis non licet pecuniam quærere, ſed leges ſunt quæ vetant. Carthagine vero, quæ civitas ſub populi imperio eſt, et democratia continetur: pecuniæ quærendæ ſtudent, et nondum reipublicæ ſtatum mutaverunt. Jam vero etiam hoc abſurdum eſt, dicere, civitatem, in qua pauci imperium obtinent, ex duabus civitatibus conſtare: altera divitum, altera pauperum. Quamobrem enim ei hoc accidit potius, quam Laconicæ, aut cuicuimodi alii, in qua aut non ſunt pares omnium rei familiaris facultates, aut non ſunt omnes ſimiliter et peræque viri boni? At, ut nemo fiat pauperior quam antea, nihilominus mutatur in democratiam oligarchia, ſi egentes nu-

mero aucti sint: et in oligarchiam democratia, si locupletes fuerint multitudine superiores ac potentiores: et alteri quidem negligant, alteri vero animum attendant et diligentiam adhibeant. Et cum sint multæ mutandarum rerumpublicarum causæ, eas non exponit: sed hanc unam commemorat, quia dum profuse ac luxuriose vivunt, dumque ære alieno obruuntur, et fœnore trucidantur, pauperes evadunt: quasi vero omnes, aut etiam plurimi ab initio sint divites. At hoc falsum est. Verum cum aliqui ex principibus facultates rei familiaris consumpserint ac dissiparint, res novas quærunt: cum vero aliis idem acciderit, nihil est quod sit magnopere metuendum: neque unquam magis commutatio fit oligarchiæ in democratiam, quam in aliam reipublicæ administrandæ formam. Præterea vero sive honorum non sint participes, sive injuria afficiantur, sive contumeliose vexentur, seditionem excitant: et reipublicæ administrandæ formas mutant, etiamsi rem familiarem non consumpserint: quia licentiam nacti sunt, quicquid libeat, faciendi: cujus rei causam dicit
229 esse nimiam libertatem. Cum sint autem plures oligarchiæ et democratiæ, quasi utraque sit una, ita utriusque mutationes exponit Socrates.

ARISTOTELIS DE REPUBLICA

LIBER SEXTUS.

CAP. I.

Brevi repetitione ſuperiora cum ſequentibus connectit, et quid reſtet explicandum aperit. Deinde rem aggrediens, docere incipit quomodo quæque πολιτεία inſtituenda ſit: ac primum de democratia agit.

QUOT igitur, et quæ ſint ejus civitatis partis, quæ conſultandi jus habet, et penes quam totius reipublicæ adminiſtrationis et magiſtratuum deſcriptionis, poteſtas eſt, differentiæ ac diſſimilitudines, et de judiciis ac tribunalibus judicum, et qualia cum quali reipublicæ adminiſtrandæ forma apte cohæreant: et præterea de interitu et ſalute reipublicæ adminiſtrandæ formarum, ex qualibus rebus oriantur, et propter quas cauſas eveniant, ante dictum eſt. Quoniam autem ita accidit, ut plura ſint democratiæ, et aliarum item reipublicæ adminiſtrandæ formarum genera, non inutile fuerit uno tempore eademque opera, et de illis, ſiquid reliquum eſt, conſiderare, et modum cuique accommodatum atque utilem tradere ac demonſtrare. Præterea et eorum omnium modorum, qui a nobis expoſiti ſunt, conjugationes conſiderandæ atque inſpiciendæ ſunt. Nam quot modis hæc inter ſe bina copulantur, tot pariunt reipublicæ adminiſtrandæ formarum varietates, ita ut et ariſtocratiæ ad oligarchiæ ſimilitudi-

nem prope accedant, et politiæ ad democratiam ſint pro-
penſiores. Copulationes autem ſeu conjugationes dico
(quæ inſpiciendæ illæ quidem ſunt, ſed non ſunt nunc a
quoquam animadverſæ neque tractatæ) verbi cauſa, ſi ea
quidem ratio, quæ ad conſultationes pertinet, oligarchiæ
232 convenienter ſit deſcripta atque ordinata: ea vero, quæ in
judiciis verſatur, ad ariſtocratiam accommodate: aut hæc
quidem, et ea quæ ad conſultationes pertinet oligarchiæ
convenienter: ea vero, quæ in comitiis magiſtratuum,
ſive creatione magiſtratuum, poſita eſt, ad ariſtocratiam
accommodate, aut alio aliquo modo, ne omnia quæ rei-
publicæ adminiſtrationis ſunt propria, compoſuiſſe et con-
jugaſſe videamur. Qualis igitur democratia cum qua ci-
vitate apte cohæreat, itemque qualis oligarchia cum qua
multitudine, et ex reliquis reipublicæ adminiſtrandæ for-
mis, quæ quibus ſit utilis, dictum quidem eſt ante: ve-
rumtamen quoniam perſpectum et cognitum eſſe debet
non ſolum qualis ex his reipublicæ adminiſtrandæ formis
ſit civitatibus optima, ſed etiam quomodo ſit conſtituen-
da: nos et has et alias breviter perſequamur. Ac pri-
mum de democratia diſſeramus: ſimul enim et ea quæ
huic contraria eſt, cognoſcetur. Hæc autem eſt ea quam
nonnulli oligarchiam appellant. Sumenda porro ſunt ad
hanc diſputationem ratione et via progredientem popula-
ria omnia, et quæ videntur democratiis eſſe adjuncta:
evenit enim ut ex his compoſitis et conjunctis democratiæ
genera naſcantur, pluresque una et diverſæ democratiæ
ſint. Duæ enim cauſæ ſunt, propter quas plures demo-
cratiæ ſunt: quarum prima quidem ea eſt, quæ ante ex-
poſita eſt, populorum diverſitas ac diſſimilitudo: alia enim
eſt multitudo in agro colendo occupata, alia eorum homi-
num qui artes illiberales et ſordidas exercent, alia merce-
nariorum, et eorum qui operas ſuas mercede locant: qua-
rum ſi prima ad ſecundam aſſumatur atque aggregetur, et
233 tertia rurſum ad utramque, non id ſolum interſit, quod
democratia melior et deterior fiat, ſed quod non ſit eadem.
Secunda autem cauſa eſt ea de qua nunc loquimur. Nam
quæ democratiis adjuncta ſunt, quæque harum reipublicæ

adminiſtrandæ formarum propria videntur, ea ſi alio modo componantur, diſſimiles ac diverſas democratias faciunt. Hanc enim pauciora comitabuntur, illam plura, aliam hæc omnia. Utile eſt autem horum unumquodque cognoſcere et ad conſtituendam, quam ex eis quis velit, reipublicæ adminiſtrandæ formam, et ad earum correctiones. Student enim ii, qui reipublicæ adminiſtrandæ formas conſtituunt, omnia cujuſque reipublicæ adminiſtrationis propria, ad propoſitum finem collecta conferre: qua in re vehementer errant: quemadmodum in iis quæ ad interitiones et ſalutes reipublicæ adminiſtrandæ formarum pertinent, ante dictum eſt. Nunc autem earum poſtulata, et mores, et quæ appetant, exponamus.

CAP. II. II.

Fundamentum formæ popularis adminiſtrandæ reipublicæ et propria democratiarum inſtituta.

FINIS igitur reipublicæ adminiſtrandæ formæ populari propoſitus eſt, libertas: hoc enim dicere conſueverunt, proinde quaſi in hac ſola reipublicæ adminiſtrandæ forma participes ſint libertatis. Nam democratiam omnem hoc ſpectare, ac ſibi deſtinare dicunt. Jam vero unum libertatis argumentum eſt, viciſſim parere atque imperare.
Etenim jus populare eſt æqualia habere numero, non dig- 234
nitate. Hoc autem jure poſito ac recepto, multitudo dominetur, et compos ſit reipublicæ et quicquid majori parti viſum fuerit, hoc ſit etiam extremum ſeu finis, hoc denique jus ſit neceſſe eſt. Aiunt enim unumquemque civium æquale habere oportere. Itaque in democratiis evenit, ut plus auctoritatis ac poteſtatis habeant egentes, quam locupletes. Sunt enim numero plures. Ratum autem eſt quod pluribus viſum eſt. Hoc igitur eſt unum libertatis ſignum: quem quidem omnes populares reipublicæ adminiſtrandæ formæ finem ponunt. Alterum eſt, vivere ut quis velit: hoc enim libertatis munus eſſe dicunt, ſi quidem eſt ejus, qui ſervus eſt, vivere non ut velit. Demo-

cratiæ igitur finis hic eſt ſecundus. Hinc autem natum eſt, parere velle maxime quidem nemini: ſin minus hoc liceat, at viciſſim parere. Atque hac ratione ad libertatem confert eam quæ in æqualitate poſita eſt. His porro ſuppoſitis, et tali principio exſtante, talia popularia ſunt, omnes magiſtratus ex omnibus legere: omnes quidem unicuique imperare, ſed unumquemque viciſſim omnibus: magiſtratus ſortito mandari aut omnes, aut quicunque uſum vel artem non requirunt: magiſtratus ex cenſu aut nullo aut minimo mandari: non licere eidem bis ullum gerere magiſtratum, aut raro aut paucos, præter bellicos: brevi tempore circumſcribi ac terminari magiſtratus, aut omnes, aut quam plurimi poſſunt: omnes rebus judicandis præeſſe, aut ex omnibus, aut de rebus omnibus, aut de plurimis et maximis, et maximi ponderis, atque ad ſummam rerum pertinentibus: verbi cauſa, de rationibus referendis, et reipublicæ adminiſtratione, et de rebus ab unoquoque cum unoquoque contractis: penes concionem eſſe ſummam rerum omnium poteſtatem, penes quem-
235 quam magiſtratum, nullius, aut quam pauciſſimarum, aut quam minimarum, aut non maximarum: magiſtratuum autem maxime popularis eſt ſenatus, ſeu conſultandi poteſtas, ubi non ſit omnibus mercedis accipiendæ copia: hic enim adimunt etiam huic magiſtratui poteſtatem: ad ſeipſum enim populus, cui larga merces tribuitur, omnia judicia revocat, quemadmodum ante libro ſuperiore dictum eſt. Præterea mercedem tribui maxime quidem omnibus, concioni, judiciis, magiſtratibus: ſin minus, magiſtratibus et judiciis, et ſenatui, et concionibus iis quæ ſunt principales: aut iis magiſtratibus, qui una cibum capere, et inter ſe convivari neceſſe habent. Præterea quoniam oligarchia et genere, et divitiis, et diſciplina definitur, popularia videntur eſſe his contraria, generis ignobilitas, paupertas, artes illiberales et ſordidæ. Præterea nullum eſſe magiſtratum perpetuum. Quod ſi quis ex antiqua reipublicæ adminiſtratione immutata relictus ſit, tum ejus potentiam circumcidere atque imminuere: et eos magiſtratus, qui ſuffragiis creabantur, ſorte creare. Hæc

igitur ſunt democratiarum communia. Jam vero ex eo jure quod democratiæ proprium eſſe convenit inter omnes (et hoc autem eſt ut omnes æquale numero obtineant) ea quæ maxime democratia videtur eſſe, et populus efficiuntur et veluti colliguntur. Æquale enim eſt nihilo minus imperare tenues atque egentes, quam copioſos et locupletes: neque penes ullos ſolos ſummam eſſe rerum poteſta-
tem, ſed penes omnes ex æquo, pro numero, non pro dig- 236
nitate: ſic enim exiſtimarint eſſe in reipublicæ adminiſtratione æqualitatem et libertatem.

CAP. III. III.

Quæſtio, qui fieri poſſit ut æquale obtineant qui ſtatu populari utuntur.

QUÆRITUR nunc hoc explicato, quomodo futurum ſit ut æquale obtineant: utrum, verbi gratia, quingentorum civium cenſus in mille partiendi ſint: et mille tantum poſſe debeant, quantum quingenti: an non ita ſit ſtatuenda ea quæ ex numero eſt, æqualitas, ſed ita quidem primum partiri oporteat: deinde cum totidem ex quingentis, quot ex mille hominibus, ſumpti fuerint, penes hos eſſe poteſtatem creandorum magiſtratuum et judiciorum. Utrumne igitur hæc reipublicæ adminiſtrandæ ratio, ex jure populari juſtiſſima eſt, an ea potius, quæ ex multitudine ſeu numero ſpectatur ac ponderatur? Aiunt enim populares homines hoc eſſe juſtum, quod pluribus videatur. At ii, qui oligarchiæ ſtudent, id, quod ampliores rei familiaris facultates habentibus probatum ſit. Ex amplitudine enim et copiis rei familiaris dicunt hujus rei judicium fieri oportere. Sed habet utraque res inæqualitatem atque injuſtitiam. Si enim id juſtum ſtatuendum erit, quodcunque paucis viſum fuerit, tyrannis erit. (Nam ſi quis unus ampliores rei familiaris facultates habeat, quam locupletes: ex eo jure, quod oligarchiæ proprium eſt, debebit ſolus præeſſe atque imperare.) Sin quicquid
pluribus numero, injuriam divitibus et paucioribus infe- 237

rent, bonis eorum publicandis, quemadmodum ſupra dictum eſt. Quænam igitur ſit æqualitas, de qua utrique conſentiant, ex iis juribus, quæ utrique definiunt, videndum. Dicunt enim, quicquid majori parti civium viſum ſit, id ratum eſſe oportere. Demus ita eſſe: non omnino tamen. Sed quoniam fors ita tulit, ut duæ ſint partes, ex quibus conſtat civitas, divites et pauperes, quod utriſque viſum fuerit, aut pluribus, hoc ratum eſto: ſin contrariæ ſententiæ fuerint, quod plures et ex pauperibus, et ex iis quorum ampliores ſunt rei familiaris facultates, probarint, id valeat: exempli cauſa, ſunt hi quidem decem, illi vero viginti. Sed aliud viſum eſt civibus ſex ex divitum numero, aliud civibus quindecim ex pauperum multitudine. Acceſſerunt igitur ad pauperes quidem quindecim, divites quatuor: ad divites vero ſex, pauperes quinque: utrorumcunque igitur cenſus ſuperat alterum, utrorumque cenſu inter ſe comparato, et ad calculos vocato, eorum ſententia valere et rata eſſe debet. Quod ſi pares ab utraque parte ſententiæ fuerint, communis et ſimilis exiſtimanda hæc dubitatio eſt atque nunc, ſi contentionis aut judicum conſenſus ſententiæ ab utraque parte ſint æquales: aut enim ſorti res permittenda eſt, aut aliud tale faciendum. Sed de æquitate quidem et jure, et quamvis verum invenire difficile ſit, facilius tamen eſt ea obtinere, quam iis qui ſuperiora omnia habere, et bonis externis alios ſuperare poſſunt, ut juſtitiam colant, et retineant æquitatem, perſuadere. Semper enim æquitatem et jus quærunt imbecilliores: qui vero opibus et viribus ſuperiores ſunt, de iis nihil laborant.

IV. CAP. IV.

Quomodo prima et optima democratia ſit inſtituenda.

CUM ſint autem democratiæ quatuor, optima quidem eſt ea quæ eſt ordine prima, quemadmodum ſuperioribus
238 libris expoſitum eſt. Et vero hæc eadem omnium eſt etiam antiquiſſima. Primam autem appello, ut ſi quis

populorum diviſionem faciat. Optimus enim populus eſt
is, qui in agri colendi ſtudio verſatur. Itaque licet etiam
democratiam unam facere, in qua vivit multitudo ex agri-
cultura, aut ex pecorum paſtione. Nam propterea quod
non habet admodum copioſam neque amplam rem fami-
liarem, occupata eſt, ita ut non eat in concionem fre-
quens. Quod vero caret rebus ad victum neceſſariis, in
opere faciendo aſſidue verſatur, neque alienum appetit:
ſed jucundius ei eſt agrum colere, et opus ruſticum fa-
cere, quam rempublicam adminiſtrare, et magiſtratum
gerere, ubi non datur magnos admodum neque uberes
quæſtus ex magiſtratibus facere: vulgus enim lucri cupi-
dius eſt, quam honoris: cujus rei hoc argumentum eſt,
quod et olim antiquas tyrannidas æquo animo perfere-
bant, et nunc oligarchias perferunt, ſi modo quis eos non
prohibeat ab opere faciendo, neque quicquam eis adimat:
cito enim alii quidem eorum abundant, alii autem non
egent. Præterea vero penes eos poteſtatem eſſe creando-
rum ſuffragiis ſuis magiſtratuum, et rationum a magiſtra-
tibus repetundarum, hæc eorum honoris egeſtatem ac
ſitim explent, ſi qua ejus rei cupiditate flagrant. Nam
apud nonnullos populos etiamſi non habeant univerſi jus
mandandorum magiſtratuum, ſed aliqui ex eis omnibus
viciſſim lecti, ut Mantineæ: ſi modo penes eam conſul-
tandi ſit poteſtas, hoc uno eſt contenta multitudo. Atque
hanc figuram quandam eſſe democratiæ oportet exiſti-
mare. Quapropter et utile eſt ei democratiæ, quæ antea
expoſita eſt: et ſolet hoc in ea ſervari, ut omnes quidem
cives et magiſtratus eligant, et rationes a magiſtratibus
repoſcant, et rebus judicandis præſint: ſed aliqui ſelecti,
et ex cenſibus, maximos magiſtratus gerant, et, ut quiſ-
que erit maximus, ita ex maximo: aut nullum ex cenſu,
ſed qui poſſunt, quique facultatem habent, ii gerant.
Qui autem ita rempublicam adminiſtrant, cum eos bene et
præclare adminiſtrare neceſſe eſt: (nam ita magiſtratus
ſemper ab optimis gerentur et populo volente ac lubente,
et viris bonis non invidente:) tum homines frugi, virique 239
illuſtres neceſſario hac reipublicæ deſcriptione atque or-

dine erunt contenti. Nam nec aliorum deteriorum imperio parebunt, et juſte imperabunt: quia penes alios rationum repoſcendarum ſit poteſtas. Pendere enim ex aliorum judicio atque auctoritate, et quicquid velit quis, facere non licere, utile eſt. Nam quidlibet agendi licentia ac poteſtas, id quod in unoquoque homine mali ineſt, vitare non poteſt. Itaque neceſſario id evenit, quod eſt omnibus reipublicæ adminiſtrandæ formis utiliſſimum, ut viri boni reipublicæ præſint, tuti a periculo peccandi, et ſine imminutione virium aut commodorum multitudinis. Hanc igitur democratiarum eſſe optimam, et propter quam cauſam, perſpicuum eſt: nempe quia populus certo quodam modo affectus, et bene conformatus eſt. Ad populum autem agriculturæ ſtudioſum reddendum leges quædam ex iis quæ apud populos olim poſitæ ſunt, omnes adjuvent et conferant, aut ne omnino liceat majorem agri modum, quam a lege præfinitum ſit, poſſidere, aut ne liceat uſque a certo loco ad oppidum et ad vrbem: et in multis civitatibus lege conſtitutum erat, ne cui liceret poſſeſſiones antiquas, quæ primæ ſorte obtigiſſent, vendere. Eſt et ea, quam Oxyli legem eſſe dicunt, talem quandam vim habens, ut nequis pecuniam alteri mutuam daret, parte aliqua agri, ſeu fundi, quem quiſque haberet, ab eo pignori accepta. Nunc autem etiam Aphytæorum lege hæc omnia dirigere nos oportet: eſt enim ad id, quod dicimus, utilis. Nam illi, quamvis et multi ſint, et agrum anguſtum habeant, omnes tamen ſunt agricolæ:
240 non enim cenſentur totas poſſeſſiones, neque fundos integros in cenſum referunt, ſed in tot particulas dividunt, ut etiam pauperes cenſibus divites ſuperare poſſint. Secundum eam multitudinem quæ ex agricolis conſtat, populus ille eſt optimus, in quo ſunt paſtores, et qui ex re pecuaria vitam tolerant. Multa enim habet agriculturæ ſimilia res pecuaria: et quod ad militares et bellicas actiones attinet, hi ſunt maxime exercitati, et tali corporis habitu, ut magno uſui eſſe reipublicæ, et vitam ſub dio degere facile poſſint: aliæ autem fere omnes, ex quibus cæteræ democratiæ conſtant, multitudines, multo ſunt his deteriores:

vita enim earum ignava et vitiosa est, nullumque ex iis muneribus, quæ tractat sordidorum atque illiberalium opificum, et forensium hominum, (eos dico qui cauponariam faciunt) et mercenariorum multitudo, cum virtute conjunctum est. Præterea vero quia tale hoc fere omne hominum genus in foro volutetur, atque in urbe perpetuo resideat, facile conciones frequentat. Aratores vero et agricolæ, quia sunt per agros dispersi: neque ad tempus concionibus occurrere possunt, neque tali conventu similiter egent. Ubi igitur contigit ut talis sit regionis situs, ut agri longe ab urbe remoti sint, ibi probam democratiam et bonam reipublicæ administrandæ formam efficere facile est: necesse enim habet multitudo, in agris, quasi in coloniis, habitare. Itaque in democratiis, etiamsi sit magna turba forensis, seu tabernaria et urbana, non est tamen populus cogendus, neque concio advocanda sine multitudine agresti et rustica. Quomodo igitur sit constituenda optima et prima democratia, dictum est. Non est
autem obscurum quomodo sint et cæteræ: nam proxime 241
et similiter discedere ac degredi oportet ab ea quæ ordine prior est, et semper deteriorem multitudinem secernere ac separare. Ultimam autem democratiam propterea quod cives omnes reipublicæ administrationis sint participes, neque cujusvis civitatis est ferre, neque facile est manere, nisi legibus et institutis bene sit constituta. Quæ res porro et hanc et cæteras reipublicæ administrandæ formas perdere atque evertere soleant, expositæ sunt fere antea plurimæ. Ad constituendam autem hanc democratiam et populum firmum ac robustum reddendum, solent ii, qui muneribus publicis præpositi sunt, quam plurimos ad eum assumere atque aggregare, non solum germanos cives, et ex justis nuptiis procreatos: verum etiam ex non justo concubitu natos, et qui ex alterutro parente duntaxat cives sunt, hoc est, verbi causa, ex patre et matre. Omne enim genus hoc hominum ad talem populum talemque democratiam magis accommodatum est. Solent igitur leves et blandi populi ductores hæc excogitare et machinari: sed oportet assumere usque eo, dum multitudo no-

biles et medios ſuperet, et ultra hunc finem non progredi. Nam ſi modum ſuperent, cum reipublicæ adminiſtrandæ formam faciunt inordinatam et perturbatam, tum nobiles eo magis irritant et incendunt, ut democratiam gravate atque iniquo animo ferant: ex quo Cyrenis caſu quodam ſeditio manavit. Nam puſillum malum non attenditur, neque cernitur: auctum autem et propagatum in oculos incurrit. Præterea talia commenta atque inventa, quibus Cliſthenes Athenis uſus eſt, cum democratiam amplificare atque augere vellet, et ii, qui democratiam conſtituerunt Cyrenis, ad talem democratiam utilia ſunt. Nam et aliæ tribus faciendæ ſunt, et quæ in urbe inſunt, multiplicandæ, et ſodalitates: et quæ ad ſacra privata pertinent, in pauca et communia contrahenda ſunt: omnia denique artificia adhibenda ſunt ut quam maxime omnes inter ſe permiſcean-
242 tur: priſtinæ autem conſuetudines dirimantur ac diſtrahantur. Præterea vero et commenta tyrannica popularia videntur omnia: hoc eſt, verbi gratia, ſervorum licentia nullo magiſtratu conſtituto, qui eos coerceat (hæc autem uſque ad aliquem finem utilis fuerit) et mulierum et puerorum: et ſinere unumquemque, ut velit, vivere. Multi enim erunt, qui tali reipublicæ opitulentur. Jucundius enim eſt multitudini, intemperanter et inordinate, quam temperanter et modeſte vivere.

V. CAP. V.

Legiſlatoris, qui democratiæ accommodatas leges ferre velit, officium.

EST autem Scriptoris legum, et eorum qui talem aliquam reipublicæ adminiſtrandæ formam conſtituere volunt, magnum opus, non eam conſtituiſſe, neque hoc unum ſolum eorum opus, ſed potius ut conſervetur, videre: nam eos diem unum, vel duos, vel tres manere, qui quavis reipublicæ adminiſtratione utantur, non difficile eſt. Quapropter quibus de rebus ante cognovimus ac

diſputavimus, nempe quæ res reipublicæ adminiſtrandæ formis ſint ſalutares, quæ peſtiferæ, ex his rebus oportet incolumitatem ac ſtabilitatem ſtudere comparare, iis quidem quæ interitum afferunt, vitatis: legibus vero hujuſmodi et non ſcriptis et ſcriptis poſitis, quæ maxime complectentur res civitatibus et reipublicæ adminiſtrandæ formis ſalutares: neque exiſtimare hoc eſſe populare, aut oligarchiæ proprium, quod maxime faciet ut civitas, populi aut paucorum imperio pareat, ſed quod ut diutiſſime pareat. At blandi iſti, qui nunc ſunt, populi ductores, et tribuni plebis, a populis gratiam inire ſtudentes, multa judiciis publicant. Quapropter oportet eos qui reipublicæ curam gerunt, his obviam ire, et contrarias actiones opponere, hoc lege ſancito, ne quid eorum qui damnantur, et ad commune pertinent, populi fiat, ſed conſecretur. Nam ita et ii qui injuſta facinora faciunt, nihilomi- 243
nus ſibi a peccando cavebunt: (æque enim multabuntur) et multitudo agreſtis atque impolita minus erit ad reos condemnandos facilis ac propenſa, utpote nihil lucri factura. Præterea facere ut judicia publica ſemper ſint pauciſſima et rariſſima, maximis pœnis in eos qui falſo et temere alterum accuſabunt, conſtitutis: non enim humiles et populares homines, ſed nobiles et illuſtres viros criminari, atque in judicium vocare ſolent. Oportet autem cives omnes maxime quidem benevolentiam in rempublicam conferre: ſin minus, at certe eos penes quos ſumma eſt poteſtas, hoſtium loco non ducere. Sed quoniam poſtremæ democratiæ hominum frequentia ac multitudine ſunt celebres, et conciones frequentare, non accepta mercede, difficile eſt: (quod quidem ubi nulla ſunt publica vectigalia, nobilibus eſt inimicum atque infeſtum: ex tributo enim et publicatione bonorum, et judiciis iniquis merces ſumatur neceſſe eſt: quæ multas jam democratias everterunt) ubi igitur vectigalia forte non ſunt, conciones debent eſſe rariores: et judicia multis quidem de rebus, ſed paucos dies. Hoc enim etiam ad hoc confert, ut ne divites ſumptus extimeſcant, ſi locupletes quidem non accipiant judicandi mercedem, egentes vero accipiant. Va-

let etiam ad hoc, ut res in judicium deductæ, melius judicentur: locupletes enim multos dies a ſuis negotiis familiaribus abeſſe nolunt: breve tempus non nolunt. Ubi autem vectigalia ſunt, faciendum non eſt, quod faciunt nunc tribuni plebis, ſeu leves populi ductores. Nam quæ factis ſumptibus neceſſariis ſuperant, populo dividunt: ille autem ſimul et accipit, et rurſus eget iiſdem: eſt enim dolium pertuſum talis ad auxilium egentibus ferendum
244 comparata largitio. Sed oportet, eum qui vere popularis eſt, ne multitudo ſit nimis egens, providere: hæc enim cauſa eſt quare vitioſa ſit democratia. Excogitandum igitur aliquod artificium eſt, ut diuturna ſit copia rei familiaris. Quoniam autem hoc etiam divitibus conducit, ea quæ ex vectigalibus efficiuntur, oportet in unum congerentes et coacervantes egentibus univerſa dividere, maxime quidem ſi quis tantum coacervare poſſit, quantum ſatis ſit ad parvum agelli modum comparandum: ſin minus, ut habeant facultatem et adjumenta mercaturæ faciendæ, atque agriculturæ: quod ſi non poſſit fieri ut omnibus, ſaltem tributim, aut curiatim, aut per aliquam aliam civitatis partem viciſſim dividere. Atque interea locupletes ad neceſſarios conventus mercedem conferre debebunt ab inanibus ſumptuoſorum munerum functionibus liberi ac ſoluti. Tali autem quodam modo Carthaginienſes rempublicam adminiſtrantes populi erga ſe benevolentiam collegerunt. Semper enim cum aliquos de plebe ad urbes circumpoſitas dimittunt, eos collocupletant. Eſt autem hoc quoque humanitate politorum et venuſtorum et cordatorum nobilium, egentibus inter ſe diſtributis ſuppeditare eis adjumenta rei faciendæ, eoſque ad opus faciendum cohortari et excitare. Præclarum vero eſt etiam Tarentinorum conſilia imitari. Illi enim jumentis et poſſeſſionibus cum egentibus ad uſum communicatis, multitudinis benevolentiam ſibi comparant. Præterea magiſtratuum omnium duo genera fecerunt, ut alii ſuffragio ſeu electione, alii ſortitione mandentur: ſortitione, ut plebs eorum ſit particeps: ſuffragio, ut melius ſua reſpublica adminiſtretur. Licet autem hoc facere

etiam in eodem magiſtratu, partitione ita facta, ut alii eum ſortitione obtineant, alii ſuffragio. Quomodo igitur democratiæ conſtituendæ ſint, expoſitum eſt.

CAP. VI. VI.

Quæ ad ſtabiliendam oligarchiam ſint ſpectanda.

QUOMODO autem etiam oligarchiæ conſtituendæ ſint, 245
ex his fere intelligere licet. Oportet enim ex contrariis colligere, unaquaque oligarchia ad contrariam democratiam ſpectata et relata: ea quidem, quæ oligarchiarum temperatiſſima et prima eſt, ad optimam democratiam et primam: hæc autem eſt ea quæ ei reipublicæ adminiſtrandæ formæ, quæ communi nomine ſic appellatur, finitima eſt: in qua cenſus ita dividendi ac diſtinguendi ſunt, ut alii minores fiant, alii majores: minores, ex quibus cives neceſſarios magiſtratus obtinebunt: majores, ex quibus ampliores, et majorum rerum in civitate compotes: et ei qui cenſum habet, licere oportet ad rempublicam adminiſtrandam accedere, tanta populi multitudine per cenſum ad reipublicæ adminiſtrationem introducta, ut ea recepta potentiores ac ſuperiores ſint viribus, qui reipublicæ adminiſtrationis ſunt participes, quam qui non ſunt. Semper autem ex meliore populo reipublicæ adminiſtrandæ ſocii aſſumendi ſunt. Atque oligarchiam huic primæ proximam oportet paulum intendendo ſimiliter conſtituere. Ea autem quæ democratiæ ultimæ contraria eſt oligarchia, quæque dynaſtarum potentatui et tyrannidi ſimillima et maxime finitima eſt: quanto eſt peſſima, tanto maximam et plurimam cautionem cuſtodiamque deſiderat. Quemadmodum enim corpora bene conſtituta, et ad bonam valetudinem probe conformata: et navigia ad navigationem appoſita et opportuna, boniſque nautis inſtructa, plura peccata recipiunt ſine interitionis periculo per ſe; corpora vero morboſa, et navigia fatiſcentia, et malos nautas conſecuta, ne parva quidem errata ferre poſſunt:

246 ita et eæ reipublicæ adminiſtrandæ formæ, quæ deterrimæ ſunt, plurimam cautionem requirunt. Univerſe igitur democratias hominum ubertas et copia tuetur et conſervat: hoc enim ei juri, quod ex dignitate eſt, opponitur: oligarchiæ vero contra perſpicuum eſt in recti ordinis deſcriptione bonaque ordinatione ſalutem eſſe poſitam.

VII.

CAP. VII.

Ad inſtituendam oligarchiam præcepta.

QUONIAM autem quatuor ſunt in primis multitudinis partes; agricolarum, eorum qui artes ſordidas et illiberales tractant, eorum qui mercaturam et cauponariam faciunt, mercenariorum: quatuor autem ad bellum utiles, equitum, peditum gravioris armaturæ, peditum levioris, ſeu ferentariorum, militum claſſicorum et nauticorum: quo in loco contigit ut regionis ſolum ad equitandum aptum ſit, hic natura fert ut poſſit conſtitui oligarchia valida ac robuſta. Nam cum ſalus iis qui urbem incolunt, ex his copiis comparatur: tum equorum alendorum facultas, eorum propria eſt qui amplas divitias magnaſque poſſeſſiones habent. Ubi vero regio ad pedites gravioris armaturæ accommodata eſt, proxima in eo loco oligarchia conſtitui debet. Nam peditatus gravioris armaturæ locupletum eſt magis quam egentium. Pedites autem levioris armaturæ et nautici milites, omnino democratiæ conveniunt. Nunc igitur quibus in locis talis multitudo magna eſt, cum ſeparatim et ſeorſum ab aliis pugnant, deterius pugnant. Verum huic incommodo remedium ab imperatoribus rei militaris peritis ſumendum eſt, qui cum equitatu et gravioris armaturæ peditibus aptum et convenientem peditum levioris armaturæ numerum conjungunt. Atque hac ratione in ſeditionibus populares et plebeii locupletibus ſuperiores diſcedunt. Nam quia ſunt expediti, cum equitatu et peditatu gravioris armaturæ facile pug-
247 nant. Has igitur copias ex his comparare, in ſeipſos eſt

comparare. Oportet autem, cum ætas non ſit ſimplex: ſed in aliquot partes diviſa, aliique ſint ætate grandiores, alii juvenes, patres interea dum etiamnum ſunt juvenes, et viribus integris, filios ſuos ad leves et expeditas pugnas erudire: poſteaquam autem hi e pueris exceſſerint, tum ipſos eſſe militarium operum opifices et athletas. Communicari autem cum multitudine reipublicæ adminiſtratio debet, aut (quemadmodum antea dictum eſt) cum iis qui cenſi ſunt: aut, quo modo Thebani faciunt, cum iis qui aliquamdiu ſe ab illiberalibus artibus abſtinuerunt: aut, quemadmodum fit Maſſiliæ, judicio facto de iis qui digni ſunt: tum ex eorum numero qui in republica adminiſtranda verſantur, tum ex iis qui a reipublicæ muneribus excluſi ſunt. Præterea magiſtratibus iis, penes quos maximarum rerum eſt poteſtas, quoſque gerere debent ii qui in republica verſantur, impoſitæ eſſe debent ſumptuoſorum munerum functiones: ut populus ſua ſponte et libenti animo reipublicæ adminiſtrationis ſit expers: et iis, qui magiſtratus gerunt, ignoſcat, tanquam imperii ſui magnam mercedem perſolvant. Convenit autem et cum ineunt magiſtratus, ſacrificia magnifica facere, et in opus aliquod publicum ædificandum, pecuniam inſumere: ut populus epulis illis opiparis acceptus, et urbem partim ſtatuis ac templis, partim præclaris ædificiis exornatam aſpiciens, reipublicæ adminiſtrandæ formam libenter videat ſtantem ac permanentem. Huc accedit, quod nobilibus ſuæ impenſæ exſtabunt monumenta. Verum tantum abeſt ut ii qui oligarchias obtinent, hoc faciant, ut etiam contrariis ſtudiis factiſque delectentur. Quæſtum enim et emolumentum conſectantur non minus quam honorem ac dignitatem. Quapropter par eſt has oligarchias, parvas democratias appellare. Quomodo igitur democratiæ et oligarchiæ conſtituendæ ſint, ita ſit a nobis definitum atque explicatum.

VIII.

CAP. VIII.

Magistratuum ratio, quot, et qui, et quarum rerum sint.

248 IIS autem quæ dicta sunt, consequens et connexa magistratuum partitio est, quot, et qui, et quarum rerum sint, quemadmodum et antea dictum est. Nam ut sine magistratibus necessariis civitas constare nequit: ita sine iis qui ad recti ordinis descriptionem (quam eutaxiam appellant Græci) et modestiam institutionemque civium pertinent, urbs præclare habitari non potest. Necesse autem est, in parvis quidem civitatibus pauciores esse magistratus: in magnis autem plures, quemadmodum ante dictum est. Quales igitur magistratus apte possint una cohærere, et in unum conduci: et quales sint secernendi ac sejungendi, ignorare non oportet. Primum igitur cura rerum necessariarum in foro haberi debet, eique curæ magistratus aliquis præficiendus est, qui speculans commerciorum et rerum contrahendarum rationem, det operam ut in eis conservetur ordo, modus et fides. Necesse enim fere est civitates omnes alia emere, alia vendere, ad usus vitæ mutuos et necessarios. Atque hoc ad copiam bonis omnibus cumulatam atque instructam, nihil externum requirentem, proxime accedit, propter quam in unam civitatis administrandæ formam videntur homines convenisse. Altera autem cura hanc deinceps subsequens, eique proxima, est rerum urbanarum tum publicarum, tum privatarum, ut sit in eis moderatio, et ordo pulcher ac decorus servetur, utque ædificia et sarta tecta conserventur, et labentia reparentur, viæque muniantur, et corruptæ reficiantur: neve sit ulla de finibus inter cives controversia aut querela, et quæcumque alia ad hujusmodi procurationem pertinent. Appellant autem plerique talem magistratum apud Græcos astynomiam, apud Romanos ædilitatem majorem, quæ plures numero partes habet: atque horum alios aliis rebus præponunt in urbibus celebrioribus, et majorem civium numerum continentibus: verbi causa, muris refi-

ciendis præfectos, fontium curatores, portuum cuſtodes : 249
alia eſt et neceſſaria, et huic conſimilis : eaſdem enim res procurat, ſed quæ ſunt in agris et regionis ſolo, quæque extra urbem : nominant autem hos magiſtratus alii agrorum curatores, alii ſylvarum ſeu nemorum cuſtodes. Hæ igitur ſunt tres rerum neceſſariarum curationes et præfecturæ : alius eſt magiſtratus, ad quem reipublicæ vectigalia referenda ſunt, eorum qui pecuniam publicam a ſe cuſtoditam et ſervatam ad unamquamque reipublicæ adminiſtrationem depromunt ac diſtribuunt : hos autem coactores et quæſtores appellant : alius eſt, apud quem pacta privata et ſententiæ judiciales perſcribi debent : apud eoſdem poſtulationes, et litium perſcriptiones et accuſationum introductiones fieri oportet. In nonnullis igitur locis etiam hunc magiſtratum in plures dividunt : quorum tamen unus eſt, cujus eſt ſumma in omnes auctoritas ac poteſtas. Vocantur autem hi ſacrorum commentariorum ſcriptores ſeu cuſtodes, et tabulis publicis præfecti, et commentarienſes ſeu actuarii, et aliis nominibus ſimilibus. Hunc deinceps ſequitur, qui idem et maxime omnium magiſtratuum neceſſarius eſt et difficillimus : cujus eſt pœnas a damnatis expetere, et multas a multatis exigere atque efflagitare, et corpora eorum in carcerem et vincula conjicere, acerrimiſque cuſtodiis aſſervare. Difficilis autem eſt, quia maxime odioſus atque inviſus eſt. Itaque ubi magnos quæſtus ex hoc magiſtratu facere non eſt, neque eum capere animum inducere queunt : neque cum ceperunt, eum adminiſtrare ex legis præſcripto volunt : verumtamen neceſſarius eſt : quoniam lites de rebus juſtis intentæ, ſunt inutiles atque inanes, niſi res judicatæ ad exitum perducantur. Itaque ſi judiciorum uſu ſublato, ſocietas hominum conſtare non poteſt : ergo neque 250
ſi res judicatæ infirmentur, aut judicata non ſolvantur ab iis qui damnati ſunt. Quare præſtat hunc magiſtratum non eſſe unum, ſed alios ex aliis judiciis ac ſubſelliis ſumi. Atque in multationibus eorum, qui in tabulas publicas relati ſunt, eandem diviſionem adhibere conandum eſt.

Præterea vero et multas nonnullas a magiſtratibus oportet
exigi, cum alias ab aliis, tum eas quas novi magiſtratus
irrogarunt, a novis: et eas quæ ab uſitatis et veteribus
irrogatæ ſunt, cum alius condemnarit, alium eſſe qui exi-
gat: exempli cauſa, eas quas annonæ præfecti ſeu ædiles
minores irrogarunt, ædiles majores efflagitare: eas quæ
ab his irrogatæ ſunt, alios. Quanto enim minore in odio
fuerint ii qui exigunt, tanto facilius ac citius exactiones
finem ſuum obtinebunt. Eoſdem igitur eſſe, qui damna-
rint, et qui multam exigant, odium duplex habet: eoſ-
dem vero de rebus omnibus ſtatuere, reddit omnibus in-
viſos. Multis autem in locis diviſus ac diſtinctus eſt ma-
giſtratus carceri cuſtodiæque reorum præfectus, ab eo qui
multas flagitat: verbi gratia, Athenis eorum qui Unde-
cim viri dicuntur. Quocirca præſtat etiam hunc ſepa-
rare, et commentum aliquod callidum etiam in hoc exco-
gitare: nihilo enim minus neceſſarius eſt, quam qui pro-
xime commemoratus eſt. Evenit autem ut viri boni
hunc magiſtratum maxime fugiant: at improbis hanc
permittere poteſtatem non eſt tutum: ipſi enim cuſtodia
egent potius, quam alios cuſtodire poſſunt. Quapropter
non oportet unum certum huic negotio præpoſitum eſſe
magiſtratum, neque continenter et perpetuo eundem geri:
ſed et ex juvenibus, ubi aliquis eſt puberum et præſidia-
riorum militum ordo: et ex magiſtratibus alios atque
251 alios ſumi, qui viciſſim hanc provinciam gerant. Hi igi-
tur magiſtratus ut maxime omnium neceſſarii, primi ſta-
tuendi ſunt: ſequuntur deinceps non minus illi quidem
neceſſarii, ſed in majore ſplendore collocati, ſpeciemque
magis illuſtrem præ ſe ferentes: nam multum uſum
magnamque fidem deſiderant. Tales autem fuerint et ii,
ad quos urbis cuſtodia pertinet: et ii, qui ad uſus rerum
bellicarum inſtituuntur atque ordinantur. Oportet au-
tem tum in pace, tum in bello, peræque portarum et mu-
rorum cuſtodiæ præfectos, et civibus inquiſitione habita
probandis, atque ordine deſcribendis, curatores eſſe: alibi
enim plures ſunt ad hæc omnia munera adminiſtranda

creati magiſtratus, alibi pauciores: verbi gratia, in parvis
civitatibus magiſtratus unus omnibus negotiis gerendis
præponitur. Tales autem appellant Græci ſtrategos et
polemarchos, hoc eſt, duces exercitus ſeu imperatores, et
belli principes. Præterea vero ſi ſint equites aut pedites
levioris armaturæ, aut ſagittarii, aut nautici ſeu claſſiarii
milites: etiam his ſingulis interdum conſtituuntur magi-
ſtratus, qui appellantur claſſis præfecturæ, et equitum
magiſteria, et ordinum ſeu legionum præfecturæ: et vi-
ciſſim his ſubjectæ ſunt triremium præfecturæ, et decu-
rionatus, et centurionatus, et tribunatus militares, et quæ
ſunt ſimiles harum præfecturarum partes. Univerſum
autem harum partium unum quoddam genus eſt, rerum
bellicarum curatio ſeu miniſtratio. Quod igitur ad hunc
magiſtratum pertinet, ita ſe res habet. Quoniam autem
ſi non omnes, at certe nonnulli magiſtratus multa negotia
totius civitatis et populi communia tractant: alium eſſe
neceſſe eſt, qui rationes ab illis repetat, et præterea judi-
cio rationum referendarum ſubjectos corrigat et caſtiget,
nihilque aliud tractet. Appellant porro hos alii corre-
ctores ſeu cenſores, alii ratiocinatores, alii anquiſitores
ſeu probatores, alii patronos ſeu cognitores. Eſt et alius
præter hos omnes magiſtratus, cujus graviſſima eſt om- 252
nium auctoritas, maximaque poteſtas. Idem enim ſæpe-
numero et vectigalis curationem, et tribunatum plebis,
hoc eſt, ephoriam, obtinet: qui præeſt populo in iis civi-
tatibus, in quibus penes populum ſumma eſt rerum pote-
ſtas. Oportet enim aliquem magiſtratum eſſe, qui habeat
jus convocandæ ejus civium partis, penes quam ſumma
reipublicæ eſt poteſtas. Vocantur autem alibi quidem a
Græcis probuli, a Romanis (ſi placet) proviſores ſeu præ-
conſultatores, quia provideant et ante conſultent: ubi
autem multitudo dominatur, ſenatus potius ſeu conſilium
publicum appellatur: civiles igitur magiſtratus tot fere
numero ſunt. Aliud porro curationis genus eſt, quæ in
ceremoniis et deorum cultu verſatur: verbi gratia, ſacer-
dotum, et eorum quorum eſt quæ ad res ſacras pertinent,

curare, ædes ſacras ſartas tectas conſervare, ruinoſas et labentes reficere atque excitare, et alia ſimilia quæ ad religiones deorum inſtituta ſunt, adminiſtrare. Evenit autem ut hæc curatio alicubi ſit una, ut in parvis civitatibus: alicubi vero multæ, et a ſacerdotio ſeparatæ (verbi gratia) in quibus ſunt ſacrifici, et templorum cuſtodes ſeu æditui, et ſacrarum pecuniarum cuſtodes. Huic proxima ea curatio eſt, quæ ad ſacrificia publica excepta et ſervata eſt, ea dico, quæ non ſacerdotibus a lege aſſignantur, ſed iis qui hunc honorem a communi civitatis foco et totius urbis lare conſequuntur. Appellant autem hos alii principes ſeu prætores, alii reges ſacrorum, alii prytanes. Neceſſariæ igitur curationes, ut eorum quæ diximus, ſummam faciamus, in his rebus verſantur: in divinis, in bellicis, in vectigalibus, in ſumptibus, in annona, et rebus venalibus, in rebus urbanis, in portubus, in agro, et ſolo regionis: præterea in rebus judicialibus, in rerum
253 contractarum perſcriptionibus, in multarum exactionibus, rerumve judicatarum executionibus, in cuſtodiis, in rationibus ſubducendis, in civium probationibus, atque in mores eorum anquiſitionibus, in rationibus ab iis qui magiſtratu defuncti ſunt, repoſcendis. Poſtremo ii magiſtratus, qui conſilio publico præſunt, in numerum communium referendi ſunt. Propria autem eſt civitatum otioſarum et pacatiorum, et rebus proſperis magis florentium, et præterea vero elegantis ornatus et pulchri ac decori ordinis curam aliquam habentium, mulierum diſciplina, legum cuſtodia, puerorum inſtitutio ac moderatio, gymnaſiorum præfectura, præterea ludorum gymnicorum et Dionyſiacorum curatio, et ſi qua forte alia hujus generis inſtituantur ſpectacula. Horum autem magiſtratuum nonnullos in promptu eſt non eſſe populares: ut mulierum et liberorum inſtitutionem ac diſciplinam. Egentes enim neceſſe habent uti uxoribus et liberis tanquam pediſſequis ac miniſtris, quia ſervis careant. Cum ſint autem tres magiſtratus, ex quorum ratione quidam magiſtratus ampliſſimos ſummaque auctoritate ac pote-

ſtate præditos ſuffragio creant, legum cuſtodes, proviſores ſeu præconſultatores, ſenatores ſeu conſilii publici participes: legum cuſtodes ad ariſtocratiam pertinent, præconſultatores ad oligarchiam, ſenatus ad Democratiam. De magiſtratibus igitur fere omnibus veluti rudi quadam informata imagine a nobis explicatum eſt.

ARISTOTELIS

DE REPUBLICA

LIBER SEPTIMUS.

CAP. I.

Procœmii vice ſequentem diſputationem hac hypotheſi præmunit, vitam optimam et ſeparatim uniuſcujuſque et communiter civitatum eſſe quæ ex virtute ducatur, uſque eo bonis inſtructa, ut ad actiones quæ a virtute proficiſcuntur ſit idonea.

EUM qui de optima reipublicæ adminiſtrandæ forma convenienter quæſiturus et commentaturus eſt, primum quænam vita maxime ſit optabilis atque expetenda, definite cognoverit neceſſe eſt. Nam ſi hoc obſcurum et incognitum ſit, etiam optima reipublicæ adminiſtrandæ forma obſcura et incognita neceſſario futura eſt. Optimas enim res agere, optimeque res ſuas gerere convenit eos, qui optima reipublicæ adminiſtratione utuntur, ex iis quæ eis ſuppetunt, niſi ſi quid præter omnium opinionem et rationem accidat. Quocirca oportet hoc primum inter nos conſtare et convenire, quænam ſit omnibus, pauciſſimis exceptis, optatiſſima et maxime expetenda vita: deinde utrum cum aliis communiter et ſeparatim eadem ſit, an alia. Cum exiſtimemus igitur multa de vita optima, in iis libris quos exotericos, id eſt, quaſi externos, appellare conſuevimus, ſatis ad rem accommodate dici, etiam nunc iis utendum nobis eſt. Nemo enim profecto, quod

ad unam quidem diviſionem attinet, in controverſiam vo-
carit, quin, cum tria ſint bonorum genera, externa, ea
quæ ſunt in corpore, ea quæ in animo, hæc omnia beatis
ſuppetere oporteat. Nemo enim beatum dixerit eum, in
quo neque fortitudinis, neque temperantiæ, neque juſtitiæ
particula inſit ulla: ſed qui muſcas circumvolitantes me-
256 tuat, et cum eſuriat aut ſitiat, nulla re ſibi temperet etiam
deterrima atque extrema, amicos cariſſimos atque intimos
ob quadrantem interimat: ſimiliterque in iis quæ ad men-
tem attinent, æque ſit imprudens et excors, parique men-
tis errore afficiatur, atque puer aliquis aut inſanus. Hæc
igitur quæ ita dicuntur, omnes, ut diximus, uno ore con-
ceſſerint: ſed de quanto et excellentia immoderata am-
bigunt. Virtutis enim quantulumcumque habeant, ſatis
ſe habere exiſtimant. Divitiarum vero et pecuniæ, et po-
tentiæ, et gloriæ, et talium omnium rerum cupiditati nul-
lum modum ſtatuunt, nullum finem imponunt. Nos au-
tem eis reſpondebimus, facile quidem eſſe his de rebus
etiam ex factis argumenta ad fidem faciendam ſumere,
cum videamus, eos parare et retinere non virtutes bonis
externis, ſed bona externa virtutibus: et beate vivendi
facultatem, ſive ea hominibus poſita ſit in voluptate, ſive
in virtute, ſive utroque, datam eſſe majorem iis qui mo-
rum quidem et mentis virtutibus egregie et ſupra modum
ſunt exornati, bonorum autem externorum copiis medio-
criter inſtructi: quam iis qui, cum multo plura bona ex-
terna habeant ſupervacanea, quam ad victum cultumque
utilia, a virtutibus ſint inopes ac vacui: verumtamen
etiam iis qui hanc quæſtionem ad rationem ſpectare atque
exigere volent, facile veritas patebit: nam bona externa,
tanquam inſtrumentum quoddam, extremum habent:
quicquid autem utile eſt, in iis rebus conſiſtit, quarum
nimium neceſſario aut obeſt iis qui habent, aut nihil prod-
eſt. At unumquodque eorum bonorum, quæ in animo
inſunt, quo majus et uberius eſt, hoc utilius eſt: ſi hæc
bona non ſolum honeſta, ſed etiam utilia quaſi cogno-
mento quodam ſunt appellanda. In ſumma autem perſpi-
cuum eſt, nos eſſe dicturos, optimarum cujuſque rei affe-

ctionum talem comparationem et proportionem inter ſe 257
futuram: qualis excellentia et differentia iis rebus conti-
git quarum rerum has affectiones eſſe dicimus. Quare ſi
animus et bonorum externorum poſſeſſione, et corpore
carius ac præſtabilius quiddam eſt, tum ſimpliciter, tum
nobis: etiam optima cujuſque horum affectio eandem
proportionem et comparationem inter ſe habeat neceſſe
eſt. Præterea propter animum hæc ſunt optabilia et ex-
petenda natura: et omnes bene ſanæ mentis homines ea
expetere propter animum debent, et non animum propter
illa. Tantum igitur ad unumquemque felicitatis perve-
nire, quantum cuique virtutis et prudentiæ, et actionum
his conſentanearum contingit, conveniat inter nos Dei
teſtimonio utentes: qui quamvis fortunatus et beatus ſit,
non tamen propter unum bonum externum beatus eſt, ſed
ipſe propter ſe, et quia ſit cujuſdammodi natura: nam
etiam propter hanc cauſam ſecunda ſeu proſpera fortuna a
beatitudine neceſſario differt: bonorum enim, quæ extra
animum ſunt, caſus et fortuna, cauſæ ſunt efficientes:
juſtus vero aut temperans nullus eſt a fortuna, neque pro-
pter fortunam. Conſequens autem eſt, et eaſdem rationes
deſiderat, civitatem optimam, ſuaque negotia præclare
gerentem, eſſe etiam beatiſſimam. Fieri porro non poteſt
ut ii negotium ſuum præclare gerant, qui res honeſtas et
præclaras non agant. At nulla præclara actio neque viri
neque civitatis ſine virtute et prudentia eſt. Fortitudo
autem et juſtitia et prudentia civitatis eandem vim et ſpe-
ciem habent, atque illæ quas unuſquiſque mortalium con-
ſecutus, juſtus et prudens et temperans appellatur. Sed
hactenus hæc inſtar proœmii ei diſputationi, quam habi-
turi ſumus, præpoſita ſint. Nam neque ea prætermittere
fas nobis fuit, neque ut omnes rationes hujus ſermonis 258
proprias perſequeremur, rerum natura tulit. Sunt enim
hæc alîus quæſtionis et loci. Nunc autem hoc poſitum
ſit, vitam optimam et ſeparatim cujuſque et communiter
civitatum eſſe eam, quæ virtuti conſentanea eſt, tanta bo-
norum copia inſtructæ, ut particeps eſſe poſſit congruen-
tium virtuti actionum. Iis autem, qui hæc in controver-

ſiam vocant, omiſſis, nunc in hac quam ratione et via ſuſcepimus diſputatione, poſterius videndum erit, quid reſpondeamus: ſi quis forte iis quæ dicta ſunt, non aſſentiatur.

II. ## CAP. II.

Docet, beatitudinem eandem eſſe uniuſcujuſque hominis ac civitatis: Affines deinde quæſtiones aliquot proponit.

UTRUM autem beatitudo ſit eadem dicenda uniuſcujuſque hominis atque civitatis, necne, reliquum eſt ut explicemus. At etiam hoc in promptu eſt: omnes enim eandem eſſe uno ore conceſſerint. Nam quicumque in divitiis bene vivere de uno homine ponunt, hi etiam civitatem, ſi ſit locuples et copioſa, beatam prædicant, et quicumque vitam tyrannicam cæteris omnibus anteponunt, hi etiam civitatem plurimis imperantem, beatiſſimam pronuntiarint: et ſi quis unum aliquem virtutis nomine maxime admiratur et probat, hic et civitatem, quo erit virtute ornatior, eo dixerit eſſe beatiorem. Sed hæc jam ſunt duo, quæ conſiderationis indigent: unum, utra vita ſit magis expetenda, ea quæ in communione reipublicæ adminiſtrationis et civitatis traducatur, an potius peregrini propria et a civili ſocietate ſegregata ac ſoluta: alterum, quæ reipublicæ adminiſtrandæ forma, et quæ civitatis affectio ſive ordinatio, ſive (ut ita dicam) diſpoſitio, optima ſit locanda, ſive omnibus optabile ſit et expetendum, in civili ſocietate verſari; ſive aliquibus quidem minime, ſed pleriſque etiam. Quoniam autem cogitationis
259 et cognitionis civilis hoc munus eſt, non quid cuique rei ſit expetendum, videre: nos porro hanc diſputationem nunc inſtituimus ac ſuſcepimus: illud quidem alienum a noſtro inſtituto fuerit, hoc vero proprium munus hujus a nobis via et ratione ſuſceptæ inſtitutionis. Hanc igitur neceſſario eſſe optimam reipublicæ adminiſtrandæ formam, ex cujus ordinatione quivis res optimas agat et beate vivat, perſpicuum eſt. Ambigitur autem ab iis ip-

ſis, qui concedunt vitam cum virtute conjunctam, eſſe
maxime expetendam, utrum vita civilis, et ad agendum
expedita, ſit optabilis et ſumenda, an ea potius, quæ ab
omnibus rebus externis ſegregata eſt ac ſoluta: verbi
cauſa, ea quæ in contemplatione et cognitione rerum
conſumitur: quam ſolam quidam dicunt eſſe philoſopho
dignam. Fere enim hæc duo vitæ genera, homines lau-
dis et gloriæ virtute partæ cupidiſſimi, aliis anteferre re-
periuntur, et qui olim vixerunt, et qui nunc ſunt. Duo
autem dico, civile, et philoſophicum. Magni porro re-
fert, utrum ſit verum. Neceſſe enim eſt, eum qui pru-
dentia valet, et privatim ſingularem hominem, et com-
muniter reipublicæ adminiſtrandæ formam, ita ſe compo-
nere et parare, ut eum vitæ finem qui ſit melior, ſibi pro-
ponat. Exiſtimant autem alii quidem, finitimis imperare,
ſi hoc dominorum in morem, et imperioſe fiat, cum in-
juſtitia maxima eſſe conjunctum: ſin civiliter, injuſtitia
hoc quidem vacare, ſed impedimento eſſe vitæ tranquilli-
tati et proſperitati. Alii cum his pugnantes aliter opi-
nantur. Solam enim viri eſſe propriam vitam in actione
poſitam, et civilem. Nam quæ cujuſque virtutis ſunt
actiones, non magis ad privatos, quam ad eos qui rem-
publicam gerunt, et in republica verſantur, pertinere.
Sic igitur quidam exiſtimant: alii vero ſolam reipublicæ
adminiſtrandæ rationem herilem, et domino convenientem
et tyrannicam, beatam eſſe dicunt. Quin apud nonnul-
los, et in reipublicæ adminiſtratione hic legibus finis pro-
poſitus eſt, in finitimos dominari. Quapropter quamvis 260
plurimæ leges apud pleroſque ſparſim et confuſe, ut ita
dicam, latæ ſint, ſicubi tamen leges ad aliquid unum
ſpectant, hoc petunt ac deſtinant, ut imperium obtineant:
quemadmodum Lacedæmone, et in Creta, tum diſciplina
tum legum multitudo ad rem militarem compoſita et
comparata eſt. Præterea in iis gentibus, quæ plura obti-
nere, et ſuperiora habere poſſunt, hujuſmodi potentia plu-
rimi ſit, in ſummoque honore eſt: ut apud Scythas, et
Perſas, et Thraces, et Celtas. Apud quaſdam enim na-
tiones etiam leges exſtant, quæ ad hanc virtutem excitant,

quemadmodum Carthagine aiunt anulorum ornatum ita quemque capere, ut plurimas militias tolerarit. Quin lex erat hæc quondam in Macedonia, ut qui nullum hoſtem occidiſſet, capiſtro cingeretur. Apud Scythas autem, ei qui hoſtem neminem interfeciſſet, ex eo ſcypho, qui circumferebatur die quodam feſto, bibere non licebat. Apud Hiſpanos, gentem bellicoſam, tot numero verucula (obeliſcos appellant) circum ſepulcrum defigunt, quot quiſque hoſtes interemerit: aliaque multa apud alios talia partim legibus comprehenſa, partim inſtitutis et conſuetudine recepta ſunt. Atqui videri fortaſſe poſſit dictu abſurdum, iis qui rem accurate conſiderare velint, munus eſſe viri ad rempublicam adminiſtrandam apti et ſcientia civili inſtructi, perſpicere atque intelligere poſſe, quomodo finitimis imperet, velint nolint. Nam qui poſſit hoc aut ſocietati civili, aut latoris legum officio convenire, quod ne legitimum quidem eſt? Legitimum autem non eſt, non ſolum juſte, verumetiam injuſte imperare: fieri autem poteſt ut quis alios ſubigat ac ſuperet etiam injuſte. Atqui
261 nec in cæteris ſcientiis hoc fieri videmus. Nam neque medici, neque gubernatoris munus eſt aut perſuadere aut inferre vim: illius quidem, iis qui curantur, hujus vero, nautis et vectoribus. Sed multi rationem in ſervos dominandi, ſcientiam civilem eſſe videntur exiſtimare, et quod in ſe neque juſtum neque utile eſſe dicunt, hoc non pudet ipſos in alios exercere. Ipſi enim ut ſibi juſte imperetur, poſtulant: adverſus alios vero jura non ſunt eis curæ. Abſurdum autem eſt non eſſe natura id quod in alterum dominatur, et id quod non dominatur. Quare ſi ita ſe res habet, non in omnes oportet conari dominari, ſed in eos qui apti ſunt ad domini imperium ſubeundum natura: quemadmodum neque ad epulas aut ſacrificium homines venari, ſed id quod venando captari debet. Captari autem venando debet id quod ſit ferum, animal edule. Verumtamen poſſit eſſe etiam per ſe civitas una beata, nempe ea quæ bene adminiſtratur: ſiquidem fieri poteſt ut civitas ſedes ſuas alicubi ſeorſum et per ſe collocarit, bonis legibus utens: cujus reipublicæ adminiſtrationis

deſcriptio atque ordinatio, non ad bellum neque ad victoriam ab hoſtibus reportandam referatur. Fingamus enim nihil eſſe tale. Perſpicuum igitur eſt omnia civitatis ſtudia, omneſque curas, quæ ad bellum conferuntur, eſſe has quidem præclaras habendas, verum non ut ſummum rerum omnium finem, ſed has illius gratia. Eſt autem boni legum ſcriptoris diligenter conſiderare et videre, quomodo civitas, et genus hominum, et omnes aliæ ſocietates, vitæ cum virtute conjunctæ, et beatitudinis ſibi convenientis, et in ſe cadentis participes eſſe poſſint. Different porro inter ſe nonnullæ leges ſcriptæ ab inſtitutis et more. Atque hoc munus eſt ſcientiæ legum ſcribendarum, videre, ſi qui forte ſint finitimi, qualia ſtudia adverſus quales ſint exercenda atque excolenda, aut quomodo officia in ſingulos ſervanda. Sed hæc quidem quæ-
ſtio, ad quem finem optimam reipublicæ adminiſtrandæ 262
formam contendere oporteat, etiam poſterius, ita ut res poſtulat, diſputari atque explicari poterit.

CAP. III. III.

Reſpondet ad varias quæſtiones capite ſuperiori propoſitas.

IN eos autem utroſque, qui uno quidem ore conſentiunt, vitam cum virtute conjunctam eſſe maxime expetendam; de ejus vero uſu diſſentiunt: nobis nunc dicendum eſt. Alteri enim civiles magiſtratus improbant, exiſtimantes hominis liberi vitam aliam quandam eſſe a vita civili, et maxime omnium eſſe optabilem atque expetendam: alteri hanc eſſe optimam arbitrantur: fieri enim poſſe ut qui nihil agit, negotia præclare gerat. Præclaram autem negotii geſtionem, ſeu bonam actionem et beatitudinem, idem eſſe. Dicimus igitur utroſque partim recte dicere, partim non recte: illos, quod aiunt hominis liberi vitam ea vita quæ domini imperium in ſervos exercet, eſſe meliorem. Hoc enim verum eſt: ſervo enim qua ratione ſervus eſt, uti, nihil habet gloriatione dignum: nam de rebus ad uſum quotidianæ vitæ neceſſariis

præcipere, et negotium dare, nihil habet pulchrum aut præclarum. Exiſtimare autem omne imperium, eſſe domini in ſervos imperium ſeu dominatum, errare eſt. Non minus enim differt imperium in liberos ab imperio domini in ſervos, quam id quod liberum eſt natura, ab eo quod ſervum eſt natura: qua de re libris ſuperioribus cumulate a nobis explicatum eſt. Vitam autem otioſam et ceſſatione torpentem, magis eſſe laudandam, quam actionem, non eſt verum. Beatitudo enim, actio eſt. Præterea vero multarum et honeſtarum rerum finem continent juſtorum et temperantium virorum actiones. At quin exiſtimare forſitan poſſit aliquis, his ita definitis, ſummam in omnes habere poteſtatem, eſſe optimum. Ita enim plurimarum et honeſtiſſimarum actionum penes eum fore poteſtatem. Itaque eum, qui poſſit imperium obtinere, id alteri concedere non oportere, ſed potius adimere: et neque patrem liberorum, neque libros patris, neque denique ami-
263 cum amici rationem habere debere, neque hac de re laborare: quod enim eſt optimum, id eſſe maxime expetendum atque optandum: rem autem ſuam bene gerere, eſſe optimum. Hoc igitur fortaſſe vere dicunt, ſi quidem futurum eſt, ut qui alterum ſpoliant, quique alteri vim inferunt, rei omnium quæ ſunt maximopere expetendæ, ſint compotes. Sed fieri fortaſſe non poteſt ut ſint: et hoc falſum ſupponunt: non enim jam fieri poteſt ut ſint honeſtæ actiones ei qui non tanto cæteris antecellat, quanto vir mulieri, aut pater liberis, aut dominus ſervis. Itaque qui æqualitatem ab initio migrat, nullam tantam actionem poſterius recte geſſerit, quantum jam a virtute deflexit ac deerravit. Similibus enim honeſtum et jus in eo poſita ſunt, ut pro ſua quiſque parte imperent: hoc enim æquale et ſimile eſt: quod vero æquale non eſt æqualibus, et quod ſimile non eſt ſimilibus, a natura alienum eſt. Nihil autem eorum quæ a natura aliena ſunt, honeſtum eſt. Quocirca ſi quis alius ſit virtute et poteſtate agendarum rerum optimarum cæteris præſtans, huic obſequi eſt pulchrum atque honeſtum, huic parere juſtum. Oportet autem, non ſolum virtutem, verum etiam pote-

ſtatem ac facultatem in eo ineſſe, ex qua aptus futurus eſt ad agendum. At ſi hæc præclare dicuntur, et ſi beatitudo bona actio ſtatuenda eſt: ergo et communiter omnis civitatis et ſingillatim cujuſque hominis ea vita fuerit optima, quæ ſit ad agendum apta. Sed hominem ad actionem aptum, non eſt neceſſe ad alios ſpectare, aliorumque arbitratu ac nutu vivere, ut quidam putant: neque has ſolas cogitationes eſſe ad agendum aptas: quæ eventorum gratia ſuſcipiuntur ex agendo naſcentes: ſed multo magis eas quæ ſunt per ſe perfectæ, et ſua ipſarum cauſa ſuſceptæ contemplationes, et mentis agitationes. Nam bona actio, finis eſt: ergo et actio aliqua. Maxime autem eos 264
dicimus agere, et externarum actionum dominos et compotes eſſe, qui mente et cogitatione opificibus quod agant, præcipiunt atque præſcribunt. Jam vero neque eas civitates otio et ceſſatione torpere neceſſe eſt, quæ per ſe et ſeparatim ab aliis ſitæ ſunt, quæque ita vivendi conſilium ceperunt. Fieri enim poteſt ut eis etiam actionis uſus in partibus eveniat. Nam multæ communicationes inter ſe partibus civitatis intercedunt. Atque hoc in quovis homine ſimiliter ineſt: nam niſi ita eſſet, parum pulchre eſſet Deo et toti mundo, quibus non ſunt externæ actiones, neque ullæ aliæ, præterquam eorum propriæ. Eandem igitur vitam optimam eſſe oportere, et ſingillatim unicuique homini, et communiter generatimque civitatibus atque omnibus hominibus, perſpicuum eſt.

CAP. IV. IV.

De magnitudine civitatis, et civium multitudine.

QUONIAM autem ea quæ nunc expoſuimus, procemii loco de iis dicta ſunt, quoniamque de aliis reipublicæ adminiſtrandæ formis ſupra a nobis diſputatum et conſideratum eſt, initium de reliquis rebus dicendi hinc capiendum, ut exponamus primum qualia quaſi fundamenta debeant eſſe ejus quæ ex animi noſtri ſententia conſtatura ſit, civitatis. Non enim fieri poteſt ut optima exſiſtat rei-

publicæ adminiſtrandæ forma ſine convenienti rerum ad
vitæ cultum neceſſariarum ſupellectile et copia. Quo-
circa multa a nobis ante fundamenta poſita ſint oportet,
quaſi optantibus: nihil tamen horum tale ſit, ut fieri aut
contingere non poſſit: ea dico, quæ ad civium numerum,
et terræ agrique modum, et regionis naturam pertinent.
Quemadmodum enim aliis quoque opificibus, ut textori
et navium fabro, materiam ad ea opera quæ efficere vo-
265 lunt, idoneam ſuppetere oportet (quanto enim ea fuerit
compoſitior et paratior, tanto opus, quod ab arte efficie-
tur, pulchrius ſit neceſſe eſt) ſic etiam ei qui in republica
adminiſtranda verſatur, et legum ſcriptori, materiam pro-
priam ſuppetere oportet, appoſitam atque opportunam.
Hæc igitur eſt prima civilis ſupellex et copia, qua inſtru-
cta debet eſſe civitas, hominum multitudo, ut, quot et
quales eſſe debeant natura, intelligat: idemque de re-
gione loci ſentiendum, ut ſciat quantam hanc eſſe, et qua-
lem oporteat. Plerique igitur beatam civitatem exiſti-
mant, magnam eſſe convenire. Quod ſi demus hoc ve-
rum eſſe, qualis tamen ſit magna, qualis parva civitas,
videntur ignorare. Numero enim habitatorum metiuntur
magnitudinem civitatis: verum oportet potius non nume-
rum et multitudinem, ſed potentiam intueri: eſt enim
aliquod et civitatis opus: quare quæ hoc efficere maxime
poteſt, hanc exiſtimare oportet eſſe maximam: quemad-
modum Hippocratem non hominem, ſed medicum quis
eo majorem dixerit, qui illum corporis magnitudine ſu-
perat. Verumtamen ſi judicium hujus rei ex multitudine
facere oportet, non ex quavis multitudine tamen exiſti-
mandum eſt id fieri oportere (neceſſe enim fortaſſe eſt in
civitatibus eſſe et multorum ſervorum numerum, et inqui-
linorum et peregrinorum) ſed ex illorum hominum multi-
tudine, qui ſunt pars civitatis, et ex quibus, tanquam pro-
priis partibus, conſtat civitas: horum enim multitudo uſi-
tatum civium numerum exſuperans, magnam civitatem
eſſe arguit ac declarat: ex qua vero civitate multi illibera-
les et ſordidi prodeunt artifices, pauci milites armati, hæc
non poteſt eſſe magna civitas: non enim idem ſunt magna

et frequens hominibus civitas. Atqui etiam hoc ex factis et eventis apparet difficile eſſe, fortaſſe vero ne fieri qui- 266
dem poſſe ut civitas nimium frequens hominibus, bene legibus regatur. Earum quidem certe quæ præclare adminiſtrari videntur, nullam videmus ad quantamvis multitudinem recipiendam eſſe remiſſam, effuſam ac diſſolutam. Hoc autem etiam rationibus demonſtrari et confirmari poteſt: nam et lex, ordo quidam eſt: et bona legum inſtitutio, bona quædam ordinatio eſt: at numerus valde modum ſuperans, non poteſt ordinis eſſe particeps: hoc enim divinæ poteſtatis opus eſt, quæ et hoc univerſum moderatur et continet. Quoniam igitur pulchritudo in multitudine et magnitudine conſiſtere ſolet, cui civitati is eſt, quem dixi, cum magnitudine conjunctus multitudinis terminus, hæc civitas pulcherrima ſit neceſſe eſt. Præterea vero aliquis eſt etiam civitatibus magnitudinis modus, quemadmodum et aliarum rerum omnium, animantium, plantarum ſeu arborum, inſtrumentorum juſta magnitudo eſt: etenim unumquidque horum neque ſi nimis puſillum ſit, neque ſi magnitudine modum ſuperet, poteſtatem aut vim ſuam incolumem conſervabit: ſed interdum natura ſua prorſus orbatum erit, aliâs nullam utilitatem afferet: exempli cauſa, navigium palmi quidem unius longitudinem non ſuperans, aut uſque ad duorum ſtadiorum longitudinem porrectum, non erit omnino navigium: ad quandam vero magnitudinem progreſſum, modo propter parvitatem, navigationem incommodam reddet, modo propter magnitudinem immoderatam atque immenſam. Similiter vero et civitas ea quidem, quæ ex nimis paucis conſtabit, non erit ſuis ipſa bonis opibuſque contenta: at civitas quiddam eſt ſuis opibus pollens, ſuiſque bonis contentum: quæ vero ex nimium multis, erit illa quidem rebus neceſſariis ſic inſtructa, ſuiſque bonis ita contenta, ut gens, ſed non ut civitas reipublicæ enim adminiſtrationem in ea ineſſe haud facile eſt: quis enim aut imperator multitudinis perquam immenſæ futurus eſt, aut præco, niſi Stentoreus? Quare primam quidem eam civitatem eſſe neceſſe eſt, quæ ex tanta multitudine conſtet, quæ cum ſit

prima multitudo, ſuis bonis contenta ſit ad bene vivendum in communitate civili. Fieri autem poteſt ut etiam ea civitas, quæ hanc multitudine ſuperat, major ſit civitas : ſed hoc non eſt, ut diximus, interminatum neque in-
267 finitum : quis enim ſit exſuperantiæ et immoderationis modus ac terminus, ex operibus et factis videre facile eſt : ſunt enim civitatis actiones, et eorum qui imperant, et eorum qui parent imperio. Ejus porro qui imperat, opus ac munus eſt, præceptio ac judicatio. Ad judicium autem de rebus juſtis faciendum, et ad magiſtratus pro meritis ac dignitate diſtribuendos, cives cognoſcat oportet, qui inter ſe differant et quales ſint : nam ubi hoc fieri rerum natura non patitur, quæ ad magiſtratus et judicia pertinent, minus recte adminiſtrentur neceſſe eſt. In utriſque enim injuſtum eſt aliquid agere negligenter et inconſiderate : quod in nimis frequenti hominum multitudine perſpicue ineſt. Præterea vero peregrinis et inquilinis facile eſt ad reipublicæ adminiſtrationem pervenire. Ignorari enim et fallere, difficile non eſt propter multitudinis exſuperantiam et immenſitatem. Apparet igitur hunc eſſe civitatis finem et terminum optimum, maximam multitudinis exſuperantiam, eo conſilio coactam, ut rebus ad victum cultumque vitæ neceſſariis inſtructa, et ſuis ipſa bonis contenta ſit, quæ ſit oculis omnium propoſita : hoc eſt, quæ facile conſpici, et cognoſci poſſit. De magnitudine igitur civitatis, hoc modo ſit explicatum.

V. CAP. V.

De agro qui ad condendam urbem ſit commodiſſimus.

SIMILITER autem et de agri natura ſe res habet. Nam quod ad illud attinet, qualis eſſe debeat, nimirum omnes eum laudaverint, qui ſit rerum omnium copia refertus atque inſtructus, ſuiſque ipſe bonis contentus : talis autem ſit neceſſe eſt, qui ſit omnium rerum ferax : omnibus enim rebus abundare, et nulla egere, hoc eſt ſuis ipſum bonis contentum eſſe, omniumque rerum copia refer-

tum atque inſtructum eſſe: multitudine autem et magnitudine talis, ut qui in eo habitent, poſſint vivere, ab omni opere vacantes, liberaliter ſimul et temperanter. Hunc autem terminum rectene an ſecus conſtituamus, poſterius erit accuratius conſiderandum, cum univerſe de rerum partarum aut relictarum poſſeſſione, et totius rei familiaris copiis ac facultatibus mentionis faciendæ locus erit, quo 268
pacto et quo modo erga uſum ipſum affectum eſſe oporteat. Multæ enim in hac quæſtione verſantur diſſenſiones et controverſiæ, propter eos qui eum in utramque vitæ degendæ immoderationem trahunt: hi ad nimiam parcimoniam, illi ad luxuriam et profuſionem. Genus autem agri quodnam eſſe debeat, non eſt hoc quidem difficile exponere: ſed nonnulla ſunt, in quibus etiam rei militaris peritis ſit habenda fides: qui aiunt eum eſſe debere hoſtibus quidem ad incurſionem faciendam difficilem et impeditum: ipſis autem ad educendum exercitum facilem et expeditum: præterea vero quemadmodum hominum multitudinem ejuſmodi eſſe oportere diximus, quæ facile conſpici et cognoſci poſſit, quæque omnium oculis expoſita ſit: ſic agrum cenſemus: agrum autem eſſe oculis omnium propoſitum, eſt eſſe ejuſmodi, ut ei facile ſubveniri ac ſuccurri poſſit. Jam vero quod ad urbis ſitum attinet, ſi licet optare, et a mari commode ſitam eſſe convenit, et ab agro. Atque hujus quidem rei una ratio eſt, quæ expoſita eſt: oportet enim omnium locorum eſſe communem, ut ei undique ſubveniri poſſit: altera eſt, ut fructus, qui e terra naſcuntur, ad eam ſupportari poſſint: præterea ut lignorum materia, et ſi quid tale aliud ad operum effectiones ager efferat, id facile ſubvehi queat.

CAP. VI. VI.

De maris communione, et navigationis uſu.

DE maris autem communione, et navigationis uſu, utrum civitatibus, quæ bonis legibus reguntur, proſit an noceat, magna controverſia eſt. Nam aliquos in aliis le-

gibus educatos ac peregrinos in urbe verſari, inutile di-
cunt eſſe, tum ad bonam legum inſtitutionem, tum pro-
269 pterea quod parit nimiam hominum multitudinem : naſci
enim ex uſu maris, et commercio rerum maritimarum,
mercibus exportandis et importandis, mercatorum tur-
bam : hominum autem multitudinem immoderatam, quo-
minus reſpublica bene adminiſtretur, adverſari. Utilius
igitur eſſe, ſi hæc incommoda non uſuveniant, tum ad
ſtabilitatem et incolumitatem civitatis ab omni injuria et
periculo tutam, tum ad facultatem et copiam rerum ne-
ceſſariarum, urbi et agro aliquod eſſe cum mari commer-
cium, non eſt obſcurum. Nam et ad hoſtium incurſionem
facilius ſuſtinendam, oportet, eis qui ſalvi eſſe volunt,
utrinque terra et mari auxilium ferri poſſe : et ut hoſtibus
invadentibus detrimentum inferre queant, ſi ex utraque
parte id non poterit fieri, at ex altera magis licebit, cum
utriuſque erit eis communitas et conſortium : præterea et
quæ apud eos forte non ſunt, hæc ab aliis accipere, et
quæ ſuperant, ea ad alios exportare neceſſe eſt : ſibi enim,
non aliis civitas facere mercaturam debet. Qui autem
omnibus apud ſe mercatum præbent ac proponunt, ii con-
ciliandæ pecuniæ gratia hæc agunt. Quod ſi non opor-
tet civitatem tanta ſupervacanearum et immenſarum divi-
tiarum cupiditate ardere, ne mercatum quidem talem de-
bet habere apud ſe inſtitutum. Quoniam autem etiam
nunc multis et regionibus et urbibus navalia et portus
eſſe videmus, ita apte et opportune ſitos civitati, ut neque
idem oppidum occupent, neque admodum longe diſtent,
ſed mœnibus communibus et aliis munimentis ac pro-
pugnaculis contineantur : in promptu eſt, ſi quid forte
emolumenti ex hac communione proficiſci poteſt, hoc ad
civitatem eſſe perventurum : ſin aliquid detrimenti, id fa-
270 cile vitari poſſe legibus, ubi pronuntiarint et definierint,
quos non oporteat, et quos oporteat inter ſe commiſceri.
Claſſem autem, et copias navales utiliſſimum eſſe habere
uſque ad aliquam multitudinem ac magnitudinem, non eſt
obſcurum. Non enim ſibi ſolum ſed etiam finitimis non-
nullis opitulari poſſe, et formidoloſos eſſe oportet, quem-

admodum terra, ita et mari. Quod autem ad multitudinem et magnitudinem harum copiarum attinet, ad vitæ genus quod ſequitur civitas, hujus rei judicium referendum eſt. Nam ſi vitam principatui convenientem ſimul et civilem colet, neceſſe erit etiam has copias ei ſuppetere, quæ ad res gerendas magnitudini civitatis rerumque gerendarum congruant. Ingens autem hominum multitudo, quæ verſatur in negotio et inſtrumento nautico, civitatibus neceſſaria non eſt: nulla enim in parte civitatis numerari debent. Nam vectores quidem, qui naves conſcendunt ut depugnent, liberi ſunt, et e numero peditum: habentque in illos poteſtatem: et in tota navigatione dominantur, et principatum tenent. Cum ſit autem accolarum et eorum qui agrum colunt, multitudo, etiam nautarum et naviculariorum magna ſit copia et frequentia neceſſe eſt. Atque hoc etiam nunc apud nonnullos uſu receptum eſſe videmus: exempli cauſa, in Heracleotarum civitate: multas enim triremes inſtruunt, quamvis urbem habeant aliis minorem. De agri igitur, ſive regionis, et terræ natura, et portubus, et urbibus, et mari, et copiis navalibus, ita ſit explicatum. De civili vero multitudine, quis modus ei ſit conſtituendus, antea diximus.

CAP. VII. VII.

Quali natura aut ingenio præditos oporteat eſſe cives.

QUALI autem natura aut ingenio præditos eſſe cives 271
oporteat, nunc exponamus. Atque hoc ſane propemodum quis intelligat, ſi et civitates Græcorum fama gloriaque præſtantes: et univerſum orbem terrarum, qui incolitur, ut a diverſis ac variis gentibus occupatus eſt, inſpiciat. Quæ enim gentes in locis frigidis, quæque in Europa habitant, animi quidem et ardoris plenæ ſunt, cogitationis vero et artis aliquanto inaniores. Quocirca libertatem quidem magis retinere ſolent, reſpublicas vero ſuas minus bene adminiſtrare, nec finitimis imperare poſſunt. Quæ autem Aſiam incolunt, mente ſunt illæ quidem in

cogitando, et in artibus inveniendis ſolertes et ingenioſæ, ſed nullius animi: quocirca perpetuo parent ac ſerviunt. Porro autem Græcorum natio, quemadmodum quod ad loca attinet, media interjecta eſt, ita et ambarum illarum eſt particeps. Nam et ferox atque animoſa, et ſolers atque ingenioſa eſt: quapropter et ſemper in libertate vivit, et perpetuo rempublicam ſuam optime adminiſtrat: et omnibus imperare poſſit, ſi unam reipublicæ adminiſtrandæ formam conſequatur. Eodem autem modo inter ſe differunt Græcorum nationes. Aliæ enim ingenio præditæ ſunt mero et ſimplici: aliæ ad hanc utramque vim bene temperatæ. Perſpicuum igitur eſt, eos homines, qui ſcriptori legum ad virtutem flexibiles ac tractabiles futuri ſunt: et acri ad cogitandum ingenio, et magno ferocique ad audendum animo eſſe debere: nam id, quod aiunt quidam, in cuſtodibus ineſſe oportere, ut ſint notis
272 quidem benevoli et amici, ignotis vero inimici atque infeſti: ardor animi eſt, qui vim amandi et bene volendi gignit. Hæc enim eſt animæ poteſtas, qua amamus: cujus rei argumentum eſt, quod in familiares et amicos ardor et excandeſcentia animi concitatur magis, quam in ignotos: ſiquis ſe ab illis neglectum aut parvi factum putet. Quapropter convenienter et merito Archilochus de amicis quærens, cum hac animi parte loquitur hoc modo:

Nonne appetebant jugulum amici ipſi tuum?

Tum imperandi et libertatis amor ab hac vi omnibus attributus eſt: imperioſum enim et invictum quiddam animi excandeſcentia eſt. Neque vero recte dictum eſt a quibuſdam, ſævos atque aſperos in ignotos eſſe oportere: in neminem enim talem oportet eſſe: neque magnanimi viri, feri et aſperi ſunt natura, niſi in eos qui faciunt injuriam. Sic autem in familiares et notos afficiuntur magis quam in ignotos, quod paulo ante dictum eſt, ſi ſe ab illis injuria affectos eſſe putent. Atque hoc non temere evenit: quos enim ſibi beneficium debere exiſtimant, ab iis ſe præter detrimentum, quod ſibi infertur, etiam hoc fraudari arbitrantur: ex quo illud dictum eſt,

Nam bella fratrum ſæva, pugnæque aſperæ.

Et,

Qui valde amarunt, odia gerunt acerrima.

De iis igitur, qui in civili ſocietate vivunt, quam multos, et quali ingenio præditos eſſe oporteat: et præterea quantus ager, et qualis eſſe debeat, fere definitum atque explicatum eſt: non enim eadem in iis quæ diſputantur et dicuntur, atque in iis quæ fiunt, et ſub ſenſum cadunt, ſubtilitas poſtulanda eſt.

CAP. VIII. VIII.

Ad conſtituendam civitatem requiri docet agricolas, artifices, viros militares, locupletes, ſacerdotes, et judices.

QUONIAM autem, quemadmodum in aliis, quæ natura conſtant, non continuo ſunt hæ totius concretionis partes, ſine quibus totum eſſe non poſſit: ſic in promptu eſt, neque in civitatis partibus eſſe ea numeranda, quæ civitatibus non deeſſe debent, neque in alius ullius ſocietatis, ex qua unum quoddam genus fiat: unum enim quiddam, et commune, et idem ſociis ſit oportet, ſive æqualiter ſive inæqualiter ejus ſint participes, ſive hoc ſit, verbi cauſa, alimentum, ſive agri longitudo et latitudo, ſive quid aliud tale. At cum duarum rerum hæc eſt illius gratia: illa autem, cujus gratia: nihil eſt in his rebus commune, niſi quod hæc faciat, illa accipiat: exempli cauſa, nulli nec inſtrumento, nec opifici cum opere, quod efficitur, quicquam eſt commune: domui enim nihil eſt cum fabro aut architecto commune: ſed architectura et ars fabrorum domus gratia comparata eſt. Quando igitur hæc ita ſunt, quamvis bonorum partorum ſeu relictorum poſſeſſione civitatibus opus ſit, bonorum poſſeſſio tamen, civitatis nulla pars eſt. Atqui multa animata partes ſunt civitatis. Civitas autem ſocietas quædam ſimilium eſt, vitæ, quoad ejus fieri poteſt, optimæ gratia conſtituta. Sed quoniam ſummum bonum eſt beatitudo: beatitudo autem virtutis operis functio, et uſus quidam perfectus

eſt: reſque ita cadit, ut alii poſſint ejus eſſe participes et
274 compotes, alii parum aut nihil: hæc videlicet cauſa eſt, quamobrem civitatum et rerumpublicarum plura et diſſimilia genera exſtiterint. Nam dum alii aliis modis aliiſque viis ac rationibus ſinguli hoc aucupantur atque inveſtigant: et vitæ genera diverſa efficiunt, et reipublicæ adminiſtrandæ formas diſſimiles. Quam multæ autem hæ res ſint numero, ſine quibus civitas eſſe non queat, videndum eſt. Nam quas civitatis partes eſſe dicimus, eæ in his rebus inſint neceſſe eſt. Ergo operum numerus ſumendus eſt: ex his enim intelligere licebit. Primum igitur victus ſeu alimentum ſuppetere debet, deinde artes: multis enim inſtrumentis opus eſt ad vitam degendam: tertio loco arma: eos enim, qui ſocietatem civilem coierunt, armis inſtructos eſſe neceſſe eſt, et adverſus eos, qui imperium reſpuunt, legibuſque parere nolunt, et adverſus externos injuriam facere conantes: deinde aliqua pecuniæ vis et copia tum ad uſum domeſticum atque urbanum, tum ad ſumptum rei militaris: quintum eſt id, quod primo loco ponendum fuit, rerum divinarum et ceremoniarum curatio, quam ſacerdotium appellant: poſtremum eſt et ſextum, omniumque maxime neceſſarium, judicium de rebus utilibus et de rebus juſtis, quæ civibus inter ipſos intercedunt. Hæ ſunt res, hæcque opera, quæ omni civitati opus ſunt, quæ quidem relatu digna ſint. Civitas enim multitudo eſt non forte oblata, ſed ad vitam degendam ſuis ipſa bonis contenta, ut dicimus. Quod ſi quid horum forte deſit, fieri non poteſt abſolute, ut hæc ſocietas ſuis ipſa bonis ſit contenta. In horum igitur operum effectionibus conſiſtere civitatem neceſſe eſt. Oportet
275 ergo et agricolarum eſſe multitudinem, qui alimentum victumque præbeant, et artifices, et viros militares, et locupletes, et ſacerdotes, et judices, qui de rebus juſtis ac utilibus ſtatuunt.

CAP. IX. IX.

Utrum quæ ſuperiori capite ſunt expoſita, debeant omnia omnium civium eſſe communia: et quomodo ea inter cives diſtribuenda.

HIS autem deciſis ac definitis, reliquum eſt ut videamus, utrum hæc omnia debeant omnium eſſe communia: (fieri enim poteſt ut iidem omnes ſint et aratores, et artifices, et conſultatores, et judices) an unicuique operi et muneri, quod a nobis commemoratum eſt, alii atque alii præficiendi ſint, an quædam ex his propria, quædam neceſſario ſint communia. Non in omni autem reipublicæ adminiſtrandæ forma hoc locum habet: nam, quemadmodum diximus, fieri poteſt ut et cum omnibus omnia communicentur, et non omnia cum omnibus, ſed quædam cum quibuſdam. Hæc enim diſſimiles reipublicæ adminiſtrandæ formas gignunt. In democratiis enim omnes omnium ſunt participes, in oligarchiis contra. Quoniam autem fors ita tulit, ut de optima reipublicæ adminiſtrandæ forma conſideraremus: hæc autem eſt, ex qua civitas maxime fortunata et beata eſſe poſſit: at beatitudinem ſine virtute conſtare non poſſe, ante dictum eſt: perſpicuum eſt, in ea civitate, quæ optime regitur rectiſſimeque adminiſtratur, quæque viros poſſidet ſimpliciter et abſolute, non ex conditione, juſtos cives, neque illiberalem et ſordidam, neque cauponariam et tabernariam vitam degere oportere: humilis enim minimeque generoſa talis vita eſt, et virtuti adverſaria: neque vero agricolas eſſe: otio enim opus eſt tum ad virtutis ortum, tum ad actiones civiles. Quoniam autem ineſt in civitate et genus hominum militare, et id quod partim de utilibus deliberat, par- 270
tim de juſtis diſceptat et judicat, quæ duo genera civitatis partes in primis videntur eſſe: utrum etiam hæc munera diverſa habenda ſunt, an iiſdem utraque aſſignanda et mandanda ſunt? Atqui hoc quoque perſpicuum eſt, quamobrem quodam modo iiſdem, quodam modo diverſis ſint mandanda. Nam qua ratione utrumque munus ad

aliud tempus ætatis accommodatum eſt, et alterum prudentia, alterum viribus corporis eget, aliis mandari debent: qua ratione vero fieri non poteſt ut qui vim afferre et prohibere poſſunt, hi ſemper ſe ſub imperio eſſe æquo animo ferant, hac ratione iiſdem: nam penes quos armorum eſt arbitrium et poteſtas, eorundem arbitratu manet et non manet reipublicæ adminiſtrandæ forma. Reliquum igitur eſt ut iiſdem quidem hæc utraque reipublicæ adminiſtrandæ pars ſit mandanda, verum non uno tempore, ſed quemadmodum vires corporis in juvenibus, prudentia in ſenibus ſolet ineſſe natura: ſic ambobus diſtribui et utile, juſtum eſt: habet enim hæc diviſio ac diſtributio rationem dignitatis. Jam vero etiam hos bona poſſidere oportet. Civibus enim facultates et copiæ rei familiaris ſuppetant neceſſe eſt: at hi ſunt cives: nam id genus hominum, quod artes illiberales et ſordidas exercet, non eſt particeps civitatis, neque ullum aliud, quod non eſt virtutis opifex: hoc autem eo quod poſitum eſt, et ex conditione dicta in promptu eſt. Nam vita beata cum virtute conjuncta ſuppetat neceſſe eſt. Beata autem dicenda civitas eſt, non parte aliqua ſpectata civitatis, ſed omnibus civibus: perſpicuum autem etiam ex eo eſt, cives copioſos et locupletes eſſe oportere, quod neceſſe eſt
277 agricolas eſſe aut ſervos, aut barbaros, aut accolas, et quaſi glebæ addictos, quod genus hominum Periœcos Græci vocant. Reliquum eſt ex iis, quos ſupra enumeravimus, ſacerdotum genus. Atque horum quidem deſcriptio et ordinatio non obſcura eſt: nam neque agricola, neque illiberalis et ſordidus artifex ſacerdos inſtituendus eſt: a civibus enim deos coli decet. Quoniam autem civilis multitudo in duas partes diſtributa eſt, hoc eſt, in milites gravioris armaturæ et ſenatores: decet autem et diis immortalibus cultum tribuere, et ætate grandibus temporiſque ſpatio defeſſis requieſcendi licentiam dari: his videntur ſacerdotia eſſe deferenda. Sine quibus igitur rebus civitas conſtare non poſſit, et quot ſint partes civitatis, dictum eſt. Nam agricolæ quidem et opifices, et omnis mercenariorum hominum turba civitati ſuppetat

neceſſe eſt: ſed partes ſunt civitatis, gravioris armaturæ milites et ſenatores, et ſingula hæc genera ita ſeparata ac diſtincta ſunt, ut alia ſemper, alia viciſſim et a certo tempore ſuo munere fungantur.

CAP. X. X.

Veterum auctoritate ſuam ſententiam confirmat. Deinde agit de agri diviſione, et de agricolis.

VIDETUR autem non nunc primum, neque nuper eſſe cognitum iis qui de reipublicæ adminiſtrandæ ratione ſtudioſe commentantur et philoſophantur, ſeorſum diſtinctam ac diſtributam per genera eſſe civitatem oportere, et alterum genus militare, alterum quod in agro colendo verſetur, eſſe debere: nam et in Ægypto etiam uſque ad hodiernum diem hoc inſtitutum viget, et in Creta: cum Seſoſtris in Ægypto hujus inſtituti legiſque auctor fuerit, ut aiunt: Minos in Creta. Videtur autem et conviviorum ſeu ſodalitiorum ordinatio vetus eſſe: et ea quidem, quæ in Creta uſurpantur, Minoe regnum obtinente, uſu recipi cœpta eſſe: quæ vero in Italia celebrantur, multo his eſſe antiquiora: aiunt enim, ex iis qui illic habitant, 278
viri docti et eloquentes, et rerum antiquarum ſcriptores, Italum quendam Œnotriæ regem fuiſſe: a quo, nomine mutato, Italos pro Œnotriis eſſe appellatos: et hanc Europæ oram quæ ſinu Scyllatico et Lametico continetur, hoc nomen eſſe conſecutam: diſtant enim hæc loca inter ſe diei dimidii itinere. Hunc igitur Italum ferunt Œnotros, qui paſtores et nomades erant, agricolas feciſſe, et cum alias eis leges ſcripſiſſe, tum vero ſodalitia conviviaque publica lege ſanxiſſe ac confirmaſſe. Quapropter etiam nunc nonnulli ex iis qui ab illo orti ſunt, et ſodalitiis utuntur, et nonnullis aliis legibus. Habitabant autem in ea quidem parte, quæ a mari Tyrrheno alluitur, Opici, qui et olim cognomento Auſones dicebantur, et nunc item dicuntur. In ea vero quæ Iapygium et Ionium attingit, quæ Syrtis appellatur, Chaones. Erant autem

etiam Chaones genere Œnotri. Sodalitiorum igitur ordinatio hinc primum nata eſt: Multitudinis vero civilis per genera deſcriptio ac diſtributio, ex Ægypto: multis enim ſeculis Seſoſtris regnum Minois regno antiquius eſt. Oportet igitur etiam alia fere exiſtimare ſæpenumero atque adeo infinitis vicibus longo temporis intervallo eſſe inventa: nam rerum quidem ad victum cultumque neceſſariarum, utilitatem ac neceſſitatem ipſam magiſtram fuiſſe credibile eſt: iis vero quæ ad ſpeciem et ornatum, ad magnificos denique et ſupervacaneos apparatus pertinent, has jam repertas incrementum dediſſe probabile eſt. Itaque etiam ea quæ ad rerum publicarum adminiſtrationes pertinent, ita ſe habere putanda ſunt. Antiqua porro eſſe
279 omnia, Ægyptiorum leges inſtitutaque indicant: nam cum hi mortalium omnium antiquiſſimi eſſe videantur, leges et deſcriptionem civilis ordinis conſecuti ſunt. Quocirca oportet, iis quidem quæ tolerabiliter inventa et tradita ſunt, uti: quæ vero ſunt prætermiſſa nondumque reperta, quærere. Agrum igitur et eorum eſſe debere qui arma gerunt, et eorum qui reipublicæ adminiſtrationis ſunt participes: et agricolas alios ab eis eſſe oportere, et quantus ager eſſe debeat, et qualis, dictum eſt ſupra. De agri autem diviſione, et iis qui agrum colunt, quos et quales eſſe oporteat, primo loco dicendum eſt: quandoquidem neque bona volumus eſſe communia, quemadmodum quidam dixerunt: ſed liberaliter et amicorum in morem uſum eorum eſſe communem, neque quenquam civium, alimento victuque egere. Tum de ſodalitiis et conviviis publicis uno ore conſentiunt omnes, ea eſſe utilia civitatibus bene conſtitutis: propter quam porro cauſam idem nobis quoque videatur, poſterius dicemus. Oportet autem inter omnes cives horum eſſe communionem. At egentibus non facile eſt id quod præfinitum ac præſtitutum eſt tributum in eas concœnationes de ſuo conferre, et cæteros ſumptus, rei familiaris tueri ac ſuſtinere. Præterea vero ſumptus in deos et deorum religiones, totius civitatis ſunt communes. Neceſſe igitur eſt agrum in duas partes eſſe diviſum: atque alteram quidem partem

esse communem et publicam, alteram vero propriam et privatam: et harum partium utramque rursus sectam esse bifariam, ut publicæ partis altera pars in piorum munerum functiones et cultus deorum conferatur: altera in sodalitia et publica convivia insumatur: partis privatorum pars altera posita sit in extremis totius agri finibus, altera sit suburbana, ut binis portionibus unicuique tributis, omnes utriusque loci sint participes: sic enim et æquitas justitiaque servatur, et major est civium ad bella cum finitimis suscepta concordia. Nam ubi non fit hoc modo distributio, alii quidem inimicitiarum cum finitimis susci- 280
piendarum securi sunt: alii de iis nimis solliciti præter honestum ac decorum laborant. Quapropter apud nonnullos lex est, ne qui vicini sunt finitimis, adhibeantur in id consilium, in quo agitur de bello eis inferendo, tanquam propter metum et curam rerum privatarum minus recte consultare possint. Agrum igitur ita divisum esse necesse est propter eas causas, quæ ante expositæ sunt. Eos autem qui agrum colent, maxime quidem optandum est, si optare fas est ut servi sint, neque omnes unius gentis, neque animosi: sic enim et ad opus rusticum faciendum fuerint utiles, et metuendum non sit ne quid rerum novarum moliantur: quod si hoc non contingat, at ut sint accolæ barbari, simili ingenio præditi, atque superiores. Atque ex his sane ii quidem qui privatos agros colent, privati et proprii sint oportet eorum qui bona possident: iis vero, qui communes et publicos, communes et publici. Quomodo autem servis utendum sit, et quamobrem servis omnibus libertatis præmium esse propositum melius sit, posterius exponemus.

CAP. XI. XI.

De situ urbis, et mœnibus ejus.

URBEM porro terræ continentis quidem, et maris et agri totius similiter, quantum loci natura patitur, communem esse oportere, supra demonstratum est. Ejus vero

per ſe conſideratæ ſitus talis optandus eſt, ut quatuor res
ſpectemus : primum quidem valetudinem, tanquam rem
281 neceſſariam : urbes enim ad orientem verſùs, et ad ventos
ab ortu flantes poſitæ, ſaluberrimæ ſunt : ſecundum has
eæ quæ ad aquilonem ſpectant : hæ enim ad hyemem
ſalubrem excipiendam ſunt appoſitiores : deinde, quod ad
reliqua attinet, ut et ad civiles actiones et ad bellicas ſit
opportuna. Atque ut ad bellicas quidem actiones ſit
apta, eam civibus oportet exitus habere ad exercitum edu-
cendum faciles atque expeditos : adverſariis acceſſus diffi-
ciles, et circumſedendi viam impeditam : poſtremo, aqua-
rum partim ſtantium, partim manantium et perennium
copia maxime quidem propria et nativa ſuppetat oportet :
ſin minus, at certe excogitandum tali incommodo reme-
dium eſt, conſtruendis multis et magnis receptaculis ad
excipiendam aquam pluviam, ut ne unquam deficiat eos
aqua, ſi forte propter bellum ab agro prohibeantur. Quo-
niam autem eorum, qui in urbe habitant, valetudinis ra-
tio et cura habenda eſt : hoc autem primum in urbis ſitu
conſiſtit, ut et in ſalubri loco ſita ſit, et ſalubrem cœli
partem ſpectet : ſecundo loco in uſu aquarum ſalubrium :
etiam in hac re diligentia præcipue eſt adhibenda. Qui-
bus enim rebus largiſſime et plerumque utimur ad corpus
alendum et tuendum, hæc maximo ad valetudinem ſunt
adjumento : at aquarum et ventorum vis tali natura præ-
dita eſt. Quapropter in civitatibus prudentibus et cor-
datis, ſi omnes aquæ non ſint ſimiles, et ſi non ſit harum
aquarum perennium copia ; oportet et eas quæ ſunt ad
victum opportunæ, et eas quæ ad alium uſum comparatæ
ſunt natura, ſeparatas eſſe ac diſtinctas. De locis munitis
autem non omnibus peræque civitatibus eadem expedì-
unt : exempli cauſa, arx edita atque excelſa oligarchiæ et
monarchiæ proprie convenit : loci æquabilitas vero de-
mocratiæ : ariſtocratiæ neutrum, ſed potius loca firma et
munita complura. Privatorum porro ædificiorum de-
ſcriptio ſuavior illa quidem habetur, et ad alias actiones
utilior, ſi ſingula eorum loca ſint explicata atque aperta,
282 et more hoc recentiore, et eo, cujus inventor fuit Hippo-

damus, ædificata: ad munitiones vero bellicas et ad pericula belli propulſanda contrario modo, et quo modo ædificabant veteres: habebat enim illa ædificandi ratio exitus impeditos externis, et latebras ad ſcrutandum difficiles iis qui impetum aut impreſſionem facere conarentur. Quapropter oportet utramque rationem in ædificando ſervari: fieri enim hoc poteſt, ſi quis ita ædificet, ut imitetur ea quæ appellant nonnulli in rebus ruſticis vitium juga ſive ſyſtadas, perinde ac ſi dicas vitium conſtitutiones: et totam quidem urbem ita exſtruere, ut non ſit tota latis viis explicata atque exporrecta, ſed in quibuſdam partibus ac locis: ſic enim et a periculo erit tuta ac munita, et ad ornatum ſpeciemque præclara. Muros autem urbibus qui negant civitates eas habere debere, quæ ſe virtutem colere profitentur, ejuſque poſſeſſionem ſibi vendicant ac mordicus retinent: næ illi valde antique hac de re exiſtimant, idque cum videant re et factis eas refelli, quæ ſe ita glorioſe venditabant. Et vero adverſus ſimiles, neque admodum numero præſtantes, in murorum præſidio ac munimento ſalutem collocare, non eſt honeſtum. Sed quando evenit et fieri poteſt ut qui adoriuntur et impetum faciunt virtute humana, eaque, quæ in civibus numero paucis ineſt, ſint ſuperiores ac potentiores: ſi ſalutis ratio habenda eſt, et non ultro accipienda detrimenta, et perferendæ contumeliæ: ut quæque munitio ſtabiliſſima et tutiſſima eſt: ita habenda eſt ad bellum accommodatiſſima, præſertim cum hodie reperta ſint telorum, et tormentorum, et machinarum genera ad urbium oppugnationes exquiſitiſſima et perfectiſſima. Simile enim eſt, urbes muris non eſſe cingendas cenſere, atque ſi quis regionem quærat incurſionibus hoſtium expoſitam atque opportunam, et loca montoſa circumcidat: itemque domiciliis privatis parietes non circundet, tanquam habitatores propterea 283
ignavi ſint futuri. Jam vero ne hoc quidem ignorandum eſt iis, quorum urbes mœnibus ſeptæ ſunt, utroque modo urbibus uti licere, et ut muros habentibus, et ut non habentibus: quorum vero urbibus muri non ſunt circumdati, iis hoc idem non licere. Si igitur hæc vera ſunt,

non ſolum mœnibus urbes ſepiendæ ac muniendæ ſunt, verum etiam curandum eſt ut hæc ad ornamentum urbis ſint magnifica ac decora, et ad uſus bellicos, tum alios, tum nunc proxime repertos, accommodata atque opportuna. Quemadmodum enim iis qui adoriuntur et invadunt, curæ eſt excogitare, quibus modis omnia aut aliqua habeant ſuperiora: ita et iis qui ſibi cavent, alia jam inventa ſunt, alia ipſi quærere, et acerrimo ſtudio inveſtigare debent: nam ab initio ne conantur quidem in eos impetum facere, qui præmuniti ac preparati ſunt.

XII. ## CAP. XII.

De publicis locis, et recta eorum ædificatione.

QUONIAM autem civium quidem multitudo per ſodalitates et concœnationes publicas diſtributa, muri vero propugnaculis et turribus in locis idoneis diſtincti atque intercepti eſſe debent: ſcilicet eæ res hortantur et invitant ut nonnulla convivia in his propugnaculis apparentur atque adornentur. Atque hæc quidem hoc modo diſponenda atque ordinanda eſſe videantur. Sed ea quæ rebus divinis attributa et conſecrata ſunt domicilia, et ea quæ ſunt ampliſſima magiſtratuum ſodalitia, triclinia dico, in quibus ea celebrantur, convenit locum idoneum habere, unoque et eodem loco templa omnia eſſe poſita, niſi vel lex aliqua, vel aliquod oraculum Apollinis, vel aliquod aliud vetat ſeparari. Talis autem fuerit locus et ad effi-
284 ciendam ſitus præſtantiam ſatis illuſtris atque eminens, et præ vicinis partibus civitatis tutus ac munitus. Decet autem huic loco talis fori ſtructuram eſſe ſubjectam, quale in Theſſalia uſu receptum eſt, quod liberum vocant: hoc porro ſignificat, ab omnibus rebus venalibus purum et ſincerum eſſe oportere, neque quenquam ſordidum atque illiberalem artificem, neque agricolam, neque alium quemquam talem huc irruere, aut omnino aſpirare, niſi a magiſtratibus arceſſatur. Fuerit autem hic locus lepidus ac venuſtus, ſi etiam ſenum gymnaſia hic fuerint locata,

Decet enim etiam hoc civitatis decus atque ornamentum pro ætatibus esse divisum ac distinctum: et inter adolescentes quidem magistratus aliquos, inter magistratus vero senes versari: magistratuum enim præsentia ante oculos posita verum pudorem et liberalem metum in animis ingenerat. Forum autem rerum venalium aliud ab hoc esse oportet, et seorsum positum in loco, et ad eas res quæ e mari advehuntur, et ad eas quæ ex agro importantur, una excipiendas, opportuno. Jam vero quoniam civitatis multitudo dividitur in sacerdotes et magistratus, decet, triclinia, in quibus sacerdotes convivia inituri sunt, ad ædes sacras esse collocata. Magistratuum vero, quicunque rerum contractarum judiciis, et actionum intentionibus, et in jus vocationibus, et talibus aliis curationibus præsunt: et præterea ædilium minorum, seu annonæ præfectorum, et ædilium majorum, qui res urbanas procurant: horum omnium sodalitia seu potius triclinia, in quibus convivia agitent, ad forum et conventum aliquem pu- 285
blicum ædificata esse oportet: talis autem est locus, in quo rerum necessariarum mercatus institutus est: nam forum illud superius vacuum esse ponimus, hoc vero rebus necessariis destinamus. Ea autem quæ extra urbem sunt, constitutionem et descriptionem a nobis expositam imitari debent. Illic enim magistratibus, quos alii sylvarum custodes, alii agri præfectos appellant, et loca ubi custodias agant, et triclinia, ubi una epulentur, et convivia agitent, comparata sint necesse est: et præterea templa per agrum distributa, alia diis, alia heroibus dedicata. Verum longos esse nunc in harum rerum explicatione subtiliore, et disputatione accurata atque arguta, supervacaneum est: talia enim intelligere difficile non est, sed facere potius: nam de his verba facere, optantis est: ea autem evenire, fortunæ. Quare de talibus nunc plura dicere omittamus.

XIII.

CAP. XIII.

Docet quales eſſe oporteat cives, ut ſit bene inſtituta civitas et beata.

DE ipſa autem reipublicæ adminiſtrandæ forma, ex quibus, et ex qualibus eam civitatem, quæ beata futura eſt, et recte adminiſtrabitur, conſtare oporteat, dicendum eſt. Quoniam igitur duo ſunt, in quibus poſita eſt omnium hominum perfectio et præſtantia: horum autem unum in eo conſiſtit, ut ſcopus et finis actionum ſit rectus, et recte propoſitus: alterum in eo, ut homo actiones ad finem pertinentes et conferentes inveniat (fieri enim poteſt ut hæc et diſcrepent inter ſe, et conſonent: interdum enim ſcopus quidem propoſitus eſt rectus atque honeſtus :
286 ſed in agendo ab eo aberrant : interdum contra, ea quidem omnia quæ ad finem pertinent, aſſequuntur, ſed finem ſibi propoſuerunt malum ac pravum : aliquando ab utroque longe aberrant, veluti in arte medendi : nam neque quale eſſe oporteat corpus ſanum, recte interdum judicant, neque ad finem ſibi propoſitum accommodata efficientia nanciſcuntur : in artibus autem et ſcientiis hæc utraque tenenda ſunt, finis et actiones, ſeu effectiones ad finem conferentes.) Omnes igitur et bene vivendi et beatitudinis cupiditate affectos eſſe, perſpicuum eſt : ſed alii eam aſſequi poſſunt, alii per fortunam quandam aut naturam non poſſunt : adjumentis enim et facultatibus extrinſecus ſuppeditatis ad bene vivendum opus eſt : ſed iis, qui animo melius affecti ſunt, paucioribus : qui deterius, pluribus : alii autem ſtatim ab initio beatitudinem non recte quærunt, quamvis ejus obtinendæ facultatem habeant. Quoniam autem propoſitum nobis eſt, optimam reipublicæ adminiſtrandæ rationem videre : hæc porro eſt, ex qua civitas optime gubernari atque adminiſtrari poſſit : optime vero civitas ex ea adminiſtratione regi atque adminiſtrari poſſit, ex qua maxime beata eſſe queat : quid ſit beatitudo ſcilicet, non eſt ignorandum. Dicimus autem etiam in libris de Moribus (ſi quis eſt librorum il-

lorum fructus) eſſe muneris functionem et uſum virtutis perfectum: eumque non ex conditione ſed ſimpliciter et abſolute. Ea porro ex conditione dico, quæ neceſſario fiunt: ſimpliciter, quæ honeſte: exempli cauſa, in juſtis actionibus pœnæ et caſtigationes a virtute illæ quidem proficiſcuntur, ſed neceſſariæ ſunt: et quod honeſte fiunt, id habent neceſſario: eſt enim optabilius nulla re tali opus eſſe neque homini neque civitati. Quæ vero in honoribus et copiis bonorum externorum verſantur actiones, 287
eæ ſimpliciter ſunt pulcherrimæ atque honeſtiſſimæ. Illud enim alterum, ſupplicia dico, et animadverſiones in improbos, mali cujuſdam electio eſt, ut aliud malum tollatur: tales vero actiones, contra: bonorum enim ſunt quaſi ſtructuræ, ſeu machinationes, et procreationes. Poſſit autem vir bonus quidem, et paupertate, et morbo, et aliis fortunæ caſibus adverſis pulchre et recte uti: verumtamen in contrariis beatitudo poſita eſt: hoc enim definitum ac deciſum eſt in libris de Moribus, virum bonum eſſe talem, cui, quæ ſimpliciter bona ſunt, bona ſunt. In promptu autem eſt etiam, hos uſus neceſſario bonos et honeſtos eſſe ſimpliciter. Quapropter bona externa beatitudinis cauſas efficientes eſſe, exiſtimant homines: ut ſi quis cauſam clare et bene cithara canendi lyræ potius quam arti aſcribat. Ex iis igitur quæ dicta ſunt, alia ſuppetant, alia legum ſcriptor præparet ac ſuppeditet neceſſe eſt. Quocirca in conſtituenda civitate, eas res omnibus precibus oramus et optamus, quæ ſunt in poteſtate et arbitrio fortunæ: eam enim harum rerum arbitram ac dominam ponimus: ſed bonam eſſe civitatem, non jam fortunæ, ſed ſcientiæ et conſilii munus atque opus eſt. Atquin eo bona civitas eſt, quod cives, qui reipublicæ adminiſtrandæ ſunt participes et conſortes, boni ſint, nobis autem cives omnes reipublicæ adminiſtrationis ſunt conſortes. Hoc igitur conſiderandum eſt, quo pacto vir bonus fiat. Nam ſi fieri poteſt ut omnes cives ſint viri boni, non ſinguli: ita optabilius eſt: ſed non poteſt: omnes enim cives eſſe 288
viros bonos, ſequitur illud, ut origine prius, unumquemque eſſe bonum. Fiunt porro boni et probi tribus rebus:

tria autem hæc ſunt, natura, conſuetudo, ratio. Etenim naſci oportet primum, verbi cauſa, hominem, et non aliud aliquod animal: deinde certo quodam modo conformatum et corpore et animo. Nonnulla autem ſunt, quæ non ſatis eſt a natura eſſe tributa: mos enim et conſuetudo ea immutant: quædam enim ſunt in utramque partem propenſa natura, quæ conſuetudine in deterius aut in melius flectuntur. Aliæ igitur quidem animantes maxime quidem vivunt natura: nonnullæ vero aliquantum etiam more et conſuetudine: homo autem etiam ratione: hoc enim ſolum ex omnibus animalibus ratione præditum eſt. Itaque hæc oportet inter ſe concinere et conſonare: multa enim agunt homines præter conſuetudinem et naturam, rationem ducem ſecuti, ſi perſuaſum eis fuerit aliter agere melius eſſe. At quali ſane ingenio qualique natura præditos eos eſſe oporteat, qui legum ſcriptori futuri ſint morigeri et tractabiles, diſtincte explicavimus antea. Reliquum jam nobis munus eſt, ut de inſtitutione et diſciplina civium diſſeramus: alia enim diſcunt conſueſcendo, alia audiendo.

XIV.

CAP. XIV.

De recta civium inſtitutione: et eorum errore qui leges et diſciplinam ſuam ad res bellicas referunt, non ad tempora pacis.

QUONIAM autem ſocietas omnis civilis, ex iis qui imperant, et iis qui ſub imperio ſunt, conſtat: ergo hoc videndum eſt, utrum eos qui imperant, et eos qui parent imperio, diſſimiles ac diverſos eſſe oporteat, an eoſdem, per omne vitæ tempus. Perſpicuum enim eſt, ex hac diviſione diſciplinæ rationem pendere, ut qualis hujus quæſtionis diſtinctio fuerit, talem civium diſciplinam eſſe oporteat. Si igitur alteri tanto alteris antecellerent,
289 quanto deos et heroas hominibus præſtare exiſtimamus: ut primum ſtatim corpore longe eſſent proceriores, deinde animo multo excellentiores, ita ut incontroverſa, et in

promptu poſita eſſet eorum qui imperant, præ iis qui ſub imperio ſunt, excellentia: perſpicuum eſt ſatius fore ſemper illos quidem præeſſe atque imperare, hos vero imperio parere omnino. Quando autem non eſt hoc inventu aut paratu facile, neque ita evenit, ut ait Scylax apud Indos fieri, reges eſſe tantopere iis qui ſub eorum imperio ſunt, præſtantes: nimirum propter multas cauſas cives omnes ſimiliter imperandi et parendi viciſſim, et pro ſua quiſque parte ſint participes neceſſe eſt: nam et æquale ſeu æquum, eſt idem ſimilibus: et reipublicæ adminiſtrandæ formam, quæ contra jus ſit conſtituta, manere difficile eſt: cum iis enim qui ſub imperio ſunt, conjuncti ſunt et conſpirant omnes, qui in regione ſunt, rerum novarum cupidi: et ut ii qui rempublicam adminiſtrant, tot ſint numero, ut hos omnes ſuperare queant, unum quiddam eorum eſt quæ fieri non poſſunt. Verumenimvero quin ii, qui civitati præſunt atque imperant, iis qui ſub imperio ſunt, antecellere debeant, nemo in controverſiam vocat. Quomodo igitur hæc futura ſint, et quomodo reipublicæ adminiſtrationis conſortes ſint futuri, ſcriptori legum videndum eſt. Dictum vero eſt hac de re ſupra: natura enim eligendi facultatem dedit, quæ fecit eorum, qui ſunt iidem genere et numero, alios juvenes, alios ſenes: quorum illos quidem decet parere, hos vero imperare. Nemo autem propter ætatem parens imperio, indignetur, neque ſe meliorem eſſe putet, præſertim qui ſit hoc munus viciſſim accepturus, ubi juſtam ætatem attigerit. Quodam igitur modo iidem imperare et parere imperio dicendi ſunt, et quodammodo alii: quare et quo- 290
dammodo eandem diſciplinam adhibere neceſſe eſt, quodammodo aliam. Nam et ut is qui bene imperaturus eſt, primum paruerit imperio, aiunt oportere. Imperium autem, quemadmodum tertio libro dictum eſt, aliud eſt ejus qui imperat, gratia: aliud, ejus qui imperio paret: atque horum illud quidem, imperium domini in ſervos, ſeu herile dicimus: hoc vero, imperium in liberos. Differunt autem nonnulla eorum quæ imperantur, non factis et muneribus, ſed fine. Quocirca honeſtum etiam juvenibus iis

qui liberi ſunt, multa facta ac munera, quæ miniſtrorum propria videntur, adminiſtrare atque obire: non enim tam per ſe differunt inter ſe actiones ad honeſtum et inhoneſtum, quam fine et eo cujus gratia obeuntur. Quoniam autem civis, et magiſtratus, et optimi viri eandem virtutem eſſe dicimus: eundem porro et prius oportet imperio parere, et poſterius imperare: hoc negotium fuerit legum ſcriptori diligenter curandum, et quo modo viri boni fiant, quibuſque ſtudiis, et quis ſit vitæ optimæ propoſitus finis. Duæ autem animi partes diſtinctæ ſunt: quarum altera ratione prædita eſt per ſe, altera non habet illa quidem rationem per ſe, ſed rationi obtemperare poteſt. Atque harum animi partium virtutes eas eſſe dicimus, ex quibus vir bonus quodammodo dicitur. In utra autem parte potius finis conſiſtat, ſi quæratur: iis quidem, qui animum ita partiuntur, ut partiri dicimus oportere: non eſt obſcurum quomodo reſpondere debeant. Semper enim quod deterius eſt, ejus quod melius eſt, gratia eſt. Atque hoc apparet ſimiliter in iis rebus quæ natura valent, atque in iis quæ arte conſtant. At quæ pars animi ratione prædita eſt, melior ea eſt quæ non eſt. Rationis porro duæ ſunt partes, quo modo nos quidem dividere conſuevimus: altera enim in agendo verſatur, altera in contemplando. Quoniam igitur neceſſe eſt actiones ad eundem modum eſſe diviſas, quemadmodum ea quorum ſunt actiones, diviſa ſunt: hanc autem animi partem ita oportet eſſe diviſam, ſcilicet et harum partis
291 animi partium actiones ex proportione inter ſe reſpondere dicemus: et partis animi melioris actiones etiam meliores eſſe neceſſe eſt, iis qui poſſunt aſſequi, vel omnes, vel duas. Semper enim hoc cuique eſt optatiſſimum, quod ad potiendum eſt ſummum, ſummoque in gradu poſitum. Diviſa autem omnis vita eſt in negotium et otium, bellum et pacem: tum earum rerum quæ in actionem veniunt, aliæ ſunt neceſſariæ et utiles, aliæ honeſtæ: in quibus eadem adhibeatur electio neceſſe eſt, atque in animi partibus earumque actionibus: nempe ut bellum pacis gratia ſuſcipiatur: negotium, otii: neceſſaria et utilia, honeſto-

rum. Cum igitur vir moderandæ civitatis peritus in fe-
rendis legibus hæc omnia intueri debeat, et ex animi par-
tibus et ex earum actionibus tum maxime oportet eum
leges dirigere ad meliora, atque ad fines: eademque ratio
in vitæ generibus et rerum varietatibus ac diſſimilitudini-
bus adhibenda eſt. Oportet enim negotia quidem et
bella gerere poſſe: ſed magis agitare pacem atque otiari
poſſe: et rerum quidem neceſſariarum atque utilium agen-
darum facultatem habere, ſed magis honeſtarum. Itaque
ad hos propoſitos fines et pueri quamdiu in ea ætate ſunt,
et aliarum ætatum cives, qui inſtitutionis indigent, eru-
diendi ſunt. At ii qui nunc optime omnium Græcorum
rem ſuam publicam adminiſtrare exiſtimantur, et ii legum
ſcriptores, qui has reipublicæ adminiſtrandæ formas inſti- 292
tuerunt, neque eorum quæ ad reſpublicas adminiſtrandas
pertinent, deſcriptionem ad meliorem finem: neque leges
et diſciplinam civitatis ad omnes virtutes reperiuntur re-
tuliſſe, ſed inepte ac ſtolide ad eas quæ utilitatis ſpeciem
præ ſe ferunt, et quæ ad opes amplificandas, imperiaque
injuſta obtinenda videntur accommodatiores, deerrarunt.
Similiter autem atque hi, quidam ex iis qui poſterius
ſcripſerunt, idem pronuntiarunt. Nam Lacedæmoniorum
reipublicæ adminiſtrandæ rationem laudantes, finem le-
gum ſcriptori propoſitum admirantur, quod leges omnes
ad principatum obtinendum, rerumque potiendum, et ad
bellum direxit: quæ cum ratione facile coargui ac refelli
poſſunt, tum re, et facto nuperrime convicta ſunt. Nam
quemadmodum plerique mortales longe lateque dominari
fortunatum eſſe putant, quia hinc magna rerum ſecunda-
rum ſuppeditatur facultas: ſic et Thibro, et unuſquiſque
eorum qui de Lacedæmoniorum reipublicæ adminiſtrandæ
ratione ſcripſerunt, eorum legum ſcriptorem propterea vi-
dentur eſſe admirati, quia aſſidua in laboribus et in pericu-
lis exercitatio eis imperium in multos populos conciliavit
atque judicavit. Atqui perſpicuum eſt, quandoquidem
nunc Lacedæmonii deſierunt principatum obtinere atque
imperare, neque eos eſſe beatos, neque legum ſcriptorem
bonum. Præterea vero hoc ridiculum eſt, eos in legibus

permanentes, nulla re obſtante, quominus iiſdem legibus uterentur, honeſtæ vitæ fructum perdidiſſe. Ne de principatu quidem et imperio recte ſentiunt: quod aiunt legis ſcriptorem magni facere videri oportere. Imperium enim in liberos, herili imperio injuſtoque dominatu honeſtius, magiſque cum virtute conjunctum eſt. Præterea non eo civitas beata exiſtimanda eſt, neque legum ſcriptor iccirco
293 laudandus eſt, quod cives ad imperium in finitimos occupandum exercuerit. Hæc enim magnum detrimentum afferunt: ſequeretur enim ſcilicet, ut, quicumque civis poſſet, is conari deberet plus unus poſſe, quam tota civitas, ſuæque civitati ſervitute oppreſſæ imperare. Quod Lacedæmonii crimini dant Pauſaniæ regi, quamvis in tam alto honoris ac dignitatis gradu collocatus eſſet. Nec igitur ad civilem ſocietatem accommodata eſt talis ulla ratio taliſque lex, nec utilis, nec vera. Debet enim legum ſcriptor quæ ſint eadem, et privatim et publice optima, in animis hominum ingenerare atque inſerere: neque cives in rei militaris ſtudio ea gratia oportet exerceri, ut eos, qui ſunt indigni ſervitute, in ſervitutem redigant: ſed primum ut ipſi quidem ne aliis ſerviant: deinde ut principatum quærant, eorum, qui ſub imperio ſunt, utilitatis, non injuſtæ in omnes dominationis cauſa: poſtremo ut dominentur in eos qui ſervitute digni ſunt. Legum ſcriptori autem majorem operam eſſe dandam, ut leges, et eas quæ ad res bellicas pertinent, et cæteras, otii et pacis cauſa inſtituat ac deſcribat, non belli, teſtimonio ſunt iis quæ dicimus, ea quæ fiunt. Pleræque enim ex talibus civitatibus tantiſper quidem dum bellum gerunt, ſalvæ ſunt: potitæ autem imperio et principatu, occidunt. Nitorem enim et ſplendorem ſuum in pace deperdunt, inſtar ferri: cujus rei legum ſcriptor culpam ſuſtinet, qui hoc eos non docuit, ut otiari poſſint.

CAP. XV. XV.

Probat, virtutes ad otium pertinentes eſſe in primis neceſſarias: Deinde de ratione cives inſtituendi, diſputat, et quid in eo ſit primum quærit.

QUONIAM autem idem finis propoſitus videtur eſſe 294
hominibus et privatim et publice, eundemque viro optimo atque optimæ reipublicæ adminiſtrandæ rationi terminum conſtitutum eſſe neceſſe eſt: perſpicuum eſt, virtutes ad otium pertinentes ſuppetere oportere. Finis enim eſt, ut ſæpe dictum eſt, pax, belli; otium, negotii: utiles autem ſunt ad otium et vitam in otio degendam, virtutes et eæ, quarum opus munuſque in otio vertitur, et eæ, quæ in negotio munere ſuo funguntur. Multæ enim res neceſſariæ ſuppetant oportet, ut quis otiari poſſit. Quocirca civitatem convenit eſſe temperantem, et fortem, et laborum tolerantem ac perferentem. Nam ut eſt in proverbio, Non eſt otium ſervis. At qui fortiter periculum adire non poſſunt, eorum qui invadunt, ſervi ſunt. Fortitudine igitur, et laborum tolerantia opus eſt in occupatione et negotio: philoſophia autem in otio et quiete: temperantia vero et juſtitia in utroque tempore: ſed magis tamen in pace et otio. Nam bellum quidem juſtos et temperantes eſſe cogit: rerum vero ſecundarum tranquillitas ac jucunditas, otiumque cum pace conjunctum, petulantes et contumelioſos reddit potius. Multa igitur juſtitia, multaque temperantia iis opus eſt, qui optime rem gerere videntur, quique rebus omnibus, quæ fortunatæ habentur, perfruuntur: ut ſiqui ſunt, quemadmodum fabulantur poetæ, in inſulis Fortunatis. Hi enim tanto 295
magis philoſophiam et temperantiam, et juſtitiam requirent, quanto magis in talium rerum copia et libertate otioſe vivunt. Quamobrem igitur eam quæ beata et bona futura eſt, civitatem, his virtutibus oporteat eſſe præditam, in promptu eſt. Nam cum turpe ſit non poſſe bonis uti, tum multo turpius eſt in otioſa vita non poſſe uti: ſed occupatos quidem et bellum gerentes, ſe præbere viros bo-

nos : pacem agitantes vero, et otio diffluentes, mancipiorum ſimiles eſſe. Quapropter non quo modo Lacedæmonii, colere virtutem oportet: non enim illi ab aliis hac ratione differunt, neque aliis eo ſunt excellentiores, quod non eadem, atque alii, maxima bonorum eſſe putent, ſed potius quod hæc aliqua virtute parari exiſtiment. Quoniam autem majora hæc eſſe bona, quam bellica: meliuſque eſſe his frui, quam virtutibus : et hæc eſſe per ſe expetenda, perſpicuum eſt : quo modo et quibus viis ad ea veniri poſſit, videndum. Hac igitur partitione ſupra uſi ſumus, ut diceremus, natura, conſuetudine, ratione, iis qui viri boni futuri ſunt, opus eſſe. Atque ex his tribus, quali ingenio, qualive natura præditos eſſe oporteat, antea definitum et conſtitutum eſt. Reſtat ut videamus, utrum ratione prius erudiendi ſint, an conſuetudine et moribus. Hæc enim oportet inter ſe concinere concentu optimo : fieri enim poteſt ut et ratio alicujus ab optimo fine poſito
et fixo aberrarit, et ſimili conſuetudine ſit educatus. Per-
296 ſpicuum igitur primum hoc quidem eſt, quemadmodum
in aliis, ſic et in hac re ortum a principio initium capere : et finem ab aliquo principio naſci, quod ipſum alius finis eſt. At ratio et mens nobis ſunt naturæ finis. Quare ad has oportet ortum noſtri et conſuetudinis meditationem atque exercitationem parare. Deinde quemadmodum animus et corpus duo ſunt : ſic et animi duas eſſe partes videmus, unam rationis expertem, alteram rationis participem : et duos harum partium habitus, quorum alter appetitus, alter eſt mens. Ut autem corpus animo origine prius eſt : ſic et pars animi rationis expers, parte rationis participe prior eſt. Licet autem hoc quoque hinc intelligere, quod animi quidam ardor ſeu excandeſcentia et voluntas, et præterea cupiditas, in pueris ſtatim in lucem editis ineſt : ratiocinatio vero et mens ætate progreſſis innaſci ſolet natura. Quocirca primum quidem corporis cura animi culturam neceſſario debet anteire : deinde proxime appetitionis, mentis cauſa tamen, cura habenda eſt : animi gratia, coporis.

CAP. XVI.

Quo tempore et quales inter ſe matrimonio conjungi, et quamdiu liberis operam dare oporteat. De liberis exponendis tollendiſve. Adulterii probibitio.

SI igitur ab initio videndum eſt legum ſcriptori, ut optima fiant eorum qui aluntur, corpora : primo utique loco adhibenda in conjungendis maris et fœminæ corporibus diligentia eſt, quo tempore, et quales inter ſe matrimonio conjungi oporteat.

Debet autem de hac ſocietate leges ferre, ſpectato et XVI.
utroque eorum ipſorum, et vitæ tempore, ut ætatibus ad eandem opportunitatem temporis conveniant et concurrant : neque vires et poteſtates diſcrepent, ut vir quidem gignere 297
poſſit, fœmina non poſſit : aut fœmina poſſit, vir non poſſit : hæc enim diſcordias inter eos pariunt, et diſſenſiones. Secundo loco ſpectanda eſt filiorum ſucceſſio. Oportet enim neque nimis filios parentibus ætate poſteriores eſſe (nam ut parentes natu grandiores nullum beneficii ſui fructum a filiis viciſſim percipere poſſunt : ſic filii a parentibus nulla re juvari, aut ſublevari queunt) neque nimis prope ad parentum ætatem accedere : multa enim in hac re inſunt incommoda. Nam et minor eſt erga tales filiorum verecundia, tanquam æquales, et ex ætatum propinquitate in adminiſtratione rei familiaris querelæ et criminationes proficiſci ſolent. Poſtremo unde initio huc degreſſi ſumus, videndum eſt legum ſcriptori, ut corpora eorum, qui procreantur, ſint ad ejus voluntatem appoſita. Hæc igitur fere omnia una diligentia curaque continentur. Quoniam enim procreationis finis definitus eſt, viris quidem ad ſummum, annorum ſeptuaginta numerus ultimus : feminis vero, quinquaginta : oportet conjugationis principium, quod ad eorum ætatem attinet, ad hæc tempora concurrere. Eſt autem adoleſcentulorum copulatio et conjunctio ad liberorum procreationem inepta : nam in omnibus animantibus adoleſcentium fœtus imperfecti ſunt, et feminæ eduntur potius,

quam mares, et brevi corporis ſigura. Quare neceſſario
hoc idem etiam in hominibus evenit. Cui rei hoc argu-
mento eſt, quod quibuſcumque in civitatibus hoc in more
poſitum eſt ut adoleſcentes cum puellis adoleſcentulis ma-
trimonio jungantur, imperfectis et brevibus corporibus
præditi ſunt. Præterea puellæ adoleſcentulæ et magis la-
borant in partu, et plures intereunt. Quapropter con-
ſulto Trœzeniis oraculo reſponſum eſſe quidam dicunt,
illa incommoda iis accidere propter talem cauſam, proinde
quaſi multæ mulieres interirent: quia juniores ac minores
natu in matrimonium collocarentur, non quod fructus
298 ante tempus colligerentur. Præterea vero et ad tempe-
rantiam adjuvat, elocare paulo ætate grandiores: viden-
tur enim eſſe intemperantiores ac libidinoſiores eæ quæ
valde puellæ rebus venereis uſæ ſunt. Tum maſculorum
corporibus nocere videtur ad incrementum, ſi adhuc cor-
pore creſcente rebus venereis dent operam: hujus enim
tempus quoddam eſt deſinitum, extra quod egrediens non
amplius augeſcat. Quapropter fœminas quidem anno
ætatis circiter duodeviceſimo convenit in matrimonium
collocare: mares vero anno circiter triceſimoſeptimo nup-
tiis alligare. Namque hoc tempore facta conjunctio et
corroboratis florentibuſque ac vigentibus corporibus erit
opportuna, et ad procreationis liberorum pauſam ac re-
quiem tempeſtive in eodem tempore utriſque concurret.
Præterea vero ſucceſſio liberorum et parentibus et liberis
erit opportuna: his quidem ineunte ætatis robore ac vi-
gore, ſi ſtatim pro ratione temporis nati fuerint: illis vero
ætate jam decrepita, et ad annum ætatis ſeptuageſimum
præcipitata. De conjugio igitur quo tempore ſit conci-
liandum, dictum eſt. Anni autem tempore eo utendum
eſt, quo etiam nunc utuntur multi: idque pulchre ac præ-
clare, bruma huic congreſſioni faciendæ præfinita. Opor-
tet igitur etiam eos ad liberorum procreationem ea jam
cognoſcere, et quæ a medicis dicuntur, et quæ a phyſicis.
Nam et medici quibus potiſſimum temporibus corpora
299 optime ſint affecta, ſatis accurate explicant: et phyſici,
cum de ventis copioſe diſputant, tum ventos aquilonares

australibus anteponunt. Sed quomodo affectis parentum corporibus plurimum juventur, qui procreantur, in iis quidem, quæ de puerorum institutione dicentur, attentius et accuratius erit disputandum: nunc autem satis erit adumbrata quadam forma dicere. Nam neque athletarum habitus ad bonam corporis constitutionem civili societati convenientem, nec ad bonam valetudinem, nec ad procreationem liberorum utilis est: neque is qui remediis et curationibus eget, quique valde laboriosus et morbis exercitus est, sed qui inter hos interjectus est. Habitu igitur corporis esse oportet laboribus perferendis durato atque assuefacto, sed assuefacto laboribus non violentis, neque ad unum laborem exercitato, quemadmodum athletarum est, sed ad hominum liberorum actiones. Atque hæc ad viros similiter et ad mulieres pertinent. Oportet autem et mulieres prægnantes seu gravidas suorum corporum curam habere, ne desidiæ se dedant, neque alimento utantur nimis tenui et subtili. Atque hoc facile assequitur scriptor legum, si eis iter aliquod quotidianum ad cultum venerationemque deorum eorum quibus forte obtigit ut præsint gignendis animantibus, injunxerit ac mandaverit. Mentem vero earum contra, atque corpora, desidiosius haberi in vita degenda convenit: nam quæ procreantur, multa a matre contrahere cernuntur: quemadmodum et quæ ex terra nascuntur, a terra. De exponendis autem vel tollendis partubus, lex esto, nequid mancum et debile alatur. Propter multitudinem autem liberorum, ne plures sint quam expediat, si gentium instituta et leges vetent procreata exponi: definitum esse oportet procreandorum liberorum numerum. Quod si quibus inter se copulatis et congressis, plures liberi quam definitum sit, nascantur, prius quam sensus et vita inferatur, abortus est fœtui inferendus. Quid enim pium ac religiosum sit, quid non, sensu et vita circumscriptum ac definitum erit. Quoniam 300
autem ætatis initium viro et uxori, quando conciliare conjunctionem nuptialem incipere oporteat, definitum est: etiam hoc definitum sit quamdiu liberis procreandis eos operam dare conveniat. Nam ut juniorum, ita et gran-

diorum natu fœtus, inchoatis atque imperfectis corporibus mentibusque nascuntur: eorum vero qui senio confecti sunt, soboles infirma atque imbecilla est. Quare id tempus præfiniatur, in quo mens maxime viget ac floret: mentis autem flos ac vigor in plerisque est, quem quidam poetæ exposuerunt, qui hominis ætatem septenariis numeris metiuntur, anno circiter quinquagesimo. Itaque qui hanc ætatem quadriennio aut quinquennio superat, is debet a manifesta procreatione solutus esse. De reliquo, valetudinis gratia, aut propter talem aliquam causam, oportet eos videri inter se commisceri. De concubitu autem aut viri cum alia femina, aut feminæ cum alio viro, esto absolute turpe et flagitiosum, alium aut aliam ulla ratione ulloque pacto tangere videri, cum et est et appellatur conjux. Quod si quis inter id tempus, quod procreationi liberorum præfinitum est, in tali aliquo facinore deprehendatur: tali infamia notetur qualem peccati magnitudo gravitasque postulat.

XVII.

CAP. XVII.

Liberi nati quomodo alendi, et ad septimum usque annum educandi.

LIBERIS autem natis atque editis, multum interesse existimandum est ad corporis vires, quo cibo alantur. Apparet autem, si quis alias animantes et nationes, qui-
301 bus curæ est habitum bello aptum corpori inducere, animo percurrat: lactis naturam exuberantem, esse alimentum corporibus maxime accommodatum: sed quæ sit vini expers, propter morbos. Præterea et tantas agitationes, quantas qui sunt ea ætate, ferre possunt, adhibere prodest. Ne autem membra propter teneritatem distorqueantur, utuntur etiam nunc nonnullæ nationes machinis quibusdam et instrumentis solerter excogitatis: quæ corpus eorum, qui sunt id ætatis, a perversione et distortione tuentur. Prodest et statim ab ineunte ætate pueros frigoribus assuefacere: hoc enim et ad bonam valetudi-

nem et ad actiones bellicas, utiliſſimum eſt. Quocirca
multi barbari hunc morem retinent, alii ut pueros ſimul
atque nati ſunt, in frigidum flumen immergant: alii, ut
brevi integumento veſtiant, quod Galli faciunt. Omni-
bus enim rebus quibus aſſuefieri poſſunt, ſtatim ab ineunte
ætate eos aſſuefacere melius eſt, dummodo ſenſim ac pau-
latim: facile autem exerceri poteſt puerorum habitus na-
tura ad frigora perferenda, propter calorem. In prima
igitur ætate talem diligentiam adhibere, et huic quam
ſimillimam, utile eſt. Huic autem proxima uſque ad an-
nos quinque, quam neque dum ad ullam diſciplinam ad-
movere, neque ad neceſſarios labores appellere par eſt, ne
incrementum impediant; tantam agitationem conſequi
debet, ut corporum ſegnitiem ac deſidiam effugiat: quæ
agitatio cum aliis rebus, tum ludo inducenda et compa-
randa eſt. Oportet autem ludos neque illiberales neque
laborioſos, neque remiſſos ac diſſolutos eſſe. Quales au-
tem ſermones qualeſque fabellas audire debeant pueri id
ætatis, iis magiſtratibus, qui pueris regendis præfecti ſunt,
quos pædonomos Græci dicunt, curæ ſit videre. Hæc
enim omnia debent præcurſionem quandam adhibere,
viamque munire ad poſteriores vitæ degendæ conſuetu-
dines et diſputationes. Iccirco et luſiones pleræque, eo-
rum ſtudiorum quæ poſterius ſerio ab eis tractabuntur,
imitationes eſſe debent. Vocis autem contentionibus et 302
ploratibus non recte pueris interdicunt, qui legibus eos
vocem contendere et plorare vetant: nam valent hæc ad
incrementum: ſunt corporibus exercitationum loco. Nam
ſpiritus et animæ compreſſio iis qui in aliquo labore ver-
ſantur, vires ſuppeditat atque amplificat: quod et pueris
vocem contendentibus accidit. Debent porro ii qui pue-
ris moderandis præfecti ſunt, cum aliam horum vitæ de-
gendæ conſuetudinem attendere, tum maxime operam
dare ut quam minime cum ſervis verſentur; huic enim
ætati etiam uſque ad annos ſeptem neceſſario domi victus
ſubminiſtratur. Ratio igitur poſtulat ut qui hac ætate
ſunt, ab auditionibus et ſpectaculis illiberalibus longe ar-
ceantur. Cum igitur univerſe ſcriptor legum verborum

obſcœnitatem ex civitate, ſiquid aliud, ejicere debeat: (ex
eo enim quod aliquis, quodcumque verbum turpe in buc-
cam veniat, facile proloquatur, naſcitur proxime ut faciat)
tum maxime a puerorum auribus oculiſque removere, ne
quid tale vel loquantur vel audiant. Quod ſi quis com-
periatur, aliquid eorum quæ legibus vetita ſunt, aut di-
cere aut agere, iſque liber ſit quidem ille, ſed nondum
dignus qui in conviviis publicis interſit, habitus ſit: et
ignominia afficiendus, et verberibus caſtigandus eſt: ſin
ſit hac ætate ſuperior, ignominiis illiberalibus inurendus
eſt, propterea quod ſe ſervorum ſimilem moribus præbue-
rit. Quoniam autem tale aliquid proloqui vetamus, per-
ſpicuum eſt etiam picturas et fabulas indecoras ac de-
formes ſpectare per nos non licere. Dent igitur operam
magiſtratus, ne qua ſit vel ſtatua vel tabula picta, quæ
tales actiones imitetur: niſi forte in templis quorundam
talium deorum, quibus lex laſciviam atque irriſionem ſub-
obſcœnam attribuit. Verumtamen hos deos permittit lex
iis qui paulo ſunt ætate provectiores, et pro ſe, et pro libe-
303 ris, et pro uxoribus venerari, et omni cultus genere ma-
ctare. Junioribus vero neque iambos neque comœdias
ſpectare ulla lege permitti debet, priuſquam eam ætatem
attigerint, in qua et eis accubationis atque ebrietatis con-
ſortibus licebit eſſe: et eos omnes a noxa ex his talibus
proficiſcente incolumes atque integros diſciplina ſervabit.
Nunc igitur hunc ſermonem curſim habuimus: poſterius
autem attentius erit conſiderandum, pluribuſque verbis
explicandum, quærentibus primum, utrum minime ſit fa-
ciendum, an ſit faciendum: deinde quomodo faciendum.
In præſentia autem neceſſario his de rebus mentionem
nonnullam fecimus. Fortaſſe enim Theodorus tragœdus
non male tale quiddam dicebat: nullum enim unquam,
ne contemptum quidem hiſtrionem, paſſus eſt ante ſe in
ſcenam prodire: quod exiſtimaret ſpectatorum aures iis
quæ prima audiunt, captas occupari. Quod idem uſuve-
nit et in hominum congreſſionibus, et in rerum tractatio-
nibus. Nam quæ prima nobis oblata ſunt, ea omnia ſunt
nobis probatiſſima. Quare adoleſcentibus, cum mala ac

vitioſa omnia ita debent eſſe incognita, quaſi peregrina: tum ea maxime, in quibus ineſt vel turpitudo, vel animi offenſio. Annis autem quinque exactis, biennium, uſque ad annum ſeptimum confectum, debent jam diſciplinarum earum quas eos diſcere oportebit, fieri ſpectatores. Duæ porro ſunt ætates, ad quas neceſſario inſtitutio dividenda eſt: altera ab anno ſeptimo ad pubertatem, altera rurſus a pubertate uſque ad primum et viceſimum annum. Nam qui ætates per hebdomadas partiuntur; magnam partem non recte dicunt. Sequenda vero naturæ diviſio eſt. Vult enim omnis ars omniſque doctrina id quod naturæ deeſt, ſupplere. Primum igitur videndum eſt, ſitne in puerorum 304
inſtitutione aliqua ordinis deſcriptio adhibenda: deinde, utrum eorum inſtitutionis procuratio, publica an privata eſſe debeat, pro cujuſque arbitrio et modo: quod etiam nunc in pleriſque civitatibus fieri ſolet: tertio loco, qualem eſſe oporteat.

ARISTOTELIS

DE REPUBLICA

LIBER OCTAVUS.

CAP. I.

Legum latori neceſſàrio de puerorum inſtitutione leges eſſe ferendas, inſtitutionem unam omnibus eſſe debere.

QUIN legum ſcriptori igitur in adoleſcentium diſciplina maxime ſit elaborandum, nemo in controverſiam vocarit: namque hoc in civitatibus neglectum magna incommoda reipublicæ adminiſtrandæ formis importat: accommodate enim ad unum quodque reipublicæ adminiſtrandæ genus civitatem adminiſtrare oportet. Nam uniuſcujuſque reipublicæ adminiſtrandæ formæ propria indoles, atque, ut ita dicam, ingenium proprium et reipublicæ adminiſtrandæ formam tuetur, et ab initio conſtituit: verbi cauſa, indoles democratiæ conveniens, democratiam conſtituit et conſervat: oligarchiæ conveniens, oligarchiam. Semper autem ut quæque indoles eſt optima, ita optimam reipublicæ adminiſtrandæ formam parit. Præterea in omnibus facultatibus atque artibus quædam oportet ante doceri, et quibuſdam ante aſſuefieri ad cujuſque opera muneraque obeunda. Quare perſpicuum eſt etiam ad virtutis actiones expromendas quibuſdam ſtudiis et exercitationibus antecedentibus opus eſſe. Quoniam autem finis unus omni civitati propoſitus eſt, perſpicuum eſt etiam unam et eandem omnium neceſſario eſſe diſcipli-

nam, hujuſque procurationem publicam eſſe debere, non privatam: quemadmodum nunc ſui cuique filii curæ ſunt, et privatim, et privatam diſciplinam, quam cuique viſum fuerit docere, ſuis filiis tradenti. Oportet autem rerum communium exercitationem quoque facere communem: ſimulque civem neminem exiſtimare oportet ipſum eſſe ſuum, ſed omnes ſe eſſe civitatis: particula enim unuſquiſque civis civitatis eſt. At cujuſque particulæ procu-
306 ratio, totius procurationem intueri ſolet natura. Atque etiam aliquis Lacedæmonios in hoc laudarit: plurimum enim ſtudii in pueros conferunt, idque communiter et publice. Leges igitur de diſciplina et inſtitutione puerorum eſſe ſcribendas, atque hanc communem et publicam eſſe oportere, perſpicuum eſt.

II.
CAP. II.

De recta inſtitutione.

QUÆ ſit autem diſciplina, et quo modo pueros et adoleſcentes oporteat erudiri, cognoſcendum eſt: nunc enim de factis ambigitur: nam non eadem adoleſcentibus eſſe diſcenda, omnes exiſtimant, neque ad virtutem neque ad optimam vitam comparandam. Et utrum ad mentem et cogitationem, an ad animi mores diſciplina ſit referenda, obſcurum eſt. Tum hujus rei conſideratio ducta ex diſciplina uſitata, et in medio atque in promptu poſita, turbulenta ac perturbata eſt: neque apparet, utrum exercenda ſint ea quæ vitæ ſunt utilia, an quæ ad virtutem pertinent: an eximia quædam et ſupervacanea: hæc enim judicibus quibuſdam nituntur. Et de iis quæ ad virtutem pertinent, non convenit inter omnes. Etenim virtutem non eandem ſtatim omnes magni æſtimant: quare et de ejus exercitatione ac ſtudio inter ſe diſſentiunt. Ex iis igitur quæ vitæ utilia ſunt, neceſſaria eſſe diſcenda, non eſt obſcurum: ſed tamen non omnia. Nam cum diſtincta ſint liberalia munera ab illiberalibus, licet videre talia utilia adoleſcenti eſſe tractanda, quæ eum qui tractet, non

ſordidum, neque illiberalem ſunt redditura. Sordidum atque illiberale munus hoc eſt habendum, et hæc ars atque hæc diſciplina ſunt illiberales judicandæ, quæ ad virtutis uſus et actiones, hominum liberorum aut corpus inutile efficiunt, aut animum, aut mentis agitationem. 307
Quocirca et tales artes omnes, quæ corpus corrumpunt redduntque deterius, et operas mercenarias, illiberales appellamus: mentem enim occupatam atque impeditam diſtinent, eamque humilem reddunt. Non eſt autem illiberale, nonnullis ſcientiis liberalibus uſque ad aliquem finem inſtructum atque ornatum eſſe: ſed in eas incumbere, iiſque affixum eſſe uſque eo, donec ad perfectionem perventum ſit, id ad ea incommoda, quæ a nobis commemorata ſunt, objectum eſt. Præterea multum intereſt, cujus rei gratia quis aliquid agat aut diſcat: ſua enim cauſa, aut amicorum, aut propter virtutem diſcere, non eſt illiberale. Qui vero hoc agat propter alios, ſæpe mercenarium quiddam et ſervile agere videatur. Quæ igitur nunc uſu receptæ et tritæ ſunt diſciplinæ, quemadmodum ſupra dictum eſt, ancipites ſunt, et in utramque partem valent.

CAP. III. III.

De quatuor iis quæ ſuos liberos Græci docere ſolent, literis, gymnaſtica, muſica, graphica: præcipue de muſica.

QUATUOR autem fere ſunt, quæ pueros docere ſolent: literas, et artem corporum exercendorum, quam gymnaſticam Græci vocant, et muſicam, et, quod quartum eſt, nonnulli artem pingendi. Grammaticam quidem et artem pingendi, ut ad vitam utiles et multis utilitatibus atque opportunitatibus refertas: gymnaſticam autem, ut ad fortitudinem pertinentem. De muſica porro dubitaverit aliquis: nunc enim plerique tanquam voluptatis cauſa ejus ſtudio ducuntur: alii eam ab initio in pueritia diſcendam propoſuerunt: propterea quod ipſa natura, id quod ſæpenumero a nobis dictum eſt, vias omnes quærit

non ſolum negotii recte gerendi, verum etiam otii honeſte
recteque ponendi. Hoc enim omnium rerum agendarum
principium eſt, ut de hac iterum dicamus. Nam utrum-
308 que adhibendum quidem eſt, ſed tamen otium negotio eſt
anteponendum : etiam quærendum eſt omnino, quid ſit in
otio faciendum : non enim ludendum, alioqui finis vitæ
humanæ propoſitus, neceſſario ludus eſſet. At ſi hoc ne-
fas eſt, potiuſque in negotiis et occupationibus ludo et
joco utendum eſt (nam ei, qui in labore verſatur, requie
opus eſt : et requietis cauſa ludus interponitur : negotium
gerere autem, cum labore et contentione conjunctum eſt)
iccirco ludus et jocus nobis adhibendus eſt, captato et ob-
ſervato eis utendi tempore, proinde quaſi ea adhibeamus
medicinæ faciendæ gratia : talis enim animi agitatio, re-
miſſio eſt, et propter voluptatem requies expetitur : otium
autem ipſum videtur voluptatem, et beatitudinem, et vi-
tam fortunatam ac jucundam continere : hæc enim non
occupatis et negotio impeditis, ſed feriatis et ceſſantibus
ſuppetere videtur. Nam qui negotium aliquod gerit, ali-
cujus finis gratia negotium gerit, quaſi non præſto ſit ne-
que ſuppetat. At beatitudo finis eſt, quam non cum do-
lore, ſed cum voluptate conjunctam eſſe omnes arbitran-
tur. Hanc porro voluptatem non jam omnes eandem ſta-
tuunt, ſed pro ſuo quiſque ſenſu atque habitu fingit : op-
timus autem optimam ſibi voluptatem deligit, et a rebus
honeſtiſſimis proficiſcentem. Quare perſpicuum eſt, quæ-
dam ad partem vitæ degendæ otioſam accommodata eſſe
diſcenda, et talibus quibuſdam doctrinis pueros et adoleſ-
centes eſſe erudiendos : atque has quidem inſtitutiones et
diſciplinas ipſorum, qui diſcunt, gratia ſuſcipi : eas vero,
quæ ad negotium et occupationem referuntur, tanquam
neceſſarias, et aliarum rerum cauſa expeti. Quocirca et
muſicam majores noſtri inter diſciplinas numerarunt, non
quod ſit neceſſaria (nihil enim habet tale) neque quod ſit
utilis, quemadmodum ſunt litteræ, ad pecuniam facien-
309 dam et ad tuendam rem familiarem, et ad artes mathe-
maticas aliaſque diſciplinas, et ad multas civiles actiones :
neque ut ars pingendi (videtur enim ars pingendi ad me-

lius ſolertiuſque judicandum de artificum operibus eſſe utilis) neque vero, ut gymnaſtica ad bonam valetudinem et robur: neutrum enim horum videmus a muſica effici. Reliquum igitur eſt ut ſit ad liberorum hominum vitæ degendæ conſuetudinem utilis: ad quam rem et eam videntur adhibere: quam enim liberis hominibus vitæ degendæ rationem convenire putant, in hac ei locum tribuunt. Quocirca Homerus ita cecinit:

At decet ad lautas cantorem arceſſere menſas.

Et quibuſdam aliis ante appellatis:

Cantorem arceſſunt (inquit) *qui carmine mulceat aures.*

Et alibi Ulyſſes ait hanc eſſe optimam vitæ degendæ rationem, cum delectantur homines.

Auditurque ampla convivis cantor in aula,
Ordine diſpoſitis longo.

Diſciplinam igitur eſſe aliquam, quam filii doceri debent, non tanquam utilem neque tanquam neceſſariam, ſed tanquam liberalem atque honeſtam, perſpicuum eſt. Utrum autem una numero ſit, an plures, et quæ ſunt hæ, et quomodo docendæ, poſterius iis de rebus erit dicendum. Nunc hoc tantum nobis quaſi muniendæ ad ea quæ dicturi ſumus, viæ gratia, poſitum eſt, etiam antiquos id quod dicimus, ex diſciplinis primis et uſitatis teſtimonio ſuo 310
confirmare. Muſica enim hoc declarat. Præterea vero etiam hoc perſpicuum eſt, diſciplinas quaſdam utiles docere pueros oportere, non eo ſolum, quod ſint utiles, qualis eſt grammatica et literarum cognitio: ſed etiam quod multæ aliæ diſciplinæ earum adjumento percipi et comparari poſſint. Similiter et ars pingendi tradenda eſt, non ut ne in ſuis rebus venalibus labantur aut titubent, ſed ut ne in vaſorum et ſupellectilis emptione et venditione decipi poſſint: ſeu potius quod in pulchritudine corporis cognoſcenda ſolertem efficiat atque intelligentem. Ubique autem utile quærere et fructum conſectari, minime convenit viris magnanimis et liberis. Jam vero quoniam in promptu eſt, utrum pueri conſuetudine, an ratione docendi ſint, et utrum prius ea quæ ad corpus pertinent, quam quæ ad mentis agitationem, an contra: ex his

cognoſcere licet, pueros arti corporum exercendorum; quam gymnaſticam appellant Græci, et arti puerorum variis certaminibus terendorum ac durandorum, quam pædotribicam vocant, eſſe tradendos: harum enim altera corporis habitum conformat, altera affectiones et munera.

IV.

CAP. IV.

De athletica et gymnaſtica.

NUNC igitur quibus civitatibus maximæ curæ pueri
videntur eſſe, earum aliæ athletarum habitum corporibus
conciliant, et formas corporum corrumpentes, et eorum
incrementis nocentes. At Lacedæmonii in hoc quidem
non peccant, ſed pueros laboribus immanes et feros red-
dunt, proinde quaſi hoc ad fortitudinem plurimum valeat.
Atqui, quemadmodum ſæpenumero dictum eſt, neque
una, neque hac maxime virtute ſpectata, cura in pueros
eſt conferenda. Et, ſi demus hanc etiam virtutem eſſe
311 ſpectandam, ne hoc quidem aſſequuntur. Nam neque in
aliis animantibus neque in aliis gentibus fortitudinem
moribus immaniſſimis et efferatiſſimis comitem adjunctam
eſſe cernimus, ſed manſuetiſſimis potius et leoninis. Mul-
tæ autem ſunt nationes, quæ ad necandos homines, et ad
veſcendum carnibus humanis ſunt faciles ac proclives,
quemadmodum ex iis populis qui Pontum accolunt,
Achæi et Heniochi: atque ex gentibus mediterraneis aliæ
nonnullæ partim ſimiliter atque hæ vivunt, partim dete-
rius atque immanius: quæ ad latrocinandum quidem
factæ ſunt natura, ſed fortitudine nulla ex parte præditæ
ſunt. Præterea vero Lacedæmonios ipſos ſcimus, quam-
diu ii in ſtudio laborum aſſidue verſabantur, aliis præſti-
tiſſe, nunc autem et exercitationibus et certaminibus bel-
licis ab aliis Græciæ populis ſuperari: non enim eo quod
pueros et adoleſcentes hoc modo exercerent, cæteris præ-
ſtabant: ſed eo ſolum, quod in eos, qui ſe non exerce-
bant, exercerent. Quare primas partes, honeſtum, non

immanitas, ferre debet: non enim lupus neque ulla alia fera, certamen ullum cum honeſto periculo conjunctum inierit, ſed vir bonus potius. Qui vero pueros ad hæc certamina valde effuſe ac diſſolute ferri ſinunt, et ad res neceſſarias cuſtodes aut magiſtros eis non apponunt, ſordidos atque illiberales artifices eos reddunt, ſi verum fateri volumus, quippe qui eos ad unum opus duntaxat ſcientiæ civili utiles efficiant: et quidem ad hoc deterius aliis comparatos, ut ratio indicat ac declarat. Oportet autem, non ex ſuperioribus factis, ſed ex præſentibus judicare. Nunc enim habent adverſarios, qui de diſciplina cum eis certent, antea non habebant. Utendum igitur eſſe gymnaſtica, et quomodo ſit utendum, convenit inter omnes. Nam uſque ad pubertatem pueri ad leviorem exercitationem ſunt admovendi: a violento victu, et laboribus a 312
neceſſitate præſcriptis, arcendi, nequid impedimenti afferant corporis incremento: poſſe enim illa hoc efficere, non parvo argumento eſt, quod in Olympionicis, duos, aut ſummum tres reperias, qui iidem et viri et pueri vicerint, propterea quod eis, interea dum pueri ſunt, immodice ſe exercentibus neceſſariæ et violentæ exercitationes vires auferant: cum vero a pubertate tres annos in aliis diſciplinis poſuerint, tum convenit et laboribus neceſſariis et victui a neceſſitate præſcripto, quam anangcophagiam Græci vocant, proximam ætatem alligare. Nam uno tempore et mente et corpore laborem ſufferre non oportet: uterque enim labor res contrarias efficere ſolet natura: et corporis quidem labor, menti: mentis labor vero, corpori impedimento eſt.

CAP. V. V.

De muſica.

DE muſica autem quæſita quidem, et in dubium vocata ſunt in hoc libro antea nonnulla, ſed par eſt, etiam nunc ea repetita amplificare ac promovere et veluti proluſiones quædam ſint iis quæ quis de ea dicere poſſit aſſeverando

ac pronuntiando. Nam neque quam vim habeat, diſtincte explicare facile eſt, neque cujus rei gratia eam adhibere et aſſumere oporteat, utrum ludi et quietis, quemadmodum ſomnum et ebrietatem : (hæc enim ipſa quidem per ſe non ſunt in rebus bonis et honeſtis numeranda, ſed jucunda ſunt : ſimulque ſollicitudines coercent et comprimunt : quocirca etiam ea in eodem ordine et loco ponunt : et his omnibus ſimiliter utuntur, vino, et ebrietate, et muſica. In harum autem rerum numerum etiam ſaltationem referunt) an vero muſica aliquid exiſtimanda ſit ad
313 virtutem pertinere, quaſi poſſit, ut gymnaſtica corpus cujuſdammodi reddit, ſic et muſica mores certo quodam modo confirmare : an ad vitæ degendæ rationem et prudentiam valere : hoc enim eorum quæ dicta ſunt, tertium ſtatuendum eſt. Pueros igitur non eſſe ludi cauſa docendos, nemini obſcurum eſt : non enim ludunt, qui diſcunt : nam cum dolore diſciplina conjuncta eſt. Jam vero certam vitæ degendæ rationem pueris, et talibus ætatibus præfinire non convenit. Sed fortaſſe videatur alicui puerorum ſtudium ludi cauſa eſſe comparatum, cum ad virilem ætatem pervenerint, et adulti perfectique fuerint. At ſi hoc verum eſt, quamobrem ipſos diſcere oporteat : et non, quemadmodum Perſarum et Medorum reges, per alios, qui id faciant, voluptatem et diſciplinam percipere ? Etenim neceſſe eſt eos melius rem aliquam facere, qui ejus ipſius rei artem profitentur, quam qui tamdiu in ea re curam et diligentiam adhibuerunt, quantum temporis in diſcendo fuit conterendum. Quod ſi ipſos in talibus rebus oportet elaborare, ergo etiam apparandorum opſoniorum artem ipſos diſcere, negotiumque tractare oporteat. At hoc abſurdum. Eandem autem res habet dubitationem, et ſi quis dicat eam poſſe mores meliores efficere. Nam cur hæc ipſos diſcere oportet, et non potius, dum alios audiunt, et honeſtam voluptatem percipere, et recte judicare poſſe, quemadmodum Lacedæmonii faciunt ? Illi enim, quamvis non diſcant, poſſunt tamen, ut aiunt, de modis et cantibus, qui boni ſint, qui non, recte judicare. Eadem quoque ratio quadraverit, ſi quis dicat ad tempus

diei jucunde hilariterque traducendum, et ad vitæ degen- 314
dæ rationem liberalem, ea eſſe utendum : cur enim ipſos diſcere oportet, et non aliis utentibus percipere voluptatem ? Licet autem quæ ſit noſtra de diis immortalibus exiſtimatio conſiderare : non enim Jupiter ipſe canit et cithara pulſat apud poetas, quin etiam tales, illiberales et ſordidos artifices appellamus : et actio ipſa non eſt hominis ejus qui non ſit ebrius, aut qui non ludat. Sed fortaſſe his de rebus poſterius videndum eſt. Prima autem quæſtio eſt, utrum muſica numeranda ſit in diſciplinis puerilibus, necne : et ex tribus illis quæ in dubium vocata ſunt, cujus potiſſimum vim obtineat, utrum diſciplinæ, an ludi, an vitæ degendæ ac traducendæ ætatis rationis. Merito porro in horum omnium ordine ac numero locatur, omniumque videtur particeps. Nam et ludus reficiendi ex labore corporis, relaxandique animi cauſa comparatus eſt. Relaxatio autem et recreatio animi et corporis jucunda ſit neceſſe eſt : doloris enim ejus, quem labores afferunt, medicamentum quoddam eſt : et vitæ degendæ, ætatiſque traducendæ genus ſine controverſia debet habere non ſolum honeſtum, verum etiam voluptatem : nam beatitudo ex hoc utroque conſtat. At muſicam omnes eſſe dicimus e numero rerum jucundiſſimarum, tum nudam ac ſimplicem, tum eam quæ cantu et modulatione conſtat. Ait itaque et Muſæus,

Dulcius eſſe nihil cantu mortalibus ægris.

Quapropter etiam ad conventus et ad congreſſiones, vitæque traducendæ rationes et conſuetudines, eam merito aſſumere ſolent, quaſi delectandi vim habeat. Quare etiam ex hoc exiſtimare poſſit aliquis, adoleſcentulos ac pueros eam diſcere oportere. Omnia enim jucunda, quæ nullum detrimentum important, non modo ad finem appoſita et accommodata ſunt : verum etiam ad quietem remiſſionemque animorum. Quoniam autem raro admodum contingit hominibus ut ad finem perveniant : ſæpenumero autem requieſcunt, animoſque a laboribus relaxant, et utuntur ludo et joco non ſolum immoderato et ſupra modum, verum etiam propter voluptatem : utile fuerit

in iis quæ a musica nascuntur, voluptatibus acquiescere. Evenit autem hominibus, ut jocum et ludum finem constituant: habet enim fortasse voluptatem nonnullam adjectam etiam finis, verum non quamlibet, neque forte fortuna oblatam, sed longe maximam et egregiam. Homi-
315 nes autem dum hanc quærunt, pro hac illam sumunt, propterea quod ea cum fine actionum humanarum similitudinem quandam præ se ferat. Nam et finis nullius rei futuræ gratia optabilis est: et hæ tales voluptates (eas dico quæ ex musica percipiuntur) nullius rei futuræ causa expetuntur: sed præteritarum rerum gratia, nempe laborum et doloris. Quam ob causam igitur beatitudinem, et in his voluptatibus quærant, et ex his voluptatibus sibi comparare studeant, hanc quis esse causam probabiliter existimare possit. De musica autem, eam omnium esse communem non propter hanc solum, sed etiam propterea quia utilis sit ad requiem et recreationem a labore, nemo in controversiam vocarit, ut apparet. Verum enimvero quærendum est, utrum per se, an ex eventu musica relaxandi animi causa expetatur: verendumque est ne hoc ei quidem evenerit, sed honoratior ejus natura sit, quam ut propter eam, quam diximus, utilitatem atque indigentiam, expetatur: oporteatque non solum communem ex ea voluptatem, cujus omnes habent sensum, percipere (inest enim in musica naturalis voluptas: quocirca omnibus ætatibus, omnibusque moribus, ejus usus amœnus et gratus est) sed num aliqua ex parte etiam ad animum pertineat ac permanet, videre. Hoc autem in promptu fuerit, si cujusdammodi moribus, id est, certo quodam modo morati per eam efficiamur. At nos certo quodam modo moratos per musicam fieri, cum ex aliis multis intelligere liceat, tum maxime ex Olympi carminibus modulatis: hæc enim sine controversia animos afflatu quodam divino permovent et concitant. At animi concitatio ex afflatu divino nata, morum et affectionum animi perturbatio est. Præterea vero omnes homines cum imitationes audiunt, animis permoventur ex consensione et contagione naturæ, etiam sine numeris et modis ipsis. Quoniam porro eve-

nit, ut muſica ſit e numero rerum jucundarum: virtus autem in eo verſatur, ut quis recte lætetur et amet et oderit: oportet ſcilicet nihil ita diſcere, nullique rei ſic aſſueſieri, ut his, nempe recte judicare, et probis moribus honeſtiſque actionibus delectari. At in numeris et 316
modis præter veras naturas, inſunt maxime iræ, et levitatis, et vero etiam fortitudinis, et temperantiæ, et omnium his contrariorum habituum aliarumque rerum moralium ſimulacra quædam expreſſa. Atque hoc facta ipſa declarant: cum enim talia audimus, animorum ſit in nobis mutatio et perturbatio. At aliquem in iis quæ ſimilitudine et imitatione ſunt expreſſa, aſſueſactum eſſe dolere et lætari, non longe abeſt ab eo, ut eodem modo ad res veras ſit animatus atque affectus: verbi cauſa, ſi quis alicujus imagine aſpicienda delectetur, non propter aliam cauſam quam propter ſpeciem et formam ipſam: huic ejus ipſius aſpectus, cujus imaginem contemplatur, jucundus ſit neceſſe eſt. Evenit autem, ut in aliis quidem rebus ſub ſenſum cadentibus, nullum inſit morum ſimulacrum: verbi gratia, in iis quæ tactum et guſtatum movent: veruntamen in aſpectabilibus ineſt aliquantulum (tales enim ſunt figuræ) ſed parum admodum: tum omnium hominum talis ſenſus communis eſt. Præterea vero non ſunt hæ quæ ſiunt, morum figuræ, atque hi colores, morum ſimulacra: ſed ſigna potius: et hæc inſunt in corpore, inter corporis affectus. Verumtamen quantacunque ſit in harum rerum inſpectione differentia, oportet pueros et adoleſcentes non Pauſonis, ſed Polygnoti, et ſi quis alius pictor aut fictor moralis eſt, hoc eſt, mores exprimit, picturas intueri. At in modis ipſis et cantibus inſunt imitationes aſſimulationeſque morum: atque hoc in promptu eſt. Tantum enim differunt ac diſtant inter ſe harmoniarum naturæ, ut, qui audiunt, aliter atque aliter afficiantur, neque eodem modo ad unamquamque earum moveantur: ſed ad has quidam aliquanto mœſtius et contractius, ut ad eam quæ myxolidia ſeu mixtolydia appellatur; ad illas mentibus remolleſcant, ut ad remiſſas et molles: ad aliam moderati ſiant, maximeque ſedati: cu-

317 juſmodi quiddam efficere videtur ſola ex harmoniis Doria. Phrygia autem ad mentem inſtinctu divino concitandam valet: hæc enim probe dicunt, qui in hac diſciplina ſtudioſe verſati ſunt. Namque ex factis ipſis ſumunt eorum quæ dicunt, teſtimonia. Enimvero et eorum quæ ad numeros, qui a Græcis rhythmi dicuntur, pertinent, eadem ratio eſt: alii enim mores habent ſedatiores, alii ad movendum valent: atque horum alii motus habent ineptiores atque illiberaliores, alii politiores ac liberaliores. Ex his igitur perſpicuum eſt, poſſe muſicam mores animi cujuſdammodi efficere et conformare. At ſi hoc facere poteſt, ad eam ſcilicet pueri ſunt applicandi, eaque erudiendi. Eſt autem ad hujus ætatis naturam accommodata muſicæ doctrina. Pueri enim propter ætatem ſua voluntate nihil jucunditatis expers ferre poſſunt. At muſica ex earum rerum numero eſt, quæ jucunditate ac voluptate conditæ ſunt, et aliqua nobis videtur eſſe cum harmoniis et numeris cognatio. Quocirca multi ſapientes partim animum harmoniam eſſe dixerunt, partim ex harmonia conſtare.

VI.

CAP. VI.

Utrum pueros deceat ita muſicam diſcere ut ipſi canant, an non: et an muſica efficere ſordidos et illiberales ſit putanda.

UTRUM autem pueros ita muſicam diſcere oporteat, ut ipſi canant, et muneribus operibuſque muſicis manus admoveant, necne, quemadmodum ſupra dubitatum eſt, nunc eſt dicendum. Non eſt porro obſcurum, valde re-
318 ferre ad id, ut cujuſdammodi homines fiant, ſi quis ipſe in muneribus operibuſque fungendis verſetur. Nam fieri non poteſt, aut vix quidem certe, ut qui non fuerunt munerum atque operum participes, boni judices artis fiant: ſimulque pueros oportet aliquod vitæ traducendæ atque occupandæ genus habere: et Archytæ crepitaculum præclare eſſe comparatum exiſtimare, quod pueris dare ſolent, ut, dum hoc utuntur, nihil eorum quæ domi ſunt, per-

ſringant: quod enim puerile et juvenile eſt, quieſcere non poteſt. Atque hoc quidem ludicrum pueris infantibus convenit: diſciplina vero pueris grandioribus crepitaculum eſt. Sic igitur muſicam pueros eſſe docendam, ut muſicæ muneribus fungantur, operumque ſint participes, ex his intelligere licet. Quid deceat porro ætates, quid non, difficile non eſt definire, et quod quidam objiciunt, ſtudium eſſe ſordidum atque illiberale, diſſolvere. Primum enim, quoniam judicandi gratia operibus fungendum eſt, iccirco oportet eos, dum pueri ſunt, opera tractare: ubi vero adoleverunt grandioreſque facti ſunt, opera quidem miſſa facere: recta vero judicare, et recte lætari poſſe, propterea quod in pueritia muſicam didicerunt. Deinde vero quod quidam muſicam vituperant, tanquam ſordidos efficiat atque illiberales artifices, non erit difficile eos refellere: ſi conſideraverimus, quatenus ii qui ad virtutem civilem erudiuntur, muſicæ operibus fungi, et quales modos cantuſque, et quales numeros tractare, præterea qualibus in muſicis inſtrumentis ſeu organis muſicam diſcere debeant. Namque hoc aliquid intereſſe probabile eſt: in his enim reprehenſionis et vituperationis diſſolutio poſita eſt: nam modos quoſdam muſicæ id quod dictum eſt, efficere nihil vetat. Perſpicuum igitur eſt, oportere ejus ſtudium ac diſciplinam neque poſteriores actiones impedire, neque corpus illiberale, et ad 319
bellicas ac civiles exercitationes inutile reddere: ad exercitationes quidem jam, ad diſciplinas vero poſterius. Apte autem et convenienter pueri muſicam diſcant, ſi neque in eis quæ ad artificum certamina pertinent, elaborent, neque admirabilia et eximia, atque exquiſita opera magno labore ſuſcepto perdiſcant, quæ nunc in certamina, ex certaminibus in diſciplinam introducta ſunt: ſed talia uſque ad eum finem diſcant, quoad elegantibus et honeſtis modis ac numeris delectari poſſint, et non ſolum genere muſicæ communi, quemadmodum et nonnullæ aliæ animantes: præterea vero et mancipiorum ac puerorum multitudo. Apparet autem ex his, etiam quibus organis ſit utendum. Nam neque tibiæ in puerorum inſtitutio-

nem introducendæ sunt, neque aliud organum artificum proprium, qualis est cithara, et siquod aliud est hujusmodi: sed ea sola quæ efficient eos bonos auditores aut doctrinæ musicæ, aut alîus. Præterea tibia non est organum ad mores mitiores exprimendos aut inserendos aptum (ethicum Græci appellant, nos morale dicamus) sed potius ad animos furore quodam Bacchico stimulandos accommodatum. Quare talibus temporibus eo utendum est, quibus ejus usus valet ad animos expiandos potius, ac lustrandos seu purgandos, quam ad erudiendos. His accedat, tibiam hoc habere institutioni et doctrinæ adversarium, quod tibiæ cantus prohibet ratione uti. Quocirca recte veteres ejus usum in pueris ac liberis hominibus improbarunt, cum antea eo usi essent: otium enim uberius ex omnium rerum copia nacti, majoresque animos ad virtutem consecuti, tum superioribus temporibus, et post bellum Persicum ex rebus fortiter et præclare gestis fero-
320 ciores et elatiores effecti, omne disciplinæ genus attigerunt, nullum delectum adhibentes, sed aliam atque aliam insuper indagantes: quapropter etiam artem tibia canendi ad disciplinarum numerum aggregarunt. Etenim Lacedæmone quidam, qui ludorum sumptus suppeditabat (choragum appellant Græci) ipse choro tibiam inflavit: et Athenis ita increbuit, ut fere plerique liberi et ingenui homines tibia canerent. Atque hoc ex ea tabula apparet, quam Thrasippus is qui Ecphantidæ ludorum sumptum suppeditarat, dedicavit: posterius vero spreta atque improbata est periculo ejus facto, cum jam melius, quid ad virtutem valeret, quid non, judicare possent. Similiter et multa organa vetera, ut pectides et barbiti, et quæ ad voluptates eorum pertinent, qui cantores audiunt eis utentes: cujus generis sunt septangula, quæ heptagona nominant Græci, et triangula, quæ trigona, et sambucæ, et omnia, quæ scientiam in manuum opere munereque positam desiderant. Habet autem rationem probabilem et ea de tibiis fabula, quam confinxerunt veteres: aiunt enim Minervam tibias a se repertas, abjecisse. Cum igitur hoc quoque liceat dicere, deam, quod oris deformitate offensa

eſſet, hoc feciſſe : tum vero probabilius eſt, propterea
quod tibiarum diſcendarum diſciplina nihil ad mentis agi-
tationem conferat : Minervæ autem ſcientiam et artem
tribuamus. Quoniam porro tractandorum organorum et
fungendi muneris muſici diſciplinam artificum propriam
ſeu artificialem improbamus : artificialem autem ſeu artifi-
cibus convenientem ſtatuimus eam, quæ ad certamina per-
tinet : (in hac enim is qui agit, non virtutis ſuæ, ſed
eorum qui audiunt, voluptatis, hujuſque ineptæ ac putidæ
cauſa muſicam tractat) iccirco ingenuorum eſſe nequa-
quam judicamus operis hujus functionem, ſed mercena-
riorum hominum. Itaque evenit ut evadant artifices li-
berales : finis enim, quem ſibi proponunt, et quem intu-
entur, malus eſt. Nam ſpectator, qui ineptus et indoctus 321
eſt, muſicam mutare conſuevit. Itaque etiam artifices, qui
ſeſe ad eum meditando componunt, tum ipſos cujuſdam-
modi efficit, tum eorum corpora, propter motiones.

CAP. VII. VII.

De harmoniis et numeris.

QUOD ad harmonias autem, et numeros, et diſciplinam pertinet, videndum eſt utrum omnibus harmoniis, omnibuſque numeris utendum ſit, an aliqua adhibenda ſit diſtinctio. Deinde ad eos qui in inſtitutione puerorum elaborant, utrum eandem definitionem accommodemus, an tertiam quandam aliam afferre oporteat, quoniam muſicam in cantu et numeris conſiſtere videmus : horum autem utrumque quid ad inſtitutionem et diſciplinam puerilem valeat, non eſt ignorandum : et utra muſica ſit optabilior, ea quæ in cantu conſiſtit, an quæ in numeris. Cum igitur exiſtimemus, nonnullos hujus ætatis muſicos et quoſdam philoſophos, quicunque forte ea doctrina, quæ ad muſicam pertinet, eruditi ſunt, multa his de rebus recte diſputata tradidiſſe : ſubtiliorem quidem et accuratiorem de ſingulis ſermonem eos qui plura cognoſcere ve-

lint, ab illis petere ſinemus : nunc autem generaliter rudi quadam duntaxat et adumbrata deſcriptione de iis diſſeramus. Quoniam autem cantuum partitionem quam philoſophi quidam faciunt, probamus, qui cantus alios morales, alios ad actionem pertinentes, alios ad animos inſtinctu divino concitandos valentes ponunt, et harmoniarum naturam ad unumquemque horum accommodatam aliam ad
322 aliam partem faciunt : dicimus autem non unius utilitatis cauſa uti muſica oportere, ſed plurium : (inſtitutionis enim, ſive diſciplinæ et luſtrationis ſive expiationis gratia ea utendum eſt : quid autem luſtrationem ſeu expiationem appellemus, nunc quidem ſimpliciter, alias autem in libris de Arte poetica planius exponemus) deinde vero ad ætatem traducendam, vitamque degendam : poſtremo ad remiſſionem animorum, et ad requiem ac recreationem a contentione et labore. Quoniam igitur hæc ita ſunt, perſpicuum eſt, omnibus harmoniis utendum eſſe : verum non eodem modo omnibus utendum, ſed ad inſtitutionem quidem ac doctrinam iis quæ maxime ſunt morales : ad eos vero audiendos, qui manus organis admovent, opereque muſico funguntur, iis quæ ad actionem, iiſque quæ ad animos afflatu divino concitandos valent. Qui enim affectus in aliquibus animis exiſtere ſolet valide et acriter, hic in omnibus ineſt : ſed eo differt, quod in aliis magis, in aliis minus ineſt : quod genus eſt, miſericordia et metus, et præterea mentis concitatio ex afflatu divino. Etenim ex hac cogitatione et permotione nonnulli concitati feruntur, ſed hos videmus ſacris cantibus tranquillari ac ſedari : cum utuntur muſici cantibus animum furore levantibus ac purgantibus, proinde quaſi curationem et purgationem conſecuti ſint. Hoc igitur idem accidere neceſſe eſt et miſericordibus et timidis, et omnino iis qui alio aliquo affectu facile commoventur : cæteris autem quantum talium motionum ad quemque attinet ac pervenit, atque omnibus purgationem atque expiationem quandam contingere, omneſque non ſine voluptate levari. Similiter vero et cantus ad purgandos atque expiandos animos valentes, lætitiam afferunt hominibus damni et

noxæ expertem. Quapropter in talibus harmoniis, talibuſque modis et cantibus certatores ii ſpectandi ſunt, qui muſicam theatralem tractant. Quoniam autem ſpectator eſt duplex, alter liber et eruditus, alter indoctus et ſtolidus, ex illiberalibus et mercenariis hominibus, et talibus aliis concretus et conflatus : danda ſunt etiam iis qui tales ſunt, certamina et ſpectacula ad requiem et re- 323
miſſionem animorum. Quemadmodum autem eorum animi ex habitu naturæ conſentaneo depravati ac detorti ſunt : ſic et harmoniarum et cantuum quædam depravationes ſunt : eos cantus dico, qui nimis contenti ſunt, et indecoris quaſi coloribus infuſcati. Affert autem unicuique voluptatem id quod cujuſque naturæ accommodatum eſt. Quapropter permittenda iis qui certant, licentia eſt ad talem ſpectatorem talis cujuſdam muſicæ generis uſurpandi : ſed ad inſtitutionem et diſciplinam, quemadmodum dictum eſt, cantibus mores exprimentibus, quos morales diximus appellari, utendum eſt, et talibus harmoniis: talis autem eſt Doria, ut ante diximus. Recipienda porro eſt, et ſi quam aliam probent ii qui nobiſcum ſocietate philoſophiæ in vita degenda, et artis muſicæ diſciplinæ conjuncti ſunt. Socrates autem in libris de Republica adminiſtranda, non recte Phrygiam harmoniam cum Doria relinquit, idque cum ex omnibus organis muſicis tibiam improbarit : nam eandem vim habet in harmoniis harmonia Phrygia, quam in organis tibia : utrumque enim ad animos inſtinctu divino concitandos, et ad affectus commovendos valet, quod poeſis declarat. Omnis enim bacchatio, omniſque talis motus ex omnibus organis in tibiis eſt maxime : ex omnibus vero harmoniis et cantibus, hæc organa cantibus Phrygiis maxime ſunt decora, exempli cauſa, dithyrambus, ſine controverſia Phrygius videtur eſſe : cujus rei cum multa alia exempla commemorent ii qui hujus ſcientiæ ſunt intelligentes, tum hoc Philoxeni proferunt, qui in fabula, Doria harmonia dithyrambum facere conatus, non potuit : ſed ab ipſa natura in Phrygiam recidit, convenientem harmoniam. De Doria autem ſi omnes uno ore ſentiant eam eſſe maxime ſedatam, et

mores habere maxime viriles: præterea vero quoniam
quod medium eſt inter duo extrema, laudamus et ſequi
dicimus oportere: Doria autem harmonia hujus naturæ
324 eſt cum aliis harmoniis comparata: perſpicuum eſt, can-
tus Dorios diſcere magis quam ullos alios, pueros decere.
Sunt autem duo ſpectanda, quod fieri poteſt, et quod de-
cet. Etenim ea quæ fieri poſſunt, et quæ quemque de-
cent, tractanda ſunt potius. Definita porro ſunt hæc quo-
que ætatibus: verbi cauſa, iis qui annis confecti et ætate
defeſſi ſunt, haud facile eſt contentas et acres harmonias
canere, ſed remiſſas natura ſuggerit iis qui id ætatis ſunt.
Quocirca recte etiam hoc nomine Socratem reprehendunt
nonnulli ex iis qui in muſica verſantur, quod remiſſas har-
monias in inſtitutione ac diſciplina puerorum improbarit:
eas accipiens tanquam temulentas et ebrioſas, non ex vi
et poteſtate ebrietatis, quaſi ebrios item efficiant (majorem
enim vim habet ebrietas ad furorem Bacchicum incutien-
dum) ſed tanquam languidas, fractas ac defeſſas. Quare
et ad ætatem futuram, grandiorum natu dico, oportet ta-
les harmonias, et tales cantus adhibere. Præterea ſi qua
talis harmonia eſt, quæ puerilem ætatem deceat, quia
poſſit ornamentum ſimul et doctrinam afferre, qualis ex
omnibus harmoniis Lydia maxime videtur: in promptu
eſt, tres fines ac veluti terminos in inſtitutione ac diſcipli-
na eſſe conſtituendos: quod medium eſt, quod fieri po-
teſt, quod decet.

ARISTOTELIS

DE

CURA REI FAMILIARIS

SEU

ADMINISTRATIONE DOMESTICA

LIBRI II.

ARISTOTELIS
DE
CURA REI FAMILIARIS
SEU
ADMINISTRATIONE DOMESTICA
LIBER PRIMUS.

CAP. I.

Differentia inter Œconomicam et Politicam.

ADMINISTRATIO rei domeſticæ et publicæ ſeu civilis, differunt non eo tantum, quo domus ac civitas: quippe ſunt enim hæc illis ſubjecta: ſed eo quoque quod ratio civilis ex compluribus magiſtratibus conſtat, domeſtica principatum habet unius. Jam artium quædam inter ſe ſunt diſtinctæ, neque ejuſdem eſt ſemper effectus operis et uſus. Ut non etiam uti ſcit lyra atque tibiis, quiſquis harum eſt fabricator. Rationis autem civilis eſt, et civitatem conſtituere ab initio, et præclare uti conſtituta. Unde patet, domeſticæ eſſe hoc rationis, ut domus et paretur et uſurpetur. Atque eſt civitas ædium copia et regionis et facultatum, quæ ſatis ſint ad bene vivendum. Idque ex eo manifeſtum fit, quod ubi iſta contingere non poſſunt, ibi diſſolvitur ipſa quoque communitas. Quinetiam horum gratia homines congregantur. Cujus autem unumquodque gratia eſt et extitit, ea illius natura eſſe ſolet. Perſpicuum itaque eſt domeſticam rationem priorem

eſſe origine, quam ſit civilis. Et opus enim hujus prius eſt: cum pars ſit urbis, domus. Conſiderandum igitur eſt de ratione domeſtica, et quodnam ſit illius opus.

II.

CAP. II.

Domus partes, homo et facultates: et de facultatum parandarum ratione.

328 SUNT autem domus partes: Homo et res familiaris ſeu facultates. Quia vero iis quæ minima ſunt, cognitio ſingularum rerum continetur, nimirum et de domo pariter ſe res habebit. Et ideo, ſecundum Heſiodum, extare oportebit,

Principio domum et uxorem taurumque jugalem.

Horum enim primum illud ad nutrimentum, hoc ad homines liberos refertur. Quapropter quod ad conſuetudinem uxoris pertinet, id ratione domeſtica recte ordinatum eſſe debebit. Hoc autem eſt, ut proviſum ſit qualem illam eſſe conveniat. Facultatum vero ea cura prima eſt, quæ naturam ſequitur. Naturæ autem ordine prior eſt agricultura, ſecundumque locum obtinent quæcumque e terra proferunt aliquid: qualis eſt metallorum ars, et ſi qua alia hujuſmodi eſt. Maxime ſane agricultura juſta eſt: non enim pendet ab hominibus, vel volentibus, ut quorum ſunt cauponæ, et qui mercede operas dant: vel nolentibus, qualis tota res bellica eſt. Maxime præterea naturalis eſt. Naturaliter enim a matre cunctis nutrimentum ſuppeditatur, itaque et hominibus a terra. Ad hæc plurimum confert agricultura fortitudini. Non enim inutilia efficit corpora, ſicut officina, ſed ea quæ foris excubare valeant, et laborem ferre, atque etiam pericula adire ad hoſtes. Nam ſoli hi ſuas facultates extra munitiones habent.

CAP. III. III.

Altera domus pars, Homo, et de officio mariti et uxoris.

EX iis vero quæ ad homines pertinent, prima eſt cura 329
complectens uxorem. Nam naturalis ſocietas maxime eſt inter fœminam et marem. Atque in aliis quoque nobis propoſitum eſt, quod talia multa expetat natura efficere, quemadmodum et ſingulas animantes. Fieri autem nequit ut hoc abſolvat fœmina abſque mare, aut mas abſque fœmina. Unde neceſſaria eſt horum ſocietatis conſtitutio. In cæteris quidem animantibus extat hoc ſine ratione, et eatenus, quoad fert natura ipſarum, et procurandæ ſobolis gratia tantum. In iis vero quæ manſuetæ ſunt et magis callidæ atque prudentes, perfectius hoc eſt. Apparentque in eis adjumenta mutua benevolentiæ, et operum communis labor. Id quod maxime in hominum genere evidens eſt. Non enim in hoc tantum maris et fœminæ conjunctio in eo efficax eſt, ut vita propagetur, ſed ut bene etiam degatur. Et liberûm procreatio non pertinet tantum ad explendum munus naturæ, ſed ad utilitatem quoque. Quem laborem enim valentiores infirmioribus impendunt, ejus fructum recipiunt effœti in ſenectute a valentioribus. Simul etiam ipſa natura hoc circuitu complet perpetuitatem vitæ: ſpecie nimirum, cum nequeat numero. Atque iſta ratione diſpoſitus eſt a numine divino tam maris quam fœminæ ſexus ſingillatim ad communionem. Sic enim diviſa ſunt omnia, ut non idem uſus ſit facultatis illorum, cum quædam in contraria vergant, quæ ipſa tamen contendant eodem. Etenim natura unum 330
ſexum fecit robuſtiorem, imbecilliorem alterum; ut hic ad cuſtodiendas res propter timorem; hic propter fortitudinem ad propugnandum magis eſſet idoneus; itemque ut ille foris parta afferret, hic intus conſervaret allata. Præterea voluit hunc ad opera facienda, eum qui aſſiduitatem præbere valeat, ſed ad excubandum foris infirmum eſſe: illum ad quietem minus aptum, ſed qui bona valetudine ſit ad exercitationes et motus. Ad liberos etiam quod

attinet, ut fit horum ortus communis, utilitas autem peculiaris. Hujus enim eft educatio, illius inftitutio.

IV. CAP. IV.

Præcepta marito erga uxorem fervanda.

PRIMUM igitur legibus defenduntur uxores, ne injuria illis inferatur. Sic enim ipfe maritus quoque minime afficietur injuria. Hoc etiam lex communis deducit, quemadmodum Pythagorici aiunt: Omnem injuriæ et violentiæ opinionem abeffe debere ab ea quæ fupplicis inftar fit, et tanquam a foco deducta. Eft autem injuria, quam facit maritus, in confuetudine cum extraneis. Ad ufum vero congreffumque quod attinet, ne ille defideretur præftandum eft, neu propter abfentiam quieti locus non fit. Sed affuefcendo conciliabitur quod fatis fit præfentibus et abfentibus. Præclare autem fe habet et hoc Hefiodi:

Sitque uxor, mores quæ difcat, virgo, probatos.

Nam morum diffimilitudo minime eft amoris efficiens. De ornatu hoc fervetur, ut quemadmodum ineptiæ oftentationum in moribus, ita corpore quoque inter confuefcendum fugiantur. Nam compta et ornata ifta conjugum vita nihil differt a Tragœdorum in fcena verfantium ornatu.

V. CAP. V.

De fervis.

331 IN facultatibus autem primum et maxime neceffarium eft id, quod optimum atque præftantiffimum eft. Is erit homo. Quapropter fervi ante omnia probi funt parandi. Horum genera funt duo: Procurator et operarius. Quia vero cernimus juniores difciplina modificari, neceffe fuerit parare educando eos a quibus liberales operæ exigantur. Sic autem erga fervos Dominus fe geret, ut neque petu-

lantes neque remiſſos eſſe patiatur, utque liberalioribus aliquid honoris habeat, et operariis cibi copiam præbeat. Quoniam autem vini potu etiam liberi petulantes effici ſolent, et in multis gentibus hoc liberi quoque homines abſtinent, ut in caſtris Carthaginienſes, patet quod ſervis vel nihil vini, vel perquam parum contribuendum ſit. Jam tribus propoſitis, opere, animadverſione et cibo : Si cibus ſuppetat ſine opere et animadverſione, ita petulantia innaſcitur. Inter opera vero et animadverſionem cibum non habere, et injuſtum atque violentum eſt, et elidit frangitque vires. Relinquitur ergo hoc, ut opera facere illi cogantur, et ſatis eis ſuppeditetur cibi. Nam non poteſt aliquis dominus eſſe eorum quibus merces nulla perſolvatur. Servi autem merces cibus eſt. Quod vero in aliis accidit ut deteriores fiant, ſi non melioribus melius, neque præmia virtutis atque vitiorum propoſita ſint, idem contingit in famulis. Quamobrem conſideratio adhibenda eſt, diſtribuenturque et remittentur ſingula pro eo ac illi merebuntur : Cibus, veſtes, otium, animadverſio : imita- 332
bimurque verbo et re, Medicorum facultatem reſpectu medicamentorum, hanc quidem cogitationem adjungentes : Quod cibus non ſit medicamentum propter continuum uſum. Ad opera facienda ſervorum natio maxime opportuna eſt ea quæ neque ignava neque nimis fortis ſit. Ambæ enim hæ injuſtæ et improbæ ſunt. Nam nimis ignavi nihil tolerant, et animoſi difficulter reguntur. Finis etiam præſcribendus eſt univerſis. Juſtum enim eſt et utile, præmium propoſitum eſſe libertatem. Libenter enim laboratur præmio propoſito et tempore præfinito. Sunt etiam procreationibus liberûm tanquam pignoribus obſidum obſtringendi. Non parabuntur autem ſervi multi populares : ne in urbibus quidem : et ſacrificia fructuſque voluptatis ad ſervos magis quam liberos eſt referendus. Nam plura ſunt in illis, propter quæ hæc fuerunt inſtituta.

VI.

CAP. VI.

De procuratoris servi et diligentis heri officio.

GENERA autem eorum qui rem domesticam dispensent, quatuor sunt, eaque in pecuniarum ratione versantur. Oportet enim hos eos esse qui et parare et tueri possint. Si enim tueri nesciant, frustra paraverint. Estque hoc aquam infundibulo haurire, et pertusum, quod dicitur, dolium. Oportet item esse eos qui ordinare exornareque bona, et his uti sciant. Has enim ob caussas illis opus est. Facultates etiam singillatim distinctas, et plures fructuosas quam infructuosas, itemque quæstus sic distributos esse convenit, ne simul universorum periculum adeatur. Ad custodiam vero profuerit uti Persicis et Laconicis institutis: estque etiam Attica rei domesticæ admini-
333 stratio utilis. Vendentes enim emunt, et in rei exilis domestica administratione cellæ penuariæ non est locus. Persica autem instituta sunt: Omnia disposita ipsum dominum inspicere. Et quod de Dionysio aiebat Dion: Nemo enim parem curam adhibet de alienis rebus atque familiaribus. Et ideo per se unusquisque omnium rerum quarum conceditur, curam suscipiat. Opportunumque fuerit dictum tam Persæ quam Afri. Ille enim interrogatus, quid equum maxime pinguem efficeret? Domini, inquit, oculus. At Afer interrogatus, quodnam stercus esset optimum? Domini, inquit, vestigia. Inspicientur igitur quædam ab ipso viro, quædam ab uxore, pro eo atque divisa sunt opera administrationis domesticæ, suaque tributa utrique. Atque in exilis rei familiaris cura, hoc rarius; sed ubi procuratores sunt, sæpius faciendum est. Bona enim imitatio esse sine exemplo bono nequit, cum cæteris in rebus, tum in procuratione. Itaque præfecti diligentes et attenti non possunt effici omnino sine diligentia et attentione dominorum. Quoniam vero hæc cum ad virtutem speciosa, tum ad rei familiaris curam utilia sunt, debent excitari de somno prius domini, quam familia, et posterius cubitum ire. Domus autem sine custodia

relinquetur tanquam urbs nullo tempore. Quæque fieri oportet, ea neque die neque noctu intermittentur. Ac noctu quidem surgere, minime. Hoc enim et ad sanitatem et rei familiaris curam, et studia sapientiæ conducit. Ubi quidem facultates sunt exiguæ, utilis est Atticorum ratio in fructibus disponendis: in magna vero atque copiosa re, divisis impendiis annuis atque menstruis, item-
que vasorum usu quotidiano et rariore: ita ista deinde 334
præfectis tradentur. Ac post certum tempus etiam inspicientur, ne ignoretur quid salvum sit, et quid desideretur. Domus vero respiciendo accommodanda est, et ad facultates, et ad sanitatem, et ad incolentium jucundum usum. Ad facultates inquam, ut cujusmodi conveniant fructibus et vestimentis. Itemque fructibus aridis et humidis. Aliarumque facultatum, quibus loca perflabilia, aut non perflabilia, necnon quæ servis, quæ liberis, quæ mulieribus, quæ viris, quæ hospitibus, quæ civibus. Ad sanitatem vero et jucundum usum apta futura est domus æstate ventis exposita, et soli hyeme. Hæc fuerit scilicet ejusmodi
ut Aquilonem spectet, et non æquali latitudine. In re fa- 335
miliari magna, existimatur utilis esse janitor quoque, ex eorum numero, qui non sunt utiles ad opera facienda, ut salva sint quæ inferuntur et efferuntur. Ad expeditum vero usum vasorum Laconica ratio profuerit. Nam quidque suo loco repositum esse debet: sic enim cum in promptu sit, minime requiretur.

Quæ ſequuntur ad finem libri hujus, ea Camerarius non ex Græco Ariſtotelis contextu tranſtulit, qui pridem periit: ſed cum olim Aretinus plenius (ſi credere licet) exemplar nactus, hanc particulam Latinam feciſſet, Tuſſanus poſtea in Græcum ſermonem eandem tranſtulit. Inde ergo habet Camerarius.

336 PROBAM mulierem ſeu matremfamiliâs, omnium quæ
in domum inferuntur, dominam eſſe earumque curam ſuſ-
cipere convenit, certis quibuſdam legibus. Non admittet
hæc externum quenquam, viro non jubente, pertimeſcens
ea in primis, quæ vulgo de mulierum corruptela perhiberi
ſolent. Quod in ædibus et intra domeſticos parietes fieri
debet, id notum erit ipſi. Extrinſecus autem acceden-
tium culpam præſtabit ſcilicet maritus. In feſtos dies,
quantum vir permiſerit, tantum illa inſumendi jus habe-
bit. Quos ipſa ſumptus faciet, et quo ornatu utetur, ejus
337 apparatum infra etiam leges publicas abducet, atque hoc
cogitabit: Neque corporis nitorem et veſtitus pulchritu-
dinem, neque formæ ſpeciem, neque multiplex aurum,
tantopere commendare hunc ſexum, quantopere modeſtia
in rebus omnibus, et ſtudium vitæ honeſtæ ac pudicæ.
Hæc enim vera ornamenta animi præ cæteris expetenda
ſunt, et habent plus firmitatis ad laudem conciliandam ſibi
et liberis, durabilem ad ſenectutem uſque. Quapropter
his virtutibus mulieres exerceantur, et laudabiliter ſuo
munere fungi perſeverent. Virum in ea quæ domi et in-
tra parietes geruntur inquirere non decet, verum probam
uxorem omnibus in rebus operam dare convenit ut viro
ſit morigera. Non illa audire volet de publicis rebus
quicquam: non de liberûm conjugiis tractare. Quod ſi

res et tempus feret, ut vel filiæ dandus ſit vir, vel uxor
filio, prorſus illa ſuo viro obtemperet, inque deliberando
ſententiam illius ſine tergiverſatione ſequatur. Sciatque
non tam dedecere virum domeſtici operis aliquid efficere,
quam mulierem ſcrutari exteriora. Mulier bene inſtituta
exiſtimabit, legem eſſe ſibi ingenium et mores viri ſui,
latam divinitus, eo tempore quo nuptiæ junctæ, et vitæ
ſors conſociata fuit. Quod ſi illa æquo animo viri mores
feret, admodum facilis erit domeſtica adminiſtratio: ſin
minus, perquam difficilis. Quamobrem non modo rebus
ſecundis et fortuna proſpera concordiam ſervabit firmam,
et obſequetur voluntati viri, ſed triſtibus etiam atque du-
ris temporibus. Si rerum forte neceſſariarum penuria ſit,
ſi morbo laboretur, ſi vehementior perturbatio exiſtat et
animi impotentia, tolerentur omnia, et mos geratur viro,
niſi forte turpitudo aut indignitas in re inſit. Si quid
animo commoto vir egerit atque deliquerit, ejus ſtatim 338
obliviſcatur, aut interpretetur in bonam partem, impru-
dentiæ negligentiæque et ægritudini aſcribendo. Quo
autem in his attentio et diligentia major adhibita fuerit,
eo plus gratiæ inibit a viro ad ſanitatem mentis reverſo.
Et ſi refragata ſit juſſis inhoneſtis, depulſa quaſi nube per-
turbationum, virtutem ipſius vir clarius perſpiciet. Et
ideo turpia omnia cavebuntur. In cæteris uxor marito
obtemperabit, non aliter quam ſi in illius familiam veniſſet
empta ancilla. Et revera magnum impenſum eſt pre-
tium: vitæ totius conſociatio, et procreatio liberûm, quo
pretio neque majus eſſe aliud, neque ſanctius poſſit. Hæc
de minus commodo viro intelligenda ſunt. Minus autem
earum illuſtris virtus eſt, quarum conjugii eventus fortu-
natus fuit. Sane non abuti fortunæ benignitate, haud in
minimis ponendum, verum adverſa tamen ferre fortiter,
multo pluris æſtimandum eſt. Animus enim excelſus eo
maxime conſpicitur, ſi neque ſuccumbat calamitatibus, et
graves injurias moderate ferat. Atque eſt optandum, ne
hæc neceſſitas offeratur infelicitate viri. Si qua vero in
hujuſmodi inciderit miſeriam, ea cogitare debet, ſpecioſæ
laudis materiam ſibi præberi quam honeſtate actionum

adipiſcatur, proponendo ſibi et Alceſtidos et Penelopes exempla. Quarum neutrius tanta eſſet gloria, ſi habuiſſent eos viros qui nihil ærumnarum perpeterentur. Nunc adverſi caſus, qui afflixerunt Admetum et Ulyſſem, conciliarunt eis memoriam poſteritatis ſempiternam. Nam fide conſervata, et præſtito officio temporibus aſperis atque difficilibus virorum, celebritatem nominis merito ſunt conſecutæ. Quæ enim velint eſſe participes fortunæ ſecundæ, quam plurimas invenire licet; ſed conſortes in adverſa, non niſi præſtantes virtute eſſe volunt. Has ob
339 cauſſas honorem ſtudioſius haberi viro par eſt, neque eum deſpici, ſi, pudicitia ſalva, copia, quæ eſt ſecundum Orphea, animi magni ſoboles, non etiam conſequatur. Atque has cuſtodire leges, et iſtis moribus inſtruere ſe mulieres debent.

II. Contra vir ipſe leges ſibi ſanciat de uxoris conſuetudine, cum hæc prolis et totius vitæ ſocia in domum ipſius pervenerit, paritura ſobolem, quæ parentum, id eſt, mariti et ipſius nomen habeant. Quæ autem pietas major eſſe poſſit? aut quod debeat ſtudium eſſe ſano ulli acrius, quam ex optima laudatiſſimaque conjuge liberos ſuſcipere, qui quaſi pabulum quoddam ſint ſenectutis, et parentum amborum præſidium atque tutela? Hi enim a parentibus
340 recte educati, et bonis moribus pietateque inſtituti, probi ſcilicet evadent. Sin aliter, erit hoc eis detrimento. Niſi enim exemplum vitæ proponant ad imitandum liberis parentes, occaſionem eis plane dant, pro ſe adverſus parentes cauſſam dicendi. Periculumque eſt ne ut futiles poſt vitam non bene actam contempti, in ſenectute a liberis tales parentes deſerantur. Nihil igitur prætermittendum eſt omnium quæ ad bene inſtituendam uxorem pertinent, ut quam optima ſit diſciplina domeſtica, et ex præſtantiſſima conjuge liberi procreentur. Nam et agricola omnibus modis operam dat ut ſolum maxime fertile et diligentiſſime cultum conſeratur, quod ita demum uberrimos ſe fructus percepturum eſſe confidat. Atque etiam hoſtili vi imminente, propugnare pro ſolo ſuo, et vitæ periculum adire non dubitat, ut a vaſtitate illud defendat. Quod ſi

ita mortem oppetat, mors ea laudem maximam meretur. Cum autem tantum curæ ac laboris suscipiatur, victus, quo corpus alatur, gratia; quid pro liberis et horum matre atque nutrice faciendum? numquid omne protinus protectionis studium ac cura adhibenda? Conjugio enim solo fit, ut homines conditionis mortalis, successione perpetua immortalitatem consequantur, et huc vota omnia parentum tendunt. Hujusque rei incuria eo pertinet, ut in ea divinum numen negligatur, quo præsente sacra nuptiarum facta, et ducta uxor est, et ei se vir tradidit, cui post suos parentes honorem haberet præcipuum. Habetur autem maximus honor castæ et pudicæ mulieri, si illa virum se sola esse contentum, et suam sibi integritatem conservare, et persuasum habere intelligat, quod uxoris erga se amor et fides sit singularis. Quoque magis autem 341
et fidelius a viro se diligi uxor statuet, eo accuratius officio suo fungi studebit. Prudenter igitur, qui parentibus, qui conjugi, qui liberis honor debeatur, constituendum est, ut tribuendo suum cuique, justitiæ et pietatis laus obtineatur. Suo autem se honore spoliari unusquisque graviter ferre consuevit. Nec tam gratum est tribui aliena, quam molestum sua sibi adimi. Nihil autem magis suum et proprium est uxoris, quam inviolata et sancta conjugii necessitudo. Quocirca indignum est homine non væcorde, vulgo liberos quærere, ne concepti ab improbis atque futilibus, legitime genitis inserantur, per uxoris contumeliam, et injuriam liberûm, et ad omnia, infamiam viri. Uxori ita consuescendum est, ut appareat temperantia atque modestia, in dictis verecundia, in factis jus et fas, in convictu fides ac frugalitas. Parvis delictis, quamvis voluntariis, venia dabitur. Ignorantiæ autem peccata admonendo corrigentur. Non perterrefaciet vir uxorem metu experte pudoris et verecundiæ. Id enim fieri in amoribus meretriciis solet. Uxor autem honesta suum 342
virum, ita ut æquum est, pudice et amare et vereri debet. Formæ enim timoris duæ sunt: una, quæ adjunctam habet reverentiam ac pudorem, qualis est erga patres, proborum liberûm; et bene moratorum civium, erga magi-

ſtratus, quibus ſe eſſe curæ ſentiunt: altera non caret alienatione animi et odio, et ita timent ſervi dominos, et qui injuſta potentia oppreſſi ſunt, tyrannos. Ex iis autem quæ dicta ſunt, quæ præſtare vir putarit, ea eliget, quibus ſibi animum uxoris conciliet, illamque totam devinciat, propriamque poſſideat, ut ſive præſens ſeu abſens ſit, eadem percipiatur utilitas, atque ſi ipſe coram adeſſet et omnia curaret: utque abſentem quoque virum experiatur uxor eum, quo nullus ſibi melior commodiorque et familiarior contingere potuiſſet. Idque ſtatim ab ipſo initio declaret, omnia ad communem utilitatem referens, quamvis puella ſit et ætate juvenis, iſtarumque rerum imperita. De hoc autem exordio, et, ſi ipſa ſibi moderari imprimis ſeque regere incipiat, ipſa ſuæ vitæ optima gubernatrix exiſtet univerſæ. Atque hæc ſequi præſtareque uxorem conveniet. Neque Homerus etiam amorem timoremve immoderatum et inverecundum probavit, ſed ubique cum amore præceptum modeſtiæ ac pudoris conjunxit. Atque ita ab Helena Priamum timeri ait, compellante eum ut ſocerum,
343 cui reverentia cum pudore, et obſervantia cum timore deberetur. Quem timorem ſcilicet eſſe charitatem cum reverentia et pudore ſignificat. Ulyſſes item Nauſicaam alloquens, ſe et venerari eam admirantem, et ſuſpicere quaſi ſtupentem ait. Judicat autem Homerus, debere eſſe inter virum et uxorem affectionem talem mutuam: cum nemo admiretur, multo minus revereatur eum, quem ſe deteriorem ducit: ſed ſenſus iſte eſt eorum qui ingenio ſunt præſtante et bono, etiam inferiorum erga ſuperiores. Hunc animum erga Penelopen conſervans Ulyſſes, quamvis diu et longe abeſſet, nihil tamen deliquit. Agamemnon vero propter Chryſeida in ſuam conjugem fuit injuſtus; qui in Græcorum concione non dubitavit affirmare, captivam neutiquam natione præſtantiorem, immo, ut plane dicam, barbaricam mulierculam, nulla in re aut parte cedere Clytæmneſtræ, ex qua jam legitimos liberos ſuſceperat. Quod male et improbe factum videri debet. Quis enim recte factum perhibere audeat? cum hic illam violenta copulatione ſibi conjunctam, necdum quem ani-

mum erga ſe conſervatura eſſet, ſcire potuerit. At Ulyſſes
rogante Atlantis filia ſecum ut remaneret, ac immortalita-
tem promittente, non ideo prodere voluit caritatem amo-
remque et fidem conjugii, inſtar ratus graviſſimi ſupplicii
immortalitatis quoque munus, in conſcientia perfidiæ et
ſceleris. Apud Circen quoque noluit remanere, quan-
quam illa ſalutem ſociorum polliceretur: immo hoc re-
ſpondit: Nihil ſibi ſua patria, quamvis aſpera et inculta,
videri dulcius. Optatiuſque ei fuit mortalem uxorem at-
que filium aſpicere, quam adipiſci immortalitatem. Hæc
conſtantia in amore erga uxorem, merito ab eadem paria 344
reportavit. In oratione ad Nauſicaam habita facile appa-
ret, inprimis a poeta probari conjugium caſtum, id eſt,
pudicam uxoris atque viri ſocietatem. Precatur enim
Deos ut ipſi tribuerent maritum ac domum, et concor-
diam, non vulgarem illam quidem, ſed laudabilem atque
bonam. Nam pronunciat, nihil evenire hominibus poſſe
melius neque præſtabilius, quam concordiam inter uxo-
rem atque virum: et conſentientem voluntatem in dome-
ſtica conſuetudine. Hoc loco mutuam conjugum bene-
volentiam a poeta laudari, perſpicuum eſt: non in turpi-
tudinis illam quidem obſequio, ſed animorum vinculis, et
prudente ac pia conjunctione. Nam mentio voluntatis in
domeſtica conſuetudine hoc ſignificat. Atque addit ille:
Tali inter virum et uxorem vigente concordia, malevolos
magna affici triſtitia, benevolos vero lætari. Hæc vera
eſſe, quemadmodum dicuntur, res oſtendit. Nam ſi inter
virum et uxorem in optimarum rerum ſtudio firma ſit con-
cordia, amborum amicos atque benevolos, et inter ſe, et
cum ipſis quoque conſentire neceſſe eſt. In concordia au-
tem opibus et potentia aucti, et inimicis malevoliſque ſibi
nocendi ſpem adiment, et profuturi ſunt ſuis. Sin inter
eos diſſidium oriatur, exiſtet nimirum inter amborum
amicos quoque diſſenſio, et ipſi ſuas vires deminui in pri-
mis ſentient. Atque colligi poteſt, neutiquam poetam 345
præcipere ut inter conjuges conveniat de ullis rebus tur-
pibus, et a pudore atque verecundia alienis. Quæ ſunt
autem honeſta atque caſta, de iis concordantes, et alter al-

terius voluntati inferviet, et primum parentibus folicite honor habebitur; uxoris quidem, a viro, viri autem, ab uxore, is omnino qui fuis ab unoquoque debetur. Deinde fufcipiatur liberûm, confanguineorum, amicorum, rei familiaris et domus univerfæ, cura communis, et uterque alterum ftudio diligentiaque fuperare contendat, quo ipfe plus boni egiffe effeciffeque, et melior juftitiaque præftantior in dies exiftere videatur. Aberit autem ab illis fuperbiæ elatio, induftriæ labor aderit, et in tota adminiftratione eminebit manfuetudo cum benignitate. Ita in fenectute jam depofito onere gubernationis domefticæ, fedatoque cupiditatum impetu, facile et ipfi fibi mutuo et liberis rationem reddere poterunt curationis fuæ: et planum facere, utrius opera res familiaris auctior, et domus locupletior facta fit; ut conftet, detrimentorum, fortunam: emolumentorum, diligentiam atque virtutem ipforum cauffam fuiffe. Hoc autem in certamine victori præclariffima præmia divinitus tribuentur. Primum enim, quemadmodum Pindarus ait: Dulcis cor alens, fenectutis nutrix, fimul eminet fpes, quæ potiffimum mortalium variam et multiplicem fententiam gubernat. Deinde nutrimentum, quod ætate confectis et effœtis corpore a liberis rependatur. Has omnes ob cauffas cum publicæ tum privatæ rei, et ipfius divini numinis refpectu et hominum gratia, cordi et curæ erunt cuique in primis, uxor, liberi, parentes.

ARISTOTELIS 347

DE

CURA REI FAMILIARIS

SEU

ADMINISTRATIONE DOMESTICA

LIBER SECUNDUS.

QUI rem domeſticam quampiam vero modo adminiſtraturus eſt, eum neque locorum, in quibus negotia geret, ignarum: et natura ingenioſum, et propoſito laborioſum atque juſtum eſſe oportet. Ex his enim quicquid defuerit, in tractatione ſuſceptorum negotiorum plurimum peccabitur. Sunt autem formæ adminiſtrationis domeſticæ, ut informatione quadam res diſtinguatur, quatuor: nam cæteras in iſtas incidere reperiemus: Regia, ſatrapica, civilis, privata. Harum maxima et ſimpliciſſima eſt Regia. Varia autem præ cæteris ac facillima, civilis. At privata, minima illa quidem eſt, ſed et ipſa admodum varia. Atque eſſe multa inter has communia neceſſe eſt: quæ autem per ſe in ſingulis eveniant, ea nobis ſunt conſideranda. Primum itaque videamus de regia. Eſt autem 348
hæc vi atque poteſtate generalis, ſed habet formas quatuor, Nummariam, exportandorum, importandorum, et impendiorum. Hæc ſingula talia ſunt. Nummaria, inquam, quando faciendum ſit ut nummi pretioſi ſint aut

viles. Exportandorum autem importandorumque forma: quando aut quænam excepta ipſi de iis quæ ſatrapis conſtituta ſunt, cum emolumento diſtrahantur. Impendiorum vero ſeu ſumptuaria forma conſiderat, quinam ſumptus minuendi ſint, et quando. Item nummine impendendi, an ea quæ nummis emi ſolent. Secundo loco Satrapicam videamus. Hujus fructuum genera ſunt ſex. Agrorum: Eorum quæ cujuſque regionis ſunt peculiaria: A mercatoribus: Ex vectigalibus: Pecuaria, et quæ alia reddunt. Eſt autem primus omnium et præſtantiſſimus fructus quem agri reddunt: eumque alii tributum ſeu penſionem, alii decimam appellant. Secundus, eorum quæ propria ſunt regionis, alicubi aurum, alicubi argentum, alicubi æs, alicubi alia quæ exiſtere poſſunt. Tertius fructus eſt fori ſeu mercaturæ. Quartus, vectigalium tam ex agris quam rebus venalibus. Quintus, pecuariæ, quæ nominatur fructuum acceſſio et decima. Sextus, eorum quæ alia reddunt quæ nomina habent facta a fœnore ſeu capite et officina. Jam tertio loco civilem formam videamus. Hujus fructus præſtantiſſimi ſunt, ab iis quæ fert proprietas cujuſque regionis. Proximi, mercaturæ et ludorum.
349 Poſtremi, rerum quotidianarum atque communium. Reſtat quarta et ultima privatorum domeſtica adminiſtratio. Ea eſt inæquabilis, eo quod non unum aliquod tanquam ſignum propoſitum in hac ſpectandum ſit. Eſt et minima, quia et fructus ſunt modici, et non magni fiunt ſumptus. In hac vero fructus præſtantiſſimos reddunt agri: et ſecundum hos aliæ operæ. Tertio loco, pecuniæ uſura. Extra quoque iſta, quiddam omnium adminiſtrationis domeſticæ generum commune, et in illis præcipue, atque hoc in primis conſiderandum eſt: Ne impendia ſint majora quam fructus. Expoſitis autem diviſionibus iſtis, nunc deinceps rurſum et ſatraparum præfectura et civitas, ubi verſabuntur tractatus noſtri, contemplanda eſt: Sit ne utendum cunctis, quæ modo diſſeruimus, aut horum maximis, ſi ferri ab ea poſſint. Et poſt hæc, Quinam fructus aut non proveniant cum poſſint provenire, aut cum exigui ſint, an augmentum admittant. Item ex ſumptibus qui

impenduntur, quinam et quam multi ſublati, omnino nihil detrimenti attulerint. Quæ igitur ad domeſticas adminiſtrationes pertinent, itemque partes harum expoſuimus. Actiones vero quaſdam ſuperiorum quorundam, quibus pecunias pepererunt, aut arte aliquid gerendo confecerunt, collegimus quas quidem dignas commemoratione duximus. Non enim hanc etiam enarrationem inu- 350
tilem eſſe arbitramur. Nam nonnihil horum quadrare ad ea negotia poterit, quæ tractanda aliquis ſuſceperit.

Cypſelus Corinthius, cum votum feciſſet Jovi, Si civi- II.
tate illa potitus fuiſſet, Corinthiorum ſe dedicaturum facultates univerſas: juſſit cenſum deſcribi: illis autem profeſſis, decimam bonorum partem abſtulit a ſingulis, de reliquis juſſit eos negotiari et rem facere. Annoque vertente fecit idem. Evenit itaque ut annis decem et ipſe haberet omnia bona Corinthiorum, eaque conſecraret, et Corinthii interea quærerent pararentque alia.

Lygdamis Naxius, quibuſdam in exilium actis, cum facultates illorum nemo vellet, niſi admodum parvo, emere, vendidit ea ipſis exulibus. Ea etiam, quæ ut dona diis conſecrarentur in officinis non prorſus elaborata jacebant, vendebat tam exulibus quam aliis, permittens ut emptoris nomen in unoquoque perſcriberetur.

Byſſantii in pecuniæ penuria publicos locos et loca ſacra vendiderunt. Fructuoſa quidem ad certum tempus, ſed infructuoſa ad proprietatem perpetuam. Itemque ea, 351
quæ ſodalitates poſſidebant, et quæ ad ſacra gentilitia pertinebant, cum alia, tum in agris privatis ſita. Nam hæc magno emebant ii, quorum reliqua erat poſſeſſio. Sodalitiis autem tradebant publica alia, quæ erant circum gymnaſium, aut forum, aut portum, necnon forenſia loca, ubi aliquid vendebatur. Præterea ſalinas maris, et ſalis mercaturam. Item ubi quæſtus faciebant præſtigiarum artifices, vates, et qui medicamenta vendebant, et hujus generis alii: conſtitueruntque ut tertiam partem quæſtus penderent. Jam permutandæ pecuniæ menſam, tantummodo unam elocarunt. Neque licebat alio nummo vel de altero emere, vel alteri vendere quicquam: quod ſi

quis feciſſet, pecunia ea multabatur. Cum autem apud illos lex eſſet: Non habendum pro cive, qui non utroque parente cive natus fuiſſet: egentes pecunia ſcitum fecerunt: Qui altero tantum parente cive natus eſſet, ſi perſolviſſet duodecim millia nummûm, pro cive habendum. In caritate vero annonæ cum pecuniæ inopia laborarent, deduxerunt navigia ex ponto. Quod cum mercatores iniquo animo ferrent, uſuras perſolverunt eis decimas. Qui emebant autem tunc, ab eis ultra pretium ipſum illas decimas exigebant. Cum autem ex incolis quidam fœnore collocaſſent pecunias, oppoſitis bonis, neque eſſet unde illæ perſolverentur, ſcitum fecerunt, ut qui tertiam partem debiti ſeu pecuniæ mutuæ, tributi nomine conferret, bona illa tanquam propria retineret.

Hippias Athenienſis, eminentia in ſuperioribus partibus ædium, et projecta in publicas vias, itemque ſcalarum
352 gradus, et præmunita veſtibula, et januas quæ aperiendo extrorſum vertebantur, vendidit. Emebant igitur hæc illi prædiorum domini, et ita copioſa pecunia collecta eſt. Nummum etiam, qui tunc Athenis uſurpabatur, improbum eſſe juſſit, et pretio conſtituto ad ſe pecuniam omnem deferri imperavit. Cumque convenirent qui alio ſigno vellent cudere, idem illud argentum elocavit. Præterea qui triremis aut tribus magiſtri, aut ludis ſuppeditare impenſas, aut in aliud iſtiuſmodi munus publicum ſumptus facere deberent, conſtituta ſumma mediocri, ex his juſſit eum qui illam pendere voluiſſet, inter perfunctos ſuo munere perſcribi. Sacerdoti etiam Minervæ, quæ in arce conſecrata erat, præcepit de unoquoque mortuo afferri hordei ſextarios duos, et totidem tritici, et obolum unum, id eſt, duos aſſes, ac tantundem ab iis qui ſobole eſſent aucti.

Athenienſes, qui inhabitarent Potidæam, indigentes pecunia ad bellum, juſſerunt profiteri cunctos, cenſum bonorum non ſimul univerſorum in tribu ſua ſingulos, ſed ita, ut quoque loco quicque poſſideretur, ut pauperes æſtimationem ſubjicere poſſent. Si quis vero prorſus nihil poſſideret, ejus capitis æſtimatio erat minarum duarum.

Hinc igitur tributum quod exigebatur, a ſingulis integrum conferebatur.

Antiſſæus, cum pecuniæ inopia premeretur civitas ipſius, et morem haberent ut Dionyſia ſeu Bacchanalia ſplendide celebrarent, (quibus magnos ſumptus faciebant de totius anni apparatu, cum in alia, tum victimas
pretioſas) quod ille feſtus dies tunc inſtaret, perſuaſit eis 353
ut votum nuncuparent, ſe proximo anno reddituros Libero duplicia: et quæ parata habebant ut venderent univerſa ſimul. Atque ita pecuniæ non modicæ ad præſentem ipſis uſum collectæ fuerunt.

Lampſaceni cum adventus expectaretur triremium multarum, et venirent polentæ ſex modii, denariis quatuor, juſſerunt, in foro verſantes vendere eos ſex denariis: et ad olei congium, qui veniret denariis quatuor, adjicere tres obolos, ſeu aſſes ſex: Idemque facere de vino et cæteris. Privati igitur pretium accipiebant antiquum; quod autem ſuperabat, id civitas retinens, copiam ita pecuniarum comparavit.

Heracleotæ, cum naves ablegarent quadraginta adverſus tyrannos in Boſporo, neque pecunia abundarent, coemerunt de negotiatoribus et frumentum et oleum, et vinum, et res alias venales univerſas. Atque conſtituto tempore quo pretium perſolveretur, et opportunum erat negotiatoribus, non ad heminam merces diſtrahi, ſed venire ſimul univerſas, et ipſi cum perſolverent per opportunitatem, non ſtipendia devehebant, ſed res venales in onerariis navibus, et unum quæſtorem ſingulis navibus præficiebant. Cumque jam in terram hoſtium ventum eſſet, emebant ab his omnia milites; et argentum collectum
fuit, ſtipendiumque dederunt ductores. Et ita accidit ut 354
idem argentum daretur, donec domum redierunt.

Lacedæmonii, cum Samii ab ipſis peterent ut pecunias ſibi conferrent recuperaturis patriam, ſcitum fecerunt: Uno die debere et dominos, et familiam, et jumenta jejunare, et quantum inſumpſiſſet, ſi non jejunaretur, quiſque, tantum tribuere Samiis.

Carthaginienſes, cum militum apud ipſos externorum

multitudo creſceret, non habebant unde eis debita ſtipendia perſolverent. Præconium igitur factum eſt: Si quis civium incolarumve jus haberet prehendendi vel civitatem vel privatum quempiam, ſive vellet prehendere, ut profiteretur. Profitentibus autem permultis, ita navigia contendentia in Pontum comprehendebant, probabilem aliquam cauſam prætendentes, tempore quidem præfinito, quo de his cauſam dicturos ſe eſſe affirmarent. Copia vero tunc magna pecuniæ cum extitiſſet, et milites illos dimiſerunt, et de comprehenſione diſceptarunt. Et quibus comprehenſione eſſet facta injuria, iis de vectigalibus ſuis ſatisfaciebat civitas.

Cyſſiceni, ſeditione orta apud ipſos, et plebe ſuperiore, oppreſſiſque ac captis divitibus, cum deberetur militibus pecunia, ſcitum fecerunt: Ne capti interficerentur, ſed pecuniis exactis ut exularent.

Chii, cum eſſet lex apud ipſos, Ut debita publice per-
355 ſcriberentur: indigentes pecunia ſcitum fecerunt, ut debitores ipſi quidem mutuas pecunias numerarent civitati, civitas vero creditoribus, ut fœnus ex vectigalibus penderet, donec ſors perſolvendo æquaretur.

Mauſolus Cariæ tyrannus, petente per legatos rege Perſarum, ut tributa penderet, convocatis in illa terra opulentiſſimis, oſtendit eis: Regem petere tributa, ſe autem nequaquam abundare pecunia. Ibi tum ſubornati quidam ſtatim polliciti ſunt, ſe eſſe collaturos, et ſummam indicarunt. Hoc facto opulentiores, partim pudore, partim metu, et plura ſunt polliciti, et contribuerunt. Rurſum pecunia indigens, Mylaſſenſibus convocatis demonſtravit oratione ſua, Eam civitatem principem regni, ex qua ortus eſſet ipſe, non eſſe mœnibus ſeptam, Regem autem Perſarum exercitum adverſus illam adducere. Juſſit igitur, Mylaſſenſes, quantum poſſet quiſque pecuniæ conferre plurimum, affirmans iis quæ tunc contribuiſſent, cæteras ipſos ſuas facultates eſſe conſervaturos. Collatis autem copiis magnis, ipſe quidem retinuit pecunias: mœnia vero exſtrui illo tempore Deum velle negavit.

Condalus Mauſoli præfectus, ſi quando iter per regio-

nem ſuam facienti ſibi afferret aliquis donum ovis, aut
porci, aut vituli, juſſit perſcripto nomine ejus qui donaſ- 356
ſet, et die, domum abduci, et ali donec reverteretur. Ac
ubi tempus ſatis longum abiiſſe videbatur, repetiit quod
ille aluerat, ſubductis fructus quoque rationibus. Arbo-
rum item eminentium aut procidentium in regias vias
vendebat fructus. Militum quoque ſi qui mortem obie-
rant, copiam efferendi extra portam corpus denario vende-
bat. Atque hinc ſimul argentum accipiebat, ſimul non
fallebant eum duces indicio temporis, quo aliquis ex mili-
tibus eſſet mortuus. Lycios etiam cernens capillis geſtan-
dis delectari, literas eſſe dixit allatas regias, quibus capilli
ad crines mitti juberentur. Mandata igitur ſe habere a
Mauſolo, ut illi tonderentur. Atque promiſit, ſi certam
ſummam in capita contribuere vellent, ex Græcia capillos
afferendos ſe eſſe curaturum. At illi libenter præbuerunt
quod poſtulabat, collectaque eſt de magna multitudine
pecunia copioſa.

Ariſtoteles Rhodius Phocææ principatum obtinens, in
pecuniarum inopia cernens duas eſſe Phocaenſium factio-
nes, verba uni illarum occulte fecit, indicans ſibi dare al-
teros pecunias, ut rem ad ipſos inclinet: Seſe vero ab ipſis
accipere malle, et adminiſtrationem civitatis eis tradere.
Quibus auditis ſtatim tantum iſti pecuniæ dederunt,
quantum juſſerat. At hic alteri factioni rurſum oſtendit 357
quæ accepiſſet ab alteris. Hi vero dederunt ne ipſi qui-
dem minus. Atque ita accepta pecunia ab utriſque, gra-
tiam inter eos reconciliavit. Cum animadverteret autem
inter cives multas eſſe controverſias, et magnas in iis pro-
pter bellum injurias, judicio conſtituto edixit: Si qui
lege non egiſſent intra tempus præſcriptum, non amplius
de prioribus criminibus judicia iis datum iri. Tunc ita-
que complurium cauſſarum atque litium collationem, et
provocationes, mulctis propoſitis, ad ſe referens, et ab
utriſque per diverſos aliquid accipiens, non parum pecuniæ
contraxit.

Claſſomenii, in penuria annonæ cum pecunia deficeren-
tur, ſcitum fecerunt: Ut qui oleum haberent, commoda-

rent hoc Reipublicæ cum fœnore. Exiſtit autem hic fructus in regione illorum copioſus. Cum igitur ita commodaretur oleum, conductis navigiis evehendum illud in ea loca curarunt, in quibus fora exercebantur, unde frumentum ipſis advenit, pignore dato olei pretio. Militibus cum deberent ſtipendii nomine quadringenta et octoginta ſeſtertia, neque poſſent diſſolvere, annis ſingulis fœnus pendebant ducibus ſeſtertia nonaginta et ſex. Quia vero hoc pacto de ſorte nihil decedebat, et ſumptus facere fruſtra ipſi pergebant, percuſſerunt nummum ferreum ad argenti rationem, ſeſtertiorum quadringentorum octoginta. Hanc deinde pecuniam dabant opulentiſſimis in civitate, pro eo atque conſentaneum erat cuique, et tantundem ab eis recipiebant argenti. Habebant igitur privati quod in quotidianos uſus impenderent, et debito libe-
358 rata fuit civitas. Deinde ex vectigalibus et fœnus pendebant illis, et dividendo ſemper pro parte ſua cuique diſtribuebant, nummoſque ferreos recipiebant.

Selybriani, in pecuniarum inopia, cum lex eſſet : ne frumentum exportaretur famis tempore, vetere illis frumento reliquo, ſcitum fecerunt : tradere privatos debere frumenta ſua reipublicæ pretio conſtituto, ſic ut quiſque retineret victum ſibi unius anni. Poſtea evehendi poteſtatem fecerunt volenti conſtituto pretio, quod æquum videbatur.

Abydeni, quod terra ipſorum per ſeditionem inculta eſſet, neque quicquam amplius impendentibus incolis, propterea quod alia adhuc deberentur, ſcitum fecerunt : Qui pecuniam mutuam dediſſet agricolis, ut opus ruri facerent, eum percipere fructus natos primum debere, et cæteros ea demum quæ reliqua fuiſſent.

Epheſii cum pecunia indigerent, tulerunt legem : Non licere ut mulieres aurum geſtarent, quicquid eo tempore auri haberent, id ut commodarent civitati. Conſtituta etiam argenti ſumma, quæ numeraretur, permiſerunt ut in templi columnis, nomen ejus qui argentum illud numeraſſet, tanquam ejus, qui illam conſecraſſet, perſcriberetur.

Dionyſius Syracuſius cumulare pecunias volens, con-
cione advocata dixit: Viſam ſibi Cererem eſſe jubentem, 359
mundum muliebrem in ſuum fanum deferri. Ac ſe qui-
dem hoc de ſuarum mulierum mundo feciſſe. Poſtulare
igitur ut idem fieret ab aliis quoque, ne Dea iraſceretur.
Qui non feciſſet, eum ſacrilegii reum fore pronuntiavit.
Cumque omnes, quæ habebant, attuliſſent, et Deæ re-
ſpectu et ipſius, re divina facta, abſtulit mundum illum,
tanquam commodatum ab ipſa Dea. Ubi vero temporis
aliquid præteriiſſet, et mulieres iterum ornatus ferrent,
edixit: Ut quæ aurum geſtare vellet, ea in templo, quod
tanti eſſet, dedicaret. Ædificaturus triremes, ſciebat pe-
cunia ſibi opus fore. Concione igitur advocata, prodi
quandam urbem dixit, et ad eam rem ſibi pecunia opus
eſſe. Poſtulavitque ut ſinguli cives conferrent aureos
duos. Hanc pecuniam illi contulerunt. Spatio autem
interpoſito dierum duûm triumve, quaſi fruſtrata res ipſum
eſſet, collaudatis civibus, id reſtituit unicuique quod con-
tulerat. Quo facto voluntates illorum ſibi reconciliavit.
Poſtea ſimili ſpe, ſe eſſe recepturos, rurſum contulerunt.
Dionyſius autem, quod tunc acceperat, retinuit ad trire-
mium ædificationem. Cum non abundaret argento,
nummum percuſſit ex ſtanno, advocataque concione, co-
pioſa oratione nummum eum commendavit. Syracuſii
vero, quamvis inviti, illum ſcito ſuo approbaverunt, et
unuſquiſque prætulit ſe habere argentum, non ſtannum.
Rurſum in pecuniæ inopia poſtulavit a civibus, ut ſibi con-
tribuerent. Quibus negantibus ſe habere, protulit uten-
ſilia ſua, et venalia, quaſi per inopiam hoc faceret, propo- 360
ſuit. Hæc cum Syracuſii emerent, quid quiſque emiſſet,
perſcribebatur. Perſoluto autem pretio, referre ad ſe
utenſile juſſit, quod emiſſet, unumquemque. Syracuſii
propter crebra tributa deſierant pecudes alere. Ibi Dio-
nyſius ſatis ſibi collatum eſſe affirmavit ad tantum uſum,
quique poſthac paraſſent pecudes eos fore immunes. Cum
multi autem multas pecudes immunitatis ſpe paraſſent,
nactus opportunitatem, quid quiſque haberet, æſtimari
juſſit, et impoſuit tributum ſeu penſionem. Ibi tum Sy-

racuſii ægre ferentes ſe eſſe deceptos, pecudes jugulare et vendere. Cum autem ad hæc Dionyſius edicto definiiſſet jugulandarum pecudum in dies numerum, illi mactantes ſacrificare. Tunc Dionyſius vetuit mactari pecudem fœminam. Rurſum in pecuniæ inopia, profeſſione apud ſeſe deſcribi juſſit pecunias familiarum, quæcumque eſſent orbæ parentibus. Quo facto, ipſe pecuniis illis abuſus fuit, donec ſinguli in ſuam tutelam veniſſent. Rhegio occupato, advocata concione dixit: Quod diripere urbem ipſorum jure poſſet, ſed velle ſe, ſi modo auferat impenſas factas in id bellum, et pro ſingulis capitibus tres minas, eos miſſos facere. Tunc Rhegini, quicquid occultaverant, id protulerunt in conſpectum. Et cum egeni quoque pecuniam mutuo ab opulentioribus et externis ſumpſiſſent, ita illam ſummam perſolverunt. At Dionyſius hac accepta, nihilominus et omnes ſub corona vendidit, et
361 ſuppellectilem, quam occultatam protulerant, abſtulit univerſam. Mutuo ſumpſerat pecuniam a civibus quam redderet. Cumque illi repeterent, juſſit afferri ad ſe argentum, quantum poſſideret unuſquiſque, propoſita pœna mortis, niſi facerent. Allato autem argento, percuſſit nummum, ita ut denarius unus æſtimaretur duobus, eoque, quod debebatur quodque attulerant ad ſe, perſolvit. Cum navibus centum in Tyrrheniam navigaſſet, abſtulit ex fano Leucotheæ, et auri argentique plurimum, et non parum ornamentorum cæterorum. Quod non fugeret autem ipſum, habere multa nautas quoque, præconium fieri juſſit: ut dimidium eorum quæ quiſque abſtuliſſet, ad ſe referretur, alterum dimidium retinere poſſe eum qui abſtuliſſet: qui non retuliſſet, ei mortis pœnam propoſuit. Arbitrati autem nautæ, ſi dimidium retuliſſent, tuto ſe retenturos eſſe reliqua, illud retulerunt. At Dionyſius his acceptis, rurſum dimidium referre eos juſſit.

Mendæi fructibus quos redderent portus et alia vectigalia, utebantur ad civitatis adminiſtrationem. Sed quod ex ſolo et ædificiis perciperetur, id non exigebant, ac nomina tantum occupantium perſcribebant. Qui quoties

civitati pecunia opus erat, perſolvebant quantum debebatur. Lucrum faciebant igitur ex tempore præterito, abuſi illo pecuniis ſine fœnore. Iidem in bello adverſus Olynthios cum pecunia indigerent, et copia mancipiorum abundarent, ſcitum fecerunt: Ut unuſquiſque tantum duo retineret, marem et fœminam, et reliqua venderet univerſa, ut haberent privati pecuniam, quam civitati mutuo darent.

Calliſtratus, veneunte in Macedonia portorio plerumque 362
ducentis octoginta ſeſtertiis, perfecit ut perciperetur bis tantum. Nam cum animadvertiſſet opulentiores illud ſemper redimere, quod fidejuſſores oporteret Talantinos de illis ducentis octoginta conſtitui, per præconem edixit: Poteſtatem fieri emendi quicumque vellet, et conſtituendi fidejuſſores partis tertiæ, et quantæcumque ſummæ perſuadendo habere aliquis poſſet.

Timotheus Athenienſis bellum gerens cum Olynthiis, in pecuniæ inopia æreum nummum percuſſit, et militibus diſtribuit. Quibus hoc ægre ferentibus, oſtendit a mercatoribus omnia et in foro res venales eodem nummo ipſis venditum iri. Mercatoribus autem oſtendit, quos nummos æreos accepiſſent, iiſdem rurſum eos emere et illa in regione venalia, et prædam actam, debere. Et ſi quid æris ſuperfuiſſet, id ad ſe referre, proque eo accipere argentum. Ad Cercyram autem bellum gerens, et laborans inopia, militibuſque flagitantibus ſtipendium, et recuſantibus imperium ipſius, et minitantibus ſe eſſe ad hoſtes tranſituros, advocata concione illorum, dixit impedientibus tempeſtatibus argentum ad ſe non potuiſſe deportari. Nam tanta ſe copia abundare ut trimeſtre jam ante tempus perſolutum ſtipendium dono eis dare velit. Milites autem rati, nequaquam illum tantam facturum
fuiſſe jacturam, niſi revera pecuniam expectaret ad ſe eſſe 363
perventuram, ita de ſtipendiis acquieverunt; donec Timotheus ea quæ voluit, gerendo expedivit. Cum Samum oppugnaret, fructus, et quicquid in agris erat, ipſis Samiis vendebat, unde copia pecuniæ ad ſtipendia militibus perſolvenda ſuppetebat. Poſtquam vero multis adventan-

tibus neceſſariorum penuria eſſe cœpit in caſtris, edicto vetuit vendi frumenti farinam, et menſuram minorem modiis VI. et humida omnia menſura minore congiis decem. Centuriones igitur et qui ordines ducebant, ementes copioſa omnia, ita militibus ſuis diſtribuebant. Adventantes vero, ipſi ſuum ſibi victum apportabant, et diſcedentes ſi quid reliquum erat, divendebant, ut jam victus copia abundarent milites.

Didales Perſa, militibus quos habebat, victum quotidianum ſuppeditare ille quidem poterat ex hoſtium terra, ſed pecunia, quam penderet, ei non erat. Cumque dies veniſſet ſolutionis, tale quiddam comminiſcitur. Advocata concione militum, non eſſe ſe pecuniarum inopem dixit, ſed habere pecunias quodam in loco, quem etiam indicavit. Et caſtris motis illuc perrexit. Deinde ubi appropinquavit regioni illi, in locum ipſum proceſſit, deque fanis quæ ibi erant, abſtulit quicquid vaſorum argenteorum reperit. Mox onuſtis mulis, quaſi illi nihil niſi
364 argentum portarent, cum eminentia hi vaſa oſtentarent, ita facere iter. Hoc cernentes milites, et arbitrati quicquid portaretur a mulis, id eſſe argentum univerſum, animum habuerunt bonum, tanquam ſtipendium accepturi. At ille Amiſum perveniri, ibique ſignari argentum oportere dixit. Erat autem via Amiſum uſque complurium dierum, et difficilis propter frigus. Toto igitur illo tempore abuſus eſt exercitu, cum nihil niſi victum præberet. Idem opifices in caſtris, et caupones, et permutantes aliquid penes ſe habebat omnes, neque licebat horum quicquam alteri exercere ulli.

Chabrias Athenienſis, cum Taos rex Ægyptiorum educeret exercitum, et pecunia deficeretur, ſuaſit ut demonſtraret utriuſque ſexus ſacerdotibus, ſibi propter ſumptus belli, numerum ipſorum diminuere neceſſe eſſe. His illi auditis, et quique ſacrorum adminiſtrationem volentes eſſe ſuam, ita ſinguli pecunias regi dare. Hæc cum accepiſſet, ſuaſit Chabrias regi, ut inſuper juberet, ſacerdotes, quos ſumptus eatenus feciſſent in ſacra et ſeſe, eorum deinceps ut decimam tantum partem impenderent, et ſibi

reliquum darent mutuo, donec bellum ádverſus regem Perſarum finiretur. De unaquaque etiam colonia ſuaſit ut imperaret certam pecuniam tributi nomine, itemque de ſingulis corporibus. Item de frumento quod veniret, ut 365
exigerentur ultra pretium tam ab emptore quam venditore, de ſingulis artabis aſſes bini, necnon de navigiis et officinis, et aliis, quicquid negotii gereretur et fieret quæſtus, quæſtus illius pars decima. Jamque copias extra terram educturo regi ſuaſit, ut juberet, quod quiſque argenti aut auri non ſignati haberet, id ad ſe afferret. Cumque eſſet allatum, ſuaſit item, Rex eo ut uteretur. Et eos qui mutuo dediſſent, commendaret navarchis, qui debita perſolverent ex tributis.

Iphicrates Athenienſis, cogente copias Cotye, ut ei pecunia ſuppeteret, effecit hoc modo: Suaſit ut imperaret omnibus ſuæ ditioni ſubjectis, ut conſererent ſinguli ſoli partem exemtam regi XVIII. modiis. Hoc facto magna frumenti copia fuit collecta. Qua in ea loca, ubi fora agebantur, exportata, abundans pecunia eſt confecta.

Cotys Thraciæ rex pecuniam petebat mutuo ab Perinthiis ad contrahendos milites. Eam Perinthii dare nolebant. Petiit igitur ex ipſorum civibus aliquot ſaltem ad ſe mitterent, qui certis locis præſidio eſſent, ut militibus ea tunc cuſtodientibus, alibi uti poſſet. Id Perinthii cito fecerunt, rati illa ita loca in ſua poteſtate fore: at Cotys eos qui ad ſe miſſi fuerant, captos detinuit, juſſitque ad ſe mitti mutuo petitam pecuniam, et ita recipere ſuos cives.

Mentor filius, comprehenſo Hermia, occupatis etiam 366
iis locis quæ ille tenuerat, procuratores conſtitutos ab Hermia non removit. Itaque jam omnibus ſecuris, et ſi quid dudum abſconderant aut depoſuerant apud externos, id rurſum habentibus apud ſe, et ipſos comprehendit, et quicquid habebant penes ſe, id abſtulit univerſum.

Memno Rhodius, Lampſaco potitus, in penuria pecuniæ, magnam ſummam pecuniæ præſcripſit, quam opulentiſſimi perſolverent, eamque recepturos ipſos eſſe oſtendit ex aliorum civium tributo. Cum vero etiam cæteri

contribuiſſent, juſſit illam quoque ſummam mutuo ſibi dari ad tempus, idque præfinivit, quo ea pecunia reſtitueretur. Rurſum pecuniæ egens, contribuere eos juſſit, et ex vectigalibus, quod dediſſent, recipere. Illi, qui celeriter ſe recepturos ſperarent, contribuerunt. Jamque aderat tempus ut vectigalia perciperentur: at Memno ſibi pecunia tunc quoque opus eſſe oſtendit, ſeque poſtea eſſe accepta redditurum cum fœnore. Quos in exercitu etiam habebat, iis detraxit frumentum et ſtipendium dierum ſex, per annum. Pollicitus iis diebus ipſos neque vigilias neque itinera obituros, neque inſumpturos quicquam,
367 nimirum exemptis illis. Superiore tempore etiam, cum metiretur frumentum militibus, ſecunda poſt novam lunam die, primo quidem ille menſe dies præteriit, ſequente vero quinque, et hoc modo proceſſit donec ad triginta perveniret.

Charidemus Orita, tenens loca quædam Æolidos, cum exercitum contra ſe adduceret Artabaſſus, pecunia deficiebatur, quæ militibus numeraretur. Ac primum contribuebant nonnihil. Mox non habere ſe quicquam amplius aiebant. At Charidemus, quem locum eſſe opulentiſſimum arbitrabatur, ex eo juſſit incolas, ſi quid nummorum haberent, aut ſi qua vaſa pretioſa, alio ablegare: additurumque ſe eſſe deductores. Ipſumque hoc agere erat manifeſtum. Itaque illis fidem habentibus, non longe eductos extra urbem excuſſit, ſi quid haberent, et quam multis opus erat, ea abſtulit, ipſoſque eundem in locum reduxit. Per præconem etiam edixit: Nequis in ulla urbe, ſuæ ditioni ſubjecta, arma haberet domi ſuæ: quique habuiſſet, eum argentum debere perſolvere, cujus ſumma fuit pronuntiata. Sed ſtatim negligere ipſe, neque reſpectum ad hæc habere. Illi vero homines præconium iſtud temere factum eſſe rati, retinebant ea quæ prius quiſque habuerat loco ſuo: at Charidemus de improviſo excuſſis domibus, ab iis, apud quos armorum aliquid reperiſſet, multam conſtitutam exegit.

Philoxenus quiſpiam Macedo ſatrapes in Caria, in pecuniæ inopia, oſtendit ſe Dionyſia celebraturum eſſe. Et

Cariæ incolarum opulentiſſimarum deſcripſit, qui choros inſtruerent, imperatis iis quæ appararentur. At cernens eos gravari, ſubornavit quoſdam qui ſciſcitarentur, Quid dare vellent, ut muneris vacationem haberent: at hi plus 368
etiam ſe daturos eſſe, quam impenſuri viderentur, promittere, ne interpellarentur et abducerentur a ſuis negotiis. Ibi ille acceptis quæ iſti dabant, deſcripſit alios, donec etiam ab his accepit quæ voluit: et ita accedebat aliquid a ſingulis.

Euæſus Syrus ſatrapes in Ægypto, cum ſenſiſſet præfectos provinciis ab ſe velle deſciſcere, accerſitos in regiam ipſos ſuſpendit univerſos. Juſſitque dici familiaribus eorum et propinquis, aſſervari illos. Singuli itaque laborabant pro ſuis, et redimere cupiebant pecunia captos: at ipſe pactus de unoquoque, et acceptis de quibus conveniſſet, ſingulis mortuum reſtituit.

Cleomenes Alexandrinus ſatrapes in Ægypto, cum fames aliis in locis eſſet magna, in Ægypto autem mediocris, præcluſit exportandi frumenta licentiam. Provinciis autem præfecti negare ſe poſſe tributa pendere, ſi non liceret exportari frumenta. Tum ille ut exportare liceret, conceſſit, ſed vectigal impoſuit frumento magnum. Itaque eveniebat ut cum frumenti exportaretur non multum, magnum vectigal acciperetur, et eriperetur præfectis id quod prætenderant. Cum quodam tempore eam provinciam navigio tranſiret, in qua Deus habetur Crocodilus, correptus fuit a crocodilo unus ex pueris ipſius. Tum ſacerdotibus convocatis: Se qui prior affectus eſſet injuria, autores illius crocodilos velle ulciſci oſtendit. Et mandata dedit ut illi caperentur: at ſacerdotes, ne Deus ipſorum deſpiceretur, aurum quantum potuerunt colligere, ei tradiderunt: atque ita ipſe acquievit. Dederat 369
huic mandata Alexander rex, ut conderet urbem ad Pharum, utque eo transferret forum rerum venalium, Canobo. Ibi ipſe navigio acceſſit Canobum, et oſtendit ſacerdotibus eo in loco ac locupletibus, ideo ſe veniſſe ut traduceret eos alio: at ſacerdotes et cives collatas pecunias ipſi dederunt, ut forum apud ſe ſibi relinqueret.

Quibus acceptis, tunc ille quidem abiit. Postea vero omnibus ad ædificandum præparatis, navigio iterum Canobum accessit, pecuniasque ab ipsis ingentes multitudine postulavit. Nam hoc jam interesse, ut ibi sit forum et non illic. Cumque se nullo modo tantum persolvere posse affirmarent, tum traduxit ipsos. Ablegato quodam ad emptionem quampiam, cum sensisset, eum nactum esse vilia, et velle expensum ferre quod pluris esset, dixit necessariis illius, audiisse se, quod ipsorum amicus merces emisset supra modum magno pretio: itaque se non esse assensurum. Simulque inertiam ejus simulata iracundia insectari: at illi his auditis, non debere aiebant ipsum fidem iis habere, qui contra absentem aliquid dicerent, donec reversus hic rationem redderet coram ipso. Qui postquam redierat, narraverunt ei quæ ex Cleomene cognoverant: at ipse his simul atque Cleomeni volens demonstrare omnia, retulit de pretio quod mercando expenderat. Cum frumentum veniret in illa regione denariis decem, accersitis iis qui vendendis frumentis faciebant
370 quæstum, percunctatus est quantum a se accipere vellent. Qui cum dixissent, minoris ipsi se esse daturos quam cæteris mercatoribus, jussit quidem sibi tradi tanti frumentum quanti aliis: ipse vero pretium statuit frumenti denarios 32. et tanti vendebat. Convocatis sacerdotibus, dixit: Perquam inæquales sumptus in ea regione in sacrificia impendi, itaque et fanorum et sacerdotum numerum diminui oportere. At sacerdotes cum privatas suas tum publicas sacras pecunias illi dare, existimantes revera eum istud facturum esse, quod vellet suum quisque fanum salvum esse, et ipse sacerdos permanere.

Antimenes Rhodius curatione ei lata viarum circum Babylona, ab Alexandro, pecuniæ copiam ita confecit. Lex erat in Babyloniæ regione antiqua: Decimam pendi de iis quæ importarentur, debere. Ea nemo jamdudum utebatur. At ille tempus observavit, quo adventus satraparum omnium expectabatur, itemque militum, necnon legatorum haud paucorum, præterea artificum accersitorum et alios adducentium, quique privato nomine pe-

regrinarentur, quo tempore et munera multa ſolerent
afferri. Tunc igitur decimam exegit ſecundum legem
quæ extabat. Rurſum laborans inopia, juſſit, mancipio-
rum quæ erant in caſtris, nomina perſcripta a volentibus,
quanti videretur, æſtimari: et de ſingulis anno uno eos
perſolvere denarios octo. Quod ſi cujus mancipium au- 371
fugiſſet, pretium illius reſtitutum iri promiſit. Multorum
igitur mancipiorum perſcriptis nominibus, non parum ar-
genti conflatum fuit. Si vero aufugiſſet aliquod, juſſit,
ſatrapam, in cujus loca perveniſſet, vel reducendum illud
in caſtra, vel pretium domino perſolvendum curare.

Ophellas Corinthius, conſtituto procuratore provinciæ
Arthriditidos, cum provinciis præfecti illius loci ipſum ac-
cederent, et multo plura ſe tributuros pollicerentur, et
peterent ut procuratorem conſtitutum removeret: inter-
rogavit eos, poſſent ne facere promiſſum? Qui cum poſſe
ſe affirmarent, non ille quidem loco movit procuratorem,
tributa vero, quæ æſtimatione ipſi ſua ſubjecerant, exigi
juſſit. Neque igitur conſtituto abs ſe honorem detrahere
videbatur, neque præfectis majora tributa imponere quam
ipſi conſtituiſſent, cum ad ſeſe multiplex pecunia perve-
niret.

Pythocles Athenienſibus conſilium dedit; ut plumbum
Tyrium reſpublica a privatis ad ſe reciperet, eo pretio quo 372
venibat, nimirum duobus denariis, ut civitas deinde illud
venderet, conſtituto pretio denariorum ſex.

Chabrias coactis ad naves centum viginti, quantum ſa-
tis eſſet hominum, cum Tao non pluribus quam ſexaginta
opus eſſet, juſſit ut reliqui iis qui in ſexaginta navibus
eſſent, duorum menſium ſtipendium ſolverent, aut navi-
gare ipſos. At hi cupientes remanere apud ſua, dederunt
quod imperaverat.

Antimenes ea quæ condi ſolebant propter vias regias, a
ſatrapis compleri jubebat, ſecundum regionis illius legem.
Quoties autem inopia laborabat vel exercitus, vel alia
multitudo, abſque rege, aliquo abs ſe miſſo vendebat ea
quæ condita erant.

Cleomenes, accedente luna nova, cum ſtipendium eſſet

dandum militibus, acceſſit de induſtria navigio. Et deinde abeunte menſe diſcedens navigio, ſtipendium perſolvebat. Poſtea ſequente menſe differebat ſolutionem uſque ad alteram novam lunam. Milites autem, quod paulo ante ſtipendium accepiſſent, quieti erant: itaque ille unum in anno menſem præteriens, unius menſis ſtipendium militibus ſubtrahebat.

Stabelbius, cum deberet militibus ſtipendium, convo-
373 catis ductoribus, ſibi privatis nihil prorſus opus eſſe dixit: et quoties indigeat militibus, ſi illorum cuique atque argentum dederit, ita ad conducendum externum militem eos poſſe ablegari: et ea ſtipendia quæ militibus perſolvere cogatur, ſe eis libentius eſſe daturum. Juſſit igitur dimittere ſuos unumquemque, ita ut manipulatim ex illa regione diſcedant. Ductores cum ea ex re lucri aliquid ſe facturos eſſe arbitrarentur, milites ita, quemadmodum Stabelbius præceperat, dimiſerunt. Modico autem interpoſito tempore, congregatis ipſis: neque tibicinis abſque cœtu Muſico, neque ductoris abſque militibus uſum eſſe dixit, juſſitque eos regione illa excedere.

Dionyſius circum fana obiens, ſicubi cerneret propoſitam menſulam auream aut argenteam, Boni eventus, cum infundere juſſiſſet, præcepit illam auferri. Quæ ſimulacra autem erant ejuſmodi, ut extenſa manu præferrent pateram, eam adimere juſſit, quod diceret ſe accipere. Pallia etiam aurea et coronas de ſimulacris detrahebat, dicebatque eis ſe et leviora et melius odorata dare velle, atque ita illis pallium linteum et coronas violaceas circundabat.

INDICES.

I. *Index Verborum et Phrasium digniorum.*

II. *Index Rerum memorabiliorum.*

INDEX

VERBORUM ET PHRASEΩN

Quæ in Politicis et Œconomicis explicantur, aut alioqui notatu digna ſunt.

Prior numerus paginam, poſterior verſum indicat.

Γ.

Δ.

E.

Z.

H.

Θ.

I.

Λ.

M.

T.

Υ.

Φ.

INDEX RERUM

Quæ in Politicis et Œconomicis visæ sunt memorabiliores.

Prior numerus paginam, posterior versum indicat.

D.

E.

H.

I.

L.

M.

N.

P.

Q.

R.

T.

V.

X.

Z.

FINIS.

t tuba terribili sonitu taratantara dixit.